

ISSN 2710-4672

**ПАЁМИ ДОНИШГОҲИ ОМУЗГОРӢ
БАХШИ ИЛМӢИ ФАЛСАФА, ҲУҚУҚ ВА СИЁСАТШИНОСӢ**

*Наширияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон
ба номи Садриддин Айнӣ*

**ВЕСТНИК ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
СЕРИИ ФИЛОСОФИЯ, ПРАВО И ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ**

*Издание Таджикского государственного педагогического
университета имени Садриддина Аини*

BULLETIN OF THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

**SERIES AND PHILOSOPHY, LAW AND POLITICAL
SCIENCES**

**Publication of the Tajik State Pedagogical University
named after Sadriiddin Aini**

№ 3 (7)

Душанбе – 2022

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2022 таҳти № 230/МҚ-97 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

ISSN 2219-5408

Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121, ДДОТ ба номи С. Айни

Тел. : (+992 37) 224-20-12

Факс: (+992 37) 224-13-83

Почтаи электронӣ:
vestnik.tgpu@gmail.com

Сомонаи маҷалла:
[http:// filosofiya.tgpu.tj](http://filosofiya.tgpu.tj)

Сармуҳаррир: *Ибодуллозода Аҳлиддин Ибодулло* – доктори илмҳои таърих, профессор, ректори ДДОТ ба номи С. Айни

Муовини сармуҳаррир: *Сангинзод Дониёр Шоманмад* – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, муовини ректор оид ба корҳои илмӣ ДДОТ ба номи С. Айни

Котиби масъул: *Холов С.С.*

Маҷалла шомили пойгоҳи иттилоотии «Шохиси иқтибосоварии илмӣ Русия» (ШИИР) шудааст, ки дар сомонаи Китобхонаи миллии маҷозӣ ҷойгир аст. <http://elibrary.ru>

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Самиев Бобо Ҷураевич- доктори илмҳои фалсафа, профессор, академики академияи илмҳои табиатишиносии Россия

Назариев Рамазон Зибучинович- доктори илмҳои фалсафа, профессор

Султонзода Соқӣ Аслон – доктори илмҳои фалсафа, дотсент

Ҳайдаров Рустам Ҷурабоевич- доктори илмҳои фалсафа, профессор

Меликов Умрилло Асадуллоевич- доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Раҷабов Саидумар Одинаевич- доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Мухаммад Абдурахмон Навруз- доктори илмҳои сиёсӣ, профессор, узви вобастаи АМИТ

Ҳақимов Раҷаб Муродович- номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент

Бедилзода Ҳусейн Кабут- номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан 27 января 2022 года за № 230/ЖР-97

ISSN 2219-5408

Тел. : (+992 37) 224-20-12

Факс: (+992 37) 224-13-83

Электронная почта:
vestnik.tgpu@gmail.com

Сайт журнала:
[http: // filosofiya.tgpu.tj](http://filosofiya.tgpu.tj)

Главный редактор: *Ибодуллозода Ахлиддин Ибодулло* - доктор исторических наук, профессор, ректор ТГПУ им. С. Айни

Зам. главного редактора: *Сангинзод Дониёр Шомахмад* - доктор юридических наук, проректор по научной работе ТГПУ им. С. Айни

Ответственный редактор: *Холов С.С.*

Журнал включен в «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ), размещенный на платформе Национальной электронной библиотеки. [http: //elibrary.ru](http://elibrary.ru)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Самиев Бобо Джурсаевич - доктор философских наук, профессор, академик РАЕН

Назариев Рамазон Зибуджинович - доктор философских наук, профессор

Султонзода Соки Аслон – доктор философских наук, доцент

Хайдаров Рустам Джурабоевич – доктор философских наук, профессор

Меликов Умрилло Асадуллоевч - доктор юридических наук, профессор

Раджабов Саидумар Одинаевич – доктор юридических наук, профессор

Мухаммад Абдурахмон Навруз – доктор политических наук, профессор, член-корр. НАНТ

Хахимов Раджаб Муродович - кандидат политических наук, доцент

Бедилзода Хусейн Кабут – кандидат политических наук, доцент

The journal was founded in 2021

The magazine is registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan on January 27, 2022 for No. 230/ZhR-97

ISSN 2219-5408

Phone: (+992 37) 224-20-12

Fax: (+992 37) 224-13-83

E-mail:
vestnik.tgpu@gmail.com

Journal website:
[http:// filosofiya.tgpu.tj](http://filosofiya.tgpu.tj)

Editor-in-chief: Ibodullozoda Ahliddin Ibodullo - Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of the TSPU named after S. Ayni

Deputy Editor-in-chief: Sanginzod Doniyor Shomahmad - Doctor of Law Sciences, Professor, Vice-rector on Scientific Affairs of TSPU named after S. Ayni

Executive Editor: Kholov S.S.

The Journal is included in the database of «Russian Science Citation Index» (RISC), placed on the platform of the National Digital Library. <http://elibrary.ru>

THE EDITORIAL BOARD:

Samiev Bobo Juraevich - Doctor of Philosophy, Professor, Academician of the Russian Academy of Natural Sciences

Nazariev Ramazon Zibujinovich - Doctor of Philosophy, Professor

Sultanzoda Soqi Aslon - Doctor of Philosophy, Associate Professor

Khaydarov Rustam Juraboevich - Doctor of Philosophy, Professor

Melikov Umrillo Asadulloevch - Doctor of Law, Professor

Radjabov Saidumar Odinaevich - Doctor of Law, Professor

Muhammad Abdurakhmon Navruz - Doctor of Political Sciences, Professor, Corresponding Member. NAST

Khakimov Rajab Murodovich - Candidate of Political Sciences, Associate Professor

Bedilzoda Huseyn Kabut - Candidate of Political Sciences, Associate Professor

© T SP U named after S. Ayni, 2022

ФАЛСАФА/ФИЛОСОФИЯ

Самиев Б. Ч., Каримов Р. С.	
<i>Бозтоби ақидаҳои астрономӣ дар таълимоти Аҳмади Дониш</i>	6
Шамолов А. А.	
<i>Философия и современные достижения науки и техники</i>	14
Азимова М. М., Холов Ф. Н.	
<i>Человеческий капитал в период глобализации</i>	23
Кобилов М. З.	
<i>Народные ремесла как элементы культурного кода нации</i>	27
Сайфуддинова Р. С.	
<i>Современные концепции об отчуждении личности и их значение для науки</i>	31
Сафарова М. Дж.	
<i>Культурные и ценностно-рациональные направления национального образа жизни</i>	36
Ходжаева М. С.	
<i>Становление и развитие профориентации как социального феномена молодежного возраста</i>	40
Солихов С. Т.	
<i>Мушкilot ва хусусиятҳои аввалияи иҷтимоишавии шахс дар ҷомеаи Тоҷикистон</i>	44
Саидов А. С., Абдураупова Х.	
<i>Соотношение реальных событий общества и нравственные зависимости молодежи в условиях современного Таджикистана</i>	51
Акромов Н. Б.	
<i>Учёные Самарканда и развитие науки в период правления Саманидов</i>	56
Саидова Н. Н.	
<i>Иҷтимоишавии ҷавонон ҳамчун надидаи сотсиологӣ</i>	62

ҲУҚУҚ/ПРАВО

Ибодуллозода А. И., Назаров Д. Қ	
<i>Назаре ба соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат</i>	68
Меликов У. А.	
<i>Санадҳои ҳуқуқи иҷлосияи 16 - уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон</i>	76
Аламов Х. Н.	
<i>Характерный особенности правовой знание и правовой культуры</i>	80

СИЁСАТШИНОСӢ/ПОЛИТОЛОГИЯ

Хидирзода М. У., Тағоймуродов Н. Р.	
<i>Нақши омилҳои идеологӣ дар таъмини суботи сиёсии ҷомеа</i>	85
Бедилзода Ҳ., Нуралӣзода С.	
<i>Сохторҳои (иттиҳодияҳои) ҳамгироии фазои геосиёсии авруосиёи бузург дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон</i>	91
Джуроев Р. З.	
<i>Религиозно-политический радикализм: понятие, сущность и ее специфические особенности в молодежной среде</i>	103
Наҷмиддинов А., Амиров Т. Ш.	
<i>Нақши технологияи сиёсӣ дар низомии идоракунии давлат</i>	112
Шерматов Б. Г.	
<i>Ташаққули давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон (заминаҳои иҷтимоию таърихӣ)</i>	117
Исроилов И. Н., Исроилов И. И.	
<i>«Ҳақиқат-паррандаи нодир аст»</i>	123
Зиёева К., Холиков Н., Олимиён С.	
<i>Подвиги и роль президента Республики Таджикистана, Лидер нации Эмомали Рахмона в становление демократического общества в Таджикистане</i>	127
Назаралиев Ф. А.	
<i>Таъсири ҳаракатҳои террористӣ ба авзои минтақа ва инкишофёбии стратегияи давлат дар мубориза бо экстремизм ва терроризм дар солҳои 2010-2020</i>	131
Мирзоев У. И., Шарифов И. И.	
<i>Терроризм – яроқи нави глобализм</i>	137
Одилов Ф. Р.	
<i>Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ дар замони истиқлолият</i>	144

**БОЗТОБИ АКИДАҲОИ АСТРОНОМӢ ДАР
ТАЪЛИМОТИ АҲМАДИ ДОНИШ**

Самиев Б. Ч., Каримов Р. С.
*Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон
ба номи Садриддин Айни*

Астрономия дар Юнони қадим ҳамчун илм инкишоф ёфта, вале рушди худро дар асрҳои миёнаи Шарқ ба даст овард. Он маҷмуи донишҳои космогонӣ ва космологии инсон дар бораи Коинотро дар бар мегирад. Космогония (kosmogonia) аз забони юнонӣ гирифта шуда, kosmos - олам, кайҳон ва gone, goneia - тавлид мебошад. Ё худ кавншиносӣ, илмест, ки таърихи ташаккул ва таҳаввули ҷирмҳои осмонӣ сайёраҳо, аз ҷумла Замин, ситораҳо ва галактикаро меомӯзад. [11, с. 481] Космология бошад, аз калимаи юнонии kosmos – олам, кайҳон ва logos – таълимот, илм гирифта шудааст. Илмест, ки дар бораи сохту низоми Коинот баҳс мекунад. [11, с. 483]

Дар бораи таърихи пайдоиши Коинот, масоили марбут ба тасвири манзараи Коинот, беинтиҳории Коинот, таҳлилу баррасии масъалаи низоми афлук ва мақоми инсон дар олам аз ҷониби донишманди тоҷик А.Турсунов тадқиқотҳои бунёдӣ анҷом дода, китобҳои арзишманде ба нашр расидаанд. Бинобар ин, мо ба таҳқиқи таърихи пайдоиш ва ташаккули донишҳои астрономӣ нақарда, танҳо як нуктаро зикр менамоем, ки мусулмонон пеш аз асри ҳилофати Аббосӣ бо илми нучум ошноӣ надоштанд. Он чӣ дар ин замина доштанд ҳамон танҷим буд. Мақсуд аз танҷим нигаристан дар аҳволи кавокиб, ҳаракат ва аҳкоми онҳо барои таъйини ҳусуф ва қусуф, иртиботи авзоӣ кавокиб бо ҳодисаҳои олам буд. Барои иттилоъ аз соати саъд, ваъзи оянда ва ҷангу сулҳ, борону сойири бурузотҷӯӣ бо он ки дини ислом танҷиму ситорабиниро наҳй карда буд, қоил буданд. Махсусан, халифаҳои аббосӣ ба он таваҷҷуҳи хоса доштанд ва бо мунаҷҷимон «дар бисёре аз аҳволи идорӣ, сиёсӣ ва амалӣ, ки аз оқибати он бим доштанд машварат мекарданд ва аз онҳо меҳостанд то дар ҳалли фалак ва уқсуруноти кавокиб назар кунанд. Ҳамчунин бемориҳоро бар муқтазои ҳоли фалак муолиҷа мекарданд ва пеш аз пардохтан ба ҳар коре ҳатто ғизои хурдан ва ба дидори дигарон рафтан ба саъд ва наҳси кавокиб менигаристанд». [10, с. 363] Маҳз баррасӣ ва рафъи ин мушкилот ҳулафои аббосиро ба тақвияти илми нучум водошт кард. Иллати дигаре, ки онҳоро ба ташуққули илми нучум ҷалб намуд, ин анҷоми фароизи динӣ ба ҳисоб мерафт.

Мусулмонон маълумоти нучумии худро аз китобҳои марбут ба илмҳои ҳандаса ва ирфон дастрас мекарданд. Дар аҳди Маъмун муҳимтарин китоби нучумӣ чун китоби «Синди Ҳинд» - и бузург ва китоби «Маҷастӣ»-и Батлимус ва бисёре ғайр аз ин ду ба арабӣ тарҷума шуд. Уламои исломӣ танҳо ба нақли осори гузаштагон напардохтанд, балки хатоҳои ононро низ ислоҳ карда ва матолиби бисёре бар он чӣ онҳо оварда буданд, афзуданд. Мусулмонон нахустин касоне буданд, ки ба тариқаи илмӣ тавонистанд тӯли як дараҷа аз хати нисфи анҳорро таъйин кунанд. Аввалин бор усули расм бар сатҳи қураи шинохтанд ва ба қурравӣ будани замин ва давроти он ба гирди меҳварашқойил шуданд ва инҳиноҳи қусуф ва майли фалак-ал-бурҷро сабт қаданд ва дар таҳияи тақвим низқадамҳои бузург бардоштанд.

Инчунин, барои анҷоми ин мақсид онҳо расадхонаҳои чанде бино карданд ва барои шинохти кавокиб олоти дақиқе ихтироъ намуданд. Машхуртарини ин олоти дақиқ устурлоб аст, ки ба саъй ва диққати онон ислоҳ шудааст. Ва аз ин ҷо буд, ки илми фалак дар назди мусулмонон ба сурати илми истиқроӣ даромад ва ҳол он киқибולי назарӣ буд.

Расад ҷист ва чӣ нақш дар шинохти сайёраву ситораҳо ва ҷирмҳои муҳталифи осмонӣ, ташаккули донишҳои астрономӣ бозидааст? Бояд посух дод, ки дар сарчашмаҳо ва фарҳангномаҳо расад аз лиҳози луғавӣ ба ду маъно фаҳмида мешавад. Аввалан, расад - он чи аз рӯи тақсим ба касе мерасад, ҳисса, сахм, расама. Дуюм, маънои расад мушоҳида, таҳти назар ва мушоҳидақарор додани ситораҳо мебошад. Расадбанд касе аст, ки ваъзияти сайёра, ситорагон ва паймоиши масофаи байни онҳоро ҳисоб мекунад. Ба маънои дигар, мунаҷҷим,

ситорашинос ё ахтаршинос. Расадбандӣ маъноӣ муайян кардани вазъ ва ҳолати ситораҳо, ситорашиносӣ, ахтаршиносиро ифода мекунад. Расадгоҳ бошад, ҷое дар баландӣ аст, ки мунаҷҷимон нишаста, вазъи сайёра ва ситорагонро мушоҳида мекардаанд, ё ба истилоҳи дигар, расадхона. Ҷое, ки аз он ҳолати ситора, сайёра ва дигар ҷирмҳои осмонӣ мушоҳида карда мешаванд.

Бинобар ин, расадхонаҳо ба унвони иттиҳодияи мушаххаси илмӣ, ба он хотир таъсис дода шуданд, ки вазъи сайёраву ситораҳо ва дигар ҷирмҳои осмонӣ мавриди мушоҳида ва таҳти назарқарор дода шаванд. Саид Ҳусайн Наср дар таълифоти худ ба масъалаи таъсиси расадхонаҳо ва нақши расадхонаҳо дар омӯзишу таҳқиқи ҷирмҳои осмонӣ, сайёраву ситораҳо тавачҷуҳ дода, чунин маълумот медиҳад, ки нахустин расадхона дар таърихи фарҳанги исломӣ расадхонаи Шимосия аст, ки Маъмун дар ҳудуди солҳои 213-828-и ҳиҷрӣ дар Бағдод бино кард. Ду мунаҷҷими номдор Фазл бини Навбаҳт ва Муҳаммад бини Мусо ал-Хоразмӣ бар он раёсат доштанд. Дар пайи ин расадхона як ришта расадхонаҳои дигар сохта шуд, ки ҳар як бо номи мунаҷҷиме пайваस्त буд. Ҳамчун расадхонаи Баттонӣ дар Рика ва расадхонаи Абдурахмон Суфӣ дар Шероз. Пас азқарни ҷаҳорум/даҳуми мелодӣ расадхонаҳо рафта-рафта ҷанбаи умумитар пайдо карда, маъмулан ба шоҳон ва амирон вобастагӣ доштанд. Масалан, расадхонаи Ҳамадонро Алоуддавла дар ҳудуди 414\1032-и мелодӣ барои Абӯалӣ ибни Сино таъсис дод. Камтар аз якқарн баъд Маликшои Салҷуқӣ нахустин расадхонаи шоҳиро бино ниҳод, ки умри тӯлонӣ пайдо кард ва дар он ҷандин мунаҷҷим ва аз ҷумла Умари Хайём тақвими ҷалолӣро тарҳрезӣ кардааст. [7, с.60]

Рушд ва такомули расадхонаҳо бо таъсиси расадхонаи Мароға иртибот дорад. Бинои он дар соли 657/1261-и мелодӣ бо фармони Ҳаллоку, набераи Чингизхон оғоз шуд ва ин подшоҳ барои нигоҳдории он муқавфоти хосқарор дод. Китобхонаи муштамил бар 400 000 ҷилд китоб замиаи он буд ва (бинобар таҳқиқоти ҷадиди донишмандон ва билхоса Соёилӣ дар китоби англисии «Таърихи расадхона дар ислом») бо олооти нучумӣ муҷаҳҳаз буд. Азқабилӣ: зот-ал-рубъи деворӣ ба шуоъ 430 сантиметр, кураҳои зот-ул-ҳалқ, ҳалқаи инқилобӣ, ҳалқаи эътидолӣ ва ҳалқаи самут. Зичи Илхонӣ ба соли 670/1374-и мелодӣ дар ин ҷо фароҳам шуд. Вале расадхонаи Мароға танҳо махсус расади ситорагон набуд. Як созмони муфассали илмӣ буд, ки дар он тақрибан ҳамаи шоҳҳои илмӣ омӯзонида мешуд ва машхуртарин донишмандониқуруни вустой дар он ҷамъ омада буданд. [7, с.70]

Роҳбари расадхонаи мазкурро файласуфи тоҷик Насириддини Тусӣ ба уҳда дошта, донишмандони дигар, аз ҷумла Кутбиддини Шерозӣ (қошифи иллати аслии ташкили рангинкамон (қавсиқазх), Муҳиддин-ал-Мағрибӣ, Начмиддин Дабириониқазвинӣ, Асируддини Абҳарӣ, ки ба ғайр аз илми нучум дар фалсафа низ ҷойгоҳи намоён доштанд, дар ин расадхона фаъолият мекарданд. Ба маълумоти Саид Ҳусайн Наср аз сабаби он, ки дар он давра замони мубодилаи иттилооти нучумӣ миёни Эрон ва Чин буд, донишманди чинӣ низ бо номи Фою-мун-чӣ дар миёни он ҷамъ дида мешуд. Файласуф ва доират-ул-маорифнависи масеҳӣ Ибн-ал-Мабрӣ низ дар Мароға ба тадриси усули Уқлидус ва ал-мачасти Батлимус иштиғол дошт. [7, с.70]

Шухрати расадхона дар шарқ, ба асри понздаҳуми мелодӣ рост меояд, ки Улуғбек, набераи Темур расадхонаи худро дар Самарқанд бунёд кард. Улуғбек, ки худ мунаҷҷими шоистае буд бехтарин риёзидонҳои замонро дар расадхона ҷамъ оварда, барои муваффақ шудани олимон ба дастовардҳои назарраси нучумӣ онро бо олооти нучумӣ таъмин намуд. Қозизодаи Румӣ, Аlikuшчӣ, Ғиёсиддини Кошонӣ, ки тасаллутӣ вай бар назарияи ададҳо ва роҳҳои фанӣ ҳисоб то ин авохир бе рақиб ба шумор мерафтааст аз зумраи олимони ин муҳити илмӣ ба ҳисоб мерафтанд.

Хусусан, дар расадхонаи Бағдод бори аввал дарозии 1°-и камони меридиани Замин чен карда шуд, ки аз ҳисобкуниҳои ҳозира тафовутӣ ҷиддие надорад. Абӯрайҳони Берунӣ радиуси Заминро бо усули нав, аз рӯи вобастагии дурии дидашавандагии уфқ ба баландии ҷойи мушоҳида (яъне, баландии кӯҳ ё теппа) муайян намуд, ки аз ҳисоби ҳозирақариб 110 км фарқ мекунад, қимати майли эклиптика нисбат ба экватор барои солҳои гуногун ва суръати пресессия чен карда шуда, дар ҳамин замина ҳодисаи камшавии майли эклиптика нисбат ба

экватор аз тарафи Собит ибникурра ва Абӯмахмуди Хучандӣ маълум карда шуданд. Ҳамзамон, қимати камшавии асрии он аз ҷониби А.Берунӣ аниқ карда шуд, ки он аз ҳисобкуниҳои ҳозира фарқи куллие надорад. Умари Хайём бошад, тақвими нисбатан мукамал таҳия кард, ки дар таърихи илм беназир аст. Инчунин, мутафаккирони тоҷик дар сохтани якқатор асбобҳои астрономӣ, аз ҷумла: секстант (аз ҷониби Абӯмахмуди Хучандӣ), квадрант (аз ҷониби Холиди Марварудӣ), шомила (аз ҷониби Абӯмахмуди Хучандӣ), доираи ҳиндӣ (аз ҷониби А.Берунӣ), нониус (аз ҷониби Ибни Сино), устурлоби зарқола (аз ҷониби Абӯмахмуди Хучандӣ ва Ӯ Иброҳими Зарқола), глобуси осмонӣ (аз ҷониби Абдурахмон Суфӣ) ва ғайра муваффақ буданд. Идеаҳои Иброҳими Наққош, Насириддини Тӯсӣ, Ибни Шотирро доир ба ҳаракати сайёраҳои Системаи офтобӣ, ки ба назарияи (моделӣ) ҳаракати сайёраҳо тағйирот ворид намудаанд ба кашфи низоми гелиомаказии (офтобмаказии) олам таъсир гузоштанд.

Ба маълумоти Абӯубайди Ҷузҷонӣ дар Исфохон Ибни Сино китобҳои «Аш-Шифо», «Мантӣқ» ва «Ал-Маҷистӣ»-ро ба анҷом мерасонад. Хусусан, дар «Ал-Маҷистӣ» оид ба ихтилофи манзар даҳ шаклро дохил карда, дар охири он дар илми ҳайъат чизҳои ворид кард, ки пеш аз ин гуфта нашуда буданд. [2, с. 164-165]

Умуман, то замони зиндагӣ ва эҷоди маорифпарвари тоҷик Аҳмади Дониш дастовардҳои илмии мутафаккирони асримиёнагии Шарқ дар соҳаи илми нучум асосан, таҳияи ҷадвалҳои ҳолатҳои Офтоб, сайёраҳо, ситораҳо, мавқеи географии маҳалҳо ва ғайра ба ҳисоб рафта, мазмуни асосии таълифоти онҳоро ташкил медоданд ва бо номи «Зичҳо» маъруф буданд. Аз ҷумла: «Зичи Маъмун» (марбут ба дастовардҳои олимони расадхонаи Бағдод); «Зичи Ҳикматӣ» (дастовардҳои олимони расадхонаиқоҳира); «Зичи Маликшоҳӣ» (дастовардҳои олимони расадхонаи Исфохон); «Зичи Элхонӣ» (дастовардҳои олимони расадхонаи Мароғ); «Зичи ҷадиди Курагонӣ» (дастовардҳои олимони расадхонаи Самарқанд) ва ғайра. [1]

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки таҳияи ҷадвалҳои ҳолатҳои Офтоб, сайёраҳо, ситораҳо, мавқеи географии маҳалҳо ва ғайра мазмуни асосии таълифоти олимони ташкил медоданд. Аз ин рӯ, зич гуфта ҷадвалҳо дар назар доштанд, ки аз рӯи он ҳаракат ва вазъияти ситора ва сайёраҳо омӯхта мешуданд. Ё худ ҷӣ тавре муҳаққиқи тоҷик М.Холов мафассалтар баён кардааст: «Зич маҷмӯи ҷадвалҳои илми ситорашиносӣ ё китобест, ки дар он маълумот оид ба андозагирии вақт (тартиб додани тақвим, давомнокии рӯз, вақти адои намоз ва ғ.), муайянкунии координатаҳои ҷуғрофии маҳал (тӯлу арз), самтиқибла, ҳисоби вазъи найириайн (Офтобу Моҳ) дар кураи осмон, лаҳзаи тулӯ ва ғуруби сайёрот, гирифтӣ Офтобу Моҳ (хусуфу кусуф) ва ғайра ҷамъоварӣ шуда, барои фаъолияти ҳаррӯзаи мунаҷҷимон зарур буданд. Вожаи «зич» бақавли баъзе олимони, муарраби «зик», «зиг» ва бақавли Абурайҳони Берунӣ (дар «Қонуни Масъудӣ») «зеҳ»-и форсӣ буда, маънои он риштаест, ки дар сохтмон бо он тарҳи иморат ва дар насосҷӣ нақшу тасвири матоъро дуруст мекарданд. Билоҳира, ба муносибати шабоҳати хатҳои ҷадвали ададӣ ба ришта, ҷунин ҷадвалҳоро зич меномидагӣ шуданду дертар он ба забонҳои юнонию латинӣ низ ворид гардид». [3, с. 5-6]

Муҳаққиқи эронӣ Аҳмад Ором бошад, дар тарҷумаи китоби Саид Ҳусайн Наср зерини «Илм ва тамаддун дар ислом» мафҳуми зичро ҷунин тавзеҳ медиҳад: «Калимаи зич, ки асли санскритӣ дорад ва аз тариқи забони паҳлавӣ вориди забонҳои форсӣ ва арабӣ шудааст, ба маънии ҷадвали нучум аст. Вале амалан дар зичҳо, илова бар ҷадвали нучумӣ, баҳсҳои назарии нучум ва фусуле дар бораи гоҳшуморӣ («нигоҳ доштани ҳисоби солу моҳу рӯз», «тақвим», «солшуморӣ» - Б.Самиев) ва усули комили риёзиёт марбут ба нучум ва соир, вузӯҳои вобаста низ вуҷуд дорад. Зичҳо, ки баҳши муҳимме аз осори нучуми исломиро ташкил медиҳанд, маъмулан ба номи мусаннифи онҳо ё ба номи амуре, ки дар таҳти ҷамъияти ӯ зич таҳия шуда ё ба номи шахре, ки таълифи зич дар он сурат гирифтааст, номида мешаванд ва гоҳҳо номгузории зич сурати дигаре пайдо мекунад». [7, с. 9]

Ақидаҳои космогонӣ ва космологии Аҳмади Дониш дар асари арзишманд ва нодири ӯ «Манозир-ул-кавокиб» баён ёфтаанд. Ба иттилои муҳаққиқи тоҷик М.Холов «Дастхати «Манозир-ул-кавокиб»-и Аҳмади Маҳдуми Дониш яке аз дастнавиштаҳои нодири асри XIX

буда, дар сабки анъанавии астрономияи классикии форсии тоҷикии асримиёнагӣ - зичҳо навишта шудааст. Дар он маълумоти муфасссал оид ба истилоҳот ва аломату ишороти нучум, ҳисоби позитсионии шастӣ ё худ «ҳисоби мунаҷҷимон», ҳафт сайёра (кавокиби сабъа), бурҷҳои дувоздаҳгона, манозилиқамар, раъсу занаб, ситораҳои думдор (зузуввоба, зузанаб) дода мешавад». [3, с. 3]

Дар оғози китоби худ «Манозир-ул-кавокиб» Аҳмади Дониш як масъалаи муҳимро таҳқиқ мекунад, ки аксари масъалаҳои фалсафӣ ваҳмӣ ва заннӣ буда, вале баръақс масоили нучум тақрибӣ ва кашфӣ мебошанд. Тақрибӣ будани он аз ҳадди мавҷудияти мавод ва кашфи он аз истеъдоди мунаҷҷим вобастагӣ дорад.

Фасли аввали китоб ба масъалаи маърифати истилоҳоти тақвим ва арқоме, ки дар изои бурҷу кавокиб, ки мутафаккирони гузашта то замони ӯ вазъ кардаанд, бахшида шудааст. Вачҳаш он, ки чун дақиқа ба 59 расад ва ба 59 сония таҷовуз кунад, як дараҷаа шавад. Ва дараҷа чун ба 29 расад ва ба 59 дақиқа таҷовуз кунад, як бурҷ шавад. Ва чун бурҷ ба 11 расад ва ба 29 дараҷаву 59 дақиқаб расад, як даври фалакулбуруҷ, ки иборат аз сесаду шаст дараҷа аст, тамом шавад ва боз давра аз сар, ки аввали Ҳамал аст муҳосиб гардад. [3, с. 18]

Маърифати мизочи бурҷи дувоздаҳгона ва интисоби маволиди сегона ба онҳо масъалаи дигари меҳварии асар ба ҳисоб меравад. Дар ин фасл Аҳмади Дониш оид ба 12 бурҷе, ки аз онҳо Офтоб дар тӯли ҳаракати солонааш мегузарад ва онҳоро «бурҷҳои дувоздаҳгона» меноманд, маълумот додааст. Вобаста ба дараҷа ва ҳосиятҳои онҳоро ба таври зайл ба низом мебарорад: ҳамал, савр, ҷавзо, саратон, асад, сунбула, мизон, акраб, қавс, ҷаддӣ, далв ва ҳут. Масалан, бо тавсияи маорифпарвар «Ҳар гоҳ, ки яке аз ин буруҷ манҳус гардад ба ҳулули наҳс, чун Зухал ва Миррих ё собитаи наҳс ё ба вуқӯи Уторид ва наҳсе ёқирони наҳсайн ё ихроки кавкабе дар он, ҳоса кавкаби наҳс ҳамчу эҳтироз Зухал ё Миррих далели заъф ва офати мавҷудоти он бурҷ бошад, бар тибқи он ҳукм бояд кард. Ва агар монеае бар зидди он бувад, яъне бо вучуди ин аҳвол кавкаби саъде нозир бувад ва дафъи зарари ин нуҳус кунад, ҳукм бар заъфи мансуботи он бурҷ натавон кард, ҳоса агар монеақавӣ бувад, балки бо эътидол ҳукм кунад. Миррих наҳсиқотеъ аст дар ҳар бурҷе, ки бувад. Мизочи мансуботи он бурҷро ночиз мегардонад, ҳамчу оташ, ки дар найистон афтад ва хушку тар бисӯзад...». [3, с.42]

Дар фасли мизочи раъс ва занаб (сар ва дум, дунб) маорифпарвар чунин андеша дорад, ки ҳар ҷо, ки мадори Моҳро бо мадори Офтобқатъ афтад ва баъд азқатъ афтодан дар шимоли минтақа гузарад, онро «раъс» гӯянд. Ва дар ҳар ҷо, ки баъд аз тақотуъ дар ҷануби минтақа гузарад, онро «занаб» гӯянд. Минтақаи васат фалакулбуруҷ аст. Ва минтақаи фалаки муаддилро «хати муаддилуннаҳор» гӯянд. Ва хати устуво, ки дар аввали ақолим ва васати кураи арз фарз кардаанд, ба изои он аст. Ва чун Офтоб аз муҳозии ин хат тулӯъ кунад, шабу рӯз яксон бошад. [3, с. 43]

Ба ақидаи Аҳмади Дониш раъс ин саъд аст, яъне саодату хушнудиро ба бор меорад. Аммо занаб наҳс аст, ки ба заъфу ноумедӣ дучор мегардонад. қазияи аз як бурҷ ба бурҷи дигар гузаштани ситораҳоро маорифпарвар таҳвил меномад. Таҳвилиқамар дар бурҷро интиқол меҳонад. Дар як бурҷ, дар як дақиқа ҷамъ омадани ду ситорароқирон ва ё худ муқорана (ба ҳам наздикшавии ду ситора ба як бурҷ) меномад.

Дар баробари ин, ба ҳам наздик шудани сайёраҳоро дар як бурҷ таҳлилу таҳқиқ карда, ҳосияти ҳодисаҳои руҳдодаро тавзеҳ медиҳад. Масалан, ба андешаи маорифпарвар агар Зухал ба бурҷи Ҳамал таҳвил ёбад, далел аст, ки ҷангу муҳорибаҳои салотин ба вуқӯ оянд, ҳаво сард гашта, боронгарӣ зиёд шавад, ки ин ҳол аҳволи раиятро бад кунад, шаҳрҳо вайрон гарданд ва ғайра. Ё худ таҳвили Зухал дар бурҷи Ҷавзо ба он мусоидат мекунад, ки бодҳои хушк пайдо шавад, беморӣ дар байни ҷавонон зиёд шавад, офат дар меваҳо расад и ива боронгарӣ бештар гардад. Дар сурати таҳвил ёфтани Зухал дар бурҷи Саратон сармо саҳт шавад, бориш зиёд гашта, нукс дар обҳо пайдо шавад, ба ҳайвоноти обӣ офат раса два ғайра. Таҳвили Муштарӣ дар бурҷи Акрабро далели ривочи ошӯбу фитна, ҷабру ситам ва талафи амвол меҳисобад. Умуман, таҳвили сайёраҳоро маорифпарвар дар 12 бурҷ таҳлил карда, бо далелҳо ҳолати ҳодисаҳои руҳдодаро дақиқ мекунад.

Маорифпарвари тоҷик Аҳмади Дониш ҷисмҳоро ба дуқисм: басит (соdda) ва мураккаб ҷудо мекунад. Зимни тавзеҳи аҷсоми басит онҳоро низ ба дуқисм: афлоку аносируссакл ва аносири арз ва ҷисмҳои мураккабро бошад, ба сеқисм: маъдан, наботот ва ҳайвонот тақсим карда, онро «маводи салоса» меномад. [3, с. 136]

Ба андешаи Аҳмади Дониш чор унсур асоси пайдоиши мавҷудот мебошанд. Замин дар васати афлок ҷойгир буда, шакли он куравӣ аст. Кӯҳхову мағокҳо ва баландиву пастихое, ки дар вай аст шакли онро куравӣ гардониданд. Як рубъ (чоряк, яке аз чор ҳиссаи Замин - Б.Самиев) - и онро об ташкил медиҳад.

Маорифпарвар мавҷудият нух фалакро эътироф карда, ҷойгиршавии онҳоро ба таври зайл нишон медиҳад: фалаки аввал мақарр (ҷой, ҷойқароргирӣ, макон) - и Моҳ аст ва фалаки дуюм ҷои Уторид мебошад. Фалаки сеюм, мақоми Зухра аст ва фалаки чаҳорумӣ тахтгоҳи Шамс (Офтоб) аст. Фалаки панҷум, Миррих, шашум Муштарӣ, ҳафтум Зухал, ҳаштум маҳалли савобиту самои зотулбурҷи ўст. Кавокиби марсуда дар ин фалак 1022 адад мебошанд. Фалаки нухумро маорифпарвар ба таври зайл тавзеҳ медиҳад: ба забони шаръ «ақли кулл» ва «ҳақиқати Муҳаммадӣ» ва «аршулрахмон» ва ба забони ҳукамо «фалакулафлок» ва «фалакулатлас» ва «ақли аввал» ва «муҳитулафлок» гӯянд, собикан мазкур шуда, ки дар он ҷо на замон асту на макон, на пуру на ҳолӣ ва илм ба кунҳи ин фалак мақдури башарӣ нест. [3, с.141-143]

Ба ақидаи Аҳмади Дониш дар байни сайёрагон Офтоб бузургтарин аҷсоми зери арш, сесаду шасту шаш баробари Замин ё ду донги ҷирми Замин аст. Дар мавриди ёфтани толеи вақт дар фасли “Дар ёфтани толеи авқот”-и асари мазкурқайд мекунад, ки бинои аҳсоми нучум вобаста бо толеиқироноту фусул ва толеи иҷтимоӣ истиқбол ва толеи вақт аст. Аз ин рӯ, донишманд толеъ ҷузъе аз фалакалбурҷ аст, ки дар вақти матлуба бар уфуқи машрик мунтабиқ бувад. Толеъ - далел аст бар нафсу тану ҷону зиндагонӣ ва ибтидои корҳо ва саодату шақоват ва кайфияти маош. [3, с. 145]

Манзур аз толеъ дидан тавассути кавокиб ин муайян кардани наъсу хушнудихоест, ки бар сари хонавода, як инсон ё кишвар, соли меомада, ки ҷӣ баракату ҷӣ фалокатҳо дорад, мебошад. Дар робита бо ин Аҳмади Дониш толеъ дидани аҳволи мулку салотин ва раиятро вобаста ба соҳаи шуғл таҳқиқ карда, ҷунин маълумот медиҳад, ки аҳволи мулку подшоҳ, вазирону ашрофон, қозию уламмо аз рӯи Муштарӣ, аҳволи умарову лашкариён аз рӯи Миррих, аҳволи хавотину маҳрамони онҳо, занони оммаро аз рӯи Зухра, аҳволи раиятро аз рӯикамар, аҳволи тучҷору аҳли бозорро аз рӯи Уторид ва ғайра муайян мекарданд. [3, с. 147]

Ҳамин тавр, дар ҳулоса месаздақайд, қард, ки маорифпарвар дар манфиат ва ғоидаи илми нучум ибрази андеша карда, менависад, ки тавассути омӯзиши он мо бояд донем, ки ходисаҳое, ки рӯй медиҳанд баъзе аз онҳоқазияҳои мубрам мебошанд, ки ба ҳеҷ ваҷҳ тағйиру табдил намеёбанд. Ба мислиқироноти тўфон, интиқоли мулку давлат аз яке ба дигаре ва вабои омм. Дигареқазияҳои маҳкам мебошанд, ки аз сармову гармо, заъфу беморӣ тағйиру табдил меёбанд. Дар ин маврид тавсия медиҳад, ки агар мо донем, ки фалон рӯз сармо шадид мешавад ва дар сафар бими ҳалокат аст, дар хона нишинем ё ба либосе, ки дафъи зарари сармо кунад ба тан гирем.

Манфиати дигари ин илм шинохтани вақт аст аз саъд (бахосият) -у наҳс (беҳосият). Дар ин маврид маорифпарвар ҷунин мисол меорад, ки агар подшоҳе дар ишғоли мулке ошуфтаҳол бошад ва дар ин вақт табъӣ ӯ эҳтимоли ҳеҷ амре накунаду шахсе надоништа бо ӯ арзе кунад ва идроре талаб кунад, бе шак арзи ӯ ба иззиқабул нарасад, балки бими ғзаб бувад. Баръакс, вақте султоне дар паи додани инъому ҳадя ба раият машғул бошад аз ӯ арзе талаб намоӣ, он бо хушнуди иҷро гардад. [3, с. 153]

Дигар ғоидаи он эътибори мавзӯҳои он мебошад. Инҷунин, Аҳмади Дониш як нуктаи дигарро равшан менамояд, ки ҳар як сайёра хосиятҳое, дорад, ки вобаста ба онҳо аносири табиат тағйиру табдил меёбанд. Масалан, дар ин маврид маорифпарвар ҷунин таҳқиқ кардааст, ки “Зухал далели сармову борони пайваستا ва зилзила. Муштарӣ далели эътидоли ҳавову бодҳои хуш ва ҳавои соф. Миррих далели гармиву хушкии ҳаво ва боди самум ва камоли ситаму зухури оташҳо дар ҳаво. Шамс далели сурхии ҳавову ғубори гармо. Зухра

далели гарму тарии ҳаво аст ва барҷастани абрҳо. Уторид далели боду раъду барку соиқа ва зулмату зилзила. қамар далели рутубати ҳавову борон ва гаштани ҳаво аз ҳоле ба ҳоле ало ҳазо. Иттисолиқамар ба Зухал, Зухра ба Миррих, Шамс бо Зухал далели борони саҳт аст, хосса ки буручу вақти мустаъид бувад». [3, с. 160] қавсикузаҳ («Камони Рустам») - ро маорифпарвар акси шуъои Офтоб меҳисобад. Пешниҳод мекунад, ки агар он пеш аз борон бувад, далели борандагии шадид бошад. Ё худ «ҳола» (дар луғат маънои доираи ғуборолуд дар гирди Моҳро дорад – Б.Самиев) доирае мебошад, ки дар гирди Моҳ ё Офтоб ҳодис мешавад. [3, с.160]

Инчунин, дар баъзе маврид бар гирди ситорагони собитаи бузург (ситораҳои беҳаракат) дида мешавад. Онро «хирмани Моҳ» низ гӯянд. Ҳодис шудани он далел аз боридаи борон аст. Агар Моҳ дар паси он пинҳон шавад боридаи борони шадид дар назар аст. Агар ҳангоми тулӯ ё ғуруби Офтоб дар ҳаво абрҳои тӯлонӣ падида оянд, он гоҳ он аломати бод аст.

Адабиёт

1. Абдуллозода Х.Ф. Абӯмахмуди Хучандӣ ва таърихи астрономияи халқи тоҷик. - Хучанд: Нури маърифат, 2005. - 440 с.
2. Абӯалӣ ибни Сино. Рисолаи саргузашт. Осор. Ҷилди 1. - Душанбе: «Дониш», 2005. - С.164-165.
3. Аҳмади Дониш. Манозир-ул-кавокиб. Баргардони матн, пешгӯфтор, тавзеҳоту шарҳи луғот аз ҷониби М.Холов. - Душанбе, 2017. - 432с.
4. Гуашон, А.М. Таъсири Сино ба Ғарб // Садои Шарқ. - 1967. - №1. - С. 126-134.
4. Диноршоев М. Натурфилософия Ибн Сино. - Душанбе: Дониш, 1985. - С. 237.
5. Дониш А. Наводиру-л-вақоъ. (Мунтахаб). [Матн] /А. Дониш. - Душанбе: Адиб, 2020. - С. 340. - 480 с.
6. Муҳаммад Рашшод. Фалсафа аз оғози таърих. - Душанбе: Ирфон, 2002. - С. 347.
7. Саид Ҳусайн Наср. Илм ва тамаддун дар ислом. Тарҷумаи Аҳмад Ором. - Техрон, 1384. - 412с.
8. Султонзода С. Проблема материи и её атрибутов в философии Ибн Сино. - Душанбе, 2019.
9. Таърихи нучуми исломӣ. Тарҷумаи Аҳмад Ором. - Техрон, 1371. - 285-286.
10. Фоҳури Ҳино. Таърихи фалсафа дар ҷаҳони исломӣ.- Техрон 1373. - С.363.
11. Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷилди 2.-Душанбе, 1983. - С.481., 483.

БОЗТОБИ ДОНИШҲОИ АСТРОНОМӢ ДАР ТАЪЛИМОТИ АҲМАДИ ДОНИШ

Муҳаққиқон таърихи пайдоиши кайҳониноширо на кам аз се ҳазорсола ҳисобида, қайд мекунанд, ки идеяҳо дар бораи Коинот дар доираи донишҳои фалсафӣ ташаққул ёфта, аввалин гояҳоро дар бораи олам маҳз файласуфон баён кардаанд.

Дар мақолаи мазкур муаллифон доир ба пайдоиши ва рушди илми нучум, марҳилаҳои ташаққули афкори кайҳониношӣ тавачҷуҳ дода, қайд мекунанд, ки Аҳмади Дониш - мутафаккири барҷаста, файласуф, сиёсатмадор, муаррих ва дар маҷмӯъ, асосгузори равияи маорифпарварӣ дар Осиёи Марказӣ дар баррасӣ ва баёни масъалаҳои нучум таълимоти мутафаккирони гузаштаи тоҷикӣ форс кардааст. Маорифпарвар дар тӯли зиндагии худ дониши кофӣ дар соҳаҳои илмҳои ҷомеашиносӣ, ҷуғрофия, муҳандисӣ, меъморӣ, маъданиношӣ дошта, рассом ва хаттотӣ беҳамто буд. Бар замми ин ҳунарҳо ӯ аз илми нучум низ баҳраи комил ба даст оварда, ақидаҳои космогонӣ ва космологии худро дар асари «Манозир-ул-кавокиб» баён кардааст.

Мутолиаи асари «Манозир-ул-кавокиб»-и Аҳмади Дониш далолат аз он мекунад, ки ақидаҳои астрономии Аҳмади Дониш дар қолаби таълимоти нучуминошии мутафаккирони пешина баён шуда, дар саҳифаи таърихи тошуравии мардуми тоҷик ҳамчун хотимабахши андешаҳои классикӣ нучуминошӣ муаррифӣ мешавад. Асари мазкур дар сабки классикӣ аз рӯйи маълумоти кофӣ бардошткарда, мутолиаҳои пайдарпай, дақиқу воқеӣ ҳисоб кардани ҷирмҳои осмонӣ, мушоҳидаву расад таълиф гардидааст.

Калидвожаҳо: космогония, космология, коинот, рушди илм, илмҳои табиатиношӣ, нучум, ҷомеашиносӣ, ҷуғрофия, маъданиношӣ, афкори кайҳониношӣ, ҷирмҳои осмонӣ, расад, зич ва ғайра.

ОТРАЖЕНИЯ АСТРОНОМИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ В УЧЕНИИ АХМАДА ДОНИША

Исследователи считают историю возникновения космологии не менее трех тысяч лет и отмечают, что представления о Вселенной формировались в рамках философских знаний, а первые представления о мире высказывались философами.

В данной статье авторы уделяют внимание зарождению и развитию науки астрономии, этапам формирования космологических представлений и отмечают, что Ахмад Дониш является выдающимся мыслителем, философом, политиком, историком и в целом основоположником просветительского направления в Средней Азии в обсуждении и изложении астрономических вопросов, опирался на учения таджикских и персидских мыслителей прошлого. Всю свою жизнь просветитель обладал достаточными знаниями в области социологии, географии, техники, архитектуры, минералогии, был уникальным фотографом и каллиграфом. В дополнение к этим искусствам он также в полной мере использовал науку астрономию и выразил свои космогонические и космологические идеи в своем трактате «Манозир-уль-Кавакиб».

Изучения труда Ахмада Дониша «Манозир-уль-Кавакиб» свидетельствует о том, что астрономические идеи Ахмада Дониша выражены в форме астрономических учений предшествующих мыслителей и представлены на странице истории таджикского народа как вывод классических идей астрономии. Эта работа написана в классическом стиле на основе достаточного количества собранной информации, последовательных чтений, точных и реальных расчетов небесных тел и наблюдений.

Ключевые слова: космогония, космология, вселенная, развитие науки, естествознание, астрономия, социология, география, минералогия, космология, небесные тела, масса, плотность и др.

REFLECTIONS OF ASTRONOMICAL CONCEPTS IN THE DOCTRINE OF AHMAD DONISH

Researchers consider the history of the emergence of cosmology to be at least three thousand years old and note that ideas about the Universe were formed within the framework of philosophical knowledge, and the first ideas about the world were expressed by philosophers.

In this article, the authors pay attention to the origin and development of the science of astronomy, the stages of the formation of cosmological ideas and note that Ahmad Donish is an outstanding thinker, philosopher, politician, historian and, in general, the founder of the educational trend in Central Asia in discussing and presenting astronomical issues, based on the teachings Tajik and Persian thinkers of the past. Throughout his life, the educator had sufficient knowledge in the field of sociology, geography, technology, architecture, mineralogy, and was a unique photographer and calligrapher. In addition to these arts, he also made full use of the science of astronomy and expressed his cosmogonic and cosmological ideas in his treatise Manozir-ul-Kawakib.

The study of the work of Ahmad Donish "Manozir-ul-Kavakib" indicates that the astronomical ideas of Ahmad Donish are expressed in the form of astronomical teachings of previous thinkers and are presented on the page of the history of the Tajik people as a conclusion of the classical ideas of astronomy. This work is written in a classical style based on a sufficient amount of collected information, consistent readings, accurate and real calculations of celestial bodies and observations.

Keywords: cosmogony, cosmology, universe, development of science, natural science, astronomy, sociology, geography, mineralogy, cosmology, celestial bodies, mass, density, etc.

Дар бораи муаллифон:

Самиев Бобо Чураевич - доктори илмҳои фалсафа, профессори кафедраи фалсафа ва фарҳангиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. Тел.: (+992) 918670143. E-mail: samiev.veshab@mail.ru;

Каримов Раҳмиддин Саҳобиддинович - унвонҷӯи кафедраи фалсафа ва фарҳангиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. Тел.: (+992) 900060622. E-mail: rahm_din@mail.ru

Сведения об авторах:

Самиев Бобо Джурсаевич - д.ф.н., профессор кафедры философии и культурологии Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни, e-mail: samiev.veshab@mail.ru

Каримов Рахмиддин Сахоббиддинович - соискатель кафедры философии и культурологии Таджикского государственного педагогического университета им. Айни. Тел.: (+992) 900060622. E-mail: rahm_din@mail.ru

About the authors:

Samiev Bobo Juraevich - doctor of philosophy, professor of the Department of Philosophy of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini, e-mail: samiev.veshab@mail.ru, Tel.: (+992) 918670143

Karimov Rakhmiddin Sakhobiddinovich - postgraduate student of the Department of Philosophy, Tajik State Pedagogical University. Тел.: (+992) 900060622. E-mail: rahm_din@mail.ru.

ФИЛОСОФИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ НАУКИ И ТЕХНИКИ

Шамолов А.А

Российско-Таджикский славянский университет

Эволюционный процесс развития науки и постепенное формирование новой научной картины мира получает особое значение благодаря тому, что он создал основу новой научной мысли социального человечества. Однако основная его задача, которая является введения сознательных и жизненных явлений в физическую картину мира, представляется весьма проблематичным. Ведь современный мир, переживая яркое вхождение в новую историю планеты, становится причиной интенсивного роста влияния молекулярных технологий на изменение цивилизации и духовно-материальной жизни. Под влиянием научной мысли и творческого труда расширяется человеческое существование в своих возможностях. Человечество закономерным движением, все усиливающимся в своем проявлении темпом, поэтапно охватывающим не только планету Земля, но и Космос, выделяется, отходит от других живых организмов с небывалой силой. Со скоростью выражаемой геометрической прогрессией в ходе времени, создается все растущее множество новых теорий, концепции и идей. На наших глазах мир резко меняется. Окружающий реальный мир становится менее определенным, его структуры все менее долговечным. И едва ли может быть сомнение в том, что проявляющаяся этим процессом наука может с ними не считаться.

В такие «переломные моменты истории, - пишет белорусский исследователь Я.С.Яскевич, - как это происходит в современную эпоху глобального кризиса, обостряется философско-методологическая рефлексия в различных ее измерениях: от повседневности - до науки, от локального - до глобальному, от национального - к мировому уровню, ибо возникает проблема радикального пересмотра системы ценностей, убеждений, исторически сложившихся стереотипов общепризнанного знания, социального действия, а значит, мировоззренческих приоритетов человека и человечества в целом. Без новых идей невозможно появление передовых социально-экономических отношений и стратегий выхода из кризиса» [1.3].

Исследователь прав в своих оценках, так как поиск критериев рациональности, которые-бы «в эпоху глобального кризиса» и грядущей эрой пробуждения человеческого разума работали на более широком «коммуникативном пространстве» и в меньшей степени подвергались критической рефлексии и сомнению, необходим наряду с пересмотром системы ценностей и убеждений, «исторически сложившихся стереотипов общепризнанного знания. Именно в контексте развития науки и философии, взаимодействия различных феноменов «социальной коммуникации» появляются альтернативные варианты решения взаимосвязи и взаимообусловленности науки, философии, морали, экономики, политики и т.д. В общем, мы можем констатировать тот факт, что в процессе нового этапа своего развития философия и наука задали вполне определенную онтологию ума. Собственно говоря, «эта онтология и есть «рациональность», или «идеал рациональности» [2.12].

Научное переосмысление этих переломных моментов современной истории человечества приводят не только к преобразованию смыслообразующих универсалий (доминант), но и к изменению и трансформацию «образа человеческого мира, продуцируемых им типов личности, их отношения к действительности, их ценностных ориентаций и типа социальной коммуникации» [1.3-4].

Сущность такого антропологического поворота в современной науке и философии, так или иначе, связана с исключительными явлениями в ходе научной и философской мысли XXI столетия. Особенно темп науки становится совершенно необычным, небывалым в ходе многих десятилетий. Это представляет собой некий взрыв научного творчества. Можно определенно утверждать, что в двадцать первом веке человечество в ходе научного творчества и знания переживает такое необычное время, равное по значению, которому

можем найти только в его далеком прошлом. Это означает, что человечество переживает эпоху «цивилизационного поворота», так как известивший о себе общепланетарный хронический кризис, «динамичный процесс глобализации» означает фундаментальный «перелом всего мироустройства», необходимость переосмысления всей системы ценностей «техногенной цивилизации» с ее устремленностью к силовому отношению к природе, человеку, обществу.

Хотя, на наш взгляд, время глобального - это время диалога, надежды и ответственности для ученых, однако, это и есть время пробуждения человеческого разума, поэтому научно, как считают многие ученые разных дисциплин, понять это большое, огромной научной и социальной значимости явление, пока еще невозможно, так как научно понять это, прежде всего значит установить это явление в рамках научной реальности. Осознавая суть данного процесса в контексте стратегии развития науки ученые, пытаются понять его и в тоже время использовать для установки основных вех истории научного знания, которая является одной из жизненно важных научных дисциплин современного человечества.

По справедливому замечанию В.И.Вернадского «взрыв научного творчества, происходя..., в определенной мере создает переход биосферы в ноосферу. Но, помимо этого, сам человек и в его индивидуальном, и в его социальном проявлении теснейшим образом закономерно и материально-энергетически связан с биосферой; эта связь никогда не прерывается, пока человек существует и ничем существенным не отличается от других биосферных явлений» [3.6]. В.И.Вернадский глубоко осмысливая данный процесс, осознает, что он особенно сильно проявляется в связи с активным прогрессом человеческого познания и проникновением науки во все более и более глубинные структуры как микро- так и мегамира.

Тем самым В.И.Вернадский попытается довести до ума людей, что переосмысление и трансформация научной мысли через «организованный человеческий труд» не является случайным явлением, зависящем только от воли человека - он есть и природный процесс. Учитывая это, человек должен понять, что как только научная концепция мира его охватывает, становится ясным, что он не является случайным, независимым от окружающего и свободно действующего природного явления. Безусловно научное знание не может приводить к результатам, противоречащим тому процессу, созданием которого оно является.

Достижения современной науки показывают, что конвергенция нано-био-инфо-когно – (NBIS) технологий создает большие возможности во всех сферах жизни общества, вплоть до того, что «могут быть искусственно созданы неизвестные ранее продукты и технологии, способные радикально изменить жизнь всего человеческого сообщества» [4].

Модель NBIS – конвергенции была выдвинута в 2002 г. Национальным научным фондом США для совместного конвергентного развития, нано, - био, - информационных технологий и когнитивной науки с учетом их взаимного влияния и взаимного усиления (автопоэзис) этих областей путем транслирования достижений из одной области в другую. Модель широко используется в США, Германии и других странах на уровне правительств, парламентов и научных фондов [5.834].

По истине данная модель описывает рост технологических возможностей и перспективу манипуляции веществом на атомарном уровне, генной инженерии и контроля над живыми организмами, обработки и передачи информации, контроля над нейронами и нейронными сетями и тонкого моделирования всех перечисленных классов объектов. Иначе говоря, речь идет об изготовлении неизвестных материалов с заданными свойствами и «невидимых машин» (наномашин), о «ремонте» человеческого тела, преодолении отторжения донорских органов и продлении жизни человека на неопределенно долгое время, а также о многом другом [6.824].

Кстати, здесь велика роль нанонауки и нанотехнологий, которые так или иначе затрагивают сущность человеческого бытия и социума. Фактический, приходится говорить о надвигающихся новых условиях и способе жизни человека и общества, базирующихся не на

привычном макроскопическом веществе, а на нано-субстанции, способной порождать качественно иное вещество. По утверждению главного куратора нанотехнологического проекта России М.Ковальчука «гибрид живой и неживой материи на основе соединения новейших технологий – вот главный переворот, который несут человечеству нанотехнологии» [7]. Это чревато не просто большими рисками, но и фундаментальной опасностью, поскольку создается ситуация возможной несовместимости макроструктуры человеческого тела, а также социальной жизни, естественным образом сформировавшихся в соответствии со структурой остального мира, с ранее отсутствовавшим искусственно создаваемым наномиром [6.824].

Итак, что это за «субстанция» самодостаточного характера создающая качественно иное вещество? Философия требует прежде всего проявить понятия: что такое нанонаука? Каковы условия его возникновения, формирования, становления и структурирования?

Анализ первоисточников и литературы, которые написаны в основном на английском и другими западноевропейскими языками и частично переведены на русский язык, показывает, что первое упоминание о методах нанотехнологий связано с докладом Ричарда Фейнмана «Внизу полным-полно места», сделанным в 1959 г. в Калифорнийском технологическом институте. Во время своего выступления он предположил, что возможно механически перемещать одиночные атомы при помощи манипулятора соответствующего размера, по крайней мере, такой процесс не противоречил бы известным на сегодняшний день физическим законам [8].

Квинтэссенцией идеи Р.Фейнмана, является то, что при создании системы с электрическим управлением, используются изготовленные обычным способом «обслуживающие роботы» в виде уменьшенных в четыре раза копий «рук» оператора. Такие микромеханизмы смогут легко выполнять операции в уменьшенном масштабе. Р.Фейнман имел ввиду крошечных роботов, снабжённых серводвигателями и маленькими «руками», которые могли бы закручивать столь же маленькие болты и гайки, сверлить очень маленькие отверстия и т.д. Р.Фейнман считал, что эти роботы смогли бы выполнять все работы в масштабе 1:4. Для этого он предлагал прежде всего изготовить необходимые механизмы, инструменты и руки-манипуляторы в одну четвёртую обычной величины (на самом деле, ясно, что это означает уменьшение всех поверхностей контакта в 16 раз). На последнем этапе - необходимо эти устройства оборудовать серводвигателями (с уменьшенной в 16 раз мощностью) и присоединить к обычной системе электрического управления. После этого можно пользоваться уменьшенными в 16 раз руками-манипуляторами [7;10].

Говоря о манипуляторе Р.Фейнман имел ввиду создания такого механизма, который мог бы проявить и воспроизвести «свою копию», однако на порядок меньшую. Созданный меньший механизм в свою очередь должен опять создать свою копию, опять на порядок меньшую и так до тех пор, пока размеры механизма не будут соизмеримы с размерами порядка одного атома. При этом необходимо делать изменения в устройстве этого механизма, так как силы гравитации, действующие в макром мире, будут оказывать все меньше влияние, а силы межмолекулярных взаимодействий и «Ван-де-Ваальсовы силы» будут все больше влиять на работу механизма. Последний этап в этом процессе является то, что полученный механизм соберёт свою копию из отдельных атомов. Принципиально число таких копий неограниченно, можно будет за короткое время создать произвольное число таких машин. Эти машины смогут таким же способом, поатомной сборкой, собирать макровещей. Это позволит сделать вещи на порядок дешевле. Таким роботам нужно будет дать только необходимое количество молекул и энергию, и написать программу для сборки необходимых предметов. До сих пор никто не смог опровергнуть эту возможность, но и никому пока не удалось создать такие механизмы [7;10].

Естественно, что после данного доклада в адрес учёного было сказано много положительных, но и отрицательных выводов. К примеру, в процессе научно-теоретического анализа теории, некоторые оппоненты Р.Фейнмана пришли к выводу, что эти роботы могут

поглотить всю биомассу Земли, выполняя свою программу саморазмножения (так называемая «серая слизь» или «серая жижа»).

Кстати, по мнению западных исследователей данного феномена Е.Джейлесса, Мак Клеллан и Харольд Дорна некоторые предложения о возможности исследования объектов на атомном уровне можно встретить в книге «Оптика» (Opticks) Иссака Ньютона, вышедшей в 1704 году. Учёный выражает надежду, что микроскопы будущего когда-нибудь смогут исследовать «тайны корпускул» [9.263], т.е. корпускулярного (атомного) бытия сущего.

Однако, несмотря на противоположные мнения оппонентов начиная с 70-х годов XX столетия среди западных учёных стали использовать термин «нано технология». В 1974 Норио Танигути в «Словаре нанотехнологических и связанных с нанотехнологическим терминов» впервые употребил этот термин [10]. Он назвал этим термином производство изделий размером несколько нанометров. В 1980-х годах этот термин использовал Эрик К.Дрекслер в своих книгах: «Машины создания: грядущая эра нанотехнологий». Центральное место в исследовании Э.К.Дрекслера играли математические расчёты, с помощью которых можно было проанализировано на работу устройства размерами в несколько нано метров [11].

Согласно «Википедии» нанотехнологий, в самом расхожем понимании – это одна из областей фундаментальной и прикладной науки и техники, которая имеет «дело с совокупностью теоретического обоснования, практических методов исследования, анализа и синтеза, а также методов производства и применения продуктов с заданной атомной структурой путём контролируемого

манипулирования отдельными атомами и молекулами» [12]. Это первое что мы подразумеваем под нанотехнологий. И второе: нанонаука (от греч. nanos - карлик, гном + англ. Science – наука, система знаний) - новая отрасль науки и производства, изучающая физические, физикохимические, биологические, фармакологические, токсикологические свойства наночастиц размером до 100 нанометров (нм), возможность их синтеза с помощью современных нанотехнологий и применения в различных отраслях народного хозяйства, медицины, фармацевтики. Наноразмерами считаются величины от 0,1 до 100 нанометров; от 100 до 1000 нанометров — микроразмеры; величины более 1000 нанометров определяются как микроразмеры. [1.182].

Иначе говоря, само слово «нано», т.е. «карлик» - во-первых, обозначает наименование дольных единиц, равных одной мили доля исходных единиц нм и м. Выход науки на такие раннее запредельные уровни познание окружающего мира фактически означает коренной научный переворот, описанный еще античной диалектики. Такое преобразование может в дальнейшем означать решительный разрыв современной классической науки – науки XXI века с тем, что будет с ним происходит в дальнейшем [12]; во-вторых, это “значение и управление процессами, как правило, в масштабе 1 нм, но не исключаяющее масштаб менее 100 нм в одном или более измерениях, когда ввод в действие размерного эффекта (явления) приводит к возможности новых применений»; в-третьих, это «использование свойств объектов и материалов в нанометровом масштабе, которые отличаются от свойств свободных атомов или материалов, приборов, систем, реализующие эти свойства» [12].

Как исходит из самой сущности нанонауки и ее классификации в совокупности - она занимается изучением свойств наноматериалов и явлений в нанометровом масштабе. Нанотехнология, согласно данной классификации, работает над созданием наноструктур, наноинженерия в свою очередь поиском эффективных методов использования наноструктур, а наноэтика как междисциплинарная наука – разработкой этических регулятивов и политики в сфере нравственно-гуманитарной оценки потенциальных преимуществ и опасностей использования нанотехнологий. Наноэтика, исходя из своих функций как часть философии науки должна предварять научные наноисследования и завершать их для проведения нравственно-гуманитарной экспертизы, преимуществ и последствий использования различных наноматериалов и наноструктур. Кроме вышеназванных направлений, нанонаука включает также следующие различные направления: наноэлектроника, нанофотоника,

нанофизика, наномедицина, нанохимия, нанобиотехнологии, биотехнологии, нанофармакология, наноформация и т.д.

Как было отмечено выше, поскольку нанонаука и нанотехнологии, вносят новое изменение и понимание современного мира, обуславливают необходимость разработки особой междисциплинарной области исследования - наноэтики, функции которой направлены на осмысление дискуссионных проблем, порождаемых новейшими достижениями нанонауки и нанотехнологиями, поиском и обоснованием морально-этических принципов и регулятивов nanoисследований, оценкой социальных последствий практического внедрения и использования нанотехнологий. Для того, чтобы стало более ясной структура нанонауки считаем необходимым обратить внимание на этические (практическая философия) аспекты становления и развития нанонауки, нанотехнологий.

В качестве примера можно остановиться на появлении наноэлектроники и её место в системе нанотехнологий. По определению специалистов это такая современная область науки техники, занимающая созданием и применением электронных приборов с нанометровыми и применением электронных приборов с нанометровыми размерами элементов, в основе функционирования которых лежат квантовые эффекты. Традиционной тенденцией в развитии электроники и её основой современной составляющей - микро- и наноэлектроники - является постоянное уменьшение размеров элементов, интегральных микросхем (ИМС), что позволяет усиливать их информационную мощность и повышать быстродействие. Реальным же является использование различных наноматериалов и нанотехнологий для существенного увеличения функциональных возможностей кремнёвых интегральных микросхем при не обязательной их миниатюризации до предельных размеров [1.183].

В области наноэлектроники можно говорить о достижении квантового компьютера, который теоретически обладает сверхбыстрыми параллельными вычислениями и возможностями моделирования с, использованием принципа квантовой когерентной суперпозиции. Буквально недавно в апреле 2022 г. китайские ученые создали сразу несколько таких машин, которые по всем параметрам превосходят привычные компьютеры. Они нашли способ создать так называемую решетку «Майораны», которая представляет собой конкретные строительные блоки для построения квантового компьютера. Поскольку они давно бились над решением самой важной проблемы, которая стоит перед разработчиками квантовых компьютеров, это помехи. Так как окружающая среда влияет на такой компьютер, поэтому нужно было создать структуру, которая бы обеспечивала независимые вычисления [14].

Несомненно, квантовые компьютеры - это будущее человечество. Они, с одной стороны, способны выполнить расчёты, которые не по плечу обычному компьютеру. Традиционные компьютеры обрабатывают данные в виде двоичных битов - когда информация зашифровывается в виде нулей и единиц. С другой стороны, квантовые компьютеры имеют явное преимущество в том, что их биты могут быть как единицей, так нулём одновременно. Такое физическое явление называется квантовой суперпозицией. Это фундаментальный принцип квантовой механики, утверждающий, что подобно волнам в классической физике, любые два или более квантовых состояния могут быть сложнее вместе [14].

По мнению китайских разработчиков, такая «физическая сущность» увеличивает потенциальную вычислительную мощность в геометрической прогрессии, поскольку два квантовых бита (кубита) могут находиться в четырёх возможных состояниях, три кубита могут находиться в восьми состояниях и так далее. Соответственно скорость расчётов растёт. Миллиарды лет могут пробежать за секунду.

Например, с помощью устройство под названием «Jiuzhang» за 200 секунд было произведено вычисление, на выполнение которых обычному суперкомпьютеру потребовалось бы 2,5 миллиарда лет. Вычислять квантовым компьютерам предлагают так называемую «выборку бозонов». Кстати, заметим, что бозоны Хиксона или «частица Бога» в

настоящее время являются самыми маленькими частицами. Это сверхсложная оптическая система. По сути, пучки света посылаются в такую систему через множество ходов, а оказавшись внутри, они расщепляются отражаются зеркалами. Компьютер должен учитывать все эти переменные и вычислить возможный результат данного светового лабиринта. Безусловно, это невероятно сложная задача для обычного компьютера, с которым мы привыкли, однако очень легка – для квантового [14].

Необходимо отметить, что у китайского «Jiuzhang» условия задачи включали 50 фотонов, 100 входов, 100 выходов, 300 разделителей луча и 75 зеркал. На решение такой задачи «Sunway TaihuLight» - в настоящее время четвёртому по мощности суперкомпьютеру на Земле - понадобилось бы лишь вдвое меньше времени, чем существует наша планета.

Таким образом, пройдя определённое время нанотехнологии превращаются в одной из высокотехнологичных отраслей современной науки и техники. Данная отрасль занимаясь исследованием атомов и молекул, тем самым создали из них широкого спектра различных изделий. По мнению большинства исследователей достижения в области нанотехнологии в ближайшее время неизбежно ведут к революции в медицине, электронике, искусственном интеллекте, промышленности и других сферах человеческой деятельности [15]. Более того, они считают, что именно нанотехнологий открывают путь к созданию новой цивилизации с присущим ей набором ценностей и идеалов, так как развитие нанотехнологий определит облик XXI века, подобно тому как открытие атомной энергии, изобретение лазера и транзистора определили облик XX столетия. Они произведут такую же революцию в манипулировании материей, какую произвели компьютеры в сфере информации [16].

Акцентируя внимания на это российский исследователь П.Л.Карабушенко в частности замечает, что ученые «обращают особое внимание на то что нанотехнологий открывают огромные просто сказочные перспективы для развития медицины, а эта проблема касается всего человечества. Если верить всем этим обещаниям, то золотой век человечества уже не за горами и уже почти завтра сказка станет былью. Болезни будут не просто побеждены они будут полностью устранены из человеческой жизни. Человечество частично вернётся в своё догреховое состояние, в котором пребывали наши библейские прародители Адам и Ева. Естественно возникает вопрос на сколько данный прогноз отражает реальность т.е. на сколько он адекватен. Сегодняшняя эйфория уже завтра может смениться тяжелым разочарованием. Такое бывало столько раз. Вправе ли наука давать обещания, не подкреплённые самим научным капиталом. Ответить на эти вопросы придётся уже в ближайшем будущем. Сегодня же наука строит грандиозные планы на ближайшее будущее и именно от того насколько эффективно ей удаётся осуществить эти замыслы будет зависеть и будущее самой наносистемы» [18]. Сомнение и скепсис, безусловно, хороши.

В связи с чем все более актуальной проблемой становится организация гуманитарной, этической экспертизы в области разработки инновационных проектов, оценки последствий использования нанотехнологий. Здесь важен принцип опережающего реагирования или принцип предосторожности, предусматривающий при гуманитарной экспертизе стремиться выработать взвешенную оценку воздействия разного рода инноваций в области нанотехнологий на окружающую среду, человека, его физиологическую, эмоциональную, психологическую и духовно-нравственную конституцию. Этими вопросами, как уже отметили выше занимается наноэтика. Задача, которой является выявление и оценка, как позитивных эффектов новых технологий, так и возможных негативных последствий их применения. Широкое признание нанотехнологий обосновывается во многом на пропагандируемых средствами массовой информации будущих проектов, способов дать феноменальные практические результаты в сфере биомедицинских исследований, медицинской техники, автомобилестроении и т.п. Задача социальной коммуникации заключается в том, чтобы в тестовом союзе с учёными давать взвешенную информацию о возможностях и последствиях использования нанонаучных достижений и технологий.

Хотя проблема нанотехнологий нашла огромную поддержку со стороны многих учёный мира, однако в связи с морально-религиозными воздействиями на человека, и

социума, появилось также огромное количество критических антинанотехнологических статей и опровержения.

Ряд исследователей указывают на то, что негативное отношение к нанотехнологии у неспециалистов может быть связано главным образом с религиозностью, а также из-за опасений, связанных с токсичностью наноматериалов. Особо это актуально для широко разрекламированного коллоидного серебра, свойства и безопасность которого находятся под большим сомнением и не без основания.

С учётом реакции мирового сообщества на развитие нанотехнологий, с 2005 г. функционирует организация CRN международная рабочая группа, изучающая социальные последствия развития нанотехнологий [19]. Более того в октябре 2006 г. Международным Советом по нанотехнологиям выпущена обзорная статья, в которой, в частности, говорилось о необходимости ограничения информации по нанотехнологическим исследованиям в целях безопасности. Первые научные статьи о безопасности наночастиц появилось только в 2001 году. В 2008 г. учреждена международная нанотоксикологическая организация (International Alliance for NanoEHS Harmonization), призванная установить протоколы для воспроизводимого токсикологического тестирования наноматериалов на клетках и живых организмах.

Данный процесс и социокультурные перспективы развития нанотехнологий во всем мире состоят в том, что независимо от воли людей, во-первых, переломе все ценности и социальную основу жизни появится новый образ жизни, во-вторых, полностью уничтожаются ценности периода классицизма, локальные культуры, искусство, духовности, ментальности, идентичности. Это приводит к тотальному истреблению «хомосапинса», в его классическом виде. В общественном сознании возникает феномен «секуляризованной вечности», который обусловлен значительным увеличением продолжительности жизни и отделением биологического старения от «кода социальной смерти», в-третьих, произойдёт кардинальное изменения смысла человеческой жизни, так как индивид будет выступать в форме идеала Р. Декарта, способен почувствовать себя как мечтал в своих прозах Ницше творцом природного и социального мира и обрести «практическое бессмертие».

Ученые считают, что очевидным проявлением этих перемен и даже их источником являются сегодня публичные коммуникации, где велика роль нанотехнологий. Они расширяют свое влияние, включаясь практически во все сферы жизни, меняя и переорганизуя самые традиционные и незыблемые институты и отношения: семью, воспитание, соборность, бизнес, образование, дружбу, любовь. Публичные коммуникации давно уже перестали быть всего лишь новым, особенным социальным феноменом, претендуя стать основанием изменившегося общественного устройства, его системообразующим началом. Технические средства, технологии, особенно нанотехнологий и форматы публичных коммуникаций претерпевают сверхбыстрые перемены [20. С. 814-815].

Данное обстоятельство требовало вмешательства философов, так как они ощущали большой недостаток в поисках онтологических оснований и идеальных объектов для такой работы. Иначе говоря, анализируя ситуацию в связи с новым надвигающимся условиями и способами жизни человека и социума, базирующихся не на макроскопическом веществе (привычном классическом образе), а на нано- субстанции, способной порождать качественно иное вещество. Как утверждает В.В.Кизима, это слишком опасно и «чревато не просто большими рисками, а и фундаментальной опасностью, поскольку создается ситуация возможной несовместимости микроструктуры человеческого тела, а также социальной жизни, естественным образом сформулировавшимся в соответствии со структурой остального мира, с ранее отсутствовавшим искусственно создаваемым наномиром» [5. 824].

Учитывая все «за» и «против» философы начали уделять внимание нанотехнологиям по мере их влияния на мировоззрение человека в совокупности, и в частности, по мере их влияния на мироустойчивости человека. По утверждению социалистов главная специфика нанотехнологий состоит в том, что она является не только практической технологией создания материальных объектов, обращенных на природный мир, но и нацелена на

конструирование, т.е. человеческого социального мира, что выражается в спектре возможностей ее применения. Как уже было отмечено выше кардинальное отличие нанотехнологии от всех остальных технологий существующих в современном мире состоит в том, что они в процессе преобразования мира на атомномолекулярном уровне всесторонне используют его ресурсы, следовательно социальные последствия развития нанотехнологии носят связанный с противоречивой природой социума двойственный (конструктивный и деструктивный) характер, проявляющийся в таких социально значимых областях, как военная и информационная сферы, экология, медицина, энергетика, этика и повседневная жизнь. Специфика двойственного характера развития нанотехнологии заключается в кардинальном преобразовании физического мира, а это требует учета возможных необратимых последствий.

Это такой длительный и необратимый процесс, который может привести не только к локальной, но и общемировой трансформации обществ, изменения социокультурных кодов, сакральных и сакраментальных сущностях. Ведь уже последние достижения нанотехнологий с очевидностью говорят о том, что антропологические и социокультурные эффекты развития нанотехнологий проявляются в модификации уровня чувствительности человека посредством наночипов, программирующих виртуальную реальность в его мозге. Учитывая эти данные процессы определяют новые отношения создания и технологически модифицированного бытия формировании культуры впечатлений, способствующей творческой деятельности индивида, в необходимости новых этических ценностей гуманизма, в трансгуманизме (т.е. мировоззрения), в кардинальном изменении значимости религии в жизни человека, в культурной идентификации человека при открывающейся перспективе слияния с машиной.

Хотя философы традиционно критикуют технократическую позицию в науки за механицизм и редукционизм, отдавая приоритет анализу социальных закономерностей, тем не менее «философское вопрошание» особенно актуализируются в переломные эпохи, выступая одной из специфических характеристик социальной коммуникации. Очевидно, что до сих пор продолжается «это вопрошание», погружая человека уже в наши дни, в открытый для бесконечного поиска мир порядка и хаоса, гармонии и абсурда, мир, где осуществляется прояснение сознания, где всегда по новому актуализируется задача «дойти до сути», разобраться в многообразии философских концепций, и найти свой ракурс мировосприятия. В постановке и поиске ответов просматриваемся соотношение вечного и сиюминутного. Круг охватываемых проблем, а в соответствии с этим их решение исторически изменялись с развитием общества, науки, философско-гуманитарного знания. Во многом философская проблематика является экспликацией категориальной структуры определенной культуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Якеевич Я.С. Философские проблемы социальной коммуникации. – Минск. Важнейшая школа. 2017.
2. Мамардашвили М.К. Классический и неклассический идеалы рациональности. – Тбилиси, Мецниереба, 1984.
3. Вернадский В.И. Мысли о современном значении истории знаний: доклад, прочитанный на Первом заседании Комиссии по истории знаний. 14.X.1926//Тр. Комиссии по истории. – Л., Т.1, 1927.
4. Мясникова Л. Смена парадигмы. Новый глобальный проект//МЭиМО. – 2006, №6. – С.3-4.
5. Рубанов В.П., Шелудяков А.В. Заметки о семантической топологии//Философия в диалоге культур: материалы Всемирного дня философии. – М.: Прогресс-Традиция, 2010. – С.824.
6. Кизима В.В. Сизигийность – условие развития конвергирующих технологий//Философия в диалоге культур: материалы Всемирного дня философии. – М.: Прогресс-Традиция, 2010. – С.284.
7. Ковальчук М. Счастливый человек - это ракета с разделяющимися головками. «Известия». 31.08.2007.
8. Фейнман Р. Внизу полным полно места// <http://www.chem.msu.su/rus/jivho/2002-5/4.pdf>
9. James E. VcClellan III, Harold Dorn. Science Technology in World History, Second Edition. Johns Hopkins university press, 2006. p.263.
10. Попов М. Танигучи Норио. «Словарь нанотехнологических и связанных с нанотехнологиями терминов». (<http://thesaums.rusnano.com/wiki/article24441>).
11. Дрекслер Э., Мински М. Машины создания: Грядущая эра нанотехнологий = Engines of Creation: The Coming Era of Nanotechnology/-2-е изд. - 2007. - ISBN 0-385-19973-2;

12. Википедия. Нанотехнологий. ([https://ru.wikipedia.org/wiki/ нанотехнология/](https://ru.wikipedia.org/wiki/нанотехнология/))
13. ISO-Technical committees - TC 229 –Nanotechnologies ([http://www. iso.org/iso/technical/committee?commid=381983](http://www.iso.org/iso/technical/committee?commid=381983)).
14. Ольшанский К. Китай совершил прыжок в квантовое будущее. Инженеры КНР участь человечество “думать” в миллиард раз быстрее.
15. Деффейс К., Деффейс С. Удивительные наноструктуры / пер. с англ.. – М.: Бином, 2011. – С.206; К.Жоаким Л.Плевер Нанонауки. Невидимая революция. – М.: Ко Либри, 2009. Глава из книги// ([http:// elementy.ru/lib/430907](http://elementy.ru/lib/430907)); Марк Ратнер, Даниэль Ратнер. Нанотехнология: просто объяснение очередной гениальной идеи = Nanotechnology. A Gentle Хартман У. Очарование нанотехнологии / пер. с нем. - 2-е изд.. -М.: Бином, 2010. - С. 173; Эрлих Г. Малые объекты - большие идеи. Широкий взгляд на нанотехнологии. - М.: Бином, 2011. - С. 254 и т.д.
16. Алфимова М.М. Занимательные нанотехнологий. - М.: Бином, 2011. - С. -96; Головин Ю.И. Наномир без формул. - М.: Бином. - С. 543; Гудилин Е.А. и др. Богатство наномира. Фоторепортаж из глубин вещества. – М.: Бином, 2009. – С.176.
17. Международный форму по нанотехнологиям ([http://www.wiciom. ru/arkhiv/tematicheskii-arkhiv/item/single/10196.html?no_cache=1&cHash= f40d2c9901](http://www.wiciom.ru/arkhiv/tematicheskii-arkhiv/item/single/10196.html?no_cache=1&cHash=f40d2c9901)).
18. Карабушенко П.Л. Философия нанотехнологии и пути формирования четвертой картины мира/Вестник Астраханского государственного технического университета. – 2007, №5 (40). Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/filosofiya-nanotekhnologiy-i-puti/formirovaniya/chetvertoy-kartiny-mira/viwer>.
19. Center for Responsible Nanotechnology ([http://www.cmano.org/ CTF.htm](http://www.cmano.org/CTF.htm)): Нанобиотехнология (<http://ru-nanobiotech.livejournal.com/tag>): International Alliance for NanoEHS Harmonization;
20. Наумов С.А. Философия Ханна Арендт – как основание современных технологий публичных коммуникаций//Философия в диалоге культур. – С.814-815.

ФИЛОСОФИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ НАУКИ И ТЕХНИКИ

В данной статье, впервые в Таджикистане, предпринимается попытка провести анализ проблемы создания, формирования, развития и применения нанонауки и нанотехнологий в современном мире. Выход науки, на такие ранние, запредельные уровни, познания реального мира равнозначен прорыву человечества в глубокий бесконечный и тайный Космос. Поскольку это связано с новой степенью познания человека, возникает и проблема философского осмысления этого феномена.

Ключевые слова: философия, нанотехнологии, прогресс, новая научная картина мира, наука, нетехническое существование, мышление, техническая реальность, сознание, молекулярная технология, научные достижения, наукоёмкие производства, материальная жизнь, межмолекулярные взаимодействия.

PHILOSOPHY AND MODERN ACHIEVEMENTS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

In this article, for the first time in Tajikistan, an attempt is made to analyze the problem of creation, formation, development and application of nanoscience and nanotechnologies in the modern world. The exit of science to such early, transcendental levels of knowledge of the real world is tantamount to a breakthrough of humanity into the deep, endless and secret Cosmos. Since this is connected with a new degree of human cognition, the problem of philosophical understanding of this phenomenon also arises.

Key words: philosophy, nanotechnologies, progress, new scientific picture of the world, science, non-technical existence, thinking, technical reality, consciousness, molecular technology, scientific achievements, science-intensive industries, material life, intermolecular interactions, etc.

Дар бораи муаллиф:

Шамолов Абдулвахид Абдуллоевич - доктори илмҳои фалсафа, профессор
Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон. Тел: 200175858.

Об авторе:

Шамолов Абдулвахид Абдуллоевич - доктор философских наук, профессор
Славянского университета России и Таджикистана. Телефон: 200175858

About the author:

Shamolov Abdolvakhid Abdulloevich - Doctor of Philosophical Sciences,
Professor of the Slavonic University of Russia and Tajikistan. Phone: 200175858

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ В ПЕРИОД ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Азимова М.М., Холов Ф.Н.

*Государственное образовательное учреждение
«Таджикский государственный медицинский университет
имени Абуали ибни Сино».*

Современный человек является частью аудиально-визуальных моделей глобального мира и процесс принятия решения им основаны на виртуальных образах информационного характера [4,88-95]. Поэтому нельзя исключать взаимодействие человека и функции информационного общества, которые способствуют развитию человеческого капитала в глобальном информационном обществе.

В постиндустриальном информационном обществе, информационные структуры рассматриваются, как прибыль и источник человеческого капитала, а пользователь сети интернета существует для себя, как капитал. При этом человеческий капитал составляет форму существования самого интернета, одновременно являясь частью образа жизни личности, как потребителя продукции глобального общества.

Маркс утверждал, человеческий капитал, при капитализме является вторичной формой и является механизмом, при помощи которого создается основной капитал – прибыль общества. Он считал барьером для развития человеческого капитала частную собственность, который выражается в отношениях между основным и человеческим капиталом, при котором индустриальный капитал доминирует над человеком. Эти противоречия, по мнению Маркса, постепенно обретают политический характер, что приводит к новым качествам в отношениях между человеческим капиталом и властью в обществе [7,79]. Поэтому социальная структура, информационного общества это не что иное, как абстрактные выражения отношений человека и общества в информационном пространстве, которая отчасти становится капиталом в форме культурного общения [3,10].

При этом на развитие человеческого капитала помимо информационной системы, также влияет рост глобальных процессов, которые отражаются на культуре, характере, языке и в других элементах человеческого капитала.

Практически в каждом аспекте глобализации можно наблюдать определенный вызов, направленный против индивидуальности личности, но вместе с этим способствующий росту человеческого капитала [1,45]. Поэтому мы видим здесь противоречия между положительным и отрицательным влиянием глобализации на формирование и развитие человеческого капитала – оно склоняется в информационное поле интернета, уходя из реального механизма человеческого общества.

Таким образом, в результате интеграционных процессов и эволюции интернета сложились новые культурные общности в мировом пространстве, который можно назвать общества «информационного глобализма». Но если в экономике, глобализационные процессы прогрессивно влияли на общемировой порядок и создавали огромные производственные мощности по всему миру, то по отношению к человеческому капиталу эти процессы привели к кризису культурных ценностей и разрушению привычного уклада и образа жизни. Глобализационные процессы также отрицательно влияли на профессиональные традиции и обычаи обычного человека и стали причиной исчезновения некоторых профессий. Произошла культурная экспансия развитых народов против слаборазвитых стран, что привело к постепенному поглощению антропо-социальных целостностей и человеческого капитала в новые интеграционные формы [1,47].

Специфика глобализации на современном этапе является замена общественных социальных отношений на новые формы отношения, которые известны, как форма глобальной социальности, при которых человеческий фактор и человеческий капитал заменяется более глобальными единицами.

В частности такие элементы глобализации как культура, спутниковое телевидение, интернет, смартфон, одежда, и другие, отмечаются, как форма внешнего влияния и контроля человеческой деятельности.

В условиях техногенной глобализации поменялись формы свобод и, оставаясь формально свободным, тем не менее, человек попадает под влияние глобальной информационной системы контроля, которым управляют транснациональные корпорации. Некоторую долю напряженности в обществе также создают цивилизационные, социо-экономические и ценностные формы человеческого противостояния. Покушаясь на традиционализм и патриархальность, глобализация на долгие годы разрушила такую форму отношений, как человеческий капитал [5,135].

Высокие требования со стороны работодателей к профессиональным качествам работника приводит к усилению напряженности в коллективе и нарушению привычного климата коллектива. Из-за высокой планки требования и конкуренции для занятия рабочего места, работники становятся менее дружелюбными и более агрессивными по отношению друг к другу. Также требования роста производства приводят к дискриминациям работников по половому признаку.

В условиях глобальных отношений, такие формы человеческого капитала как механизмы, предоставления отпусков и льгот, в процессе труда особенно для уязвимых слоев общества становятся предметом манипуляций со стороны работодателей. В процессе глобализации прибыль компаний в некоторых странах становится преобладающим фактором для того чтобы создавать всевозможные препятствия для трудоустройства женщин, поскольку для них предусмотрено по закону предпочтительные налоговые выплаты, пособие по беременности, пособие по уходу за ребенком и ранний выход на пенсию, что идет в разрез с интересами компаний.

Основная функция развития человеческого капитала в условиях глобализации является борьба с бедностью и поэтому, такие формы, как организация профессионального обучения и освоение новых профессий могут рассматриваться, как выход из кризисного состояния для бедных слоев населения, которые потеряли работу вследствие исчезновения некоторых традиционных профессий связанных с ручным трудом.

В условиях рыночной экономики, предпочтительность при выборе работника отдается профессиональным навыкам и при этом все социальные стороны вопроса игнорируются со стороны работодателя. В частности растущий спрос на многие профессии технического характера требуют больше специалистов в таких отраслях, как компьютерные технологии, переводчики, финансисты, которые обычно представлены в сфере услуг и имеют хорошие позиции в современном обществе.

Трудная адаптация части населения на постсоветском пространстве к рыночным отношениям, требует усовершенствования национального законодательства, в котором бы находило для себя защиту уязвимая часть населения [6,122].

Согласно данным проведенных социологических опросов среди молодежи в возрасте с 18-ти до 35 лет, с общим охватом более 350 человек, были выявлены следующие результаты: так около 51,3% – мужского и 48,7 % – женского пола проводят своё свободное время в социальных сетях. Около 18,7 процента респондентов ответили, что это время они проводят – в кругу друзей, 11,7 процента проводят свободное время в кругу семьи и только 10, 6 процента проводят своё время в одиночестве. [2,18]

Исходя из того, что человеческий капитал в период глобализации подвержен кризисным элементам, нами были выявлены вопросы влияния таких сторон этого процесса, как влияние информационного пространства, сети интернета, и других механизмов, при помощи которого создается новое мировое сообщество. Выделенные нами противоречия между положительным и отрицательным влиянием глобализации на человеческий капитал, с одной стороны имеет тенденции к росту мирового капитала, но с другой стороны оно превращает человека в инструмент достижения целей поставленных транснациональными корпорациями.

Создавая массовую культуру, глобальное общество наносит вред традиционным формам культуры и создает опасный прецедент для столкновения культур, которую мы сейчас наблюдаем в некоторых европейских странах, когда мигранты протестуют против культуры и против ценностей местного населения. Мы пришли к выводу, что глобализационные процессы на этапе информационного общества разрушают культурные границы и создают новые ценности, противоречащие традиционным ценностям национального общества, меняя тем самым характер человеческого капитала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гранин Ю.Д. Глобализация и национализм: история и современность. Социально-философский анализ. Saarbrücken, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011, 372 с.
2. Гуломова М.С. Социально-философское осмысление социо-культурного отчуждения молодежи в таджикском обществе. - Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – социальная философия, Душанбе – 2021 – 165 с.
3. Гирц К. Ритуал и социальные изменения//Традиции и изменения, Душанбе, 2008.-С. 9-37
4. Круль А.С. Типологический анализ как способ моделирования информационной структуры социальных систем // Вестник Карагандинского университета Серия «История. Философия». № 1(65)/2012 89 С.88-95
5. Международно-политическая организация глобализирующегося мира: модели на среднесрочную перспективу// Глобалистика и футурология, Косолапов Н.А.Общественные науки и современность, 2001, № 6.- С.135-140
6. Марупова Н.Ш. Развитие системы социальной защиты населения в условиях рыночной экономики.- Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда).- Душанбе-2021.- 167 с.
7. Энгельс Фридрих Происхождение семьи, частной собственности и государства, По изданию: Маркс К., Энгельс Ф.; Избранные произведения. В 3-х т. Т. 3. - М.: Политиздат, 1986, - 639с.

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ В ПЕРИОД ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В данной статье авторы рассматривают развитие институтов человеческого капитала в контексте социологической науки. В частности, авторы указывают на возникновение и развитие институтов человеческого капитала и дадут характеристику их деятельности в рамках общего понятия социального общества.

Авторы также рассматривают вопрос человеческого капитала и указывают на роль социальной системы в развитие институтов общества и дадут характеристику их деятельности в рамках современного глобального общества.

Ключевые слова: развитие, государства, человеческий капитал, общества, противоречия, разделение, индивид.

САРМОЯИ ИНСОНӢ ДАР ШАРОИТИ РАВАНДИ ҶАҶОНИШАВӢ

Дар мақолаи мазкур муаллиффон ташаққули институтҳои ҷомеаи глобалиро таҳлили намуда, проблемаи рушди сармоияи инсониро мавриди таҳлилқарор додаанд. Аз он ҷумла дар мисоли инкишофи институтҳои иҷтимоӣ дар ҷомеа, муаллиффон таъсисёбӣ ва тақсими сармоияи инсониро таҳлил мекунад, ки он вазифаи асосии институтҳои ҷомеаи имрӯза маҳсуб мешавад.

Дар мақола масъалаи сармоияи инсонӣ дар доираи ташкилотҳои ҷомеаи глобалӣ таҷассум ёфта муаллиффон роҳҳои баробарии иҷтимоиро барои институти сармоияи инсонӣ низ махсусан қайд мекунад. Дар ин масир ташаққули институтҳои ҷомеа нақши калидиро бозӣ мекунад.

Калидвожаҳо: инкишоф, давлат, сармоияи инсонӣ, ҷомеа, тазод, тақсим, индивид.

HUMAN CAPITAL AND THE GLOBAL SOCIETY

In this article authors analyze of the role of social organization and researches of sociology scientists, which contribute in research of the problem of human capital in the global society.

In this article authors discussed about the forms of the social policy and discussed about the role of human capital in the contemporary society. Also in the paper authors note the institution of human capital in the global society as profit component in the activity of the civil society structures.

Kewwords: development, society, human capital, state, contradiction, divide, individual.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Азимова Момокиз Мировна— номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи фанҳои ҷомеашиносӣ. Муассисаи давлатии «ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино», Тел: (+992)907809066, E-mail: azimova.marjon@gmail.com.

Холов Фаррух Начмиддинович— муаллими кафедраи фанҳои ҷомеашиносӣ МДТ «ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино». Тел: (+992)552051177

Сведения об авторе:

Азимова Момокиз Мировна. - кандидат философских наук, доцент кафедры общественных наук ГОУ «ТГМУ им.Абуали ибни Сино», Тел: (+992)907809066, E-mail: azimova.marjon@gmail.com.

Холов Фаррух Наджмиддинович. – преподаватель кафедры общественных дисциплин ГОУ «ТГМУ им. Абӯалӣ ибни Сино». Тел: (+992)552051177.

About the authors:

Azimova Momokiz Mirovna- candidate of philosophical sciences, associate professor of department of social disciplines SEI Avicenna State Medical University, Tel: (+992)907809066, E-mail: azimova.marjon@gmail.com.

Kholov Farrukh Najmiddinovich – teacher of department of social disciplines SEI Avicenna State Medical University, Tel: (+992)552051177

НАРОДНЫЕ РЕМЕСЛА КАК ЭЛЕМЕНТЫ КУЛЬТУРНОГО КОДА НАЦИИ

Кобилов М.З.

*Международный Университет иностранных
языков Таджикистана имени С. Улугзаде*

Изделия народных промыслов, можно считать духовными и материальными ценностями того или иного народа. Оформление жилищ и предметы домашнего обихода, орудие труда, одежда как эстетические ценности каждого народа разные и имеют свои особенности. «Ремесло - это мелкое ручное производство промышленных изделий, господствовавшие до появления крупной машинной индустрии а затем частично сохранившиеся наряду с ней» [4.1318].

В Энциклопедии культуры таджикского народа значение понятия «народные ремесла» истолковывается следующим образом: «Народные ремесла - один из областей деятельности людей города и частично сёл в традиционной сфере, которая связанна с производством разных бытовых товаров. Косибй-это общее название всех традиционных ремёсл, их также называют “хунарманди” или “пешаварй”.[6.579 с]

В 50-е годы 20 века искусство народных промыслов признали особой существенной частью народной культуры ещё в Советском Союзе. «Большое внимание обращалось на сохранение и развитие народных художественных промыслов, на бережное отношение к традиции и её развитию» [5.3]

Сейчас многие ученые гуманитарии используют в своих работах такие термины как «культурный код», «политический код» и даже «геополитический код», стараясь как можно конкретнее выяснить особенности культур, менталитета, способа правления, место в мировой политики той или иной цивилизации, государства и народа. Понять другую культуру и традиции можно посредством культурного кода.

Культурный код – определяет уникальные культурные особенности, доставшиеся народам от предков и, позволяющие идентифицировать культуру. Например, студентка Санкт-Петербургского Государственного Университета для понимания особенности культуры Запада и Востока разделила их на 7 базовых составляющих: внешний вид, трапеза, погребение, отношение к женщине, брак, вера и право. [1]

По нашему мнению, народные промыслы тоже можно отнести к факторам, определяющим культурный код той или иной народности или страны, так как народные промыслы представляют художественную ценность, отражают эстетические представления народа, дают сведения о религиозных верованиях людей. Некоторые орнаменты предметов даже имеют магическое значение в том или ином народе. Народные промыслы тесно связаны с другими видами народного творчества, с духовной культурой нации или народа и, потому некоторые учёные их считают частью фольклора. Кроме обладания свойствами эстетической ценности, народные изделия передают информацию жизнедеятельности народа в той эпохе, в которой они были изготовлены, они несут сведения о той или иной исторической эпохе. Например, русские ученые в книге «Народная культура в современных условиях» определили термины народная культура посредством народных промыслов таким образом: «Народная культура - это предметно-материальный мир традиционной народной культуры, как в прошлом, так и в современном толковании, объект многослойный и многозначный, посредством него на протяжении многих веков люди обращались с космосом, с природой, с социальным окружением и образовали нормы, правила, идеалы передавая их другим поколениям после себя».[2.22]

Народные промыслы таджикского народа чрезвычайно многообразно своими видами, формами и особенностями региона и местности. Из глубины веков от поколения к поколению и до наших дней пришли к нам народные изделия и способы их изготовления,

которые сформировались безусловно в народной среде. Народные прикладные искусства народов Центральной Азии получили мировое признание.

Ремесленники и мастера изготавливали посредством простейших приспособлений вручную, кустарным способом – посуду, утварь, детские игрушки, орудия труда, военные снаряжения, одежду, обувь, украшения, музыкальные инструменты и т.д. из различных материалов. Постепенно с развитием обработки разных материалов и изготовление различных предметов образовался их эстетическое осмысление среди отдельных личностей и самого народа. Со временем гончарство, ткачество и ковроткачество, кузнечное дело, резьба по дереву и др. виды ремесла становятся основой для формирования художественных ремёсел и благоустройства мастеров и самого народа. Свои изделия мастера стали выменять, на что-либо другое необходимое для жизни и трудовой деятельности. Со временем появились отдельные мастера, специалисты, а потом цеха, в которых работали целые коллективы. Промысел служил как средство для существования целой семьи или всего населённого пункта.

И сегодня в Таджикистане некоторые мастера обеспечивают свою семью за счёт определенного вида ремесленничества. Многие изделия, созданные народными мастерами гораздо качественнее, чем фабричные изделия такого рода. В последние годы интерес к возрождению народных промыслов возрос. Так, в Пенджикенте по-прежнему мастера владеют мастерством изготовления глиняных кувшинов с красивым красочным оформлением. Мастера Согдийской, Хатлонской и Горно-Бадахшанской областей известны своими изделиями ручной работы и шитьём разных одежд и вещей, которые традициями уходят в глубину веков.

Большую поддержку правительство Республики Таджикистан и Президент страны оказывают промысловой отрасли народного хозяйства в 2018 году, освободив индивидуальных мастеров ремесленников и других людей, занимающихся народными промыслами от любых видов налогов и, объявив 2018 год – годом «развития туризма и народных промыслов».

Конечно, мастера-рукодельные своим талантом, трудом удостоены уважения односельчан, семьи и всего района, а некоторые известны в пределах всей области или республики. Вспоминается стихотворение выдающегося персидско-таджикского поэта Насира Хусрава про ремесленников, которое по сей день не потеряло свою значимость:

Ремесленником быть – нет в мире лучшей доли,
Не царь, но и не раб. Всегда на вольной воле.
Стучит он или шьёт на трудовой скамье.
Пусть не каждый день по горло сытым ходит,
Но умножает он всё то, что производит.
Под молотом его золотые искры мчатся...
И видят лишь добро жена и домочадцы.
Он в полночь сладко спит в куренье мирных снов,
А на заре опять среди своих обнов.
Тачает или шьёт, варит или грохочет,
Он низменных страстей не знал и знать не хочет...
До смерти дни свои он знает наперёд,
Доволен им господь. Доволен и народ.
Трудолюбив. Шутлив. Общительного нрава.
Осанна ремеслу! Ремесленнику слава!
Нет! Равного ему не сыщете нигде:
Ведь и самим царям нужна в его труде. [3]

Система ремесленничества или народных промыслов в Таджикистане многофункциональна и вариативна, представлена основной и дополнительной деятельностью народа и оценивается как, культурно-просветительской деятельность. Нет ограничений в вовлечении многонациональной молодёжи в развитие народных промыслов.

Особо развернулась сеть различных народных промыслов и творений мастеров – через фестивали, конкурсы, состязания. Это значит, что в системе народных промыслов сложилась и функционирует творческое соревнование, здоровая творческая конкуренция за упрочение культурного начала. В Таджикистане такие состязания базируются, главным образом на национальных формах, традиционных видах формотворчества.

Таким образом, сегодня, в условиях динамичных трансформаций во всех сферах жизни общества, чрезвычайно активны факторы взаимопроникновения и взаимопонимания между представителями различных культур и цивилизаций. В данном процессе особенно значительна роль народных промыслов и туристического сектора, посредством которых мировое сообщество знакомится с особенностями культурного наследия различных народов.

Анализ явлений и тенденций данного процесса приводит к выводу о том, что для современного Таджикистана развитие народных промыслов и туризма является актуальной задачей и приоритетным направлением деятельности государства по сохранению культурной самобытности и своеобразия таджикского этноса как хранителя и продолжателя славных традиций народного творчества.

Литературе:

1. Культурный код Востока и Запада. Понимание фундаментальных отличий. [электронный ресурс]. URL: <http://lawinrussia.ru/content/kulturnyy-kod-vostoka-i-zapada-ponimanie-fundamentalnykh-otlichiy>. (Дата обращения 19.04.2021.)
2. Народная культура в современных условиях: Учеб. Пособие / О. Д. Балдина, Э. В. Быкова, Е. Э. Гавриляченко; Отв. Ред. Н.Г. Михайлова; Рос. ин-т культурологии. – М., 2000. – 219 с.
3. О ремесленнике. [электронный ресурс]. URL: <https://www.ismaili-a.ru/стихи-набир-хусрав/> дата обращения 19.04.2018.
4. Российский энциклопедический словарь: В 2 кн. — / Гл. ред.: А. М. Прохоров — М.: Большая Российская энциклопедия, 2001, — Кн. 1: А-Н., Кн. 2: Н-Я. — 2015 с.: ил.
5. Художественные промыслы Нижегородской области: библиогр. указ. / Нижегород. гос. обл. универ. науч. б-ка. Отдел краевед. лит. Информ. - библиогр. отдел; сост. О. А. Кузнецова. Н. Новгород, 2000. 152 с. [электронный ресурс]. URL: <http://www.nounb.scinnov.ru/library/rus/struct/ethnogr/lists/hprom.php>.
6. Энциклопедия культуры таджикского народа (на тадж языке): В 2 кн. - /гл.ред.: НурмухаммадАмиршохи – Душанбе: ЭнциклопедияиМиллииТоҷик, - Кн.1: Н-Я. 2017.

НАРОДНЫЕ РЕМЕСЛА КАК ЭЛЕМЕНТЫ КУЛЬТУРНОГО КОДА НАЦИИ

В статье речь идет о народных ремеслах и самоопределении народа посредством народных ремесл. Автор отмечает что сейчас многие ученые гуманитарии используют в своих работах такие термины как «культурный код», «политический код» и даже «геополитический код», стараясь как можно конкретнее выяснить особенности культур, менталитета, способа правления, место в мировой политики той или иной цивилизации, государства и народа. Культурный код – определяет уникальные культурные особенности, доставшиеся народам от предков и, позволяющие идентифицировать культуру.

Для современного Таджикистана развитие народных промыслов и туризма является актуальной задачей и приоритетным направлением деятельности государства по сохранению культурной самобытности и своеобразия.

Ключевые слова: Народные промыслы, туризм, культурный код, ремесленники, мастера, идентификация, самобытность, рукодельный.

FOLK CRAFTS AS ELEMENTS OF THE CULTURAL CODE OF THE NATION

The article deals about folk crafts and self-determination of the people through nodal crafts. The author notes that now many humanitarians use terms such as "cultural code", "political code" and "geopolitical code" in their works, trying to define as concretely as possible the cultural characteristics, mentality, rules of government, place in world politics or other civilization, state and people. Cultural code - defines the unique cultural features inherited by peoples from their ancestors and allowing to identify the culture.

For modern Tajikistan, the development of folk crafts and tourism is an urgent and priority direction of the state's activities to preserve cultural identity and originality.

Keywords: Folk crafts, tourism, cultural code, artisans, craftsmen, identification, originality, handicraft.

ҲУНАРҲОИ МАРДУМӢ ҲАМЧУН УНСУРҲОИ РАМЗИ ФАРҲАНГИИ МИЛЛАТ

Дар мақола сухан перомуни ҳунарҳои мардумӣ ва ҳудиносии мардум тавассутии ҳунарҳои мардумӣ меравад. Муаллиф қайд менамояд, ки дар олами муосир бисёр олимони соҳаи гуманитарӣ дар асарҳои худ истилоҳоте азқабилӣ “рамзи фарҳангӣ”, “рамзи сиёсӣ” ва ҳатто “рамзи геополитикӣ”-ро истифода мебаранд ва қӯшии мекунад, ки хусусияти фарҳанг, шуурнокӣ, қонуну қоидаҳо, ҷойгоҳи ин ё он давлат ва халқият дар ҷаҳонро тавасути ин мафҳумҳо муайян кунанд. Сиёсат ё тамаддуни дигар, давлат ва миллатро тавассути рамзи фарҳангӣ муайян намудан мумкин аст. Рамзи фарҳангӣ хусусиятҳои беназири фарҳанги ба халқҳо аз ниёгон мерос мондари муайян намуда, имкон медиҳад, ки фарҳанги ҳеҷро муайян намоем.

Барои Тоҷикистони муосир рушди ҳунарҳои мардумӣ ва туризм ҳадафи муҳим ва самти афзалиятноки фаъолияти давлат оид ба ҳифзи фарҳангӣ мебошад.

***Калидвожаҳо:** ҳунарҳои мардумӣ, сайёҳӣ, рамзи фарҳангӣ, касибон, ҳунармандон, таҳаммулпазирӣ, асолат, ҳунармандӣ.*

Маълумот дар бораи муаллиф:

***Қобилов Муҳаббатшо Замирович** - номзоди имлоҳи сиёсӣ, дотсенти кафедраи таърих ва робитаҳои байнифарҳангии Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи С.Улугзода. тел:933011513*

Сведения об авторе:

***Кобилов Муҳаббатшо Замирович** - кандидат политических наук, доцент кафедры истории и межкультурных отношений Международного университета иностранных языков Таджикистана имени С. Улугзода. телефон: 933011513.*

About the author:

***Kobilov Muhabbatsho Zamirovich** - Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of History and Intercultural Relations of the International University of Foreign Languages of Tajikistan named after S. Ulugzod. phone: 933011513.*

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ ОБ ОТЧУЖДЕНИИ ЛИЧНОСТИ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ НАУКИ

Сайфуддинова Р.С.

*Государственное образовательное учреждение «Таджикский государственный
медицинский университет имени Абуали ибни Сино».*

Интенсивное исследование концепта отчуждения возобновляется в философской науке в середине 50-х и до конца 60-х годов, когда мир был освобожден от гегемонии идеи нацизма, и была создана мировая система социализма. В 1963 году, на XIII-ом Всемирном философском конгрессе в Мехико, посвященная проблеме человека, идея об отчуждении на основе философского учения Маркса была признана политическим постулатом дальнейших исследований по этому вопросу.

В 1984 году на Берлинской конференции философов проблема отчуждения в идеологическом противоборстве отошла в сторону, что позволило делать более реальные научные выводы по данному вопросу. Однако представители стран социализма в лице Х. Дрола, И. С. Нарского, Б. Н. Бёссонова, Р. Миллера и других ученых настаивали на принятии тезиса об отсутствии всякой формы отчуждения при социализме. [2,67]

В эпоху новых технологий, подверглось изменениям теория Маркса об экономических предпосылках отчуждения личности. В своей работе сочинении «Бытие и время» (1927) Мартин Хайдеггер ставит вопрос об онтологической основе человеческого существования, отчуждая при этом чистое бытие, как пространство вне времени. По отношению к отчужденному бытию, он употребляет термин «вслушивание» - полагая, что бытие нельзя видеть, ему можно только внимать. Мартин Хайдеггер отчуждает рациональное постижение бытия и провозглашает иррационалистический подход к отчуждению [1,90].

Теорию отчуждения и превращения также исследовали Алекс Хоннет (2008) и Рахел Джоеги (2014) [9,34]. Они преуменьшали влияние экономики и увеличивали ментальную сторону отчуждения личности. [14,56] Фергюссон и Лавалетт использовали форму отчуждения, как «эмансипация социальной работы» (Фергюссон и Лавалетт: 297)

Аасленд и Флоттен (2000) утверждали о том, что концепт социальное отчуждение, введенный в оборот с 1970 года, больше подходит к группе отчужденной части населения, чем слово «бедные». Они дали более расширенный список отчужденных и включили в него мигрантов, неблагополучных подростков, беспризорников и таким образом, создали концепт, который позже был распространен за пределами Франции. [3,34] Фитчер (1996) считал, что как особый вид человек развивался в процессе отчуждения от животного мира. В этом процессе Кокс (1998), как и классики марксизма считал труд наиболее важным фактором отчуждения человека от животного мира. [4,23]

Бинем и Роджерсон (1996), а также Браверман (1974) и Картер (2011) утверждали, что чем больше продукции производит работник, тем меньше становится его самого, как личности. Происходит экстернализация работника в его произведенной продукции. Его труд не только становится объектом – внешним экстерном, но и существует вне зависимости от него, но и враждебным по отношению к нему. Дровинг (1971), Костас и Флеминг (2009) описывали условия и ситуацию, при котором самоотчуждение появляется. Сам становится объект, подлежащий обмену, и опыт превращается в товар, как ресурс производства.

Викс (2007) Милс (2002) и Хотчилд (2003) привели свои аргументы в поддержку теории критики отчуждения труда, по отношению к духовному труду, отрицая отношение отчуждения в материальном производстве. В результате работа превращается из цели жизни в средство физического существования. Современные авторы критики Маркса приходят к выводу о том, что, если человек отчуждает себя от труда и продукта своего труда, он также

отчуждает себя и от других членов общества. В этой связи Воррел отмечает, что это нарушает логику отчуждения и приводит к обеднению самого себя и к деградации личности.

Моррис (2009) по отношению к социальному отчуждению утверждал, что люди находятся по отношению друг друга в состоянии конкуренции. Адлер утверждал, что субъективные чувства отчуждения, являются неотъемлемой частью работника. Он показал противоречия в отчуждении личности – оно есть с одной стороны абстрактное и вместе с этим конкретное. Эти противоречия отражаются на отчуждении труда, продукта труда и на отчуждении общества со стороны личности. [4,24]

Доунинг (2008) обсуждая отчуждение продукта труда от процесса труда, приводит в качестве примера работников сферы компьютерных технологий применяя термин «сеть-рабы» (netslaves). Работники отчуждают от себя продукт своего труда. Согласно его утверждению, чем больше работник внедряется в свою работу, тем больше увеличивается отчуждение. Объективный мир, который его окружает, становится против него и его внутренний мир становится беднее и перестает, принадлежать ему. Происходит самоотчуждение и все, что его окружает, принадлежит объекту. В условиях информационного общества Арчибалд (2009) исследуя теорию глобализма, пришел к выводу о том, что оно (глобализация) увеличило объективное бессилие и субъективное отчуждение.

Последовав за Арчибалдом, Футч продолжил разработку концепции влияния глобальности на отчуждения. Теория потери контроля в процессе отчуждения исследовал Кокс в 1998 году. Ериксон (2009) в исследовании отчуждения ссылается на опыт древнего человека, когда на основе опыта они развивали свои навыки, отчуждая при этом лишнее и отчуждая в себе животные инстинкты. [4,25]

Кирхгард и Хейдеггер также основой отчуждения личности считали международную обстановку, которую Кирхгард назвал «головокружение от свободы» (dizzinessoffreedom, 2014), когда человек испытывает ужас, когда предстает перед свободой выбора. [10,67]

Фредерик А. Вейс определил три базовые формы отчуждения:

- самоанастезия (self-anesthesia);
- самоустранение (self-elimination);
- самоидеализация (self-idealization). [11,23]

Эрнест Скотчел выделил четыре формы отчуждения: отчуждение от товарища, от природы, от труда на производства и от умственного труда, а также от самого себя. ЛюисФеюер отмечает шесть видов отчуждения:

- отчуждения конкуренции общества;
- отчуждение классового общества;
- отчуждение массового общества;
- отчуждение рас;
- отчуждение индустриального общества;
- отчуждение поколений. [11,24]

Марк Слоука (1995) и Лоренцо Симпсон в своей работе выдвинули теорию технофобии, согласно которому технология ограничивает возможности человека в общении, саморазвитие и отделяет его от природы. [6,24] Также за ограничение технологии в жизни личности выступили Кевин Роббинс и Франк Вебстер (1986 и 2000), теория которых получила название нео-луддизм.

В 1994 году, Хиллари выдвинула три парадигмы социального отчуждения: солидарность, специализация и монополия. Под солидарностью она понимала то, что наступила поломка единства и социальной солидарности. [12,74]

Также, по ее мнению, парадигма специализация есть форма дискриминации, когда индивидуум при смене места жительства или работы лишается части прав и свобод передвижения. По парадигме монополии она признает их власть, как причину увеличения социально отчужденных лиц, которые становятся жертвами увольнения со стороны крупных монополий. [13,67]

Как особая форма изоляции нужно отметить культурную изоляцию, при которой личность уходит от ценностей, принятых обществом. Такой тип отчуждения Францис (2000) определил, как социальное лишение. Он ставил вопрос о том, чем отличается бедность от лишения и, что понимается под термином «лишение» и как мы можем противостоять этому фактору отчуждения. [14,90] Геддес и Бенингтон (2001) и ОРейли (2005) [15,67] подразумевали под термином «лишение» потерю и лишение экономических прав отдельной личности.

Левитас (1998) признает источником отчуждения права работника, монополии, поскольку их картельные сговоры ограничивают возможности участия рабочих в борьбе за свои права. Социальное направление отчуждения также исследовали в ее разных аспектах представители западной социальной философии. Так, например, отчуждение по причине беспомощности, исследовали Хитлин и Лонг (2009), отчуждение в сфере образования и здоровья, было изучено Мировским и Росс (2005), политическое отчуждение исследовано со стороны Таммерса (2009), поведение личности и его влияние на отчуждение исследовано с точки зрения потребителя со стороны Мади (2011), безразличие, как форму отчуждения исследовали Смит и Бохм (2008).

В 2020 году группа ученых разработали теорию интернациональных отношений (International Relations) в которую входили Кинвал, Митцен, Хом, Стил, Румели и другие. [16,34]

Таким образом, выявлено, что феномен отчуждения, как показатель человеческого поведения стал предметом политических противоборств, что привело к искажению результатов некоторых исследований в этой области. Однако, несмотря на все противоречия, ученые смогли определить конкретные теории отчуждения на производстве, отчуждения по расовым различиям, по гендерным вопросам, по вопросам оказания содействия в вопросах демографии и урбанизации в различных обществах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гайденок П., Экзистенциализм и проблема культуры (критика философии М. Хайдеггера), М., 1963; Габитова Р. М., Человек и общество в немецком экзистенциализме, М., 1972. - С.90.
2. Дрола Х., Хедлер В. Конференция по проблеме отчуждения в Берлине // Филос. науки. 1984. № 6.
3. Aasland, A and T. Fløtten (2001). "Ethnicity and Social Exclusion in Estonia and Latvia" in Europe-Asia Studies, Vol. 53, No. 7.(Nov., 2001), Pp. 1023-1049.
4. Alienation and Information Communications Technology De Montfort University, Leicester, UK. by Mike Healy March 2014, London, UK.
5. Copleston, Frederick. A History of Philosophy. 9 vols. New York: Image Books Doubleday, 1993.
6. Douglas Kellner, New Technologies and Alienation: Some Critical Reflections, <http://www.gseis.ucla.edu>
7. Faruk Yalvaç Alienation and Marxism: An Alternative Starting Point for Critical IR Theory, <https://www.e-ir.info/2022/01/27/alienation-and-marxism-an-alternative-starting-point-for-critical-ir>
8. Heidegger, Martin. 1962. Being and Time. Translated by J. Macquarrie and E. Robinson. Oxford, Blackwell.
9. Honneth, A. 2008. Reification: A New Look at an Old Idea. Edited by M. Jay. Oxford: Oxford University Press.
10. Kierkegaard, S. 2014. The Concept of Anxiety. New York: Liverlight.
11. Muhammad Iqbal Shah, Marx aspect of alienation / Associate Professor, Govt. College Shor Kot. Ph. D. Scholar, Philosophy Department, University of the Punjab, Lahore, Pakistan. Al-Hikmat Volume 35 (2015) pp. 43-54
12. Silver, H. (1994). "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms" in International Labour Review, 133 (5-6) Pp. 531-578.
13. Nabin Rawal, Social Inclusion and Exclusion: A Review Dhawalagiri Journal of Sociology and Anthropology Vol.2 -P. 161-162
14. Francis, P. (1997). "Social Capital, Civil Society and Social Exclusion" in Kothari, Uma and Matin Minouge (eds) "Development Theory and Practice: Critical Perspectives" Hampshire: Palgrave.- P.46
15. O'Reilly, D. (2005). 'Social Inclusion: A Philosophical Anthropology' in Politics Vol. 25 (2), Pp.80-88
16. Kinnvall, C. and J. Mitzen. 2020. "Anxiety, fear, and ontological security in world politics." International Theory, 12, no.2: 240-256.

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ ОБ ОТЧУЖДЕНИИ ЛИЧНОСТИ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ НАУКИ

В данной статье автор проводит анализ современных концепций об отчуждении личности и их значение для науки категории «отчуждения» и их социально-философский аспект в науке. Автор приводит основные характеристики данного феномена социальной философии и отмечает их особенности и принципиальные отличия.

В статье приводятся также смысловые значения данного феномена и автором выделяются основные значения концепций отчуждения личности в современном обществе. Автор анализирует ход исследований социально-философского направления, перед которыми были поставлены задачи социально-философского анализа проблем отчуждения личности современного общества. Автор не ограничивается рассмотрением только социологических исследований, а учитывает также междисциплинарные исследования, которые также способствовали развитию данного направления науки.

Ключевые слова: *отчуждение, само-отчуждение, социально-культурный, философия, общество, концепция, социально-культурное отчуждение, социально-философский анализ.*

КОНСЕПСИЯҲОИ БЕГОНАШАВӢИ ШАҲСИЯТ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР ВА АҲАМИЯТИ ИЛМИИ ОНҲО

Дар мақолаи мазкур муаллиф ба консепсияҳои илмии замони муосирро ба таври илмӣ ба муҳокима мегузорад. Муаллиф аз нуктаи назари фалсафаи иҷтимоӣ ин масъаларо дида баромада ҷанбаҳои асосии он ва фарқиятҳо ва хусусиятҳои хоси ин проблемаро аз нуктаи назари гуногун мавриди таҳқиқ қарор медиҳад. Консепсияҳои бегонашавӣи шахсият дар замони муосир ва аҳамияти илмии онҳо ҳамчун. Феномени фалсафаи иҷтимоӣ пурра дар мақола баррасӣ мешаванд.

Дар мақолаи мазкур муаллиф рафти тадқиқотҳои соҳаи таҳлили иҷтимоӣ-фалсафиро дар мисоли корҳои илмии олимони дар самти таърифи ин феномен дида мебарояд ва қайд мекунад, ки тадқиқотҳои сотсиологӣ ҳамчун соҳаи таҳқиқи ҷомеаи муосир дар миёни илмҳои ҷомеашиносӣ нақши муҳимро пайдо мекунад. Дар давоми солҳои охир, зумраи тадқиқотҳои илмӣ навишта шуданд, ки дар назди худ вазифаи таҳлили бегонашавӣи иҷтимоиро дар ҷомеаи муосир гузоштаанд.

Калидвожаҳо: *бегонашавӣ, худ-бегонашавӣ, фарҳангӣ-иҷтимоӣ, фалсафа, ҷомеа, консепсия, бегонашавӣи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, таҳлили фалсафии иҷтимоӣ,*

CONTEMPORARY CONCEPTION OF «ALIENATION» AND ITS SIGNIFICANCE FOR SCIENCE

In the article author discuss the problem of the contemporary conception of «alienation» and its significance for science and its social-philosophy aspect sociocultural alienation in society. Article is devoted to the notion, conception in socially philosophical study of the sociocultural alienation. The features of the new forms notion of this conception influenced the socio-cultural alienation in a socially- philosophical analysis of this point of view.

The author in article note differences of conception the problem of social and cultural alienation in sociology. In article author give analyses of the fact of science research in sociology in example of alienation in a socially- philosophical analysis analyses trends. Sociological researches as a category of social sciences more and more to be subject of researches in difference form, including more social direction of contemporary society. By efforts of scientists were realized researches with tasks of social and philosophy analyses of problem of alienation in a socially- philosophical analysis in contemporary society.

Keywords: alienation, self-alienation, socio-cultural, philosophy, society, conception, socio-cultural alienation, socially- philosophical analysis.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Сайфуддинова Рухсора Садриддиновна-ассистенти кафедраи фанҳои ҷомеашиносии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино.Тел: 933669303

Сведение об авторе:

Сайфуддинова Рухсора Садриддиновна - ассистент кафедры общественных наук Таджикского государственного медицинского университета имени Абуали ибн Сино.Тел: 933669303

About the author

Saifuddinova Rukhsora Sadriddinovna-Assistant of the Department of Social Sciences of the Tajik State Medical University named after Abuali ibni Sino.Tell: 933669303

КУЛЬТУРНЫЕ И ЦЕННОСТНО-РАЦИОНАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Сафарова М.Дж.

Таджикский государственный медицинский университет им. Абуали ибни Сино

Формирование этнокультуры в системе национального образа жизни происходит при широком использовании различных видов национальной культуры и искусства, которые позволяют формировать чувство национального образа и вместе с тем открывают перед ними дорогу к ценностям мировой культуры. Долгое время связь между образом жизни и сферой культуры игнорировалась, и последняя отделялась от повседневной жизни общества. Теперь стало ясно, что образ жизни людей в массовом обществе в значительной мере формируется под воздействием массовой культуры. Влияние ее не следует преувеличивать, но необходимо иметь в виду, что социально-экономическая природа современного образа жизни сама нуждается в подобной культурной опоре и основе. [1,8]

По мнению П. Сорокина, социальное взаимодействие - это взаимный обмен коллективным опытом, знаниями, понятиями, высшим результатом которого является возникновение "культуры". На социетальном уровне социальное взаимодействие можно представить в виде социокультурного процесса, в ходе которого коллективный опыт передается от поколения к поколению. [6,126-129]

Культура в качестве социального явления может быть определена в самом общем виде, как «образ жизни» человека и общества. И в этом своем статусе культура представляет собой важнейший компонент и показатель уровня развития человеческой цивилизации. [7,56]

Но вместе с этим мы под термином культура имеем в виду весь спектр передовых достижений общества, которые могут способствовать развитию национального образа жизни. Сегодня, для того чтобы разнообразнее провести своё свободное время и досуг люди объединяются по своим интересам.

Образ жизни этнического социума является частью национального культурного самосознания. В своей жизни и трудовой деятельности, связи, взаимодействии и сотрудничества с другими людьми, возможно среди иностранцев, в поступках, деяниях и так далее человек всегда должен поступать осознанно, при этом осознавать, какую нацию он представляет, чем она отличается от других, достоин ли он своей нации. Национальное самосознание обогащает восприятие человеком окружающего мира, определяет национальную сущность и демонстрирует менталитет человека. [4,150-154]

Связь между властью и культурой почти повсеместно игнорируется теми, кто утверждает, что универсальная цивилизация существует или вот-вот должна возникнуть, а также теми, кто заявляет, что вестернизация является необходимой предпосылкой модернизации. [8,545-548]

Так, например, у китайцев наиболее развита наука и работоспособность и их национальный образ жизни большей мере связано с трудолюбием. У индусов национальный образ жизни связан с духовностью и религией. Посещение кинотеатров и храма для индусов является неотъемлемой частью национального образа жизни, Бодрийар утверждает, что «особое очарование Америки состоит в том, что за пределами кинозалов кинематографична вся страна. Вы смотрите на пустыню так же, как смотрите вестерн, на метрополию — как на экран знаков и формул. То же самое ощущение возникает, когда выходишь из итальянского или голландского музея и оказываешься в городе, который кажется отражением этой живописи, словно она породила его, а не наоборот. Американский город тоже, кажется, получил жизнь от кино. И надо идти не от города к экрану, а от экрана к городу, чтобы узнать тайну последнего. В городе, где кино не облачается в форму чего-то необыкновенного, а окутывает улицу и весь город мифической атмосферой, она становится

подлинно захватывающим... Культура здесь - это пространство, это скорость, это кино, это технологии... В Америке кино - настоящее, поскольку все пространство, весь образ жизни - все кинематографично. Разрыв и абстракция, которые мы оплакиваем, здесь не существуют: жизнь - это кино».[5,5]

У таджиков и персов краеугольным камнем национального образа жизни является национальная поэзия. Поэтому чтение книг, красноречие и изучение стихов является частью нашего образа жизни. Таким образом, общие требования для общества, как центра притяжения собирают вокруг себя интересантов данного общества.

Кризисное состояние людей и пороки их образа жизни в современном мире большинство западных и отечественных ученых, так или иначе, связывают с появлением и влиянием массовой культуры. [1,8] Воспитание эстетической культуры в человеке создают различные чувства прекрасного, воспитывают в нем эстетическую культуру личности и соответственно изменяют его образ жизни. Посещение театра, выставок, библиотек, картинных галерей является результатом именно эстетической культуры личности.

Источниками прекрасного могут быть природа, различные пейзажи, различные картины, портреты, фотографии, скульптуры, монументы, художественные произведения, музыка, вокал и хореография, произведения драматургии, представления театров, экспонаты различных музеев и галерей, цветы, одежда, орнаменты, различные украшения, различные сооружения, памятники истории и культуры, и т.п.

Воспитание эстетической культуры представляет собой важную часть духовной культуры человека и поэтому для формирования общей культуры человека играет существенную роль в формировании национального образа жизни. [4,150-154]

Вышеназванные формы проведения досуга и содержания образа жизни присущи больше жителям городов. Современный город объективно - средоточие культуры: материальной (архитектура, промышленность, транспорт, памятники материальной культуры), духовной (образованность жителей, учреждения культуры, учебные заведения, памятники духовной культуры и др.). Благодаря этому, а также количеству и многообразию слоев и групп населения город - средоточие информации, потенциально доступной его жителям.[2,120]

Согласно теории стадий экономического роста У. Ростоу, единого индустриального общества Р. Арона, постиндустриального общества Д. Белла, где достижения науки и техники рассматриваются, как главные достижения современной культуры, однако все чаще стали раздаваться тревожные голоса ученых-специалистов и философов о целях существования современной культуры, пределах ее роста.

Широкое распространение влияния массовой культуры на национальный образ жизни открывает реальные возможности всем слоям общества путь к культурным ценностям и тем самым благотворно воздействует на их образ жизни. А. Хаузер считает массовую культуру результатом и основным продуктом примитивизации и деэстетизации культуры вообще, превращения последней в культуру ширпотреба, обслуживающую потребительское массовое общество. С его точки зрения, в настоящее время нет ни народного искусства, ни народа как его творца и исполнителя, а есть лишь массовое общество с его массовой культурой. [1,9]

В современном Таджикистане государством организовано четкая стратегия по повышению уровня культурного досуга в образе жизни населения. Особенно важным это является по отношению к подрастающему поколению. В связи с этим при Комитете по делам молодежи с 1999 года действует Республиканский молодежный культурный центр «Ориёно», который в 2006 году преобразован в государственное унитарное предприятие, в котором созданы надлежащие условия для полноценного творчества и досуга молодежи. В центре открылась молодежная творческая студия, оснащенная современной техникой, музыкальным оборудованием и звукозаписывающей аппаратурой. Увеличилось количество молодежных центров в городах и районных центрах по всему Таджикистану.

Только в 2004 году в Хатлонской области функционировало 12 молодёжных центров, то уже к концу 2013 года в Хатлонской области функционировало 22 молодёжных центра, в

Согдийской области 10 центров, в ГБАО 3 центра и в районах республиканского подчинения 20 центров. [3,34]

В 2020-2021 годах при помощи инвесторов было заново построено молодежный центр в городе Хороге. Значительно выросла и посещаемость театров по всей республики. В 2018 году в городе Хороге сдано в эксплуатацию новое здание Хорогского театра имени М.Назарова, что изменило образ жизни сотни жителей этого региона.

Таким образом, в ходе анализа социальных функций культуры и ее влияния на национальный образ жизни, мы установили, что ее функциональность в современном обществе многообразна, поскольку ее охват и влияние на повседневные сферы поведения качественно изменяет национальный образ жизни.

Массовая культура, субкультура и национальная культура утверждает понятные и стереотипные представления о человеческих отношениях, не требуя от человека усилий на преодоление самого себя. Культура, выполняя идеологическую, информационно-познавательную, рекламно-коммерческую, эстетическую, психологическую, эскейпистскую, развлекательную функции непосредственно формирует и сопровождает национальный образ жизни

Завершая исследование вопроса соотношения культурно-духовного развития и его связи с национальным образом жизни, стоит отметить, что пространство культуры, в которую входит город, село, государство и другие административные единицы имеют отличительные культурные особенности, влияющие на национальный образ жизни. Также культура составляет важную основу развития микрообщества, на основе которого сохраняются основные базисные ценности регулирования образа жизни.

Литература

1. Маркова Г.И. Массовая культура, - 24.00.01 - теория культуры.-Москва 1996.- С.8
2. Мудрик А. В.Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластенина. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 200 с.-С. 120
3. Муинзода М.М. Участие молодежи в процессах социально-экономического преобразования РТ в годы независимости (1991-2016гг.),-специальность: 07.00.02 - Отечественная история.- Душанбе-2019.- С. 34
4. Необходимость внесения изменений в систему составных элементов гражданского воспитания// Зиёзода Т.Н. / Вестник ТНУ.- №3/1(194), 2016.-С.150-154
5. ПронькинаА. В.Национальные модели массовой культуры США и России: культурологический анализ.- Монография, Рязань 2009.-С.5 Литрес. ру. - Режим доступа: 3 июля 2021 года.
6. Социальное действие, взаимодействие, поведение и социальный контроль //Г.И.Козырев /Социологические исследования, № 8, 2005. - С. 126-129
7. Ситаров В. А., Пустовойтов В. В.С 41 Социальная экология: Учеб.пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 280 с. С.56
8. Хантингтон С., Столкновение цивилизаций, М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С.545-548

КУЛЬТУРНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И РАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО СТИЛЯ ЖИЗНИ

В данной статье автор выносит на обсуждение проблему национального образа жизни с точки зрения общенациональной культуры общества. Автор отмечает роль таких культурных элементов, как театр, музыка, фольклор, музей и другие предметы культуры и их влияние на национальный образ жизни. Статья посвящена особенностям использования понятия религии, традиций и обычаев как части культуры и их влиянию на национальный образ жизни. Эта концепция использовалась как дополнительный инструмент для изучения критических моментов в исследованиях Соловьева, Бодриара и других исследователей культуры и национального быта. Значительное место в статье уделено роли национальной таджикско-персидской литературы в культуре и их влиянию на национальный быт современного периода. На основе этих исследований автор провел сравнительный анализ культурных процессов с традициями народов и отметил причину их положительной роли в экономической и культурной жизни Республики Таджикистан.

Ключевые слова: национальный быт, национальная культура, общество, театр, музыка, фольклор, музей, религия, национальные ценности, традиции, национальные обычаи.

РАВИАҲОИ ФАРҲАНГӢ ВА АРЗИШҲОИ АҚЛОНИИ ТАРЗИ ҲАЁТИ МИЛЛӢ

Дар мақолаи мазкур муаллиф тарзи ҳаёти миллиро аз нуқтаи назари фарҳанги миллӣ ва фарҳанги умумии ҷомеа ба муҳокима мегузорад. Муаллиф ба ҷанбаҳои фарҳангии ҷомеа ба монанди театр, мусиқӣ, осорхонаҳо ва дигар объектҳои фарҳангӣ ва нақши онҳоро дар таъсиси тарзи ҳаёти миллӣ нишон медиҳад. Дар мақола инчунин ҷиҳати маънавии тарзи ҳаёти ҷомеа, нақши дин, арзишҳои миллӣ, анъанаҳои миллӣ, урфу одати ҷомеа ҳамчун омилҳои таъсиррасони тарзи ҳаёти миллӣ ёдрас мешаванд. Муаллиф афкори олимони П. Сорокин, Бодрийар ва дигаронро доир ба фарҳанги миллӣ ва тарзи ҳаёт таҳлил намуда, алоқамандии кино ва тарзи ҳаётро дар мисоли ИМА нишон медиҳад. Вобаста ба тарзи маданияи ҳаёти тоҷикон муаллиф нақши адабиёти форсӣ тоҷикро хотиррасон менамояд. Ҳамчунин муаллиф тарзи ҳаёти сокинони ҷомеаи Тоҷикистони имрузаро дар доираи равандҳои маданӣ муқоиса карда, таъсири мусбӣи онро ба иқтисодиёт ва фарҳанги давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон ёдрас мешавад.

Калидвожаҳо: тарзи ҳаёти миллӣ, фарҳанги мусбат, театр, мусиқӣ, осорхонаҳо, дин, арзишҳои миллӣ, анъанаҳои миллӣ, урфу одат.

THE CULTURAL TRENDS AND RATIONAL VALUES OF NATIONAL LIFE STYLE

In this article the author gives to discussion the problem of national life style from point of view of national and common culture of society. Author notes the role of cultural elements like theater, music, folklore, museum and other subjects of culture and their influence to national life style. The article is devoted to the peculiarities of the use of the concept of religion, traditions and customs as a part of culture and their influence to national life style. This concept was used as an additional tool for studying critical moments in the research of Soloviof, Bodriar and other scholars of culture and national life style. A significant place in the article is given to the role of national Tajik – Persian literature in the culture and their influence to national life style in current period. By the base of this researches author made comparative analyses of cultural processes with people traditions and notes the cause of their positive role in economic and cultural life of Republic of Tajikistan.

Keywords: national life style, national culture, society, theater, music, folklore, museum, religion, national values, traditions, national customs.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Сафарова Матлуба Ҷунайдовна - ассистенти кафедраи фанҳои ҷомеашиносии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибн Сино. Тел: 907 97 23 63

Сведения об авторе:

Сафарова Матлуба Джунaidовна - ассистент кафедры общественных наук Таджикского государственного медицинского университета имени Абуали ибн Сино. Тел: 907 97 23 63

About the author Safarova:

Matlyuba Dzhunaidovna - Assistant of the Department of Social Sciences of the Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino. Tell: 907 97 23 63

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРОФОРИЕНТАЦИИ КАК СОЦИАЛЬНОГО ФЕНОМЕНА МОЛОДЕЖНОГО ВОЗРАСТА

Ходжаева М. С.

Таджикский государственный медицинский университет имени Абуали ибн Сино

Критерии молодости и зрелости при исследовании социальных групп связано в первую очередь с тем, что оно отражает различные мнения по этому вопросу. В связи с этим отдельные исследователи проблемы профориентации создали систему периодизации развития института профориентации. Так, например Таточенко Е.В. указывает на следующие этапы становления этого направления:

1. Начало 20-х - конец 30-х годов XX века. В этот период организованы первые бюро по профориентационной работы и внедрены уроки подготовки по избранному уклону;

2. Второй этап охватывает период конца 30-х до конца 50-х годов XX века. В этот период становится заметным ослабление деятельности по организации профориентационной работы в школах;

3. Третий период занимает 60- 80-е годы XX века. Это был периодом активного поиска задач по развитию профориентации, которая отразилась и на научной деятельности ученых данного периода развития страны. В этот период был создан Научно-исследовательский институт трудового обучения и профориентации при Академии педагогических наук во главе с А.М. Голомштоком, открывается лаборатория профориентации в НИИ психологии в Киеве под руководством Б.А. Федоршина;

4. В 80-90-е годы XX века в СССР создается более 60 региональных Центров профессиональной ориентации молодежи, ведётся активная подготовка профконсультантов, а в школах вводится курс «Основы производства. Выбор профессии». В результате этого в 1986 г. была создана реальная государственная служба профориентации молодежи с перспективой дальнейшего совершенствования. [6,12]

Исследование по профориентации и самоопределение впервые в рамках отдельного направления можно отнести к XIX веку, когда в 1849 году, во Франции вышла книга под названием «Руководство по выбору профессии». В этом сборнике были концептуализированы все существующие на то время профессии. К концу XIX века (1883 год), английский исследователь Ф. Гальтон разработал свод критерий интеллектуальных и физических способностей личности и их соответствия профессии. В частности он указал такие данные как вес, рост, сила кисти, острота зрения, сила удара и другие качества, необходимые для профессионального роста человека. В этот же период, в США исследователь Дж. Дэвис в городе Детройт открыл консультационный пункт по выбору профессии. В 1903 году в городе Страсбург во Франции был организован первый кабинет по профориентации. [8, 26] Отдельные исследования начало XX века, отразили состояние рабочих различных профессий и их связь с образом жизни и физическими свойствами личности. Интересным является теория Рота (1907 год), который связывает количество несчастных случаев вследствие переутомления работника на производстве с физиологическими особенностями работников. Он предложил провести профориентацию работников, чтобы определить соответствие работника занимаемой профессии или должности. [8,14] При этом ученые социологи США первыми обратили внимание на отделение этого направления в социологии, которая привела к открытию сети организаций по профессиональному консультированию молодежи. Научная концепция профориентации, которую Парсонс назвал «черта – фактор», стала основой для более поздних исследований Д. Сьюпера, А. Маслоу, С. Гинсбурга и других исследователей. [4,67]

Впервые организация профессиональной ориентации молодежи получило развитие в США в начале XX века и на ее основе Т.Парсонс создал свой «трехфакторный модель». [3,78] Парсонс в 1908 году открыл в городе Бостон «Бюро по выбору профессий», в рамках которого Парсонс помогал молодым своим клиентам определиться с выбором профессии и

создания эффективной карьеры. Он также издал книгу (1909 год) под названием «Выбор профессии», в котором он изложил основные принципы самопознания, критерии успеха, важность знания и навыков для выбора профессии. Парсонс сформулировал направления профориентации и сравнивал выбор профессии с выбором супруга. [8, 56] Он выступил против теории «случайного выбора» и надежды на удачу при выборе профессии, отмечая необходимость консультации, чтобы не допустить ошибку с выбором профессии. [1,56] Парсонс категорией мотивации при выборе профессии считал «удовлетворение», частью которого является «самоуважение». Третий ступень действия Парсонс определил таким образом: «из него что-то извлечь» - интерпретация значения денежной прибыли, с помощью которого добываются средства удовлетворения. Четвертый мотивационный элемент Парсонс считал «удовольствие». Важным мотивом «хорошей работы» может быть дружеские отношения связанные с этой работой. [9, 245]

В 1911 году, в Англии начался процесс совместной деятельности школ и биржи труда, по организации работы по профориентации. В 1922 в Германии был принят закон об организации работ отделов услуг консультации и профессиональной ориентации населения. [8, 46] Хабермас Ю. в теории коммуникативного действия рассматривает самоопределение с точки зрения «интерсубъективности» - в рамках взаимодействия между членами общества вне идеологии. [10, 56]

На развитие мысли по изучению профориентации молодежи заметно влияли теории единого индустриального общества Р. Арона и постиндустриального общества Д. Белла, в которых е достижения науки и технологии рассматривались как достижения современной культуры. [7,10] Раймон Арон в своих произведениях «18 лекций о индустриальное общество» (1962) и «Три очерка о индустриальную эпоху» (1966) изложил суть нового общества как общества накопления капитала и концентрации рабочих. По мнению Арона социализм и капитализм отделяет разница индивидуальных доходов, главным источником которой является разная заработная плата. Белл возлагает принцип знаний и квалификации и выделяет в соответствии четыре основных класса: специалисты (ученые, инженеры, экономисты), техники, служащие, рабочие, занятые физическим трудом. Центральным элементом «постиндустриального общества» по теории Белла, является господство научных знаний, центрами которого станут научные институты, университеты и научно-исследовательские организации. В процессе научно-технической революции возрастает роль науки, спрос на квалифицированную рабочую силу, повышается квалификация специалистов. [2,7]

Социальное направление институционализма за последние годы стремительно меняет парадигмы общественного строя, который прошел этапы «индустриального общества» (Дракер, Росту) и перешел к информационному обществу. [2,8] Вместе с этими изменениями соответственно изменяется подход к работе по профориентации населения, поскольку появляются новые направления экономики, требующие кадрового обеспечения. Согласно теории Росту, развитие общества проходит этап традиционного общества с подъемом и движением к зрелости с наступлением эры массового потребления. Если на этапе традиционного общества примитивный труд с ручной техникой и преобладанием сельского хозяйства ограничивает количества профессий, то на пятой стадии роста, меняются приоритеты общества и на первый план выходит не производство, а потребление, для которого характерно преобладание семейных и интеллектуальных ценностей над потреблением. [2,9] На этом этапе рост профессий достигнет высшей точки разделения, что позволяет обеспечить работой новое поколение молодежи. Жак Еллюль в парадигме «технологического общества», снижает роль человека и возвышает роль технологии. Технические профессии не ограничиваются машинами, а охватывают экономику, управление, быть, культуру и т.д. Дж. Гэлбрейт выступил за «синтетическое индустриальное общества», которую он изложил в книге «Новое индустриальное общество» (1967). В своей работе «Общество изобилия» (1958) он пришел к выводу о том, что благодаря применению все более сложной и все более совершенной техники вопрос потребления решен, и остается

решить лишь проблему распределения. В «индустриальном обществе» по мнению Гэлбрейта важное место занимает наука, на основе которой система должна готовить специалистов. Но по отношению к верховенству человека на производстве, Гэлбрейт держался мнения о том, что контроль над корпорацией осуществляет не предприниматель и не его личные способности, а капитал. Группа людей обладающих специальными знаниями, талантом или опытом группового принятия решений рассматриваются в качестве управленцев в форме коллектива. Мотивация обучения новым профессиям по теории Гэлбрейта вызвано тем, что новый конфликт между классами произойдет на почве образования, в котором сталкиваются образованные и необразованные и малообразованные индивидуумы. При этом решающая роль в «индустриальном обществе» принадлежит «классу образованных». Однако Гэлбрейт не мог игнорировать реальных противоречий капитализма, не мог не видеть бедности, безработицы и т.д. И если во втором издании «Общества изобилия» (1969) он называет бедность «пережитком», «остаточным явлением», то в книге «Новое индустриальное общество» он заявляет, что эти недостатки присущи только той части экономики, которая находится вне «индустриальной системой», то есть сфере мелкого производства. Что же до «индустриальной системы», то она руководствуется общественными интересами, а значит, не приводит к нищете, бедности и классовых антагонизмов.

Гэлбрейт рассматривает в качестве преобладающей профессии «индустриального общества» интеллигенцию. Однако концепция «индустриального общества» вскоре была заменена новой концепцией - «постиндустриальное общества», введенный в научный оборот английским социологом А. Пенти в начале XX века.

Важное место в теории действия автора при выборе профессии, занимают труды Ханса Йоаса, который отметил в действие человека «креативность». Его акцент на креативном характере действия отражала все стороны жизни, в том числе и выбор профессии. Он отказался от рациональной теории действия Макса Вебера и схемы «цель - средство» добавив в него «ситуацию». Йоас обратил внимания на то, что действия человека не укладываются в предложенные схемы рациональности, нормативности и коммуникативности.

Таким образом, исследование вопроса становление и развития профориентации как социального феномена молодежного возраста показало, что его истоки были в основном заложены западными социологами, которые положили основу исследования данного направления науки.

Литература

1. Бюро профориентации.- Электронный вариант текста.- [www. http://prof-buro.ru](http://prof-buro.ru) Режим доступа:20.04/22 года.
2. Будущее индустриального человека» (1942), «Идея корпорации» (1946), «Большой бизнес» (1947), «Новое общество. Анатомия индустриального строя» (1949).- <http://banauka.ru/9895/>
3. Гриншпун С.С. Профессиональная ориентация школьников в США //Педагогика. – 2005. – № 9. – С.65.
4. Дементьев И.В. Профориентация: зарубежный опыт, РИВШ, 2020 [www.http://dissercat.ru/proforientacion/2020](http://dissercat.ru/proforientacion/2020)
5. Йоас Х. Макс Вебер и происхождение прав человека. Исследование культурной инновации // Журнал социологии и социальной антропологии. 2011. Т. 14. N 1 (54).
6. Таточенко Е. В. Специфика организации профориентационной работы в старших классах в системе школа-вуз,- автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук, 13 00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования,- Ставрополь – 2005.-С.12
7. Маркова Г.И. Массовая культура,- дисс. 24.00.01. Москва 1996.С.10
8. Нугаева Л.А.Мониторинг становления и развития профориентационной деятельности на этапе начального образования, диссертация 44.04.01 Педагогическое образование Мониторинг качества образования (направленность (профиль) 2019 г. – С.14
9. Парсонс Т. О структуре социального действия. — М.: Академический Проект, 2000. — 880 с. CR: <http://soc.lib.ru>
10. Резник Ю.М. Жизненный выбор человека: сущность и стратегии / Человек и его бытие// Личность, культура, общество 2012. Том XIV. Выпуск 2 (№№ 71–72) С.123-135

ТАЪСИСЁБӢ ВА РУШДИ КАСБИНТИХОБКУНӢ ҲАМЧУН ФЕНОМЕНИ ИҶТИМОӢ ДАР БАЙНИ ҶАВОНОН

Дар мақола муаллиф мафҳуми «касбинтихобкунӣ»-ро таҳлил мекунад ва мавқеи онро дар самти иҷтимоии шахсият нишон медиҳад. Инчунин дар мақола самти таъсисёбӣ ва рушди касбинтихобкунӣ ҳамчун феномени иҷтимоӣ дар байни ҷавонон дар доираи равандҳои иҷтимоӣ омӯхта мешавад. Дар мақола муаллиф самти касбинтихобкунӣ дар мисоли давлатҳои гуногун ва назарияҳои мухталиф таҳлил мекунад. Мақола фарогири самти таъсисёбӣ ва рушди касбинтихобкунӣ ҳамчун феномени иҷтимоӣ дар байни ҷавонон дар доираи равандҳои иҷтимоӣ омӯхта мешавад, қайд карда мешавад, ки ҷалби ҷавонон ба раванди интиҳоби касб кори душвор буда, хусусиятҳои хосро дорад, мебошад. Дар асоси далелҳои инчунин фактҳои таъсиррасони ин раванд аз тарафи муаллиф дар шакли омилҳои манфӣ ва мусбӣ нишон дода шудаанд. Маводҳои дар мақола овардашуда, барои омӯзгорон ва коллективҳои меҳнатии мактабҳои умумӣ ҳамчун маводи таълимӣ хизмат хоҳанд кард.

Калидвожаҳо: интиҳоби касб, худмуайянкунӣ, илм, ҷомеашиносӣ, кори иҷтимоӣ, ихтиосос, назария.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРОФОРИЕНТАЦИИ КАК СОЦИАЛЬНОГО ФЕНОМЕНА МОЛОДЕЖНОГО ВОЗРАСТА

В статье акцентируется внимание на определении понятия «профессиональная ориентация», раскрывается ее значение с точки зрения социологии личности. Привлечение молодежи к самоопределению связано с большими трудностями связанные с профориентацией. В статье рассмотрены направления профориентационной работы и представлен материал о начале организации самостоятельной работы профориентационной работы в разных странах мира. Отмечается, что в ходе реализации профориентационных мероприятий в современных реалиях, наряду с позитивными результатами, были выявлены факторы, препятствующие успешному взаимодействию школы и производства. Материалы статьи могут представлять интерес как для преподавателей высших учебных заведений, так и для педагогических коллективов общеобразовательных школ.

Ключевые слова: профориентационная работа, профессиональное самоопределение, наука, социология, социальная работа, профессия, теория.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF CAREER GUIDANCE AS SOCIAL PHENOMENA IN YOUTH AGE

The article focuses on defining the concept «career guidance», and reveals its importance in terms of domestic science and practice, universal culture, social relations and personality. The main factors impeding professional self-determination of the youth are determined as formation and development of career guidance as social phenomena in youth age. The sociological research results on professional intentions and attracting applicants in modern conditions is quite an important and difficult task for development of career guidance as social phenomena. The article discusses the main directions of career guidance work of the modern society. The author presents an experience of organizing and conducting research circles in sociology of proforietation as social phenomena in youth age. During the implementation of career guidance measures in modern conditions, along with positive results, the authors have identified the factors that hinder the successful interaction of schools and universities such as the lack of involvement in this process of all subjects of the educational space, insufficient attention of the school administration to the social needs of graduating departments. To solve these problems, the authors have developed and proposed a model for organizing research circles based on schools, which can qualitatively improve the social partnership of all interested participants. The basic ideas and theses of the

article may be of interest both for teachers of higher educational institutions and for pedagogical staff of secondary schools.

Keywords: career guidance work, professional self-determination, science, sociology, social work, profession, theory.

Маълумот дао бораи муаллиф:

Хочаева Махлиё Садуллоевна - ассистенти кафедраи фанҳои ҷомеашиносии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абулӣ ибни Сино. Тел: 908002301

Сведения об авторе:

Ходжаева Махлиё Садуллоевна - ассистент кафедры общественных наук Таджикского государственного медицинского университета имени Абули Ибни Сино. Телефон: 908002301

About the author:

Khodzhayeva Makhlie Sadulloevna - Assistant of the Department of Social Sciences of the Tajik State Medical University named after Abuli Ibni Sino. Phone: 908002301

**МУШКИЛОТ ВА ХУСУСИЯТҲОИ АВВАЛИЯИ ИҶТИМОИШАВИИ
ШАХС ДАР ҶОМЕАИ ТОҶИКИСТОН**

Солиҳов С.Т.

*Институти фалсафа, сиёсатишносӣ ва ҳуқуқи
ба номи А. М. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон*

Дар шароити дигаргунсозии ҷамъият яке аз омилҳои асосии иҷтимоишавии аввалия, ки ба ташаккули шахс таъсир мерасонад, оила мебошад. Оила ҳамчун институти иҷтимоӣ дар тӯли таърихи инсоният қадимтарин ба ҳисоб рафта, дар давраҳои гуногуни низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ вазифаи мушаххасро иҷро мекунад. Дар баробари азнавсозии ҷамъият шаклҳои оила, меъёру қоидаҳои муносибатҳои оилавӣ тағйир ёфтанд ва табиист, ки раванди иҷтимоишавӣ тобишҳои нав пайдо кард. Махсусан дар он ҷомеаҳое, ки рушди тамоми соҳаҳои ҳаёти иқтисодӣ бо усули аграрии истехсолот алоқаманд аст, шаклҳои анъанавии оила, меъёрҳои рафтор ва қоидаҳое устувор шуданд, ки ба ташаккули тарзи ҳаёти кӯҳнапарастӣ (консервативӣ) мусоидат карда, ба шаклҳои васеи тақрористехсолкунӣ дар оила таъсир мерасонанд.

Вобаста аз ҳаёти оила, муносибат нисбати аъзоёни он ва умуман одамони гирду атроф, новобаста аз он ки инсон ба дунё муносибати мусбат ё манфӣ дорад, нигоҳи он ба ҳаёт ва муносибати ӯ бо муҳити ихтоташуда чӣ тавр ташкил шудааст, ташаккул меёбад. [16, с.45] Омилҳои мусбату манфии оилавӣ ҳамеша дар ташаккули шахс, самти интиҳоби роҳи ҳаёт, муайян кардани мавқеи шахс дар ҷомеа таъсири аниқ мегузорад. Шахс маҳз дар оила таҷрибаи аввалини ҳаётро мегирад, бинобар ин муҳим аст, ки кӯдак дар қадом оила ба воя мерасад ва тарбия меёбад: дар оилаи солим ё дар оилаи носолим.

Муддати тӯлони ҳаёти кӯдаки дар фазои оилавӣ қорӣ мегардад ва вобаста ба тарзи ҳаёти оилавӣ, кӯдаки хурдсол тадриҷан ба узви мустақили ҷомеа табдил меёбад. Т.Парсонс, ба нақши оила дар раванди иҷтимоишавӣ ишора карда қайд кардааст, ки «дар ҷараёни зиндагӣ кӯдак ба оилаи волидайн эҳтиёҷ дорад, ки ин дар навбати худ омили муҳимтарин ва таъсиргузор ба иҷтимоишавии шахс мебошад. Давраи тӯлони нотавонии кӯдак, волидайнро водор мекунад, ки ҳам ба нигоҳубини кӯдакон ва ҳам ба ҳифзи онҳо диққат диҳанд.

Моҳиятан оила шомили хусусият ва хосиятҳои ташкилоти иҷтимоӣ, сохтори иҷтимоӣ, умумияти иҷтимоӣ, як гурӯҳи муташаккили хурдро муттаҳид намуда, имкон медиҳад, ки дар он равандҳои назорати иҷтимоӣ, ҳаракатҳои иҷтимоӣ, раванди муҳоҷират ва дигаргунҳои

демографиро бехтар дарк намояд». [14, с.107] Бо ёрии оила раванди такрористеҳсолкунии аҳоли ба амал меояд, ки ба сохтори иҷтимоии ҷомеа таъсир мерасонад. Дар оилаҳои пасошӯравӣ, ба хусус дар шароити гузариши ҷомеаи Тоҷикистон ба иқтисоди бозорӣ таркиби оила тағйир ёфтааст, ки ба мушкилоти истеҳсолот, истеъмол, рафтори иҷтимоии наслҳо ва самти интиҳоби касбии ҷавонон таъсири манфӣ мерасонад. Вобаста ба анъанаи миллии оила ва тафаккури мардумони гуногун таърифҳои зиёди оила мавҷуданд, ки дар онҳо ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти оилавиرو ҳамчун муносибатҳои ташкилкунандаи оила, аз содатарин то васеътарин ҷудо мекунанд. Оила як гурӯҳи одамон мебошад, ки якдигарро дӯст медоранд ва ё гурӯҳи одамон, ки аҷдодони умумӣ доранд ё дар як ҷомеаи мушаххас зиндагӣ мекунанд ва бо номгуӣ васеи аломатҳои оилавӣ хотима меёбанд.

Дар байни таърифҳои оила бо назардошти меъёрҳои такрористеҳсолии аҳоли ва якпорчагии иҷтимоӣ-психологӣ мафҳуми оила чунин шарҳ дода мешавад: «оила системаи таърихӣ хоси муносибатҳои байни зану шавҳар, байни падару модар ва фарзандон, ҳамчун гурӯҳи хурди одамон, гурӯҳе, ки аъзоёнаш бо муносибатҳои никоҳӣ ё хешу таборӣ, ҳаёти умумӣ ва масъулияти маънавии тарафайн ва зарурати иҷтимоии ба он вобастаро, ба эҳтиёҷоти ҷомеа ба таҷдиди ҷисмонӣ ва маънавии аҳоли вобастаро, яқоя ба сар мебаранд. [14, С.108] Барои пурра дарк кардани моҳияти оила, пеш аз ҳама бояд маҳалли ҷойгиршавии оила, манзил, моликият ва асоси иқтисодии оила, фаъолияти умумии оилавии падару модар, фарзандон ва ҷанбаҳои истеъмолиро бояд дар назардошт.

Ҷомеашиноси рус Л.П.Будева «Оиларо ҳамчун омилҳои иҷтимоии ибтидоӣ ҷамъияти одамон меҳисобад, ки ба фаъолияти ягонаи умумиоилавӣ асос ёфтааст, ки бо риштаҳои ақди никоҳ; ҳамсарон, волидайн, хешутаборӣ ва ба ин васила амалӣ намудани такрористеҳсолии аҳоли ва раванди идомаи наслҳои авлодӣ, инчунин иҷтимоишавии фарзандон ва нигоҳ доштани мавҷудияти аъзоёни оила алоқаманд аст». [6, С.103] Аз ин нуқтаи назар бармеояд, ки иҷтимоишавии аввалияи шахсро дар якҷанд вазифаҳои оила баррасӣ кардан мумкин аст: насл, такрористеҳсолкунии оила ва иштироки аъзоёни онҳо дар раванди тақсими меҳнат дар ҷамъият ва ғайра. Инчунин бояд дар хотир дошт, ки сухан дар бораи оқибатҳои иҷтимоии ҳаёти аксар оилаҳо меравад, ки дар сатҳи умумии ҷомеа ба назар мерасад ва оқибатҳои назаррас дошта, нақши оиларо ҳамчун институти иҷтимоӣ тавсиф менамояд. Ба ибораи дигар, сохторҳои махсусгардонидашуда барои амалӣ намудани вазифаҳои оила дар ҷомеа бунёд шуда, вазифа ва равияҳои хос ба онҳо вогузор карда мешаванд, ки аз рӯи он хусусият, намуди ин ниҳоди иҷтимоӣ муайян гардида, метавонанд бо амалҳои муайян ҳамроҳ шаванд. Дар ҳаёти иҷтимоии ҷомеа вазифаҳои оиларо ба асосӣ ва дуюминдараҷа тақсим кардан мумкин нест, тамоми вазифаҳои оилавӣ асосӣ мебошанд, ки дар байни онҳо хусусиятҳои хосро нишон додан лозим аст, ки танҳо ба оила мансуб буда, барои фарқияти оилаҳо аз дигар ниҳодҳои иҷтимоӣ имконият медиҳад, ки боиси тақсим шудани вазифаҳои мушаххас дар оила бошад. [15, С. 279] Ба андешаи мо вазифаҳои мушаххаси оила, дар навбати худ, аз моҳияти оила бармеоянд ва вазифаҳои онро инъикос мекунанд ва ё вобаста ба шароитҳои муайяни таърихӣ ба онҳо мутобиқ карда шудааст. Дар робита ба ин, бояд қайд кард, ки вазифаҳои мушаххаси оила, ки аз таваллуд (вазифаи такрористеҳсолкунии оила), нигоҳдории фарзандон (вазифаҳои мавҷудият), таълиму тарбияи фарзандон (вазифаҳои иҷтимоӣ) иборатанд, бо тамоми дигаргуниҳои ҷамъият, гарчанде ки хусусияти муносибатҳои оила ва ҷамъият дар рафти ҳаёти ҷамъиятӣ тағйир ёфта метавонанд, чунин боқӣ хоҳанд монд. Вобаста ба ин зикр мекунем, ки муҳити иҷтимоӣ, ки дар он ҳаёти насли наврас сурат мегирад, ба раванди мутобиқшавӣ ё иҷтимоишавии онҳо таъсири яқхела расонда наметавонад.

Таҷқиқоти сотсиологие, ки мо соли 2019 дар байни донишҷӯёни ҷаҳор макотиби олии шаҳри Душанбе анҷом додем, гувоҳи медиҳад, ки дар ташаккули шахс ва худшиносии он на танҳо омилҳо, аз қабилҳои муносибатҳои дӯстон ва муҳити қорӣ, балки вазъи иқтисодии кишвар низ таъсири назаррас дорад. Вобаста ба ин ба донишҷӯён чунин савол гузошта шуд: «Қадам омилҳои муҳити зист ба мутобиқшавии шумо таъсир мерасонанд?» Нисбати ин савол ҷавобҳои мусоҳибон гуногун аст. Нигаред ба ҷадвали 1.

Омилҳои муҳити зист, ки ба мутобиқшавии ҷавонон таъсир мерасонанд. N=329

	Ҷавобҳо		Ҷоиз мушоҳида
	N	Ҷоиз	
Дӯстони хуб	314	42,6%	95,4%
Муҳити фаъолияти меҳнатӣ	74	10,0%	22,5%
Муҳити оила	280	38,0%	85,1%
Шароити иқтисодӣ	69	9,4%	21,0%
Ҳамагӣ	737	100,0%	224,0%

Маълум аст, ки инсон ҳамеша дар зери таъсири муҳити атрофе мебошад, ки тамоми давраи фаъолияти ҳаёти дар он сурат мегирад. Дар ин маврид муҳит аз он шароитҳои иҷтимоӣ- иқтисодӣ иборат мебошад, ки муҳити оила ва фаъолияти меҳнатӣ ба онҳо вобаста аст, ки ба раванди мутобиқшавии ҷавонон таъсири бевосита мерасонанд. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳад, ки омилҳои асосии мутобиқшавии ҷавононро дӯстони хуб – 42,6%, дар ҷойи дуюм муҳити оилавӣ – 38,0% ташкил медиҳанд. Омилҳои дигар, аз қабili муҳити қорӣ (10,0%) ва шароити иқтисодӣ (9,4%) ҳангоми пурсиш барои ин гурӯҳҳо омилҳои нисбатан муҳим барои мутобиқшавӣ дар муҳити иҷтимоӣ мебошанд. Мушкилоти иҷтимоӣ-иқтисодӣ анъанаи асосии муносибатҳои оилавӣ, таҳсил ва шуғл ба меҳнат, дар шароити дигаргунсозии ҷомеа муҳим мебошанд.

Ҷавобҳои пурсидашудагон нишон медиҳад, ки барои мутобиқшавии шахс ба муҳити мавҷуда, омилҳои зикр шуда аҳамият доранд, аммо ду омилҳои аввал барои аксари пурсидашудагон муҳим мебошад. Гарчанде ки интихоби доираи дӯстон дар давраи ба воярасӣ аз муҳити тарбия, ҷаҳонбинӣ ва дарки арзишҳои ҷамъияти вобаста бошад ҳам, бо вучуди ин аз нигоҳи ҷавонон ҳар ду омил дар ташаккули шахс таъсири бештар доранд ва бартари ба омилҳои доираи дӯстон дода мешавад. Бинобар ин, ҷавонон вақти бештари худро дар байни дӯстон мегузаронанд, на дар доираи оила. Ин ду омил – дӯстон ва оила – ба иҷтимоишавии аввалия дар ташаккули шахс ва раванди мутобиқшавии онҳо, дар марҳилаи муносири масъалаҳои иҷтимоӣ тақрибан якхел таъсир мерасонанд.

Хусусияти оила аз интиқоли таҷриба, мақом, ташкили истеҳсолот ва истеъмол, хоҷагидорӣ, истироҳат ва фароғат, ки бо нигоҳубини саломатӣ ва неқӯаҳволии аъзоёни оила алоқаманд аст, бо эҷоди микрофазое, ки барои рафъи фишор ва худмуҳофизаткунии аъзоёни оила лозим аст, мусоидат мекунад. Ҳамаи ин омилҳо робитаи оила ва ҷомеаро инъикос мекунад, ки дорои хусусияти таърихӣ мебошанд, манзараи таърихан ба вучуд омадаро ошкор мекунад, ки маҳз таваллуд, нигоҳдорӣ ва тарбияи фарзандон дар фазои оила ҷӣ тавр сурат мегирад. Объективона институтҳои иҷтимоӣ вазифаҳои худро бо оила торафт бештар муттаҳид карда, дар ин бобат вазифаҳои таълиму тарбия, низоми маориф (муассисаҳои бачагона, мактабҳо, таълимгоҳо), мудофияю муҳофизат (қисмҳои ҳарбӣ, милитсия, армия ва ғайра) матлубот – таъминнамоӣ бо хӯроқаю либос, истироҳатро (соҳаи хизматрасонӣ), вазифаҳои таъминот ва гузаштани вазъи иҷтимоӣ, (музди меҳнат дар шароити аграри-саноатӣ) ба зимма доранд.

Шароити оилавӣ, шомилҳои намудҳои фаъолият шудан, таъминоти моддӣ ва сатҳи маърифатнокии падару модар, то ба андозаи муайян роҳи зиндагии ҷавононро пешақӣ муайян мекунад.

Натиҷаи таҳқиқот дар байни ҷавонон нишон медиҳад, ки баҳодихии таъсири муҳити оила ба ташаккули шахс, ба хусусиятҳои синнусолии посухдиҳандаҳо вобаста аст. Нигар бачадвали № 2.

Таъсири оила ба ташаккули шахсии ҷавонон. N=329.

	Синну сол		Ҳамагӣ
	18-24	25-30	
На он қадар таъсири хуб мерасонад	113	2	115
	37,2%	66,7%	37,5%
На он қадар таъсири бад мерасонад	144	0	144

	47,4%	,0%	46,9%
Умуман таъсир намерасонад	47	1	48
	15,5%	33,3%	15,6%
Ҳамагӣ	304	3	307
	100,0%	100,0%	100,0%

Тавре аз чадвал бармеояд, 37,2% пурсидашудагони синнашон аз 18 то 24 сола ва 66,7% пурсидашудагони синнашон аз 25 то 30 сола қайд кардаанд, ки тафовути синнусол дар муҳити оилавӣ на ҳамавақт ба иҷтимоишавии шахс таъсири мусбат мерасонад. Аз шумораи умумии ҷавонони пурсидашудаи синну соли аз 18 то 30, 48,8% қайд кардаанд, ки муҳити оилавӣ барои ташаккули шахсии онҳо «умуман таъсир намерасонад». Тафовут дар арзёбии таъсири оила ба раванди иҷтимоишавии шахс вобаста ба синну сол нишон медиҳад, ки ҷавонон дар синни баркамол таъсири мусбати муҳити оиларо дар раванди иҷтимоишавӣ нисбат ба синну соли хурдтар бештар дарк мекунанд.

Дарки вазифаҳои хеш, ҳам волидайн ва ҳам фарзандон дар робита бо ҳамдигар, ҳамчун воситаи мутақобила нақши муҳим дошта, муносибати онҳоро дар тӯли ҳаёт муайян мекунанд. Агар дар аввал оила барои тарбия, солимии равонӣ ва ҷисмонии кӯдакон, ташаккули шахсии онҳо, ҳамчун ҷониби ғаёли раванди иҷтимоии аввалия масъул бошад, пас баробари ба камолрасӣ ва балоғати кӯдакон ҳуди онҳо ҳамчун як субъекти ғаёл дар ин муносибатҳо, ё худ ҷониби ғаёли раванди иҷтимоишавии аввалия амал мекунанд.

Ҳамин тавр, иҷтимоишавӣ дар оила, пеш аз ҳама, муносибатҳои байни волидон ва фарзандонро, ки бо тамоми гуногуни ва муҳталифии онҳо бо хусусиятҳои муайян зоҳир мешаванд, ифода мекунад. Гуногуншакли дар услуби тарбияи оилавӣ, интизориҳои волидайн, муносибатҳо, муҳити зист, арзишҳои оилавӣ ва муҳаббат дар ин муносибатҳо аён мегардад. Аз ҷумлаи чунин омилҳое, ки ба ташаккул ва динамикаи иҷтимоишавӣ таъсир мерасонанд, муҳаққиқон: низоми оилаи умумӣ, хусусиятҳои ғаёлият ва инкишофи он; хусусиятҳои фардии аъзоёни оила ва ҷамъиятро ҷудо менамоянд. Робитаҳои оилавии байни наслҳо имкониятҳои номаҳдуди тарбиявӣ доранд, зеро фазои воқеии муҳаббат, эҳтиром, иззати калонсолон, асолати муносибатҳое, ки ба манфиатҳои умумӣ, ғамхорӣ нисбат ба ҳамдигар дар хонавода ба вуҷуд меоянд, шуури кӯдаконро фаро мегиранд, ҳиссиёти худмуайянкунӣ, ҳамдигарфаҳмӣ, дастгирӣ ва эътимодно нишон медиҳанд.

Бар асоси як пажӯҳише, ки миёни ҷавонон анҷом дода шудааст, муайян шуд, ки бахше аз онҳо ҳарчанд вақти худро дар миёни дӯстон мегузаронанд, вале бештар хонавода, ба хусус ба падару модар ва наздиконашон бартарӣ медиҳанд. Дар маҷмӯъ, муҳити муайяншуда барои онҳо аз нуқтаи назари тамоюли иҷтимоӣ бештар қобили қабул аст. Нигар ба чадвали № 3.

Баҳогузорӣ аз тарафи пурсидашудагон ба муҳити оилаи худ. N=329.

	Шумор	Ҷоиш	Ҷоиш воқеӣ	Ҷоиш ҷамъшаванда
а				
Хеле хуб	274	83,3	83,5	83,5
Нисбатан хуб	46	14,0	14,0	97,6
Хеле бад	1	,3	,3	97,9
Нисбатан бад	2	,6	,6	98,5
БҶММ	5	1,5	1,5	100,0
Ҳамагӣ	328	99,7	100,0	
Иштирокнакардагон	1	,3		
Ҳамагӣ	329	100,0		

Муҳити оилаҳо дар шароити иқтисоди бозорӣ гуногунранг буда, вобаста ба шуғл, даромади оила ва сатҳи зиндагӣ фарқ мекунад ва тасодуфӣ нест, ки баҳодихии посухдихандагон ба муҳити оилавӣ гуногун аст. Тавре ки нишондихандаҳои чадвали се нишон медиҳад, баландтарин баҳодихии муҳити оила, ки аз муҳити мусоиди оила гувоҳӣ медиҳад-83,5%-ро ташкил медиҳад. Дар маҷмӯъ, маълумоти чадвал нишон медиҳанд, ки аксарияти оилаҳое, ки донишҷӯён намояндаи онҳо мебошанд, тарзи ҳаёти комилро пеш мебаранд.

«Ба ғайр аз тарбияи бошууруна, мукаммал ва мақсаднок, — қайд мекунад Л. П. Буюва, ки волидайн ба онҳо медиҳанд, тамоми муҳити оила ба кӯдак таъсир мерасонад ва асари ин таъсирот бо мурури гузашти синну сол, дар сохтори хислатҳои шахс воқуниш медиҳад. Тавре ки маълум аст: «падарон ва модарон дар оила вазифаҳои гуногунро иҷро мекунанд, мутаносибан, аксар вақт тарбияи падарии фарзандон аз модар фарқ мекунад. Чун анъана падар сарвари оила буда, дар раванди муносибаташ бо фарзандон осори худро нагузошта наметавонад. Ва ин аст, ки нуфузи бесобиқаи падар дар оила қувваи асосӣ буда, муассиртарин воситаи тарбияи мардона мебошад. Модар дар баробари падар дар оила муҳофизоти оташдон ва меҳвари асосии хонавода аст». [15, С. 280] Пайвастагии ҳоси тарбияти волидайн шартӣ муҳимтарини инкишофи муътадили оила мебошад. Тавре ки бе падар ё модар хонаи комил вуҷуд надорад, пас чун шахси комил низ кӯдак бе омӯзиши мутаносиби тарбияи марду зан дар оила ташаккул ёфта наметавонад. [13, С. 10]

Ҳамин тариқ, метавон ба ҳулосае омад, ки иҷтимоишавии аввалияи шахс аз микромуҳити иҷтимоии атроф, фазои психологӣ дар оила, шароити таълим, муносибат бо волидон ва шахсияти худӣ волидон ҳатман дар кӯдак инъикос меёбад ва дар навбати аввал ба хислатҳои шахсӣ ё характерию таъсир мерасонад. Агар фазои оилавӣ барои муҳити зист, барои рушди руҳии кӯдак номусоид бошад, эҳтимол дорад, ки хислатҳои ташаккулёфтаи шахсии ӯ низ дар оянда ғайримуқаррарӣ мешавад. [13, С. 11] Ба фикри мо, дар чунин ҳолат кӯдак метавонад барандаи аломати бемории муайяне гардад, ки дар оила дар шакли ошкор ё пинҳонӣ вуҷуд дорад ва ин бешубҳа ба хусусиятҳои шахсии ӯ таъсир мерасонад. Дар баробари он, ки бешак шахсияти волидайн дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ва эътиқоди ахлоқии фарзандон нақши оянда дорад, набояд фаромӯш кард, ки худӣ волидайн аксар вақт вазъиятеро, ки фарзандон дар он тарбия ёфта истодаанд фаромӯш мекунанд ва фазои дар оила ба вуҷуд омадаро аз даст медиҳанд, ё идора карда наметавонанд, ки ба инкишофи кӯдак таъсири номусоид мерасонад. [6, С. 96] Дар педагогика он хислатҳои мушаххасро, ки дар онҳо муносибати байни волидон ва фарзандон сурат мегирад, ҳудуди қудрат, озодӣ ва масъулиятро, ки ба меёр табдил ёфтаанд, тавзеҳ медиҳад. Дар баробари ин, дар ҳаёти воқеӣ, махсусан баъди гузаштан ба шаклҳои нави воқеияти ҷамъиятӣ, дар муносибатҳои оилавӣ дар асоси масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ аксар вақт вазъияти низоъӣ ба амал меояд.

Нигар ба ҷадвали № 4.

Низоъҳои оилавӣ ва омилҳои он

Низоъи оилавӣ	Шумораи пурсидашудагон	%	Омилҳои асосии низоъҳои оилавӣ	Шумораи пурсидашудагон	%
Дар оилаи мо низоъ вуҷуд надорад	163	49,5	Норасоии молиявӣ дар оила	326	45,7
Низоъ кам ба вуҷуд меояд	145	44,1	Баҳам мувофиқ наомадани характери аъзоёни оила	281	39,4
Низоъҳои оилавӣ тез-тез ба вуҷуд меоянд	5	1,5	Дар заминаи рашк	24	3,4
Аз ҷавоб худдорӣ мекунанд	4	1,2	Дар оилаи мо низоъҳо мушоҳида намешаванд	72	10,1
Ба ҷавоб додан мушқилӣ мекашам	11	3,3	Ба ҷавоб додан мушқилӣ мекашам	11	1,5
Ҳамагӣ	329	100,0	Ҳамагӣ	714	100,0

Маълумоти ҷадвали 4 нишон медиҳад, ки аз шумораи умумии пурсидашудагон 49,5% дар оила мавҷуд набудани вазъияти низоъиро қайд кардаанд, ба андешаи 44,1%-и пурсидашудагон вазъияти низоъӣ дар оилаи онҳо ҳале кам аст. Аз ин лиҳоз, баҳши аъзои хонаводаҳои ҷавонони пурсидашударо метавон дар ин масъала хуб арзёбӣ кард. Дар байни

пурсидашудагон танҳо 1,5% қайд карданд, ки аксар вақт муноқишаҳои оилавӣ “дар заминаи рашк” ба вучуд меоянд. Мусохибон омилҳои асосии низоми оилавиرو бо нарасидани молиявӣ барои таъмини моддии оила рабт медиҳанд - 45,7%. Боз як омилҳои муҳими муноқиша дар оила, ба гуфтаи афроди пурсидашуда, дар заминаи номувофиқ будани табиати аъзои оила ба вучуд меояд - 39,4%. Ин омилҳо дар оила ба раванди иҷтимоишавии кӯдакон ва ташаккули шахс таъсир мерасонанд. Ин проблема асосан ба ҳалли самаранокӣ мушкилотҳои иҷтимоӣ- иқтисодии ҷамъият алоқаманд мебошанд.

АДАБИЁТ

1. Бельский В. Ю. Социология - М.: 2002. 304 с.
2. Бергер, П. Личностью ориентированное социология / П.Бергер, Б. Бергер, Р. Коллинз. – М.: Академ. Проект, 2004. – 608 с.
3. Бергер, П. Социальное конструирование реальности / П.Бергер, Ч. Лукман. М.: – 1995. 323 с.
4. Бехтеров В.М. Личность и условия ее развития и здоровья. / В.М. Бехтеров – СПб.: 1905. – 423 с.
5. Богданов, А.А. Вера и наука. Падение великого фетишизма. / А.А.Богданов – М., 1910. – 231 с.
6. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. / Л.П. Буева - М.: Мысль, 1978. - 216 с.
7. Буева, Л. П. Социальная среда и сознание личности. // Л.П. Буева – М., 1968. – 268 с.
8. Буева, Л.П. Социокультурный опыт и механизмы его освоения человеком. Культурный прогресс: философские проблемы. / Л.П. Буева – М.: – 1984. 326 с.
9. Вагапова, Р.Р. Вечные ценности и болонский процесс / Р.Р.Вагапова, А.И.Синюк. – Альметьевск: Закамское отделение, 2008. – 14 с.
10. Введение в философию. Учеб. пособие для вузов/Авт. колл.: Фролов И.Т. и др.-3-е изд., перераб. и доп.–М.: Республика, 2005. – 673 с.
11. Вебер М. Избранное. Образ общества. / М.Вебер – М.: Юрист, 1994. 704 с.
12. Весна Е.Б. Социализация и индивидуализация. Закономерности и механизмы. Монография. / Е.Б. Весна - М.: Петропавловск-Камчатский, 1997. - 200 с.
13. Гончарова Т. Неблагополучные семьи и работа с ними//Народное образование. 2002.
14. Парсонс Т. Система современных обществ / – М.: 1997. - 270 с.
15. Харлова, О. Н. Семейные отношения и их влияние на формирование личности ребенка / О. Н. Харлова. — Текст: непосредственный // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы VIII Междунар. науч. конф. (г. Самара, март 2016 г.). — Самара: ООО "Издательство АСГАРД", 2016. — С. 279-283.
16. Целуйко В. М. Вы и ваши дети. Психология семьи. – Ростов н/Дону, 2004.

МУШКИЛОТ ВА ХУСУСИЯТҲОИ АВВАЛИЯИ ИҶТИМОИШАВИИ ШАХС ДАР ҶОМЕАИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур оила, ки яке аз омилҳои асосии иҷтимоишавии аввалия ба ташаккули шахс таъсир мерасонад, мавриди таҳлил қарор гирифта шудааст. Бинобарин ҳам оила ҳамчун институти иҷтимоӣ дар тӯли таърихи инсоният қадимтарин ба ҳисоб меравад, ки дар давраҳои гуногуни низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ вазифаи мушаххасро иҷро мекунад. Дар баробари азнавсозии ҷамъият шаклҳои оила, меъёру қоидаҳои муносибатҳои оилавӣ низ тағйир ёфтанд.

Вобаста аз ҳаёати оила, муносибат нисбати аъзоёни он ва умуман одамони гирду атроф, новобаста аз он ки инсон ба дунё муносибати мусбат ё манфӣ дорад, нигоҳи он ба ҳаёт ва муносибати ӯ бо муҳити иҳтимаҷуд чӣ таъсир таъкид шудааст, ташаккул меёбад. Омилҳои мусбату манфии оилавӣ ҳамеша дар ташаккули шахс, самти интихоби роҳи ҳаёт, муайян кардани мавқеи шахс дар ҷомеа таъсири аниқ мегузорад. Шахс маҳз дар оила таҷрибаи аввалини ҳаётро мегирад. Бинобар ин хеле муҳим аст, ки кӯдак дар қадом оила ба воя мерасад ва тарбия меёбад: дар оилаи солим ё дар оилаи носолим.

Калидвожаҳо: иҷтимоишавии аввалия, омилҳои иҷтимоӣ, фазаи оила, низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ, намунаҳои рафтор, муҳити атроф, муносибати мусбат, муносибати манфӣ, мавқеи шахс, раванди иҷтимоишавӣ, иқтисоди бозаргонӣ, интихоби касб, мафҳуми оила, волидайн, фарзандон.

ПРОБЛЕМЫ И ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В ТАДЖИКСКОМ ОБЩЕСТВЕ

В данной статье анализируется семья, которая является одним из основных факторов первичной социализации, влияющих на формирование личности. Поэтому семья как социальный институт считается древнейшим в истории человечества, выполняющим специфическую функцию в разные периоды системы общественных отношений. Вместе с перестройкой общества менялись и формы семьи, нормы и правила семейных отношений.

В зависимости от состава семьи, отношения к ее членам и окружающим людям в целом, независимо от того, положительно или отрицательно человек относится к миру, формируется его взгляд на жизнь и его отношения с окружающей средой. Положительные и отрицательные семейные факторы всегда оказывают яркое влияние на формирование личности, направление выбора жизненного пути, определение его личностного положения в обществе. Первый жизненный опыт человек получает в семье. Поэтому очень важно, в какой семье растет и воспитывается ребенок: в здоровой или в нездоровой.

Ключевые слова: *первичная социализация, социальные факторы, семейная среда, система социальных отношений, модели поведения, окружающая среда, позитивное отношение, негативное отношение, позиция личности, процесс социализации, рыночная экономика, выбор профессии, понятия семьи, родители, дети.*

PROBLEMS AND MAIN FEATURES OF HUMAN SOCIALIZATION IN TAJIK SOCIETY

This article analyzes the family, which is one of the main factors of primary socialization that affect the formation of personality. Therefore, the family as a social institution is considered the oldest in the history of mankind, performing a specific function in different periods of the system of social relations. Along with the restructuring of society, the forms of the family, the norms and rules of family relations also changed.

Depending on the composition of the family, the attitude towards its members and people around them in general, regardless of whether a person has a positive or negative attitude towards the world, his outlook on life and his relationship with the environment is formed. Positive and negative family factors always have a strong influence on the formation of a person, the direction of choosing a life path, determining his personal position in society. The first life experience a person receives in the family. Therefore, it is very important in which family the child grows and is brought up: in a healthy or in an unhealthy one.

Key words: *socialization of the saint, social factors, family environment, system of social relations, behavior patterns, environment, positive attitude, negative attitude, personality position, socialization process, market economy, profession choice, family concept, parents, children.*

Маълумот дар бораи муаллиф

Солихов Саймурод Тагоймуродович - унвонҷӯи шӯъбаи сотсиологияи Институти фалсафа, сиёсатишносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. М. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Адрес: ш. Душанбе хиббони Рӯдакӣ 33, Тел: (+992) 981062353

Сведения об авторе

Солихов Саймурод Тагоймуродович - аспирант кафедры социологии Института философии, политологии и права им. М. Баховаддинов, Национальная академия наук Таджикистана, Адрес: Ш. г. Душанбе, проспект Рудакӣ, 33, тел: (+992) 981062353

About the author

Solikhov Saymurod Tagoymurodovich - Post-graduate student of the Department of Sociology of the Institute of Philosophy, Political Science and Law. M. Bahovaddinov, National Academy of Sciences of Tajikistan, Address: Sh. Dushanbe, Rudaki Avenue, 33, Tel: (+992) 981062353

СООТНОШЕНИЕ РЕАЛЬНЫХ СОБЫТИЙ ОБЩЕСТВА И НРАВСТВЕННЫЕ ЗАВИСИМОСТИ МОЛОДЁЖИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ТАДЖИКИСТАНА

Саидов А.С., Абдураупова Х.

*Таджикский государственный медицинский университет
имени Абуали ибн Сино*

Как исторический, так и повседневный жизненный опыт показывает, что фундаментом регулирующий поведение людей, особенно молодежи в обществе являются социальные нормы, которые охватывают в целом упорядоченную систему ценностей любого современного социума. Структурные изменения происходящие в обществе в определенном смысле имеют негативные влияние на сложившиеся ценностные ориентиры общества и в конечном счете приведут к дисбалансу всей системе в целом.

В таком промежуточном и переходном периоде молодое поколения оказывается в самом сложном положении, поскольку мировоззренческий и интеллектуальный потенциал этих слоев общества находится в стадии становления, а сама общества и ее трансформирующие ценности не могут предоставить значимые направление и ориентиры поведения. Такая сложившаяся ситуация существенное негативное влияние оказывает на развитие культуры и духовной сферы жизни молодых людей не зависимо от место нахождения и климатических условий. Трансформация это прежде всего, как внедрение, так и переоценка ценностей, а это в свою очередь приводит к разложению значимости определённых нравственных норм. Не оспорим тот факт, что молодое поколение является самым восприимчивым частью общества, которые наиболее подвержены любым изменениям, происходящим в нем, в том числе и негативным. Как отмечает Н.А. Ильинова «Возрастающий интерес современной социологической науки к молодежной проблематике объясняется тем, что молодежь – это необходимая для нормального функционирования социума группа, содержащая «код» преемственности поколений, обеспечивающий самовоспроизводство общества» Продолжая эту мысль можно констатировать, что любые кризисные явления и ситуации в обществе происходят в разгар взаимного непонимания и отчуждения между поколениями, поскольку они детерминированы тенденциями общественной жизни и целиком зависят от него. Расслоение таджикского общества, причиной которого стала глобальная трансформация современного мира привело к существенным неравенствам в использовании своих возможностей со стороны молодёжи. Это прежде всего, неравенства возможностей в получении образования, жилья, служба в рядах вооруженных сил и т.д., еще более обостряют проблемы, связанные с молодёжью.

Зависимость нравственности молодежи от реальных условий общества, природно-географические и социально-экономические особенности региона носят абсолютный характер и этот фактор требует особого изучения в ходе данного исследования. Так нравственное сознание маленьких горных общин в корне отличается от нравственности мегаполиса. Соответственно и подходы к изучению категории морали и нравственности этих обществ должно отличаться. При высоком уровне урбанизации и смены населения в большом городе, нравственное сознание общества замыкается на уровне личности, и нравственные отношения уступают своё место управляемым правилам общежития и законам общества.

Напротив, же в маленьких высокогорных селениях, поведения молодежи регулируются при помощи норм морали и вмешательства закона и государства ограничена его традиционными функциями. Поведение молодежи во многом соответствует именно тем требованиям, которые к нему предъявляет общества.

Как сказано: «Справедливый человек по самому роду справедливости не будет отличаться от справедливого города, а будет подобен ему». [11.126] Исходя из этого стоит отметить влияние данных факторов и условий на формирование нравственности молодежи.

С этой целью нами были исследованы поведение больших и малых городов, а также влияние небольших поселков, селений и кишлаков на нравственное сознание молодежи. Изучая общественное сознание города и поведение молодежи, стоит отметить его закрепощенность по отношению к нравственному сознанию. Сохраняя сущность и оценочную функцию, и содержание, нравственное сознание жителей города, относятся к этим ценностям скорее всего, как к экзотике. Например, сейчас в городах можно встретить молодых людей, которые не уступают место старшим в общественном транспорте, грубо разговаривают со старшими или вовсе игнорируют наставления старших. Такие случаи происходят потому, что в городах отсутствует общественное мнение и порицание, которое бы использовалось по отношению к тем, кто не соблюдает нравственные требования. Такое поведение вместе с тем, происходит под влиянием «распространенности интенсивного вне семейного общения, многообразие стилей жизни, культурных стереотипов, ценностных ориентаций, неустойчивого социального статуса горожанина, анонимность личности и других отрицательных факторов. Кроме этого преобладание общественной жизни над частной, приводит к тому, что молодежь начинает мыслить в общих категориях не уделяя внимания саморазвитию.

Разрушение традиционного образа социальной справедливости особенно по отношению к молодым, чревато социальными катаклизмами. Критика молодых за ее «потребительские настроения, инфантилизм, отсутствие деловой инициативы верна лишь частично». Можно согласиться с выводами Н. А. Ильинова, что «Общество – своеобразная социальная среда, которая должна обеспечивать молодого человека защитой привилегиями, гарантиями, иначе общество не вправе ожидать гражданского поведения от молодежи...». Такая трактовка вопроса касается и нашего – таджикского общества, поскольку процветание любого государства связана с процветанием всех социальных групп особенно, и молодежи в частности.

Рост преступности среди молодежи наталкивает нас на мысль о недостаточной работе по нравственному развитию той части молодежи, которая замешана в совершение преступлений. Поэтому сегодня наиболее важным вопросом является профилактическая функция морали по отношению к преступлениям со стороны молодежи. В этом плане стоит уделять некоторое внимание правовому аспекту морали и его роли по предотвращению преступлений. Исследования, проводимые среди преступников показывают высокий уровень чтимости норм морали со стороны преступников. Всякий совершающий преступления молодой человек в том или ином виде оправдывает свои преступления, ссылаясь на «кодекс чести», которую он для себя создал. Идя против закона, преступник «вооружается» законами морали.

Подобная самовольная субъективная трактовка морали – как главного регулятора нравственных отношений, приводит к коллизиям прав и морали. Опасность такого рода толкования моральных и нравственных норм состоит в том, что идеи оправдания преступлений и их прикрытия моральными нормами приводят к росту преступлений среди молодежи. Таким образом допускается разделение норм права от нравственных норм, что в принципе противоречит общественному сознанию и нравственным отношениям, поскольку и нравственные ценности, и права вызваны выполнять функцию регулирования поведения граждан в обществе. Но несмотря на общность задач и целей, а также единство объекта влияния, мораль и права действуют автономно друг от друга.

Являясь свободным выбором индивидуума, нравственные нормы являются свободным выбором общества. Но понятие свобода в этом случае носит относительный характер, поскольку человек и его поведение не могут быть абсолютно свободными и соответственно выбор формы поведения зависит от господствующего в обществе нравственного сознания и нравственных норм регулирующих поведение членов общества. Хотя сегодня не в моде цитировать классиков марксизма, но тем не менее актуальность этих высказываний диктуется самой жизнью общества. Как отмечает по этому поводу Ф.Энгельс: «было твердо установлено положение, что человек только в том случае несет полную ответственность за свои поступки, если он совершил их, обладая полной свободой воли, и что нравственным

долгом является сопротивление всякому принуждению к безнравственному поступку». [12. 30]

Аномальное явление, которое происходит в жизни общества в период кризисных ситуаций, является соотношение и дисбаланс между законами общества и морально – нравственными ценностями. Проведенный социологический тестирование по данной проблеме выявил суть происходящего жизни общества. На вопрос что является для общества важнее: мораль или закон? Ответ был более всего удивительным: нравственные ценности для общества представляют большее значение, чем государственные законы. Причиной этому является разница частоты, с которыми нарушаются эти нормы. Опросы общественного мнения показывают, что люди в повседневной жизни как в городе, так и в деревне, часто встречают на своём пути такие отрицательные явления как грубость, хамство, неуважение, унижение, но очень редко становятся свидетелями преступлений. Поэтому они больше заинтересованы в обществе, где соблюдаются нормы морали, но при этом они не против строгих государственных законов.

Нравственные качества молодежи являются составной частью его системно-социального качества. Кроме нравственных качеств, необходимыми факторами поведения молодежи являются его ценностно-мировоззренческие качества человека, отражающие ценностные ориентации, тип и доминанты мировоззрения, его целостность, исповедуемые общественные идеалы личности; ценностно-мировоззренческое качество является социально-потенциальным качеством, влияющим на проявления системно-социального качества человека через поведение и поступки личности.

Духовно-нравственное качество человека, связано с ценностно-мировоззренческим и проявляется через систему духовности и нравственности личности, фиксирующую уровень освоения ею а своем «внутреннем мире» духовно-нравственных регуляторов поведения: совесть, стыдливость, любовь к природе, любовь к богу, коллективизм, освоение личностью заповедей нравственного поведения и т.п.; при этом духовность личности понимается не только в религиозном толковании, связанном с любовью к богу, но и в светском, как форма саморефлексии личности по поводу смысла жизни, ответственности ее перед обществом, человечеством, природой и т.п. Уже сформированное нравственное сознание молодежи, в свою очередь способствует развитию чувства ответственности у молодежи, когда любое поведение человека исходить от главного принципа нравственности - «как должно быть», что в конечном итоге приведет к господству порядка в обществе.

Становление нравственного сознания общества и формирование нравственных ценностей подобно тому как ведется возведение величественного здания. «Каждый строитель, каждый творец знает тот особенный, прекрасный миг в работе, когда однажды из нагромождения досок, камня, железа — из всего рабочего, будничного, привычного вдруг проступает четкий контур выросшей громады — всегда немного неожиданный и непохожий на тот, который много раз рисовало воображение, но уже реальный, близкий, существующий».[15.7]

В целом нужно отметить тот факт, что на формирование нравственности молодежи одновременно влияют много различных аспектов. В их числе можно назвать институт семьи, соседи по улице, учреждения образовательной системы, место работы, различные группы по интересам, общественные, религиозные и политические организации. В числе вышеперечисленных факторов особое место уделяется тем, лицам с которыми непосредственно общается молодой человек – так называемые агенты социализации. Именно в названных институтах общества происходит процесс оценочной нравственной ориентации молодежи и формирования нравственного сознания.

Исследование специфики формирования основ нравственности молодёжи как социального слоя, (на примере таджикского общества) показало, что своевременное реагирование на нравственные ценности, правильная оценка поведения, правильное применение норм морали способствует формированию общественного сознания. Вместе с этим, стоит отметить то, что невозможна сохранить нравственный порядок в обществе без

учета характерных особенностей в системе нравственности каждого слоя общества. Анализ специфики формирования основ нравственности молодёжи выявило взаимосвязанность объективных условий и субъективных факторов, целенаправленно воздействующих на процесс становления и развития личности. В результате исследования доказана значимость таких факторов влияния как экономический кризис, безработица, гражданская война, стихийные бедствия и другие техногенные катастрофы на поведение молодежи.

В завершение данного анализа приведем те существенные меры которые были приняты Правительством Таджикистана по отношению к молодёжи и включение это в активной социально жизни. «Национальная программа молодежи Таджикистана», «Государственная программа патриотического воспитания молодежи Таджикистана», «Программа развития здоровья молодежи в Республики Таджикистан», «Национальная программа социального развития молодежи в республике Таджикистан на 2013-2015 и 2016-2018 годы», «Государственная программа по выявлению и развитию талантов на 2015-2020 годы», «Национальная концепция государственной молодежной политики в Республики Таджикистан», «Стратегия государственной молодежной политики до 2020 года». Эти и другие программы принятие за последние годы независимости если не в полной объеме, то частично создали благоприятные условия для молодежи в сфере реализации своих возможностей.

Адабиёт

1. Павленок П.Д. Теория, история и методика социальной работы,-М., 2005.- С.156
2. Психическое развитие ребенка. М., «Просвещение», 1967. Ответственный редактор А. Н. Леонтьев.-С.33 (194 с.) Онлайн библиот. [WWW.http\koob.ru](http://www.koob.ru)
3. Панов В.Г. Опыт революционной борьбы рабочего класса и всех трудящихся за социальное освобождение, строительства социализма и коммунизма, развития науки и культуры. –Лингво.ру.- версия 2012
4. Томас Гоббс, Сочинения.- М., 1989г. 622 с
5. Шкарбанов Д.М. Технология как зависимость. 25 с.
6. Результат полевого исследования в высших учебных заведениях Республики Таджикистан,- апрель 2019 год.
7. Лукашева Е.А. Права человека. – М.,- 1999г.573 с.
8. Мудрик А. В. Социальная педагогика,- М.,- 2000г. 200 с.
9. Булгаков С.Н. Труды по социологии и теологии, т.2 М., 1999г. 826 с.
- 10.Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государство.-По изданию: Маркс К., Энгельс Ф.; Избранные произведения. В 3-х т. Т. 3. - М.: Политиздат, 1986г.639 с. по тексту Сочинений К. Маркса и Ф. Энгельса, изд. 2, т. 21, с. 28-178.
11. Андреев А.А. Педагогика высшей школы.- М., 2002г. 264 с.
- 12.Эвандро Агацци, - Человек как предмет философии,- Вопросы философии № 2, 1989.- С.- 30
- 13.Сластенин В.А, Исаев И.Ф., — Педагогика. — М.,- 2000г. 512 с.
- 14.Мудрик А. В. Социальная педагогика,- М.,- 2000г. 200 с.
- 15.Психология менеджмента: Учебник /Под ред. проф. Г. С. Никифорова – П 86 СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 2000г. 572 с.

СООТНОШЕНИЕ РЕАЛЬНЫХ СОБЫТИЙ ОБЩЕСТВА И НРАВСТВЕННЫЕ ЗАВИСИМОСТИ МОЛОДЁЖИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ТАДЖИКИСТАНА

В данной статье автор рассматривает проблему нравственной зависимости молодежи от реальных условий существующей в обществе. Вопросы, которые отмечаются в статье, приводят к такому заключению, что человек не зависимо от возраста не может быть абсолютно независим от проблем социума. Что касается молодежи, то здесь по мнению автора географические и климатические условия наравне с социальными катаклизмами определяют позиции молодых людей как по отношению к самому себе, так и окружающей и существующей проблем социума.

Ключевые слова: социум, молодежь, нравственность, поведения, мораль, урбанизация, общественное сознания.

МУНОСИБАТИ ҲОДИСАҲОИ РЕАЛИИ ҶАМЪИЯТ ВА АХЛОҚИ ҶАВОНОН ДАР ШАРОИТИ ТОҶИКИСТОНИ МУОСИР

Муаллиф дар мақола мушкилоти вобастагии маънавии ҷавононро аз шароити воқеии дар ҷомеа мавҷудбуда мавриди баррасӣ қарор додааст. Муаллиф нисбати масъалаҳое, ки дар мақола зикр ёфтаанд, ба чунин хулоса меояд, ки одам сарфи назар аз синну сол, аз проблемаи ҷамъият қомилан мустақил буда наметавонад. Дар мавриди ҷавонон бошад, ба қавли муаллиф, шароити ҷуғрофӣ ва иқлимӣ дар баробари камбудӣ ва норасоии иҷтимоӣ мавқеи тафаккури ҷавононро ҳам нисбат ба худ ва ҳам нисбат ба мушкилоти гирду атроф ва мавҷудаи ҷомеа муайян мекунад.

Калидвожаҳо: ҷомеа, ҷавонон, ахлоқ, рафтор, одоб, шахришинӣ, шуури ҷамъиятӣ

CORRELATION OF REAL EVENTS OF SOCIETY AND MORAL DEPENDENCES OF YOUTH IN THE CONDITIONS OF MODERN TAJIKISTAN

In this article, the author examines the problem of the moral dependence of young people on the real conditions that exist in society. The issues that are noted in the article lead to the conclusion that a person, regardless of age, cannot be absolutely independent of the problems of society. As for young people, according to the author, geographic and climatic conditions, along with social cataclysms, determine the position of young people both in relation to themselves and to the surrounding and existing problems of society.

Keywords: society, youth, morality, behavior, morality, urbanization, public consciousness.

Дар бораи муаллиф:

Абдураунова Хусноро Нуралиевна - ассистенти кафедраи фанҳои ҷомеашиносии МДТ «Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино». Tel:93-963-00-05.

Саидов Абдуманон Сатторович - доктор илмҳои фалсафа, профессори кафедраи кафедраи фанҳои ҷомеашиносии МДТ «Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино»

Об авторах:

Абдураунова Хусноро Нуралиевна - ассистент кафедры общественных наук «Таджикский государственный медицинский университет имени Абуали ибни Сино».Тел: 93-963-00-05

Саидов Абдуманон Сатторович - доктор философских наук, профессор кафедры общественных наук «Таджикский государственный медицинский университет имени Абуали ибни Сино». Тел: 93-963-00-05

About the authors:

Abduraupova Khusnoro Nuralievna - Assistant of the Department of Social Sciences "Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino". Tel: 93-963-00-05

Saidov Abdumanon Sattorovich - Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Social Sciences "Tajik State Medical University named after Abuali Ibni Sino". Tel: 93-963-00-05

УЧЁНЫЕ САМАРКАНДА И РАЗВИТИЕ НАУКИ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ САМАНИДОВ

Акромов Н.Б.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Как свидетельствуют исторические факты, в период правления династии Саманидов (875-999гг.) вся территория Моваро-ун-нахра была освобождена от арабских завоевателей и других кочевых племён, что способствовало стабильному развитию всех сфер жизни населения в городах. В этом плане в особо развитый и процветающий город превратился Самарканд, где получили развитие все области ремесел, ирригации, земледелия, торговли, ткачества, науки и образования, а также производили бумагу и стекло, которые славились в дальних и ближних странах. К тому же, самаркандские ремесленники изготавливали и такие товары, как седло, шнурки, ремни, медные горшки и другие предметы быта. В связи с этим на рынках восточных и западных стран купцы продавали шерсть, симгунскую ткань, красные (мумарджал), синие, царские сукна, шатры, стекло, медные горшки, орехи и изюм. Наряду с процветанием ремесленничества, развивались наука, культура, литература и таджикско-персидский язык.

То есть в этот период быстрыми темпами развивались такие отрасли науки, как арифметика, астрология, география, химия, медицина, история, философия, поэзия и др. В период правления династии Саманидов в Самарканде и Бухаре искусство градостроительства, архитектуры и декоративно-прикладного направления эволюционировало достаточно быстро: строились дворцы, караван-сарай, рынки, общественные мечети, сады и т. д.

Следует отметить, что в вышеупомянутых городах мечети, где получили образование такие мыслители, как видный ученый IV века Абу Мансур Матуриди, автор «Савад-уль-Азам», великие правоведы и мухаддисы Абу Хаким Самаркандский, Абу Амр Мухаммад ибн Мухаммад ибн Сабир, Абульфазл Ахмед ибн Али Сулеймани и другие, в основном играли роль современных высших учебных заведений [3, 97-98]. Резьба по потолочной колонне крыш зданий, лепка в стенах комнат, украшение керамических и металлических сосудов выполнялись с особым изяществом и мастерством. Например, мавзолей Шаха Исмаила Самани в Бухаре удивляет зрителя и сегодня.

Безусловно, пик развития и расцвета города Самарканда относится к IX-X векам нашей, когда к власти в Моваро-ун-нахре пришло династие Саманидов. Во времена правления Исмаила, сына Ахмада Самани, Самарканд был одним из центров управления государством, большим, процветающим и богатым городом. Многие летописцы в своих трактатах отмечают, что город был настолько хорошо виден с вершины замка, что даже был чётко заметен, как он покрыт деревьями и зеленым насаждением.

Как справедливо отмечают исследователи, IX-X века считаются временем расцвета науки, литературы и культуры таджиков. Династия Сомониев поддержала и развивала традиции, каллиграфию, родной язык и литературу. Довольно таки стало быстро развиваться такие науки, как математика, астрономия, география, химия, медицина, история, литература и др. В крупные культурные центры того времени превратились города Бухара, Самарканд, Гургандж, Балх, Марв, Нишапур, Герат, Худжанд, Бунджикат, Хулбук, Термез и другие [10, с.83].

Большое количество учёных из многих мусульманских стран того времени стекались в культурный центр Востока - Бухару, где была построена очень богатая по количеству книг библиотека под названием «Саванэ-уль-хикмат». Более того, редкие трактаты и ценные произведения того же периода можно было найти на бухарском книжном рынке.

Стоит подчеркнуть, что в культурной жизни IX-X веков в период правления династии Саманидов наука достигла больших успехов. В области истории и литературы Ибн Кутайба

(828-889гг.) - автор трактата «Китаб-уль-маариф» (Книга опросвещения), Абу Бакр Наршахи (умер в 959 г.) - автор книги «Истории Бухары», Абул Муайяд Балхи - автор произведения «Аджаиб-уль-булдан» (Чудеса городов), Абу Али Мухаммад Балами и другие стали очень знаменитыми.

Всё население Средней Азии, включая жители Самарканда, до распространения религии Ислам следовало зороастризму. Однако после прихода религии Ислама и завоевания арабами Средней Азии, в частности Моваро-ун-нахра, под воздействием халифов вера жителей региона приобрела монотеистическое содержание.

В Самарканде периода правления Саманидов особо процветали таджикско-персидский язык и литература. Там родились и выросли поэты, мыслители и врачи мирового значения, оставившие в наследство ценные научные и литературные труды, имена которых золотыми буквами вписаны в историю человечества. К такой плеяде великих личностей самаркандского происхождения относится поэт Абу Абдуллах Рудаки (885-941гг.), который в молодости приехал из Пенджикента в Самарканд, где учился и вырос до вершин выдающегося мастера персидско-таджикской поэзии.

Молва о его незаурядном литературном таланте дошла до правителя Самани Насра II, сына Ахмада, который был главой Хорасана, и он пригласил мастера к своему двору. Рудаки становится близким другом и советником Насра II, который относился к поэту вызывает с большим уважением.

Сначала Рудаки был приглашён ко двору Самани Насра I, который являлся правителем Самарканда в 864-892 гг. Великий поэт также занимался пением, музицированием и поэзией как в домах крестьян, так и богатой знати, и крупных землевладельцев. Рудаки был приглашен в Бухару, столицу Саманидов, по инициативе Абульфазла Балами, который был министром с 892 по 938 год. Он принял приглашение Балами в то время, когда начало формироваться самосознание таджикского народа, и участие Рудаки в этом процессе было очень важным. Он поддержал тесную связь с передовыми людьми - придворных Исмаила Самани в период 892-907гг. и Ахмада, сына Исмаила в 907-914 годы. При дворе Насра, сына Ахмада Самани, то есть Насри II (914-943гг.), Рудаки получает высокое положение.

Несомненно, Абу Абдуллах Рудаки был одним из самых талантливых и плодовитых поэтов эпохи Саманидов. Он начал писать стихи, когда ему было 8 лет, и это продолжалось почти 70 лет. Кроме того, он обладал таким особым талантом, что за короткое время мог создавать великолепные литературные произведения. Среди его произведений шедеврами считаются такие работы поэта, как поэмы «Модари май» (Мать вина), «Шикоят аз пирй» (Жалоба на старость), «Калила ва Димна» (Калила и Димна), «Рубоийёт» (Четверостишья) и многое другое, не терявшие своё значение и для современности.

Другим, очень видным мастером художественного слова периода правления Саманидов в Самарканде был Абу Мансур Мухаммад ибн Ахмад Дакики, год рождения которого историки считают примерно 317 год хиджры (929-930гг. н.э.). Место его рождения неизвестно, хотя в тазкирах (трактатах) упоминаются города Самарканд, Балх, Бухара и Тус. Ахмад Дакики пришел в литературный круг Бухары во время правления Нуха ибн Мансура Самани, но не понравился некоторым доносчикам халифата, турецким ханам и фанатичным ханафитским исламским священнослужителям. Поэтому он был убит их посланниками в одну из ночей в вечеринке, и его смерть датируется примерно 977 годом. Реакционные силы скрывали истинный характер случившегося, и обвинили Дакики в «безнравственности», и будто он был убит своей рабыни из ревности [9]. Его творческая деятельность началась с участием в литературных кругах правителей Чагани (Гиссарско-Сурхандарьинская долина), центром которого был город Термез. Литературное наследие Абу Мансур Мухаммад ибн Ахмад Дакики составляют в основном оды, газели, рубаи, ханкан, двустиишия и рассказы. В содержание его стихов входят темы любви, восхваления, скорби, совета, описания природы, патриотизма и др.

Известной личностью эпохи Саманидов был Абухафси Самарканди (ум. 832г.) - таджикско-персидский поэт, музыкант и музыковед. Он изучал основы науки и знаний в

Самарканде, и имел особый вкус к поэзии и музыке. Уникальный талант он проявил в игре на музыкальных инструментах, в сочинении песен на различные темы. Абухафси Самарканди считается одним из первых авторов песен дари-персидской (новой) поэзии. Он способствовал развитию нового этапа жанров и форм поэзии, музыки и песни. Согласно утверждениям Абу Насра Фараби и Шамси Кайса Рази, Абухафс имел много изобретений в музыке своего времени, и изобрёл музыкальный инструмент «Шахруд». Он также был очень успешным в науках о языкознании (особенно лексике), и ему приписывают трактат «Культура Абухафси» [13, с.35].

Абумухаммад ибн Мухаммад Рашиди Самарканди также считается талантливым учёным и поэтом периода правления Саманидов. Хотя год его рождения и смерти неизвестен, сведения о нём очень немногочисленны и неполны, он является одним из известных персидско-таджикских мыслителей, который изучал официальные науки своего времени в Самарканде, и жил там в XI и начале XII веков.

Относительно полные сведения о нём дал Герман Этте, автор книги «История персидской литературы». После окончания медресе и завершения учебы, Рашиди, совершенствуя своё поэтическое мастерство, служил в литературных кругах караханидов и сельджуков. О том, что он был придворным поэтом Хизр-хана Карахани (начало XII в.) и об уровне его мастерства в науке и поэзии свидетельствует рассказ Низами Арузи «Четыре статьи относительно его отношения к Аамаку Бухари». В конце жизни Рашиди оставил придворную службу и вообще мирские занятия, стал отшельником. Он умер в городе Табрез, и его могила находится на кладбище «Макбарат-уш-шуаро» в Сохрабе.

Говоря об учёных Самарканда периода правления династии Саманидов, нельзя упустить из виду Хакима Шамсиддина Мухаммад ибн Масуд - одного из известных поэтов XII века, родившийся между 1091-1093 годами в Насафе (ныне называется Карши), и умерший в 1173г. в Самарканде, а также Сузани Самарканди, оставивший в наследие большое количество стихов, полный экземпляр которых, содержащий почти 12 тысяч стихов, хранится в Калькутте (Индия). Несколько уменьшенных экземпляров книги поэта хранятся в библиотеках России и Ирана. В этой цепи следует упоминать и видного исламского правоведа Алауддина Самарканди - автора книги «Тухфат-уль-фукахо». Он умер в 539 году по хиджре, что соответствует 1144 году нашей эры.

Наджибуддин Самарканди или Наджибуддин Абухамид Мухаммад ибн Али ибн Умар (год рожд. неизвестен - ум. 1222г.) - персидско-таджикский врач и ученый. По историческим источникам о его работах установлено, что 8 научных трудов являются относительно популярными. Среди них его трактаты «Аль-Агзия валь-ашриба лил-марза» («Виды пищи и вина для больных»), в которой рассматриваются диета, виды пищи и их целебные свойства, а также «Ассаб ва аламот фит-тиб» («Причины и симптомы болезни») пользовался большим спросом среди врачей Востока. Эта книга была переведена на персидский язык Мухаммадом Акбаром ибн Мирхаджи.

В трактате учёного «Усул-ут-таракиб фи-тиб» («Способы приготовления комплексных лекарств») приведены сведения о видах лекарств (порошковое, таблетированное, жидкое, отхаркивающее и слабительное). Такие известные книги того времени, как «Аль-Адвият-уль-муфрада», «Аль-Агзия валь-ашириба лил-асиххо» («Виды пищи и напитков для здоровья»), «Аль-Акрободин-ус-сагир», «Аль-Акрободин-уль-кабир», «Рисола фи мудават ваджил-мафасил» также относятся к произведениям Наджибуддина Самарканди. Согласно утверждению исследователей биографии Наджибуддина Самарканди, он был убит монголами в Герате [14, 64].

Один из известнейших историков эпохи Саманидов - Камолиддин Абдураззак Самарканди родился в 816 года в Герате и умер в 887 году. Его перу принадлежат достаточное количество трактатов, посвящённых истории предков таджикского народа до завоевания арабами их территории, а также истории первых столетий их нахождения в составе Халифата.

Год рождения известнейшего мыслителя IX-X веков Абу Мансура Матуриди точно неизвестен, но можно предположить, что он родился между 850-870 годами нашей эры. Период получения образования Матуриди прошла в окружении ученых и наставников научной и культурной среды города Самарканда, а такие видные учёные того времени, как Абу Бакр Ахмад ибн Исхак Джузджани, Насир ибн Яхья и Абу Наср Язи считаются его непосредственными учителями. Как известно, имам Абу Наср Язи Самарканди являлся одним из внуков Саида ибн Убадаха, который был одной из известных личностей исламского мира того периода. Наряду с изучением своего родного языка и арабского языка, Матуриди также освоил Коран и хадисы и другие науки своего времени, такие как поэзия, литература, арифметика и математика. Этим наукам его также обучали лучшие учителя Моваруннахра.

Согласно существующим источникам, когда Матуриди достиг совершеннолетия, под руководством своего отца и покровительством выдающихся ученых, в том числе шейха Абу Бакра Ахмада ибн Исхака Джузджани, Абу Насра Ахмада ибн Иязи, известного как Самарканди Факехи, Насир ибн Яхья Балхи усвоил науки о хадисах, методах и спорах, юриспруденция, мудрость и др. Вышеназванные известные ученые эпохи Саманидов считались последователями и учениками Имама Азам - Абу Ханифы [14, 254].

Как утверждают источники, по происхождению отец Матуриди считалось выходцем из одного арабских племен жителей Медины. Он пришёл в землю таджиков в качестве военного и религиозного лидера во время завоевания территории Хорасана и Моваро-уннахра. Нет сомнений в том, что мать Матуриди является выходцем из таджикского народа, так как, согласно историческим источникам и научным исследованиям, коренные жители Самарканда изначально были таджиками, где родился Матуриди [14, 250].

Вне всякого сомнения, Матуриди Самарканди является одним из великих мыслителей восточного средневековья, оставивший после себя огромное наследство, и по выражению Абулхасана Надави, он - «эталон человеческой мысли, одаренный изобретательностью и интеллектуальным гением во всех различных науках» [14, 263]. В его произведениях также обсуждаются мнения последователей Сунны и общины, юриспруденция, толкование Корана, этика, методы и политические вопросы, в том числе имамат и правления государством. Из большинства трудов мыслителя, дошедших до наших дней, небольшая их часть опубликована и доступна исследователям. Большинство из них хранятся в рукописных фондах библиотек мира. Это - «Тавилоту ахл-л-сунна или Тафсиру-л-Матуриди», «Китабуль-Таухид», «Шарх-уль-Фикх-аль-Акбар» и др. Согласно трудам большинства биографов Матуриди, он скончался в городе Самарканде в 333 году хиджры, что соответствует 944 году нашей эры [10, 103].

Самым известным мыслителем Самарканда периода правления династии Саманидов был Абулайс Наср ибн Мухаммад ибн Ахмад ибн Ибрагим, по прозвищу Имам Худа и Факех [1, 311-313]. В дошедших до нас исторических источниках нет сведений о дате его рождения, и древнейшим источником его биографии является книга «Фазали Балх» Абдулла Ваизи Балхи (1305-1379). В этом источнике написано, что Абулайс получил начальное образование в Самарканде, затем отправился в путешествие, и в Балхе присоединился к кругу великого ханафитского правоведа Абу Джафара Мухаммада ибн Хиндувани (умер в 362 г. н.э.), который считается его первым учителем [1, 68]. Единого мнения о смерти Самарканди нет, но оно высказывается со многими разногласиями в 375, 376, 382 и 383 годах хиджры. Точно не указано, в каком городе Абулайс получил образование 60-е и 70-е годы хиджры. Ваизи Балхи на основании повествования шейхульислама Юнуса ибн Таджхири Насири отмечает, что Абулайс Самарканди умер в городе Балхе, и был похоронен рядом со своим учителем Хиндувани [5, 311-312].

Абулайс Самарканди начинает писать свои научные трактаты после изучения множества естественных наук. Существует немало печатных работ и рукописи, которые приписываются ему. Язык жителей Самарканда при Абулайсе, как и сегодня, был фарсидари, поэтому особое внимание он уделял персидскому языку в своих произведениях. Его

главными трудами являются «Шархи акида-уль-Усул», «Шархи фикхи Акбар», «Маариф фи шархи сахоиф», «Ан-Навазиль или Фатава Навазиля», «Танбех-уль-Гафилин», «Бустан-уль-Арифан» [5, 312].

Несомненно, Абулайс Самарканди является одним из выдающихся мыслителей эпохи Саманидов, он внес огромный вклад в развитие науки и этики персидско-таджикского народа. Однако он, как и некоторые другие мыслители средневекового Востока, знаком далеко не всем, поэтому, на наш взгляд, необходимо провести специальное исследование, чтобы представить широкому кругу людей его бесценные идеи и учение. К сожалению, большинство его произведений, за исключением небольшого их количества, нет в Таджикистане, что усложняет проведению детального анализа жизни и творчества Абулайса Самарканди.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Абдуллох Воизи Балхи. Фазои Балх. – Тегеран, 1350х. (на перс. яз). - 410с.
2. Абдулқодир Бағдоди. Ал-Фарқу байна-л-фироқ. – Табрез, 1333х. (на перс. яз). - 243с.
3. Абисаъд Абдулқарим Самъони. Ал-Инсоб. В 6-и тт., Т. 1. – Каир, 1980 (на араб. яз). - 394с.
4. Айюб Али. Мотуридия - таърихи фалсафа дар Исломи. Т.1. – Тегеран, 1362х. (на перс. яз). – 268с.
5. Абулайс Самарканди. Фатовои навозил. – Тегеран, 2004. - 464с.
6. Абумансури Мотуриди. Китобу-л-тавхид. – Бейрут, 1971 (на араб. яз). – 471 с.
7. Ибни Катлубиги Абуабдуллох Зайниддини Косим. Тодж-ул-тароджим. – Багдад, 1962 (на араб. яз). - 508с.
8. Лакнави Мухаммад Абдулхай. Ал-Фавоиду-л-баҳия фи тароджими-л-ханафийя. – Каир, 1906 (на араб. яз). – 442 с.
9. Мухсин Хайдарниё. Таърихи фарҳанги ва илми Самарқанду Бухоро дар даврони илми. – Тегеран, 1419х. (на перс. яз). – 308 с.
10. Насафи Абдулмуин Маймун ибн Мухаммад. Табсирату-л-адилла. Т 1. – Багдад, 1996 (на араб. яз). – 290 с.
11. Паздави Абулюср Мухаммад. Усул-ул-дин. – Каир, 1963 (на араб. яз). – 186 с.
12. Таджикская советская энциклопедия. Т 1. – Душанбе, 1978.
13. Ходжихалифа. Кашф-уз-зунун ан асоми-ил-кутуби вал-фунун. - Лубнон, 2007 (на араб. яз). - 706 с.
14. Шамолов А.А. Каломи Мовароуннахр. – Душанбе, 2014 (на тадж. яз.). - 569 с.

УЧЁНЫЕ САМАРКАНДА И РАЗВИТИЕ НАУКИ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ САМАНИДОВ

Эпоха правления династии Саманидов считается периодом расцвета литературы, науки и искусства в истории таджикского народа. Это особо было заметно в крупных городах Моваро-ун-нахра – в Балхе, Бухаре, Самарканде и др. Учёные и поэты Самарканды того времени, по праву, занимали ведущее место в социокультурном пространстве саманидского государства. Они создавали значимые литературные, научные и религиозные произведения, которые занимают в истории мировой культуры достойное место.

В данной статье нами осуществлена попытка в краткой форме и конкретно рассмотреть творчество некоторых выдающихся учёных Самарканды периода существования государства Саманидов, и оценить их вклад в развитие науки и сокровище духовной культуры таджикского народа.

Ключевые слова: учёные, Самарканд, наука, династия Саманидов, таджики, язык, Рудаки, Дакики, Матуриди, Абулайс Самарканди.

ОЛИМОНИ САМАРҚАНД ВА ИНКИШОФИ ИЛМ ДАР ЗАМОНИ ҲУКМРОНИИ СОМОНИЁН

Давраи ҳукмронии сулолаи Сомониён дар таърихи халқи тоҷик замони шукуфоии адабиёт, илм ва санъат маҳсуб мешавад. Ин махсусан дар шаҳрҳои калони Мовароуннаҳр - дар Балх, Бухоро, Самарқанд ва ғайра мушоҳида мешуд. Дар фазои иҷтимоии фарҳангии давлати Сомониён олимону шоирони Самарқанди он замон ба таври ҳаққ мавқеи асосиро

ишғол мекарданд. Онҳо асарҳои барҷастаи адабӣ, илмӣ ва динӣ офариданд, ки дар таърихи маданияти ҷаҳон мавқеи сазоворро ишғол менамоянд.

Мо дар ин мақола талош намудем, ки фаъолияти бархе аз донишмандони барҷастаи Самарқандро дар замони мавҷудияти давлати Сомониён ба таври мухтасар ва мушаххас баррасӣ намуда, саҳми онҳоро дар рушди илм ва ганҷинаи фарҳанги маънавии халқи тоҷик арзёбӣ кунем.

Калидвожаҳо: илм, сулолаи Сомониён, тоҷикон, забон, Рӯдакӣ, Дакикӣ, Мотуридӣ, Абулайси Самарқандӣ.

SCIENTISTS OF SAMARKAND AND THE DEVELOPMENT OF SCIENCE IN THE PERIOD OF THE SAMANID RULE

The era of the Samanid dynasty is considered the heyday of literature, science and art in the history of the Tajik people. This was especially noticeable in the large cities of Movaro-un-nahra - in Balkh, Bukhara, Samarkand, etc. The scientists and poets of Samarkand of that time, by right, occupied a leading place in the socio-cultural space of the Samanid state. They created significant literary, scientific and religious works that occupy a worthy place in the history of world culture.

In this article, we have made an attempt to briefly and specifically consider the work of some outstanding scientists of Samarkand during the existence of the Samanid state, and evaluate their contribution to the development of science and the treasure of the spiritual culture of the Tajik people.

Keywords: science, Samanid dynasty, Tajiks, language, Rudaki, Dakiki, Maturidi, Abulais Samarkandi, etc.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Ақромов Нуриддин Бузургхоҷаевич — унвонҷӯи кафедраи фалсафаи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон. С. Айнӣ. Суроға: 734003 Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121, Тел.: (+992) 985 681 366, E-mail: nuriddin20.90@mail.ru

Сведение об авторе:

Ақромов Нуриддин Бузургходжаевич - соискатель кафедры философии ГОУ Таджикского государственного педагогического университета им. С. Аини. Адрес: 734003 г. Душанбе проспект Рудаки 121, Тел.: (+992) 985 681 366, E-mail: nuriddin20.90@mail.ru

About the author:

Akromov Nuriddin Buzurgkhodzhaevich - Applicant of the Department of Philosophy of the State Educational Institution of the Tajik State Pedagogical University. S. Aini. Address: 734003 Dushanbe, Rudaki avenue 121, Tel.: (+992) 985 681 366, E-mail: nuriddin20.90@mail.ru

ИҶТИМОИШАВИИ ҶАВОНОН ҲАМЧУН ПАДИДАИ СОТСИОЛОГӢ

Саидова Н. Н.

Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи С. Айни

Дар замони муосир, ҳамаи тағйироту дигаргуниҳое, ки дар ҳаёти рӯзмарраи инсон зуҳур менамоянд ва ўро маҷбур ба мутобиқнамоӣ талқин медоранд, мавзуи меҳвари омӯзиши илми фалсафаи иҷтимоӣ қарор доранд. Дар робита бо ин, дар баробари мавзӯҳои марбут ба ҳаёти ҷамъиятӣ, фалсафаи иҷтимоӣ дар бахши омӯзиши ҷавонон ва масъалаҳои вобаста ба онҳо заминаи ғании назариявӣ методологӣ дорад. Аз ҷумла, фаҳмиши сотсиологии ҷавонон ва сохтори иҷтимоии ҷомеа дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX ба вучуд омад ва онро пайваст шудани сохти иҷтимоии ҷомеа, бӯҳрони иҷтимоисозии анъанавии оила, инкишофи низоми таълими оммавии касбӣ, аз таъсири оила озод шудани насли наврас ва аз ҷониби давлат ба сифати як оила таъсис додани объекти иҷтимоишавӣ, ба рушду нумӯи мувоҷеҳ сохт.

Масъалаҳои иҷтимоии ҷавонон тавассути тарбия ва таълим дар консепсияҳои сотсиологии ҷомеашиносони маъруф Э.Дюркгейм, М.Вебер, П.Сорокин ва дигарон инъикос ёфтаанд. Фаҳмиши назариявии ҷавонон бошад, дар солҳои 20-30-юми асри XX, дар якҷанд самт коркард гардид. Масалан, аз ҷониби ҷомеашиносон Б.Малиновский, М.К.Манхайм давраи ҷавонӣ бо хосиятҳои зиёди фарҳангӣ ва вазифаҳое, ки ба он ҳамчун объект ва субъекти раванди давомдор ва тағйирёбии наслҳо хос аст, мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Хусусияти шавқу ҳавас ба омӯзиши проблемаҳои ҷавонон бошад, дар илми шӯравӣ пеш аз ҳама дар гузаронидани тадқиқоти муайяни сотсиологӣ оид ба меҳнат ва ҳаёти ҷавонон, фаъолияти ҷамъиятӣ, ҷамъиятиро сиёсии онҳо, мавқеъ ва нақши онҳо дар тараққиёти ҷамъият муҳим буд [1, с.21-32].

Ҳамин тавр, муайян намудани афзалиятҳои арзишманди наврасону ҷавонон барои муайян намудани самтҳои таъсири раванӣ ва дастгирии психологӣ барои рушди ҷавонон дар шароити муосир, аҳамияти хоса касб мекунад.

Дар бораи падидаи иҷтимоӣ фалсафии шахс ҷомеашиноси рус В.Н.Кузнецова чунин ибрози андеша кардааст, ки категорияи иҷтимоӣ-фалсафии шахсият ҳамчун фардият ба мо имкон медиҳад, ки шахсро иштирокчи фаъоли ҳаёти ҷамъиятӣ ҳисоб кунем, вале ў, инчунин бо дарки шахс будани худ, нақши дар муносибати дохилӣ, озодӣ ва ё баръакс, маҷбурӣ ва расмӣ иҷро кардани амале манфиатдор ва алоқаманд аст. Новобаста аз шахс будан ё ин ки сода ё соҳибтаҷриба, шахсияти муаррифишуда ё шахси оддӣ будан, ҳамеша душвор аст, зеро ҳатто як нақши хурде, ки ҷиддӣ ва абадӣ интиҳоб карда мешавад, як қатор уҳдадорихоро дорад. Ба ақидаи И.Кант кас ба воситаи тарбия, худтанзимкунӣ, қобилияти дарк кардани моҳияти худро пайдо мекунад [4, с.19-20].

Ҷомеашиноси аврупоӣ Гидденс Энтони бошад, дар бобати фаҳмиши иҷтимоишавӣ андеша баён карда, менависад: «Иҷтимоишавӣ раванDEST, ки ба воситаи он тифли нотавон тадричан, ба як мавҷуди зеҳнӣ, худшинос табдил меёбад... Як навъ "барномасозии фарҳангӣ" нест, ки дар он кӯдак таъсири он чизеро, ки ба тамос меояд, ғайрифавол дарк кунад. Кӯдаки навзод аз лаҳзаҳои аввали ҳаёти худ ниёзҳо ва талаботҳоро эҳсос мекунад, ки дар навбати худ ба рафтори шахсоне, ки бояд ўро нигоҳубин кунанд, таъсир мерасонад [8, с. 44-45]

Аз таҳлил ва муқоисаи нуқтаҳои назари гуногуни олимони оид ба проблемаи омӯзиши иҷтимоишавии инсон маълум мегардад, ки ҷанбаҳои гуногуни назариявӣ методологияи он таҳқиқ карда шудааст, аммо ҳанӯз паҳлуҳое норавшан мондаанд, ки ба ҳаллу баррасӣ ниёз доранд. Аз ҷумла, масоили марбут ба зуҳури шаклҳои нави муносибатҳои иҷтимоӣ дар байни ҷавонони Тоҷикистон; вуруди тағйирот ба арзишҳои суннатӣ, интиҳоби самтҳои таҳассусӣ ҷиҳати ба касби муносиб ноил гардидан, муайян кардани дурнамо ва имкониятҳои иштироки ҷавонон дар сохторҳои нави созмонҳои иҷтимоии ҷомеа, иттилоотикунонӣ ва таъсири он ба тафаккури миллӣ ва касбии ҷавонон ва ғайра, ба таври кофӣ омӯхта

нашудаанд. Ҳамаи ин дар маҷмӯъ, интихоби мавзӯ, ҳадафи таҳияи мақолаи мазкурро ба миён овард.

Ба андешаи донишманди тоҷик К.А.Абулхонова тағйироте, ки дар соҳаи таҳсилот, таълим ва идеология ҳамчун натиҷаи табиӣ пешрафт рух медиҳанд; дигаргуниҳое, ки дар ташкили ҳаёти ҷамъиятию иқтисодӣ ба вуқӯъ меоянд, тамоми ҷомеа; падидаҳои ҳаракати иҷтимоӣ, амудӣ ва уфӯқӣ, ки инсонро аз муҳите, ки ӯро дур карда, бо дигар қоидаҳои табиӣ арзишҳо тарбия кардааст; даҳолати фарҳангӣ, ки бо тавсеаи доираи робитаҳо бо ҷомеаҳои дигар ба воситаи сафар, воситаҳои ахбори омма ва мубодилаи фарҳангӣ алоқаманд аст, принципҳои муҳимми иҷтимоишавӣ мебошанд. [5, с.8-9]

Имрӯз, тибқи маълумоти омӯрӣ ҷавонон тақрибан 70%-и аҳолии ҷомеаи Тоҷикистонро ташкил медиҳанд, ки аксари онҳо дар деҳот умр ба сар мебаранд. Сарфи назар аз намоёндагии демографии худ, ҷавонон аксар вақт эҳсос мекунанд, ки онҳо барои иштироки ғайилона дар ҳаёти ҷомеа имконият надоранд. Дар баррасӣ ва ҳалли ин масъалаи рӯзмарра Баҳши муҳимми кори дафтари барномаҳои САҲА дар Душанбе таваҷҷуҳ дода, як қатор чорабиниҳо гузаронид. Чорабиниҳои марбут ба ин ташаббусҳо ба ҷавондухтарон ва ҷавонписарони кишвар кӯмак карданд, ки малакаҳои суҳанронӣ, мувоҳисаҳо, тафаккури интиқодӣ, тадқиқот, таҳлил ва гуфтушуни худро тақмил диҳанд. Инчунин, ба иштирокчиёни лоиҳа имконият дода мешавад, ки ба муколама машғул шаванд, аҳамияти ҳамкориҳои байналмилалӣ, муносибатҳои дипломатӣ ва ғайолияти созмонҳои минтақавию байналмилалиро омӯзанд ва баррасӣ кунанд.

Сафари омӯзишии ахир ба Котиботи САҲА дар Вена, Австрия аз 27 ноябр то 1 декабри соли 2018 барои шаш узви Шабаккаи қабули қарорҳои консенсус ва инчунин ҷавононе, ки дар чорабиниҳои САҲА ғайилона иштирок намудаанд, имкон дод, ки шояди воқеии бевоситаи ташкилоти байналмилалӣ бошанд, ки он чӣ гуна кор мекунад? Онҳо омӯхтанд, ки чӣ гуна принципҳои САҲА, муносибати ҳамҷонибаи он ба амният ва муколамаи сатҳи баланд оид ба амният дар амал татбиқ мешаванд.

Сафари омӯзишӣ аз ҷониби Дафтари барномаҳои САҲА дар Душанбе дар ҷаҳорҷӯби талошҳои он барои дастгирии равандҳои сиёсии демократӣ дар Тоҷикистон ташкил шудааст. Хусусан, сенати ШМА проблемаеро муҳокима кард, ки системаи маорифи шӯравӣ дар ҷаҳон нодиртарин буд. Америкоӣҳо бо мақсади дар ин соҳа ба собиқ Иттифоқи шӯравӣ расида гирифтани ва аз он пеш гузаштани системаи тадбирҳои амалиро феврал кор карда баромаданд. Аммо системаи маорифи шӯравӣ ва баъдан, Русия дар давраи аз солҳои 70 то 90-уми асри 20 хеле суст ташаккул ёфт. Дар байни тайёрии назариявии донишҷӯён ва малакаи амалии мутахассисони ҷавон фосилаи ҷиддӣ ба амал омад. Истеҳсолот хатмкунандагонро бармало кам истифода мебард: дар корхонаҳое, ки технологияи пешқадам доранд, мутахассисони бо маълумоти умумӣ таълимӣ намерасид, дар он ҷое, ки бо таҷҳизоти кӯҳна кор мекарданд, дониши аз ҳад зиёд мавҷуд буд. [3, с. 450.]

Маориф дар ҷаҳони муосир муҳимтарин манбаи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишварҳо, баланд бардоштани некӯаҳволӣ ва рушди фардии шаҳрвандон мегардад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди соҳаи маориф ва татбиқи барномаҳои ислоҳоти соҳаи маориф таваҷҷуҳи хосса дода, қайд мекунад, ки дар ин раванд як ҳақиқатро бояд дар назар дошт: дар ҷаҳони муосир мамлакате, ки барои ба баланд бардоштани савияи маорифи ҷамъият диққати зарурӣ медиҳад, ба муваффақиятҳои калон ноил мегардад, техникаи нав ва технологияи ҳозиразамонро дар ҳаёт қорӣ менамояд.

Системаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳсилоти томактабӣ, ибтидоӣ, асосии умумӣ ва миёна, таҳсилоти ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва олии ғайол, таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии касбӣ, инчунин таҳсилоти махсус ва иловагиро дар бар мегирад. Дар системаи таҳсилоти миёнаи умумӣ муассисаҳои мавҷуданд, ки ба кӯдакони эҳтиёҷоти гуногун нигаронида шудаанд - муассисаҳои таълимӣ, ки аз ҳисоби стандарти таълим дар сатҳи баландтар таълим медиҳанд, (литсейҳо, гимназияҳо) ва муассисаҳои таълимии кӯдакони имконияташон маҳдуд.

Бояд қайд кард, ки тарбияи насли наврас ва ояндаи ҳар як миллат ба донишони таъриху меъроси ғанӣ ва гузаштаи пурифтихори худ вобаста аст. Барои ҷавонон тарзи зиндагӣ, кирдор ва дарки ҳувиёти миллӣ бояд ҳисси ватандӯстӣ бошад. [7, с. 322.]

Дар баробари ин низом нақши интернет дар ҳаёти инсонӣ муосир бузург аст. Он паҳлӯҳои мусбат ва ҳам ҷанбаҳои назарраси манфӣ низ дорад. Барои волидайн ва кӯдакон сайтҳо бо сабтҳои афсонавӣ, бозиҳои онлайнӣ таълимӣ, китобҳои интерактивӣ, дарси расмкашӣ, дарси забони англисӣ ва ғайра мавҷуданд. Аксар вақт, наврасону ҷавононе, ки ҳоло раванди иҷтимоиро аз сар мегузаронанд, ба паҳлӯҳои манфии ҳаёти иҷтимоӣ дучор мешаванд, таъсири нохуби Интернет аст. Ба ҷои пайвастан ба институтҳои иҷтимоӣ, баъзе ҷавонон мунтазам ба «воқеияти виртуалӣ» ғарқ мешаванд. Яъне, ҳангоми омӯзиши таъсири иҷтимоии интернет бояд аз қазовати категорияи ва бархӯрдҳои якҷониба худдорӣ кард. Интернет дар сохтори фароғатии ҷавонони муосир ҷои намоёнро ишғол мекунад. Омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни рафтори интернетии ҷавононро бояд идома ва инкишоф дод, то хатари эҳтимолии Интернет ба насли ҷавони аҳолии моро муайян кунад. [6, с. 55-39]

Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – Стратегияи миллии) тибқи вазифаҳои ба миён гузоштаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф таҳия гардида, дар доираи он Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – Стратегияи миллии) тартиб дода шудааст, низ мутобиқи ҳадафҳо ва вазифаҳои асосии Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2015 таҳия шудааст. Дар Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 афзалиятҳои асосии Ҳадафҳои рушди ҳазорсола, ҳадафу вазифаҳои «Маориф барои ҳама» ва дигар санадҳои муҳими стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба инобат гирифта шудаанд. Ҳуҷҷати мазкур бояд ба ҳалли мушкилоти мавҷуда, таъмини ҳамохангсозии амали Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазорату идораҳои манфиатдор ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар самтҳои афзалиятноки рушди маориф ва татбиқи ҳадафҳои дарозмуддати ислоҳоти соҳаи маориф мусоидат намояд. Ҳуҷҷати мазкур, инчунин барои бештар оқилона тақсим кардани захираҳои давлатӣ ва ҷалби маблағҳои донорҳо барои ҳалли мушкилоти мавҷуда дар соҳаи маориф асос мебошад. Стратегияи миллии ба таҷдиди системаи маориф нигаронида шудааст, то он рисолати манбаи асосии баланд бардоштани неқӯаҳволии ҷомеа ва шаҳрвандонро пурра иҷро карда, инчунин ба ҷолишҳои иқтисодии кишвари рӯ ба тараққӣ ва ҷаҳонишавӣ посухи муассир расонад. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 бо дарназардошти таҷрибаи матлуби ҷаҳонӣ ва мутобиқсозии он ба шароити воқеӣ ва дурнамои рушди кишвар таҳия шудааст.

Ҳукумати ҷумҳурӣ ба ҳалли масъалаҳое, ки бо неқӯаҳволии иқтисодӣ ва муваффақиятҳои сотсиалии халқи Тоҷикистон алоқаманданд, диққати махсус медиҳад. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти Конститутсияи давлати иҷтимоӣ эълон гардида, назди худ вазифаи гузоштааст, ки ба ҳар як инсон шароити зиндагии шоиста ва рушди озодонаро муҳайё созад. Аз ин рӯ, яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати дохилии давлати Тоҷикистон ҳалли тадриҷии мушкилоти иҷтимоии кишвар мебошад. Вақте ки суҳан дар бораи ҳифзи иҷтимоии одамон, рушди маориф ва тандурустӣ, васеъ намудани шабакаи технологияҳои муосир, тарғиби тарзи ҳаёти солим, тарбияи ҷавонон ва тарбияи мутахассисони ҷавобгӯ ба талаботи замони меъравад, пеш аз ҳама, ҳеле муҳим аст, ки барои онҳо шароити мусоид муҳайё кунанд.

Таҷрибаи байналхалқӣ, пеш аз ҳама таҷрибаи мамлакатҳои тараққиёбанда нишон медиҳад, ки захираи асосии тараққиёти босуръати сотсиалию иқтисодии мамлакат ташаккули миллат мебошад. Сармоягузорӣ ба иқтисодиёти дорои сатҳи пасти маърифати аҳоли ё таҳсилоте, ки ба талаботи муосир ҷавобгӯ нест, метавонад танҳо ба бунёди истеҳсолоти бесамари аз ҷиҳати технологӣ кӯҳнашуда, қафомонии рӯзафзуни кишвар аз тамоюлҳои ҷаҳонии рушди дониш мусоидат намояд.

Ҳамин тавр, ҷойгоҳ ва масъулияти маориф барои тараққиёти ҷаҳонии сотсиалию иқтисодӣ, бозсозии демократӣ меафзояд, ташаккули системаҳои одилонаи ҷамъиятӣ ва

муваффақиятҳои миллии давлат аз рушди он вобастагӣ дорад. Нақши муҳимми маориф дар рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистони муосир омилҳои муқаррар мекунад, ки ояндаи кишвар аз онҳо вобаста бошанд, системаи маорифи миллий то чӣ андоза самаранок нагузарида ҳамаҷун асоси рушди қобилияти аксари шаҳрвандон ва таъмини нуруи ақлонӣ ба вуҷуд оварда метавонад.

Дар Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 нақши маориф ҳамаҷун манбаи асосии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шаҳрвандони он муайян гардида, вазъи имрӯзаи соҳаи маориф, мушкилот ва инчунин мақсади вазифаҳои инкишофи маорифро тартиб медиҳад.

Дар тақмили низоми маориф Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии ва баъдидипломии касбӣ», «Консепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ», «Консепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» нақши муҳим бозиданд. «Консепсияи миллии таҳсилоти фарогир барои кӯдакони имконияташон маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015», Нақшаи татбиқи ислоҳоти системаи маориф барои солҳои 2004-2009, Консепсияи гузариш ба низоми нави таҳсилоти умумии миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи давлатии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2015», «Барномаи давлатии сохтмон, таъмир ва азнавсозии мактабҳо барои солҳои 2008-2015, ки дар хонаҳои шахсӣ, вагонҳо, биноҳои маъмурӣ», «Барномаи давлатии таъмини муассисаҳои таълимӣ ва илмӣ бо синфхонаҳо, иншооти илмӣ-тадқиқотӣ», «Барномаи давлатии таҳия ва нашри китобҳои дарсӣ барои солҳои 2007-2010», «Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ-техникӣ барои солҳои 2008-2015», «Барномаи давлатии компютеркунонии муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015», «Барномаи давлатии омӯзиш ва таълими забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2014» ва ғайра, ки ҳамагӣ ба рушди иҷтимоии ҷомеа ва ҷавонон нигаронида шудааст.

Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини шароити риояи ҳуқуқҳои асосии иҷтимоӣ тадриҷан дар амалия муассисаҳои иҷтимоии тобеи онро ҷорӣ намуда, шаклҳои нави хизматрасонии давлатиро тавассути марказҳои рӯзона барои кӯдакони имконияташон маҳдуд таҳия менамояд. Айни замон, дар ҷумҳурӣ 4 маркази рӯзона барои кӯдакони имконияташон маҳдуд мавҷуд аст: «Офтобак» дар ноҳияи Ҳисор (аз 3-14 - сола; 20/7 кӯмаки хонагӣ аз барқарорсозӣ мегузарад / 5 машварат / Маҳзани марказ - 468); «Ситора» дар ноҳияи Восеъ (аз 0 то 18-сола; фарогирии 20/5 базаи кӯмаки хонагии Марказӣ - 460); «Нур» дар Хоруғ (20/10 дар хона); «Умед» дар Кӯлоб (аз 0-18 сола; фарогирии 22/5 дар хона/24 гирифтани машварат/маҳзани маълумот - 520).

Дар Тоҷикистон ба рушди таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ диққати махсус дода мешавад. Шумораи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ 66 ададро ташкил дода, дар онҳо 22316 нафар донишҷӯён таҳсил мекунанд, ки 3398 нафарашон духтарон мебошанд. Дар 49 муассисаи таълими миёнаи касбӣ (аз он 20651 нафарашон духтарон) 37550 нафар хонандагон таҳсил мекунанд.

Дар фароварди ин матлаб метавон ба ин натиҷа ноил шуд, ки иҷтимоишавӣ раванди ногузир ва падидаи нодири сотсиологӣ он тамоми афроди ҷомеаро ба суи худ мекашад. Дар ин миён наврасону ҷавонон ки қисми ҳассосу тарбиятёбандаи ҷомеанд, бештар ба иҷтимоишавӣ моил мебошанд. Барои он ки иҷтимоишавии онҳо ба маҷрои дурусту пурманфиат равона гардад, ниҳодҳои расмӣ ва байналмиллалӣ бо қонунҳо, консепсияҳо барномаҳо суҳбату машваратҳо кӯмаки бевоситаю бавоситаи ҳудро мерасонанд. Умуман раванди иҷтимоишавӣ дар байни наврасону ҷавонони мо муътадилу меъёрӣ арзёбӣ мешавад.

Адабиёт

1. Вебер М. О некоторых категориях понимающей социологии и// Вебер М. Избранные произведения. - М.: Прогресс, 1992. - С. 21-32;
2. Добренко В. И., Кравченко А. И. Д55 Социология: Учебник. - М.: ИНФРА-М, 2002. - 624 с. - (Серия "Высшее образование"). Стр. - 450.

3. Дюркгейм Э. Социология. - М., См.: 1996. - С. 254;
4. В.Н. Кузнецова. С69 проф., чл.-корр. РАН Социология молодежи: Учебник / Под ред. социол. наук, М.: Гардарики, 2007. стр.19-20.
5. Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности.-М.: Наука. 1990. (Раздел 1. личность в социалистическом обществе: марксистская методология стр. 8-9).
6. Секция 24. Социология молодёжи. Андреева А. А., Габдулина Г. К., Саратов. Досуг как фактор социализации современной молодежи. Стр. 55-39.
7. Тарбияи Ватандӯстии ҷавонон дар мисоли зиндагиномаи Нусратулло Махсум.Ф41. Офтоби тарбият. Душанбе: Маориф, 2020. Саҳ. 322.
8. Энтони Гидденс СОЦИОЛОГИЯ Москва: УРСС, 1998 первое издание на русском языке Глава 3. (Социализация и жизненный цикл - стр. 44-45).

СОЦИАЛИЗАЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН

Термин «социализация» хорошо распространен в социальной философии, общественной психологии и социологии. Под термином социализацией понимается процесс усваивание человеком тип деяния, психических систем, обще социальных мер и ценностей, нужных для его прогресса деятельности в данной области обществе. Кроме того предполагает под собой множество проходящих развития изучении, нарастание и взаимообогащения опыта прежних поколении с целью передачи его поколениям, воплощаемой человеком и социальном слоем в процессе их финансовой и душевной деятельности, в глубоком порядке психических и совместных отношений. Личность социализируется в течении всей своей жизни, исследуя разнообразные собственные общественной значительности и направление работы, при помощи ее естественной характера начиная с самого детства и до последних своей мгновений жизни.

Процесс социализации молодежи с необходимостью предполагает наличие цели, то есть идеальной модели ожидаемого результата, следствий реализации социализирующих функций деятельности и общения, политического воспитания. Важной целью политической социализации молодежи является создание высокого уровня политической и правовой культуры. Эта цель имеет объединительный характер. Она представляет собой не что иное, как совокупность составляющих ее частей (особенностей целей), связанных с формированием тех или иных сторон государственно-правового сознания (политических знаний, убеждений и т. д.), политического поведения.

Ключевые слова: Социализация, молодёжь, личность, политика, психология, образование, отношение, поколение, учёба, поведение, развития, экономика, воспитание, общества.

ИҶТИМОИШАВӢ ҲАМЧУН ПАДИДАИ СОТСИОЛОГӢ

Истилоҳи "иҷтимоишавӣ" дар фалсафаи иҷтимоӣ, психологияи иҷтимоӣ ва ҷомеашиносии васеъ паҳн шудааст. Мӯҳлати ҷамъбасти ҳамчун ҷараёни азхудкунии шахс, системаи равонӣ, системаҳои ҷамъиятӣ, меъёрҳо ва арзишҳои ҷамъиятӣ барои неширафти ғаъолият дар ин соҳаи ҷомеа заруранд. Ғайр аз он, он дар нобаробарӣ ва ҳамбастагии таҷрибаи насли қаблӣ, ки ба насл интиқол дода мешавад, ба наслҳо ва қабати иҷтимоӣ дар ҷараёни ғаъолияти молиявӣ ва равонӣ, ки ба нақша гирифта шудааст, интиқол дода мешавад тарзи амиқи муносибатҳои руҳӣ ва муштарақ. Шахсият дар тамоми умри худ иҷтимоӣ аст ва аҳамияти қорҳои иҷтимоӣ ва роҳнамоии қор бо ёрии табиати табиӣ аз ҷӯдакӣ аз ҷӯдакӣ ба лаҳзаҳои охирини ҳаёт омӯхта мешавад.

Раванди истифодаи ҷавонон ҳатман ҳузури ҳадафро дар натиҷаи интизорӣ, оқибатҳои интизориҳои ғаъолияти иҷтимоӣ ғаъолият ва коммуникатсия, маърифати сиёсӣ бо мақсади муҳими иҷтимоӣ сиёсии ҷавонон ташикл кардани сатҳи баланди сиёсӣ ва ҳуқуқӣ мебошад.

Калидвожаҳо: Иҷтимоишавӣ, ҷавонӣ, шахсият, сиёсат, психология, маориф, муносибат, насл, омӯзиш, рафтор, рушд, иқтисод, идрок, ҷомеа.

SOCIALIZATION AS A SOCIAL PHENOMENON

The term "society" is widely used in social philosophy, social psychology and sociology. The period of generalization as a process of assimilation of personality, mental system, social systems, social norms and values is necessary for the promotion of activities in this area of society. In addition, it is transmitted to generations and the social stratum in the process of financial and psychological activities planned in the inequality and solidarity of the experience of the previous generation, which is transmitted to descendants. a deep way of mental and collaborative relationships. A person is sociable throughout his life, and the importance of social work and work management with the help of nature is studied from childhood to the last moments of life.

The process of use by young people necessarily presupposes the presence of a goal as a result of expectations, expected consequences of social activity and communication, political education. An important political and social goal of youth is the organization of a high political and legal level

Keywords: Socialization, youth, personality, politics, psychology, education, attitude, generation, study, behavior, development, economics, perception, society, etc.

Об авторе:

Саидова Нигора Нейматуллоевна - соискатель кафедры философии, Таджикский государственный педагогический университет имени С.Айни. Тел: 938210880

Дар бораи муаллиф:

Саидова Нигора Нейматуллоевна - Унвонҷуи кафедраи фалсафаи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни.

About the author.:

Saidova Nigora Nematulloevna - applicant of the Department of Philosophy of Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni.

НАЗАРЕ БА СОҲАИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МЕҲНАТ**Ибодуллозода А.И., Назаров Д.Қ.***Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ*

Ҳуқуқи байналхалқӣ ҳамчун низоми мустақили ҳуқуқ асосан дар нимаи дуюми асри XX, яъне бо таъсиси СММ, ки таҳавулоти азимеро дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ ба вучуд овардааст, ташаккул ёфта, аз маҷмӯи меъёр ва приинсипҳои иборат аст, ки танзимгари муносибати байни субъектҳои ҳуқуқи байналхалқӣ мебошад. Омӯзиши ҳуқуқи байналхалқӣ ҳамчун фани таълимӣ аз қарни XIX ибтидо мегирад, ки дар шароити имрӯза барои Тоҷикистони соҳибистиқлол аҳамияти хосса дорад. Низоми ҳуқуқи байналхалқӣ ҳамчун фанни таълимӣ ба ду қисм - умумӣ ва махсус тақсим мешавад. Дар қисми умумии ҳуқуқи байналхалқӣ мавзӯҳои мафҳуми предмети ҳуқуқи байналхалқӣ, сарчашмаи принципҳои асосии ҳуқуқи байналхалқӣ, таносуби ҳуқуқи байналхалқию миллий, қаламраву аҳоли дар ҳуқуқи байналхалқӣ, ҳуқуқи шартномаи байналхалқию ташкилотҳои байналхалқӣ, ҳуқуқи дипломатияи консулӣ, конференсияҳои байналхалқӣ, ҷавобгарӣ дар ҳуқуқи байналхалқӣ ва танзими баҳсҳои байналхалқӣ ба таври осоишта, муассисаҳои суди байналхалқӣ омӯхта мешавад. Қисми махсуси ҳуқуқи байналхалқӣ дарбаргирандаи мавзӯҳои ҳуқуқи байналхалқии инсондӯстӣ, ҳуқуқи байналхалқии бехатарӣ, ҳуқуқи байналхалқии ҷиноятӣ, ҳуқуқи байналхалқии иқтисодӣ, ҳуқуқи байналхалқии баҳрӣ, ҳуқуқи байналхалқии ҳавой, ҳуқуқи байналхалқии кайҳонӣ, ҳуқуқи байналхалқии муҳити зист, ҳуқуқи байналхалқии атомӣ мебошад [15].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлили асраҳои илмӣ ва методӣ гувоҳи он аст, ки оид ба ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат мушаххасу мукаммал таҳқиқоте нашудааст [10].

Мутахассиси соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат, олими маъруфи рус С.А. Иванов (1924–2008) такид намуда буд, ки сабабҳои пайдоиши танзими ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат бо сабабҳои пайдоиши ҳуқуқи меҳнат (қонунгузориҳои миллии меҳнат) мувофиқат мекунад. Ин муборизаи яқравонаи пролетариат ва кушиши доираҳои ҳукмрони мамлакатҳои капиталистӣ барои нигоҳ доштани қобилияти рақобати худ, кушиши ягонагии қонунгузориҳои меҳнат мебошад. Дар баробари сабаби асосии ба вучуд омадани танзими байналхалқии меҳнатро муборизаи синфӣи пролетариат номид, ки дар зерфишори он «капиталистон маҷбур буданд гузашт кунанд» [9, с. 102-103].

Тайи солҳои охир оид ба ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат дар аксарият кишварҳои пасошуравӣ, аз ҷумла Россия як қатор таҳқиқоти пурмазмунӣ илмӣ ва нашрияҳои таълимӣ таълиф гардидаанд [2].

Л.Ю. Бугров хеле бамаврид қайд кардааст, мафҳуми «ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат» тафсири ягона надорад. Ба он табиати ҳуқуқи ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат: оммавӣ, хусусӣ ё хусусию оммавӣ будани он монета мегардад [6, с. 21].

Баъзе муаллифон фанни (предмети) ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнатро бо муносибатҳои оммавии байнидавлатӣ маҳдуд менамоянд. Ҳамин тариқ, Д.К. Бекашев соҳаи маъмурро ба сифати соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат баррасӣ менамояд, ки он маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқи танзимкунандаи муносибатҳои байни субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣро вобаста ба ҳуқуқи инсон ба меҳнат, шӯғл, шароити меҳнат, шарикӣ иҷтимоӣ, таъминоти иҷтимоӣ дар бар мегирад [5, с. 13].

Зимнан, айни ҳол дар байни олимони соҳаи байналмилалӣ ӯ воқеан ягона олими назариявӣ мебошад, ки ақидаи мустақилияти соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнатро талқин менамояд. Зикр намудан бамаврид аст, ки дар назарияи илмӣ даврони шӯравӣ, ҳам табиати сирф оммавӣи ҳуқуқи ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат ҳамчун ҳақиқат баён меёфт ва ҳам назарияи илмӣ ба истилоҳ «буржуазии» тақсими ҳуқуқ ба ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ танқид карда мешуд.

Ҳамин тариқ, С.А. Иванов ҳукуки байналмилалии меҳнатро ҳамчун соҳаи махсуси ҳукуки байналмилалӣ баррасӣ менамуд, ки мақсади он таъмини ҳамкориҳои байни давлатҳо оид ба бехтар намудани шароити меҳнати шахрвандон ҳисоб меёфт [9, с. 102-103]. Мутахассиси дигари машҳури соҳаи мазкур Э.М. Аметистов аллакай нуктаи назари худро оид ба ҳукуки байналмилалӣ меҳнат ҳамчун зерсоҳаи ҳукуки байналмилалӣ баён намудааст, ки он барои танзими муносибатҳои байнидавлатӣ бо мақсади ҳифзи ҳуқуқ ба меҳнат пешбинӣ гардидааст [3, с. 10].

Дар назарияи илмӣ даврони шӯравӣ аввали асрҳои XX–XXI олими машҳури дигар, И.Я. Киселев фанни ҳукуки байналмилалии меҳнатро ба сифати зерсоҳаи ҳукуки оммавии байналмилалӣ бо стандарти байналмилалии меҳнат пайваста маънидод намуда, ҷавҳари меъёрии ҳукуки байналмилалии меҳнатро стандарти байналмилалии меҳнат ҳисоб карда, натиҷаи фаъолияти давлатҳоро оид ба ворид намудани арзишҳои иҷтимоӣ ба иқтисоди бозаргонӣ, бо кӯшишҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ таҳия намудани воситаҳои сиёсати иҷтимоии барои давлатҳои аъзои он дастрас инъикос менамуд [7, с. 448].

Олимони муосири дигар ба ҳукуки байналмилалии меҳнат на танҳо муносибатҳои байнидавлатӣ, балки боз муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба ташкили меҳнат дар сатҳи байналмилалӣ, яъне муносибатҳои байналмилалии меҳнатиро бо иштироки унсури хориҷӣ нисбат медиҳанд. Ҳамин тариқ, Л.Ю. Бугров чунин қайд кардааст, ки «набояд инкор намуд, ки ҳукуки байналмилалии меҳнат предмети худро дорост (муносибатҳо оид ба ташкили меҳнат дар сатҳи байналмилалӣ, муносибатҳо оид ба меҳнат ва муносибатҳои бевосита ба онҳо алоқаманд, ки бо «унсури хориҷӣ» мураккаб гардонида шудаанд) [6, с. 23].

Зикр намудан бамаврид аст, ки назарияи илмӣ «ҳукуки байнал-милалии интегративӣ», ки ҳам меъёрҳои ҳукуки байналмилалии оммавӣ ва ҳам ҳукуки байналмилалии хусусиро муттаҳид мегардонад, аз ҷониби муҳаққиқони соҳаҳои алоҳидаи ҳукуки байналмилалӣ, ки дар хусуси табиати мураккаби маҷмӯии оммавӣ хусусии ин гуна соҳаҳои байналмилалӣ мақолаҳои илмӣ навиштанд, ба таври махсус дастгирӣ ёфт [8, с. 36-44].

Ҳанӯз дар оғози солҳои 20-уми асри XX чунин назарияи илмӣ аз ҷониби профессори Донишқадаи хоҷагии халқи шаҳри Харков В.М. Коретский таҳия гардида буд. Олими номбурда назарияи илмӣ ҳукуки байналмилалии хоҷагиро, ки он меъёрҳои байналмилалии ҳуқуқӣ ва меъёрҳои миллии ҳуқуқиро муттаҳид сохта, муносибатҳои байналмилалии иқтисодиро танзим менамуд, асоснок намуд [12]. Соли 1956 профессори амрикоӣ Ф. Чессон тадқиқоти илмиро дар мавзӯи «Ҳукуки фаромиллӣ» анҷом дод. Назарияи илмӣ ӯ ба мақоми баробарии давлатҳо ва шахсони ҳуқуқӣ дар соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ асос меёфт [19]. Дар шароити муосир назарияи илмӣ мазкур дар самти ҳукуки байналмилалии иқтисодӣ бештар ривож ёфт. Ҳамин тариқ, ҳукуки фаромиллӣ ҳамчун соҳаи ҳуқуқии махсуси синтетикӣ баррасӣ мегардад, ки дар он ҳам субъектҳои ҳукуки байнал-милалӣ ва ҳам субъектҳои ҳукуки дохилӣ якҷоя амал менамоянд [17].

Мусаллам аст, ки чунин назарияҳои илмӣ дар назарияи муосири ҳукуки байналмилалии меҳнат низ пайравони худро пайдо кард. Л.Ю. Бугров чунин пешниҳод намуд, ки ҳукуки байналмилалии меҳнат ба сифати соҳаи маҷмӯии ҳуқуқ баррасӣ гардад [6, с. 24]. Д.В. Черняева дар навбати худ ҳукуки оммавии байналмилалиро ҳамчун зерсоҳаи маҷмӯии ҳукуки меҳнат (ҳукуки байнидавлатӣ) ва ҳукуки оммавии байналмилалӣ муайян менамояд [14, с. 21]. Дар натиҷа сухан дар бораи таълими маҷмӯии ҳуқуқие меравад, ки меъёрҳои ҳукуки байналмилалӣ ва меъёрҳои ҳукуки дохилидавлатии меҳнатро дар худ фаро мегирад.

Мувофиқан, дар доираи чунин ибораи соҳаи маҷмӯӣ ба предмети ҳукуки байналмилалии меҳнат на танҳо муносибатҳои байни давлатҳо оид ба муқаррар намудани стандарти байналмилалии меҳнат (муносибатҳои оммавӣ), балки боз муносибатҳои бо унсури хориҷӣ мураккабгардондашуда нисбат дода мешаванд, ки дар онҳо фард аз салоҳияти ҳуқуқии байналмилалӣ бархурдор аст. Ба тарзи дигар гӯем, ба предмети ҳукуки байналмилалии меҳнат дар ин сурат инчунин муносибатҳои нисбат дода мешаванд, ки дар байни давлат ва шахс (фард) бинобар амалисозии ҳуқуқу озодиҳо оид ба меҳнат аз ҷониби шахс пайдо мешаванд. Чунин ҳуқуқу озодиҳо бо ҳимояи ҳукуки байналмилалӣ таъминанд.

Бо вучуди ин, ҳамчун соҳаи хусусию оммавии маҷмӯи муайян кардани ҳукуки байналмилалии меҳнат ба фикри мо, беасос мебошад.

Аз рӯи тахмини мо ташаккули сунъии хусусию оммавӣ маҷмӯи ягонро ташкил намекунад. Меъёрҳои ҳукуки байналмилалии хусусии меҳнат ва ҳукуки байналмилалии оммавии меҳнат дар сарчашмаҳои гуногун: сарчашмаҳои ҳукуки байналмилалӣ ва сарчашмаҳои ҳукуки дохилидавлатӣ тақвият меёбанд. Онҳо низоми гуногуни ҳукук мебошанд: низоми байналмилалӣ ва миллий. Мавҷудияти як мавзӯи умумии танзими ҳукуки муносибатҳои меҳнатӣ ва иҷтимоиву таъминоти дорои унсури хориҷӣ барои алоҳида гардондани низоми ҳукуки ҷудогона ё худ соҳаи алоҳидаи ҳукук, бигзор ҳатто муттаҳид шуда бошад ҳам, асоси кофӣ нест. Меъёрҳои ҳукуки, ки чунин муносибатҳоро танзим менамоянд, ҳамчун меъёрҳои низоми ҳукуки дорои хусусиятҳои гуногун боқӣ мемонанд.

Ин предмети танзими ҳукукӣ метавонад барои ташаккули қонунгузори маҷмӯи, мурағбатсозии махсуси сарчашмаҳои танзими ҳукукӣ ҳамчун асос хизмат кунад. Ба ғайр аз ин, ҳукуки байналмилалии меҳнат танзимкунандаи бевоситаи муносибатҳои меҳнатӣ, аз ҷумла бо унсури хориҷӣ, ҳисоб намеёбад. Муносибатҳои меҳнатие, ки ба истифодаи малакаҳои кори корманд (аз ҷумла корманди хориҷӣ) вобастаанд, бо ҳукуки дохилидавлатӣ танзим карда мешаванд. Ҳатто дар он ҳолатҳое, ки мо дар хусуси иҷрои мустақим ва бевоситаи меъёрҳои байналмилалӣ сухан меронем, он дар ҳар сурат аз ҷониби ин давлат эътироф гардидани чунин меъёрҳо ва мутобиқсозии онҳоро бо қонунгузори миллий дар назар дорад. Барои асоснок кардани хусусияти оммавии муносибатҳои байналмилалии меҳнат ин далели ягона нест.

Ҳамин тариқ, ба ақидаи мо, дар муносибати баррасишаванда нисбат ба муайян намудани ҳукуки байналмилалии меҳнат моҳиятан сухан дар бораи соҳа (зерсоҳаи) ҳукук не, балки дар хусуси соҳаи маҷмӯи қонунгузорӣ меравад, ки дорои предмети ягона мебошад. Чунин қонунгузори маҷмӯи меъёрҳои ду низоми ҳукукиро муттаҳид мегардонад: низоми ҳукуки байналмилалӣ ва низоми ҳукуки миллий. Мо пайравони ҷудо намудани соҳаҳои маҷмӯи ҳукук нестем. Ба ақидаи мо, танҳо соҳаи қонунгузорӣ маҷмӯи буда метавонад.

Муаллифи назарияи соҳаҳои маҷмӯи ҳукук С.С. Алексеев онҳоро ҳамчун муттаҳидшавии ниҳодҳои гуногуни заминавӣ (конститутсионӣ, граждонӣ, ҷиноятӣ, маъмурӣ ва мурофиавии ҳукук) ва соҳаҳои махсус (ҳукуки меҳнат, ҳукуки таъминоти иҷтимоӣ, ҳукуки оилавӣ, ҳукуки замин ва ғайра) баррасӣ менамуд. Чунин пайвастишавии соҳаҳо то ба соҳаи алоҳида мубаддал гаштан хусусияти интиқоли, муваққатӣ доранд [1, с. 45-46].

Ба ақидаи мо, Л.С. Явич бо тасдиқи он ки дар сурати ҷоиз ва зарур будани соҳаҳои маҷмӯи қонунгузорӣ, соҳаҳои маҷмӯи ҳукук вучуд дошта наметавонанд, ниҳоят бамаврид бар зидди соҳаҳои маҷмӯи ҳукук эътироз баён мекард. Ў аз ҷумла чунин қайд менамуд, ки соҳаҳои қонунгузори ба соҳаҳои ҳукук номувофиқро, ки принсипи меъёрҳои якҷанд соҳаро дар бар мегиранд, тез тез таъсис додан лозим меояд [18].

Ба ақидаи мо, мавқеи Р.З. Лившиц шоёни таҳсин аст. Ў чунин мешуморид, ки соҳаҳои «комил» ва «ғайрикомил», соҳаҳои ба шакли дурустдоранда, махсус, асосӣ ва маҷмӯи вучуд надоранд. Ба ақидаи ӯ, бояд соҳаҳои қонунгузорӣ баррасӣ гардад [13, с. 122-124]. Ба ин маънӣ оид ба қонунгузори маҷмӯи сухан рондан мумкин аст, ки меъёрҳои ҳукуки байналмилалӣ ва ҳукуки миллиро дар бар гирифта, бо предмети умумии танзим муттаҳид карда шудаанд.

Баррасӣ намудани боз як муносибат оид ба муайянсозии моҳияти ҳукуки байналмилалии меҳнат, ки мувофиқи он ҳамчун соҳаи “маҳдуд ва васеъ” муқаррар шудани соҳаи мазкур дар назар аст, аз аҳамият холӣ нест. Эҳтимол чунин мафҳумҳо хусусияти зоҳирпарастӣ дошта бошанд. Ҳамин тариқ, К.Л. Томашевский ҳукуки байналмилалии меҳнатро ба маънои васеи он баррасӣ менамояд - он мафҳуми ҷомеъ мебошад, ки ҳам ҳукуки байналмилалии оммавӣ ва ҳам ҳукуки байналмилалии хусусиро дар бар мегирад. Чунин мафҳум яке аз фарзияҳои «маҷмӯи бисёрнизомиро» ба хотир меорад. Ба ақидаи муаллиф, ҳукуки байналмилалии меҳнат ба маънои маҳдуд ҳукуки байналмилалии оммавии меҳнатро мефаҳмонад. Лекин баъдтар муаллиф ба чунин хулоса меояд, ки он соҳаи алоҳида нест,

балки зерсоҳаи маҷмуист, ки дар сарғаҳи соҳаи ҳуқуқи созмонҳои байналмилалӣ ва ҳуқуқи инсон қарор дорад. Бар замми ин, бо маънои “маҳдуд ва васеъ” зухуроти гуногунсохти “мафҳуми чомеъ” ва зерсоҳаи маҷмуӣ муқоиса карда мешаванд [11, с. 48]. Ба муаллифи чунин фарзия савол пайдо мешавад: чаро то ҳол ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат ҳамчун соҳаи алоҳида мустақил нашудааст, лекин соҳае, ки нисбатан дертар пайдо шудааст, соҳаи ҷавони ҳуқуқи байналмилалӣ ин “ҳуқуқи инсон” аст, ки дар сарғаҳи ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат қарор гирифтааст? Инчунин саволи зерсоҳаи кадом соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ будани ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат бечавоб боқӣ мемонад.

Олимони дигар, ки пайравони фарзияи ҳамчун мафҳуми “маҳдуд ва васеъ” баррасӣ гардидани ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат мебошанд, аз ҳаммонандкунии соҳавӣ ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат даст мекашанд. Масалан, К.Н. Гусов ва Н.Л. Лютов бар он ақидаанд, ки ҳуқуқи байналмилалӣ соҳаи ҳуқуқӣ не, балки низоми ҳуқуқӣ мебошад [14, с. 9]. Бешубҳа, ҳуқуқи байналмилалӣ соҳаи ҳуқуқ ба маънои умумӣ он ҳисобидан мумкин нест, лекин ба низоми ҳуқуқ нисбат додани он низ кори хеле шубҳаовар мебошад. Ёдовар мешавем, ки низоми ҳуқуқ сохтори дохилии ҳуқуқиро инъикос намуда, маҷмуи муназзами меъёрҳои ҳуқуқиро дар бар мегирад, ки қисмати асосӣ он маҳз соҳаи ҳуқуқ мебошад. Ба фикри мо, ҳуқуқи байналмилалӣ ҳамчун низоми ҳуқуқӣ шарҳ додан лозим аст. Ва ин ҷо гап сари “суханбозӣ” нест, балки таносуби мафҳумҳои ҳуқуқӣ мебошад. Низоми ҳуқуқӣ танҳо аз меъёрҳои ҳуқуқ иборат нест, балки боз муносибатҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ ва баъзе унсурҳои дигарро дар бар мегирад [14, с. 38].

Ба табиати ҳуқуқӣ ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат шарҳи муаллифи он ба маънои маҳдуд ва васеъ равшанӣ намеандозад. Агар маънои маҳдуди ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат ба соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ оммавӣ меҳнат нисбат дода шавад, ҳуқуқи байналмилалӣ ба маънои васеи он зухуроти ҳуқуқӣ қомилан номуайян мебошад. Тибқи ақидаи К.Н. Гусов ва Н.Л. Лютов, ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат ба маънои васеи он зухуроти маҷмуӣ ҳуқуқӣ нест, ки унсурҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқи меҳнатро дар бар мегирад. Бар замми ин, тавре муаллифони болозикр қайд менамоянд, фанни (предмети) ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ меҳнат (ба маънои васеъ) ба ҳам мувофиқанд. Онҳо фарогири муносибатҳои меҳнатӣ ва муносибатҳои дигари бевосита ба онҳо алоқаманд мебошанд.

Ба гумони мо дар сохтори фанни (предмети) ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат ду гурӯҳи асосӣ муносибатҳои байналмилалӣро ҷудо кардан мумкин аст:

муносибатҳои байналмилалӣ оид ба қабул намудани (муқаррар кардани) санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба меҳнат, ки дорои стандартҳои байналмилалӣ меҳнат мебошанд;

муносибатҳои байналмилалӣ оид ба назорати байналмилалӣ риояи санадҳои байналмилалӣ зикргардида, баррасии баҳсҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ дар соҳаи меҳнат.

Муносибатҳои байналмилалӣ ҳамчун фанн (предмет)-и ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат на танҳо бо объект ва мазмуни махсус, балки бо таркиби субъектӣ низ тавсиф меёбанд.

Ҳамин тариқ, муносибатҳои байналмилалӣ, ҳамчун фанн (предмет)-и ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат, бо нишонаҳои зерин тавсиф меёбанд:

1) Онҳо муносибатҳои оммавӣ мебошанд, ки яке аз тарафҳо ҳамеша субъекти оммавӣ ҳуқуқи байналмилалӣ мебошад, ки меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣро қабул менамояд ва риояи онҳоро бо ёрии воситаҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ таъмин мекунад. Ишора ба хусусияти оммавӣ доштани ин гуна муносибатҳои соҳавӣ байналмилалӣ, аз ҷумлаи субъектон (иштирокдорон)-и танзими байналмилалӣ ҳуқуқӣ шахсони дигар, аз ҷумла иттиҳодияҳои байналмилалӣ иттифоқҳои касаба, корфармоён шахсони воқеӣ ва ғайраро истисно намекунад. Лекин, дар баробари ин, тарафи дигари муносибатҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ ҳамеша бояд субъекти оммавӣ ҳуқуқи байналмилалӣ бошад, ки меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣро қабул мекунад ва бо ёрии воситаҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ риоя намудани онҳоро таъмин менамояд.

2) Онҳо муносибатҳои мебошанд, ки объекташон стандартҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ меҳнат ба ҳисоб меравад. Чунин муносибатҳо вобаста ба муқаррар намудани стандартҳои

байналмилалии меҳнат, меъёрҳои байналмилалии коллизсионӣ ва таъмини (ҳифзи) онҳо тавассути воситаҳои байналмилалии ҳуқуқӣ ба миён меоянд.

Талаботи ҳатмии ҷудо намудани соҳаҳои ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқӣ на танҳо предмет, балки боз усули танзими ҳуқуқӣ мебошад.

Дар назарияи ҳуқуқи байналмилалӣ усули ягона доштани танзими байналмилалии ҳуқуқӣ, ҳамчун ҳақиқат қабул мешавад. Баъзе муаллифон дар ин самт бештар муваффақ шуда, чунин ақида баён мекунанд, ки барои соҳаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ мавҷудияти усули соҳавӣ чӣ қадар мураккаб кардани соҳа талаботи ҳатмӣ нест [4, с. 102]. Агар нишонаи мавҷудияти усули соҳавиро ҳамчун усули соҳафар баррасӣ кунем, дар ин сурат дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ бешубҳа барои ҳама унсурҳои сохтори он усули ягонаи танзими ҳуқуқӣ хос аст, ки он ба ягонагии иродаи иштирокдорони ҳамкории байналмилалӣ асос меёбад. Лекин мавҷудияти чунин усули ягона хусусиятҳои соҳавии онро истисно намекунад.

Ҳамчун соҳа ҳуқуқи байналмилалии меҳнат хусусиятҳои усули соҳавии танзими ҳуқуқиро низ шарҳ медиҳад. Асоси усули соҳавии танзими ҳуқуқро мақоми ҳуқуқи тарафҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ ташкил медиҳад. Дар соҳаҳои баррасишаванда “мувофиқа намудани иродаи иштирокдорони муносибатҳои ҳуқуқи байналмилалӣ” дар асоси принципи шарикӣ иҷтимоӣ: кормандон, корфармоён ва давлат сурат мегирад, вале дар миқёси муколамаи иҷтимоии байналмилалӣ.

Усулҳои соҳавӣ бо иштироки шарикони иҷтимоӣ (иттиҳодияҳои байналмилалии кормандон ва корфармоён) ҳангоми қабул ва татбиқ намудани меъёрҳои байналмилалии меҳнат ва таъминоти иҷтимоӣ ва назорати риояи онҳо тавсиф меёбанд. Мисоли равшани он сохтор ва тартиби фаъолияти СБМ мебошад.

Таснифоти меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалиро дар ҳуқуқи байналмилалии меҳнат мутобиқ ба талаботи зерин ҷудо намудан қобили қабул мешуморем:

1) Вобаста ба эътибори ҳуқуқӣ меъёрҳои зерин ҷудо мешаванд:

а) меъёрҳои омироӣ (императивӣ) ҳуқуқи байналмилалӣ, ки дорои хусусияти уҳдадоркунанда ва маҳдудкунанда мебошанд. Масалан, Конвенсияи СБМ, №90 (1948 с.) истифодаи меҳнати кудакони ба синни 18 нарасидаро дар вақти шабона дар корхонаҳои саноатии давлатӣ ва хусусӣ манъ менамояд;

б) меъёрҳои ихтиёрий (диспозитивӣ) ҳуқуқи байналмилалӣ, ки метавонанд салоҳиятдиҳанда ё тавсиявӣ бошанд. Мутобиқ ба Тавсияномаи СБМ, №95 (1949 с.) оид ба ҳифзи музди меҳнат, қонунгузории кишвар, шартномаҳои коллективӣ ва қарори судҳои ҳакамӣ метавонанд ба қисман пардохт намудани музди меҳнат дар шакли натуравӣ дар соҳаи саноат ё касбе иҷозат диҳанд, ки дар он чунин намуди пардохт муқаррарӣ ё қобили қабул мебошад. Конвенсияҳои СБТ, чун қоида, бо тавсияҳои дахлдори СБТ таҳким меёбанд, ки онҳо меъёрҳои тавсиявии ҳуқуқи байналмилалии меҳнат ва ҳуқуқи таъминоти иҷтимоиро дар бар мегиранд.

Вобаста ба соҳаи фаъолияти меъёрҳои байналмилалии ҳуқуқӣ меъёрҳои зерин ҷудо карда мешаванд:

а) меъёрҳои байналмилалии универсалӣ, ки аз ҷониби ҷомеаи байналмилалӣ дар умум истифода ва эътироф мешаванд. Ба онҳо, пеш аз ҳама, принципу меъёрҳои умумиэътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалии меҳнат мансубанд, ки дар Эълومияи умумии ҳуқуқи башар (с.1948), ки аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид қабул шудааст, Эълумияи СБМ оид ба принцип ва ҳуқуқҳои асосӣ дар соҳаи меҳнат (1998 с.) дарҷ гардидаанд.

б) меъёрҳои байналмилалии минтақавӣ (байниминтақавӣ). Масалан, чунин меъёрҳо дар Хартияи иҷтимоии Аврупо (аз соли 1961, соли 1996 таҷдиди назар шудааст), ки онро Шурои Аврупо қабул кардааст, мавҷуданд.

в) меъёрҳои байналмилалии маҳаллӣ (партикулярӣ) меъёрҳои байналмилалие, ки иштирокдорони ғуруҳи маҳдудро фаро мегиранд. Ба чунин меъёрҳо бештар шартномаҳои дутарафаи байналмилалии давлатҳо дохил мешаванд, масалан дар соҳаи танзими меҳнати коргарони муҳоҷир.

вобаста ба хусусияти меъёрҳо ва вазифаи онҳо дар механизми танзими ҳуқуқӣ меъёрҳои зерин ҷудо карда мешаванд:

а) меъёрҳои моддию ҳуқуқӣ, ки қоидаҳои рафтори субъектони ҳуқуқи байналмилалиро муқаррар менамоянд;

б) меъёрҳои мурофиавии ҳуқуқи байналмилалӣ, ки тартиби ҷаъолияти ҷимояи ҳуқуқӣ, баррасии баҳсу шикоятҳои байналмилалиро аз ҷониби мақомоти байналмилалӣ судӣ ва назоратӣ (масалан, муроҷиати шахсони воқеӣ ба Суди Аврупо оид ба ҳуқуқи инсон, баррасии шикоятҳои ташкилотҳои иттифоқи қасаба ва иттиҳодияҳои соҳибкорон ба СБМ ва ғайра) муайян мекунанд;

в) меъёрҳои муҳолифӣ (коллизсионӣ)-и ҳуқуқи байналмилалӣ, ки ба он ишора мекунанд, ки ҳуқуқи қадом давлат бояд нисбат ба муносибатҳои ҳуқуқи бо унсури хориҷӣ мураккабгардондашуда истифода шаванд.

Меъёри муҳолиф меъёри дорои хусусияти ҳаволавӣ мебошад, он яқоя бо меъёри моддию ҳуқуқӣ истифода мегардад, яъне ин меёр бевосита ҳуқуқу уҳдадорихи субъектони муносибатҳои ҳуқуқиро танзим намекунад, балки дорои принсипи муҳолиф мебошад, ки дар асоси он интиҳоби ҳуқуқи барои истифода ҷоизи ин ё он давлат имконпазир мегардад. Масалан, дар Конвенсияи СБМ, №157 (с. 1982) «Оид ба муқаррар намудани низоми байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқ дар соҳаи таъминоти иҷтимоӣ» ба сифати меъёри муҳолиф принсипи “маҳалли истиқомат” интиҳоб шудаанд: “шахсоне, ки ба гуруҳи аз ҷиҳати иқтисодӣ ҷаъол дохил намешаванд, тахти амали қонунгузори он давлати узв қарор мегиранд, ки дар ҳуҳуди он зиндагӣ мекунанд”.

Ҳулоса ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат ба сифати ҳуқуқ ба ҳифзи байналмилалӣ меҳнат, ҳифзи ҳуқуқ ба меҳнат бо қўшишҳои байналмилалӣ пайдо шудааст. Дар асри ХХІ ҷунин ҳуқуқҳо таъиноти иҷтимоӣ ҳудро аз даст намедиханд ва вазифаи онҳо танзими муносибатҳои байналмилалӣ бо иштироки давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва субъектҳои дигари ҳуқуқи байналмилалӣ бо мақсади ҳифзи ҳуқуқи инсон ба меҳнат бо воситаҳои байналмилалӣ ҳуқуқ ба ҳисоб меравад. Барои ноил шудан ба мақсадҳои гузошташуда субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ бо роҳи созиш меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, принсипҳоро дар соҳаи меҳнат ва таъминоти иҷтимоӣ қабул мекунанд. Аммо тавре маълум аст “Ibi jus, ibi remedium” (Ҳар ҷо ки ҳуқуқ ҳаст, восита ҷимояи он ҳам ҳаст), бинобар ин, субъектҳои зикргардида инҷунин воситаю усулҳои таъмини татбиқи меъёру принсипҳои байналмилалиро дар таҷрибаи давлатҳо, шарикони иҷтимоӣ ва шаклҳои назорати байналмилалӣ риояи онҳоро муқаррар менамоянд.

АДАБИЁТ:

1. Алексеев С.С. Право. Опыт комплексного исследования. - М.: Статут, 1999. – 712 с.
2. Амелистов Э.М. Международное право и труд. – М., 1982; Гусов К.Н., Курилин М.Н. Международно-правовое регулирование труда (в конвенциях и рекомендациях МОТ). – М., 1992; Лушникова М.В., Лушников А.М. Международное трудовое право и международное право социального обеспечения: введение в курс. Учебное пособие. Ярослав. гос. ун-т им. П.Г. Демидова. – Ярославль: ЯрГУ, 2010; Международное, российское и зарубежное законодательство о труде и социальном обеспечении: современное состояние (сравнительный анализ) / под ред. К.Н. Гусова. – М.: Проспект. 2011; Гусов К.Н., Лютов Н.Л. Международное трудовое право. Учебник. - М.: Проспект. 2014; Лютов Н.Л. Эффективность норм международного трудового права: Монография. – М.: Проспект, 2014.
3. Амелистов Э.М. Международное трудовое право и рабочий класс. - М.: Международные отношения, 1970. – 183 с.
4. Ануфриева Л.П. Соотношение международного публичного и международного частного права. - М., 2002. - 214 с.
5. Бекашев Д.К. Международное трудовое право. Публично-правовые аспекты. - М.: Проспект, 2013. – 280 с.
6. Бугров Л.Ю. О содержании термина «международное трудовое право» // Международное российское и зарубежное законодательство о труде и социальном обеспечении: современное состояние (сравнительный анализ). - М.: Проспект, 2011. – 248 с.
7. Гусов К.Н., Лютов Н.Л. Международное трудовое право. - М.: Проспект, 2013. – 592 с.; Гусов К.Н., Курилин М.Н. Международно-правовое регулирование труда (в конвенциях и рекомендациях МОТ). - М., 1992. – 280 с.

8. Ершов В.В. Пробелы в национальном и международном праве с позиций юридического позитивизма, синтезированного и интегративного правопонимания // Российское правосудие. - 2017. - № 2 (130). - С. 36-44.
9. Иванов, С. А. Проблемы международного регулирования труда / С. А. Иванов; отв. ред.: С. Л. Зивс. - М.: Наука, 1964. - 343 с.
10. Идиева З.Ф. Роль международных норм в повышении трудовых прав женщин Таджикистана // В сборнике: Актуальные проблемы общественных наук в России и за рубежом. Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции. 2016. - С.34-36; Партыка П.С. Общеизвестные принципы и нормы международного права и их влияние на правовую систему Республики Таджикистан // Вестник университета (Российско-Таджикский (славянский) университет). 2009. № 4. - С.31-39; Кодиркулов Х.Р. Содержание и место основных принципов международного права в системе нормативно-правовых актов Республики Таджикистан // В сборнике: Актуальные проблемы международного права и внешнеэкономической деятельности. материалы IX международной научно-практической конференции преподавателей и студентов. ФГБОУ ВО «Владимирский государственный университет им. А.Г. и Н.Г. Столетовых. - Владимир, 2018. - С.60-69; Саидов И. Некоторые теоретические аспекты имплементации норм международных документов по правам человека в законодательстве Республики Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. - 2014. - № 3-5. - С. 92-97.
11. Козик А.Л., Томашевский К.Л., Волк Е.А. Международное и национальное трудовое право (проблемы взаимодействия). Минск: Амалфея, 2012. - 244 с.
12. Корецкий В.М. Избранные труды. - Киев, 1989. Кн. 1. - 344 с.
13. Лившиц Р.З. Теория права. - М.: Бек, 1994. - 224 с.
14. Лушникова М.В., Лушников А.М. Международное трудовое право и международное право социального обеспечения: введение в курс. Учебное пособие; Ярослав. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. - Ярославль: ЯрГУ, 2010. - 248 с.
15. Ҳуқуқи байналхалқӣ. Китоби дарсӣ / Мухаррири масъул профессор Менглиев Ш.М. - Душанбе, 2010. - 512 с.
16. Черняева Д.В. Международные стандарты труда (международное публичное право). - М.: Кнорус, 2010. - 248 с.
17. Шумилов В.М. Международное экономическое право в эпоху глобализации. - М., 2003. - 287 с.
18. Явич Л.С. Социализм: право и общественный прогресс. - М., 1990. - 212 с.
19. International economic theory and international economic Law // The structure and progress of international law. The Hague. 1986. P. 251.

НАЗАРЕ БА СОҶАИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МЕҲНАТ

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои баҳсбарангези назарияи ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Муаллиффон равишҳои гуногуни муайян кардани моҳияти ҳуқуқи ин соҳа ва таъсири онро ба ҳуқуқи байналмилалӣ омтавӣ меҳнат ва ҳуқуқи байналмилалӣ хусуси меҳнат таҳлилу муқоиса намуда, хусусиятҳои сохторӣ фанн (предмет), усул ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнатро шарҳ додаанд.

Қобили қайд аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақолаи мазкур оид ба омӯзиши ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат ҳамчун фанн, таҳқиқоти аввалинаст. Дар ин мақола андешаи олимони соҳа ва осори навишудаи онҳо доир ба пайдоиш, таҳавулот ва дурнамои ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат дарҷ гардидааст ва дар асоси таҳлили андешаҳои зикришуда нуқтаи назари муаллиф доир ба ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат ҳамчун фанни таълимӣ пешниҳод гардидааст.

Калидвожаҳо: ҳуқуқи байналмилалӣ меҳнат, стандартҳои байналмилалӣ ҳуқуқи меҳнат, муносибатҳои байналмилалӣ, меъёрҳои байналмилалӣ, назорати байналмилалӣ, унсурҳои хориҷӣ, СММ, СБМ

ВЗГЛЯД НА ОТРАСЛИ МЕЖДУНАРОДНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

В статье рассматриваются спорные вопросы теории международного трудового права. Авторы анализируют и сравнивают различные подходы к определению правовой сущности данной сферы и ее влияния на международное публичное трудовое право и

международное частное трудовое право, а также разъясняют структурные особенности дисциплины (предмета), метод и нормы международного трудового права.

Стоит отметить, что в Республике Таджикистан данная статья является первым исследованием о изучении международного трудового права как предмета.

В данную статью включены мнения ученых отрасли и опубликованные ими работы о происхождении, эволюции и перспективах международного трудового права, и на основе анализа указанных мнений сформулирована авторская точка зрения на международное трудовое право как представляемая учебная предмета.

Ключевые слова: международное трудовое право, международные стандарты трудового права, международные отношения, международные нормы, международный контроль, иностранные элементы, ООН, МОТ.

A LOOK AT THE FIELD OF INTERNATIONAL LABOR LAW

Controversial issues of the theory of international labor law are discussed in this article. The authors analyzes and compares different approaches to determining the legal essence of this field and its impact on international public labor law and private international labor law, and explains the structural features of the discipline (subject), method and norms of international labor law.

It should be noted that in the Republic of Tajikistan this article is the first study of international labor law as a subject.

This article includes the opinions of industry scientists and their published works on the origin, evolution and prospects of international labor law, and based on the analysis of these opinions, the author's point of view on international labor law is formulated as a subject.

Keywords: international labor law, international standards of labor law, international relations, international norms, international control, foreign elements, UN, ILO.

Маълумот дар бораи муаллиффон:

Ибодуллозода Аҳлиддин Ибодулло – доктори илмҳои таърих, профессор, Ректори Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. E-mail: ahliddinholov@mail.ru

Назаров Давлатхон Курбонмуродович – номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. E-mail: davlatxon-1986@mail.ru

Сведения об авторах:

Ибодуллозода Аҳлиддин Ибодулло – доктор исторических наук, профессор, Ректор Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айнӣ. E-mail: ahliddin_holov@mail.ru

Назаров Давлатхон Курбонмуродович – кандидат юридических наук, доцент кафедры права факультета истории и права Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айнӣ. E-mail: davlatxon-1986@mail.ru

About the authors:

Ibodullozoda Ahliddin Ibodullo – doctor of historical sciences, professor, rector Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. E-mail: ahliddin_holov@mail.ru

Nazarov Davlatkhon Qurbonmerodovich. – candidate of juridical sciences, associate professor of the Department of Law, Faculty of History and Law of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. E-mail: davlatxon-1986@mail.ru

САНАДҲОИ ҲУҚУҚИИ ИЧЛОСИЯИ 16 - УМИ ШҶҶРОИ ОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Меликов У.А.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Ба ҳамагон маълум аст, ки нооромиҳои солҳои 1992-1997 ба давлат ва миллати мо зарарҳои зиёди сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ овардааст. Дар ин ҷараён аз таърихи 16 ноябр то 2 декабри соли 1992, Иҷлосияи 16-уми ШҶҶРОИ ОЛИИ ҶУМҲУРИИ Тоҷикистон баргузор шудааст, ки он аҳамияти бузурги таърихӣ барои миллати мо дорад. Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” аз 21.12.2021 чунин зикр шудааст, ки “Дар чунин шароити ниҳоят мураккабу душвори ҷамъиятиву сиёсӣ, яъне дар вазъияте, ки дар пойтахти кишвар ташкил ва баргузор намудани ягон ҷорабинии сиёсӣ ғайриимкон буд, Иҷлосияи тақдирсозии 16-уми ШҶҶРОИ ОЛИИ Тоҷикистон дар шаҳри бостонии Хучанд баргузор гардид, ки дар ҷараёни он нахустин қарорҳо ҷиҳати қатъи ҷангу ҳунрезӣ, таъмин намудани суботу оромӣ, сарҷамъ сохтани миллати тоҷик ва барқарорсозии соҳти конститусионӣ қабул карда шуданд” [1].

Сиёсатмадорон, файласуфон, ҷомеашиносон ва дигар мутахассисон ҷандин паҳлӯҳои аҳамиятноки ин Иҷлосияро мавриди баррасӣ қарор додаанд. Мо кӯшиш менамоем, ки дар бораи санадҳои ҳуқуқии дар Иҷлосия қабулшуда ва таъсири он ба низоми ҳуқуқии тоҷикон дар замони истиқлолият баъзе андешаҳои худро баён намоем.

Муҳаққиқон Усмонҷон Ғаффоров ва Фарҳод Каримов дар китоби “Иҷлосияи тақдирсозии миллат” зикр кардаанд, ки дар ин Иҷлосия 74 санади ҳуқуқӣ қабул шудааст. Номгӯи ин санадҳо дар китоби мазкур оварда шудааст [1, с. 75-81].

Вобаста ба мазмун агар санадҳои мазкурро тасниф намоем, онҳоро ба 5 гуруҳ ҷудо намудани мумкин аст:

- ✓ қарорҳои хусусияти ташкилию ҳуқуқӣ дошта (яъне қарорҳое, ки тарзи тартиб ва баргузории рафти иҷлосияро ба танзим даровардаанд);
- ✓ қарорҳое, ки барои интиҳоб намудани шахсони мансабдори калидии мақомоти ҳокимияти давлатӣ қабул шуда буданд;
- ✓ қарорҳое, ки барои андешидани ҷораҳо ҷиҳати барқарории оромӣ ва сулҳ нигаронида шуда буданд;
- ✓ қонунҳое, ки масъалаҳои муҳими ҳамон замонаро ба танзим даровардаанд;
- ✓ санадҳое, ки равона шуда буданд ба робитаҳои байналмилалӣ.

Санадҳои гурӯҳи якум аз он шаҳодат медиҳанд, ки ташкил намудани Иҷлосияи 16-уми ШҶҶРОИ ОЛӢ дар ҳамон шабу рӯз ниҳоят барои миллату давлати тоҷикон муҳим будааст. Таҳлили сарчашмаҳо нишон медиҳад, ки дар шароити ноороми кишвар ҷамъ овардани вакилон ва дигар масъулон дар ин Иҷлосия заҳмати зиёдро талаб кардааст. Аммо новобаста ба ҳамаи мушкilotҳо Иҷлосияи 16 -уми ШҶҶРОИ ОЛӢ бо таври дахлдор баргузор шуда, тавассути санадҳои дахлдор ифодаи ҳуқуқии худро ёфтааст.

Санадҳои гурӯҳи дуюм равона шуда буданд, ба интиҳоби Раиси ШҶҶРОИ ОЛӢ, муовини Раиси ШҶҶРОИ ОЛӢ, Раисони комиссия ва кумитаҳои ШҶҶРОИ ОЛӢ, доир ба Сарвазир ва дигар шахсони мансабдори калидии ҳамон замон. Дар ҳамин Иҷлосия, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун Раиси ШҶҶРОИ ОЛӢ интиҳоб гардид ва тасмимҳои ҷиддӣ барои барқарор кардани ҳокимияти давлатӣ ва муътадил гардонидани вазъи сиёсӣ иҷтимоии ҷумҳурӣ ба вуҷуд омаданд.

Санадҳои гурӯҳи сеюм барои андешидани ҷораҳо ҷиҳати барқарории оромӣ ва сулҳ нигаронида шуда буданд. Аз ҷумла, қарори ШҶҶРОИ ОЛӢ дар бораи тасдиқи Фармони и.в. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷорӣ кардани вазъияти ғавқуллода ва қоидаҳои шабгардӣ дар ҳудуди шаҳри Душанбе”, Қарори ШҶҶРОИ ОЛӢ дар бораи Мурочиатномаи ШҶҶРОИ ОЛӢ ба азҳоби сиёсӣ, ҳаракату созмонҳо, ба тамоми шахрвандони

ҷумҳурӣ, Қарори Шӯрои Олӣ дар бораи гуфтушунид бо тарафҳои муҳолиф ва ба посёлкаи Айваҷ фиристодани гурӯҳи депутатҳои халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Гурӯҳи чоруми санадҳо қонунҳоеро дар бар мегирад, ки масъалаҳои муҳим ва мураккаби ҳамон замонаро ба танзим овардаанд, аз ҷумла:

- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хусуси даровардани тағйирот ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи статуси депутатҳои халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон”;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хусуси дохил кардани тағйирот ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи андози даромади шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бетабаа” аз 6 январи соли 1922;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи аз андози иловашуда озод кардани роҳхатҳо ва табобатгоҳҳои санаторию курортӣ, истироҳатгоҳҳо ва лагерҳои солимгардонии тобистона»;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар хусуси дохил кардани тағйирот ба Кодекси никоҳ ва оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон»;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезагон»;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи аз ҷавобгарии ҷиноятӣ, интизомӣ ва маъмурӣ озод кардани шахсоне, ки дар давраи аз 27 март то 25 ноябри соли 1992 ҷиноят ва амалҳои ғайриқонунӣ содир кардаанд»;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Рӯзи сулҳ ва ризоияти миллии халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон кардани 26 ноябри соли 1992»;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар хусуси даровардани тағйироту иловаҳо ба баъзе санадҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон»;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ба узвияти захираи арзи байналхалқӣ, Бонки байналмилалӣ таҷдиду тараққиёт, Ассотсиатсияи байналмилалӣ тараққиёти корпоратсияи байналмилалӣ молия ва Агентии бисёрҷабҳаи замонаи пасандозҳо дохил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон»;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи даровардани тағйирот ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон»;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Низомномаи Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Низомномаи Нишони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»;
- ✓ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар хусуси тадбирҳои пурзӯр намудани ҷавобгарии ҷиноӣ барои содир кардани ҷиноятҳои вазнине, ки бар зидди саломатӣ ва ҳаёти шаҳрвандон, ҳуқуқҳои амволии онҳо ва барои хароб кардани пояҳои иқтисодиёи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудааст».

Дар гурӯҳи панҷум санадҳои ҳуқуқиеро дохил кардан мумкин аст, ки робитаҳои байналмилалӣ Тоҷикистони тозаистиклодро бо дигар давлатҳо муайян мекард. Аз ҷумла, Қарори Шӯрои Олӣ дар бораи мурочиат ба давлатҳои ИДМ оид ба дохил кардани қувваҳои сулҳхоҳ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қарори Шӯрои Олӣ дар бораи тасдиқи шартнома оид ба беҳатарии коллективонаи давлатҳои иштирокчии ИДМ.

Олимони соҳаи ҳуқуқ Иҷлосияи мазкур ва санадҳои ҳуқуқии қабулкардаи онро, барои давлатдорӣ навини тоҷикон муҳим арзёбӣ кардаанд [2, саҳ. 43-46].

Ҳамин тавр тавассути ин санадҳо як қатор навиғариҳои ҷиддӣ дар низоми ҳуқуқӣ ворид шуд, аз ҷумла:

- ✓ Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олӣ бо таври дахлдор баргузор карда шуд;
- ✓ як қатор шахсони мансабдори калидӣ аз вазифа озод карда шуд ва ба ҷойи онҳо шахсони нав интихоб гардид;
- ✓ тавассути ворид кардани тағйирот ба Конститутсия аз идоракунии президентӣ даст кашида, идоракунии парламентӣ қобили қабул доништа шуд. Роҳбари давлат Раиси Шӯрои Олӣ ҳисобида шуд;

- ✓ масъалаи ҳифзи ҳукуки гурезагон тавассути қонуни алоҳида ба танзим дароварда шуд;
- ✓ санадҳое қабул гардид, ки тамоми кишрҳои ҷомеаро ба сулҳу оромӣ ҳидоят намуд;
- ✓ як қисме аз ҷинойткорон ва ҳуқуқвайронкардаҳо тавассути қонуни авф бахшида шуданд;
- ✓ диққати ҷомеаи ҷаҳонӣ барои ҳалли мушкилоти Тоҷикистон ҷалб карда шуд.

Ҳамин тавр санадҳои ҳуқуқии зикршуда, заминаи асосии ҳуқуқиро барои сулҳу субот ва мустаҳкам кардани давлатдории миллии тоҷикон гузошт. Натиҷаҳои он буд, ки давра ба давра вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқии кишвар хуб шуданд ва умедворем, ки ҷараёни рушди самтҳои зикршуда солҳои минбаъда босуръат меафзояд.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” аз 21.12.2021.(речаи дастрасӣ: www.president.tj)
2. Усмонҷон Ғафоров, Фарҳод Каримов. Иҷлосияи Тақдирсози миллат. – Душанбе, “Адиб”, 2012, саҳ. 75-81.
3. Холиқзода А.Ғ., Шариғзода М.М., Шосаидзода Ш.Ш. Пешво ва мактаби давлатдорӣ (Пешво-поягузори давлати миллий). – Хучанд. Ношир: 2022. –С. 43-46.

САНАДҲОИ ҲУҚУҚИИ ИҶЛОСИЯИ 16 - УМИ ШҶРОИ ОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола 74 санади ҳуқуқие, ки дар Иҷлосияи 16 - уми ШҶрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардида буданд, мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Муаллиф санадҳои зикршударо вобаста ба мазмун ва моҳияташон ба 5 гурӯҳ тақсим намуда, нақши онҳоро дар таҳкими давлати муосири тоҷикон муҳим арзёбӣ кардааст. Дар мақола таъсири санадҳои ҳуқуқии зикршуда баён гардида, натиҷаҳои муҳими онҳо дар 7 банд зикр шудааст.

Калидвожаҳо: иҷлосия, санад, ҳуқуқ, қонун, авф, давлат, истиқлолият, ҳуқуқбунёд, конституция, гуреза.

ПРАВОВЫЕ АКТЫ 16-Й СЕССИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

В статье анализируются 74 правовые акты, которые были приняты в 16 Сессии Верховного совета Республики Таджикистан. Автор исходя из сущности и содержания этих актов, их разделит на 5 групп. Данные правовые акты играли важную роль при формировании современного таджикского государства. В статье также в 7 пунктах подчеркиваются правовые результаты этих актов.

Калидвожаҳо: сессия, акт, право, закон, помилование, государство, независимость, конституция, беженцы.

LEGAL ACTS OF THE 16TH SESSION OF THE SUPREME COUNCIL REPUBLIC OF TAJIKISTAN

In the article analyzed 74 legal acts that were adopted in the 16th session of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan. Based on the essence and content of these acts, the author will divide them into 5 groups. These legal acts played an important role in the formation of the modern Tajik state. The article also emphasizes the legal results of these acts in 7 paragraphs.

Keywords: session, act, law, state, independence, constitution, refugees.

Дар бораи муллиф:

Меликов Умрилло Асадуллоевич-- доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. Почтаи электронӣ: m.umrillo@gmail.com

Об авторе:

Меликов Умрилло Асадуллоевич-- доктор юридических наук, профессор кафедры права Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айнӣ. Электронная почта: m.umrillo@gmail.com

About the author.

Melikov Umrillo Asadulloevich-- Doctor of Law, Professor of the Department of Law of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini.. Email: m.umrillo@gmail.com

ХАРАКТЕРЫ ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ ЗНАНИЕ И ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ

Аламов Х. Н.

Таджикский государственный педагогический университет имени Садрриддина Айни

В современном условиях ведется острая дискуссия вокруг различных областях понятия правового воспитания говорить о многозначности понятия «правовых знаний», ибо часто она вносятся состав других терминов. Данное понятие выступает в виды «элемента», «составная часть» «направление», или же «правовое воспитание». Поэтому для исследования данной темы считаем необходимым, проследить, истории понятий «правовых знаний» и ее уточнение в правовой литературе. Начиная, с 60-х годов прошлого столетия исследуются вопросы «Правосознание и правовое воспитание масс». « Правовое воспитание трудящихся масс», «Правовая педагогика», «Правовая культура», «Правовая пропаганда», «Правовое просвещение». и.т.п.

Для освещения данной понятия нами переведется точки зрения ученых педагог И.Ф. Рябко которые рассматривая понятие и содержание правового воспитания подчеркивает, что «правовое воспитания – это определенное целеустремлённое и систематическое влияние на сознание, психологию воспитуемых (индивидов и общественных групп) всего уклада общественной жизни, и идеологических факторов с целью формирования у них глубоких и устойчивых представлений, убеждений и чувств, привития им высокой правовой культуры, навыков юридического общения, отвечающих уровню и требованиям современного правового развития общества...» [7. с.135].

Следовательно отличает основной задачей в области правового воспитания является формирования и совершенствование в избранном направлении правового сознания индивидов и общественных групп... соответственно В месте с тем нельзя сводить правовое воспитание только к решению этих задач, ибо на основе и в зависимости от состояния, развивающегося в обществе правосознания совершается ряд процессов: продвижение в массу населения элементов правовой культуры, обращаться с правовым материалом, реализовать свои правомочия, уважительно относиться к исполнению обязанностей .и.т.д.

Таким образом, одной из важных процессов состояние развивающегося правосознания в обществе, является «продвижения в массу населения элементов правовой культуры». Проблемы, совершенствование форм правового знания широких масс трудящихся к правовой воспитательной работы среди населения, которые играют решающую роль для формирования и совершенствования коллективного и индивидуального правового сознания. Усовершенствование иногда используются пути и форсирование вести Пропаганда юридических знаний воспитание правовых взглядов и чувств, возможностей творческих организаций и учреждений искусства радио и телевидения, хорошо организованная служба доведения требований в рыночных аспектах и законодательство до различных слоев населения.

Понятие правовой пропаганды ее принципы в системе социологическом обществе была изучено со стороны учения педагог В. В. Тищенко отмечает что «в процессе правового воспитания широко используется такие важные его средства, как правовое обучение и правовая пропаганда»[9.с.42]. Анализируя соотношение между правовым воспитанием, правовой пропаганды он приходит к следующему выводу. «...Правовая пропаганда» будучи одним из средств правового воспитания, представляет собой вид общественной деятельности, специально организованной и направленной на достижение определенных целей» [9. с.42].

Посредством определение данной вопросы уточняет отличие понятие «правовое обучения», от «правовой пропаганды». Нами представляется что правового обучения, являющегося педагогическим приемом передачи и усвоения знания, умения и навыков в области прав, наиболее массовой форм право воспитательной деятельности, широко

использует художественные средства, каналы массовой информации, а также культурно-просветительные учреждения.

Таким образом, выдвинуто все авторы характерной особенностью и отличает правовое обучение от правовой пропаганды, существу значению эти категории правовой пропаганды идентично к правовым знаниям. Изучая вопросы теории правовое культуры В. П. Сальников дает, несколько определение понятия правовой культуры, где и касается «правосознанием» и «правовых знаниях» и «знания права». По его мнению, правовая культуры прогрессивного толка и умения использовать ее в своей деятельности .

Когда мы говорим о правовых знаниях и потом «знания права» в данном случае предполагает лишь представления о его принципах , важнейших и их задачах [8. с.198].

В данном случае автор, на наш взгляд, говорят о правовых значениях, рассматривает ее самостоятельно от деятельности профессиональных юристов, он определяет сферу распространения правовых значений.

Иной подход к исследуемому вопросу имеет коллективная книга автор под названием «Правовая пропаганда: В помощь идеологической работнику» [6. с.208].

В книге раскрывается значения правовой пропаганды как одного из важнейших направлений гуманного форма воспитания. Согласно концепции автор правовой пропаганде присуще все черты идеологической деятельности; она соединяет в себе функцию изучения правовой действительности. Соответственно разработано теоретических Положения правовой науке со своей основной функцией – распространением теоретических идей правовых знаний опыта правовой практики с целью гуманных правосознаний масс. Здесь правовые знания выступают в качестве распространителя теоретических положений правовой науки. При рассмотрении правовой обучений как форма правовой пропаганды в книге дается определения дефиниций «правовое обучение» и «правовое просвещение».

Далее правовое обучения, просвещения и правовая пропаганда могут рассматриваться как относительно самостоятельные средства воспитательного воздействия. Правовое обучения – это такая совместная деятельность обучающихся и обучаемых, при которой происходит планомерное овладение правовыми знаниями, умением и навыками правильно их использовать. Разумеется Правовое просвещение – это процесс распространения правовых знаний. Соответственно правовое обучения и просвещения – важные пути повышения общей юридической образованности и культуры граждан, правового воспитания.

В исследуемые монографии термин «правовое просвещения» правильно используется в качестве «распространения правовых знаний». Не останавливаясь, на этом авторы книги идут намного дальше и вводят нас к поставленной цели. При определении те возможности, которые имеют средства убеждают, что «правовая пропаганда служит важным и наиболее массовым каналом, через который миллионы трудящихся овладевают правовыми знаниями и навыками правового поведения, осуществления своих прав и обязанностей, или иначе говоря, являются средством правового посвящения масс» [6. с.99].

Вопросы «правовое обучение» и «правовое просвещения» в таком ракурсе характеризуется что высокий уровень уважения, отношения к закону... необходима опираться на твердые правовые знания каждого гражданина. Поэтому целенаправленное правовое воспитание непосредственно опираться на правовое обучения и просвещение подрастающего поколения. Задача, которого состоит в том, чтобы каждый гражданин овладел знание своих прав и обязанностей, основных требований советского законодательства, умением применять и осуществлять их на практике. В данном случае также «правовое просвещение» выполняет те задачи, которые поставлены перед «правовым знанием» и между тем являясь опорой в их «целенаправленное правовое воспитание».

Здесь, пожалуй, прав Е.А.Зорченко определить, что цель правового воспитания является формирование правовой культуры личности. Он под правовым воспитанием личности в коллективе понимает целенаправленную, организованную деятельность по формированию правовых знаний, убеждений и установок на правомерное и социально-активное поведение, осуществляемую как посредством правового просвещения и обучения,

так и в процесс социально-правовой практике в форме участия в право творчестве, право – применение и провинции правонарушений [2.с.11]. По нашему мнению формирование «правовых знаний» относить к «целенаправленную организованную деятельность» правового воспитания личности, а «правовое просвещение» как средства осуществление этих задач.

Основной целью правовое знания и правового просвещения выступает «распространения правовых знаний»

Данная проблема детально рассматривается в работе С. Н. Акопян в отличие от других авторов, она раскрытие культуры. Для этого автора потребовалось анализировать содержания таких понятий, как «правосознание» и «правовая культура» и показать те же черты. Вместе с тем выявлены процессы их взаимодействия с правовым воспитанием. На основе этого исследователи делают ряд вывода, один из которых гласит: правосознание – результат правового воспитания, характеризующая соответствием урегулирования правом общественных отношений требованиям закона и иных нормативных актов.

Правосознание приводит к реализации этих требований в процессе общественной жизни. Другой вывод исследователя заключается в следующем: правосознание, правовое воспитание, правовая культура, - явление взаимообусловленное, взаимосвязанные друг друга. Не случайно они именно вместе взяты, выступают как важнейшее средство обеспечения правового воздействия [1. с.11].

По нашему мнению авторы не исключают в «правовой воздействие» и роль «правовой пропаганда», которые роднит с «распространением правовых знаний».

Касаясь проблемы правовое воспитания Е.М.Ефременко имеет иное мнение. Ему обосновывается понятий «правовое воспитание» и «Формирование правосознания», первое из которых обозначает целенаправленное воздействие на субъектов с целью передачи позитивного юридического опыта, второе предполагает создание соответствующих условий социально- культурного взаимодействия, что позволяет говорить о развитии правосознания в процессе целенаправленной и стихийной правовой социализации в условиях функционирования различных социальных институтов [3. с.12].

Если С.Н. Акопян считает правосознание правовое воспитание и правовую культуру - «Явление взаимообусловленные, взаимосвязанные и явление взаимодополняющие друг друга», а Ефременко имеет противоположное точки зрения, что отдельно даёт трактовке о невозможности понятия «правовое воспитание» и «формирование правосознания» определяет отдельно функции каждого из этих явлений, по нашему мнению эти авторы делают акцент именно на правовое воздействие на субъектов. И последнее знаний в условиях функционирования различных социальных институтов.

Изучаемы интерпретации правовая культура в ракурсе рыночных отношении который исследовано с стороны ученых педагог А. С. Ибраевой по ее мнению в условиях рынка и рыночных отношений, демократизации общества необходимо по новому осмыслить понятийные аппараты правового воспитательного процесса, также категории, как «правовое воспитание», «правовой всеобуч», «правовая пропаганда», «государственно-правовая идеология».

В обществе существуют мнения, что эти понятия ныне потеряли свою актуальность, свое первоначальное значение, и не могут быть совместимы с рыночной идеологией [4. с.36].

Нами предоставляется что проблема правовая воспитания, правовая знания некогда не потеряет своих значение наоборот в современных условиях зависимо от упрощенности законов частично усиливается роль воспитании и в низовых звена учебных заведениях и соответственно повышается роль воспитания в образовательных система особенно средних до высших учебных заведениях или наряду заведениях по усилению проблема воспитание на местах образуется различные родительский коллектив особенно в Республики Таджикистан, существует закон об ответственности родителей за обучение и воспитание детей.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Акипян С. Н. Правовое воспитание: понятие, формы, методы, пути совершенствования: Автореф..., дис. канд. юрид. наук. – Ереван, 2001. с. 11
2. Зорченко Е. А. Формирование правовой культуры личности в трудовом коллективе: Автореф ..., дис. Канд. юрид. наук. – М., 1982. с. 11.
3. Ефременко Е. М. Правосознание учащейся молодежи: теоретические основы и особенности формирования: Автореф..., дис. канд. юрид. наук. – Минск, 2004. с. 12.
4. Ибраева Н. С. Правовая культура: проблемы теории и практики: Автореф..., дис. доктора юрид. наук. – Бишкек, 2005. с.36
5. Правовая пропаганда: В помощь идеологическому работнику. – М., Юридическая лит.. 1981.- с. 208.
6. Правовая пропаганда: В помощь идеологическому работнику. – М., Юридическая лит.. 1981.- с. 99
7. Рябко И. Ф. Правосознание и правовое воспитание масс в советском обществе. – Ростов, 1969 – с. 135.
8. Сальников В. П. Правовая культура и поведение советских граждан (вопросы теории): Автореф..., дис. канд. юрид. наук. – Л., 198
9. Тищенко В. В. Правовая пропаганда: понятие, функция проблемы // Правовое воспитание трудящихся (вопросы теории и практики) Сб. ст. – Фрунзе, 1978 – с. 42
10. Закон Республики Таджикистан «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей» от 02 августа 2011 года, №762.

ХУСУСИЯТҲОИ МАХСУСИ ДОНИШҲОИ ҲУҚУҚИ ВА ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚӢ.

Дар мақола оиди донишҳои ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ маълумот дода шудааст. Дар мақолақайд гардидааст, ки яке аз равандҳои муҳими ҳолати ташаккулёбии шуури ҳуқуқӣ дар ҷомеа таълими ӯнсӯрҳои тарбияи ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ ба оммаи аҳоли мебошад. Такмил додани донишҳои ҳуқуқӣ дар байни аҳоли, коллективӣ коргарон ва муассисаҳои таълимӣ махсусан дар зинаҳои поёнии муассисаҳои таълимӣ дар ташаккул ва такмили шуури ҳуқуқии онҳо нақши ҳалкунанда дорад.

Калидвожаҳо: *Ҳуқуқ, тарбияи ҳуқуқӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ, донишҳои ҳуқуқӣ.*

ХАРАКТЕРЫЙ ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ ЗНАНИЕ И ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье представлена информация о юридических знаниях и правовой культуре. В статье отмечается, что одним из важнейших процессов формирования правосознания в обществе является популяризация элементов правового просвещения и правовой культуры в обществе. Повышение правовых знаний населения, коллектива работников и образовательных учреждений, особенно на нижних уровнях образовательных учреждений, играет решающую роль в формировании и повышении их правосознания.

Ключевые слова: *право, правовое образование, правовая культура, правовое сознание, правовые знания.*

THE CHARACTER FEATURES OF LEGAL KNOWLEDGE AND LEGAL CULTURE

In this article provides information on legal knowledge and legal culture. The article notes that one of the most important processes of the formation of legal consciousness in society is the popularization of elements of legal education and legal culture in society. Raising the legal knowledge of the population, the collective of workers and educational institutions, especially at the lower levels of educational institutions, plays a decisive role in the formation and improvement of their legal awareness.

Keywords: *law, legal education, legal culture, legal consciousness, legal knowledge.*

Сведения об авторе:

Аламов Халимджон Немаатович – кандидат исторических наук, заведующий кафедры право, Таджикский государственный педагогический университет им. С. Аини. Адрес: 734003, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 121. E-mail: info@tgpu.tj, alamov_141618@mail.ru Телефон +992(37)2241383, 907678282.

Маълумотнома дарбори муаллиф:

Аламов Ҳалимҷон Немаатович – номзоди илмҳои таърих, мудири кафедраи ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. Суроға: 734003, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рудаки 121. E-mail: info@tgpu.tj, alamov_141618@mail.ru Телефон +992 (37) 2241383, 907678282.

About the author:

Alamov Halimjon Nematovich-Candidate of Historical Sciences, Head of the Department of to the Law, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini address: 734003, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki avenue 121.. E-mail: info@tgpu.tj, alamov_141618@mail.ru telephone +992 (37) 2241383, 907678282.

НАҚШИ ОМИЛИ ИДЕОЛОГӢ ДАР ТАЪМИНИ СУБОТИ СИЁСИИ ҚОМЕА

*Хидирзода М. У.
Тағоймуродов Н. Р.*

Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Қомеаи муосир ва равандҳои сиёсии дар он идомадошта аз ҳарвақта дида ба масъалаи суботи сиёсӣ ва ҳосияти созандагии муносибатҳои ҷамъиятӣ диққати ҷиддӣ медиҳад. Ин бесабаб нест, зеро шиддатиқудратталабӣ, авҷ гирифтани манфиатҳои, талош барои ба даст овардани захираҳои нави табиӣ ва тағйирёбии таносубиқувваҳои сиёсӣ дар ҷаҳон инсониятро дар вазъияти мураккабу печидақарор додааст. Вобаста ба ин дарёфт ва коркарди механизмҳои таъмини суботи қомеа яке аз вазифаҳои асосии давлат ва қомеа буда, ғайолияти ҳамоҳанги онҳо дар ин соҳа метавонад муқовимати самаранокро таъмин намояд. Барои ноил шудан ба ин мақсад истифодаи василаҳои гуногуни ниҳодӣ, ташкилӣ, меъёрӣ ва идеологияи иттилоотӣ зарур мебошад. Зеро раванди инкишофи воқеа ва зухурот нишон медиҳад, ки маҳз ҳамин василаҳо айни замон дар муборизаҳо истифода шуда истодаанд. Вобаста ба ин меҳостем маҳз ба истифодаи василаҳои идеологӣ тамаркуз намоем, зеро он ҳам ба сифати таъминкунандаи суботи қомеа ва ҳам василаи муқовимат истифода шуда метавонад.

Идеология ҳамчун василаи муборизаи сиёсӣ таърихи дурударози истифода дорад. Дар давраи замонҳои гуногун бархӯрдҳои ғоявӣ арзишӣ борҳо боиси сар задани ихтилофу зиддиятҳо гашта, таҳавуллоти ҷиддиро дар қомеаҳо ба вуҷуд овардаанд. Аз ин рӯ, метавон таъкид намуд, ки таҳдидҳои идеологӣ, ки моҳияти арзишию ғоявӣ ва меъёрӣ доранд, қодиранд суботи қомеаҳоро осебпазир гардонанд.

Таҷрибаи сиёсӣ нишон медиҳад, ки таҳавуллоти мазмуниро ки идеологияҳо аз диди назариявӣ амалӣ тули муддати дурударози таърихӣ аз сар гузаронидаанд, аслан дар се маънӣ ифода меёбанд: «идеология ҳамчун илм дар бораи идеяҳо, қиқонунияти ташаккули давлат ва қомеаро инъикос мекунад, идеология ба сифати мафҳуме, ки тамоюли иҷтимоию сиёсӣ ва аҳаммияти ақидаҳо, назарияҳо ва консепсияҳои гуногунро меомӯзад, инчунин идеология ҳамчун предмети таҳқиқот ва мафҳуми инструменталӣ дар илмҳои иҷтимоӣ» [2, 56]. Маъниҳои ифодашуда ҳамзамон моҳияти бисёрҷанба доштани идеологияҳоро низ собит месозад. Вале умумияти онҳо дар мақсади истифодаи он аён мегардад. Яъне он ба сифати василаи иҷтимоию сиёсии аз ҷониби давлату қомеа васеъ истифодашаванда баррасӣ карда мешавад. Аз ин ҷо хулоса баровардан мумкин аст, ки идеология ба сифати василаи муҳим дар ғайолияти давлат баромад намуда, тавассути ифодаи манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, муборизаҳои сиёсиро шакл медиҳад. Ҳамин аст, ки давлатҳо кӯшиш мекунанд аз идеология ҳамчун василаи муттаҳидсозанда истифода баранд.

Воқеияти таърихӣ нишон медиҳад, ки суботи сиёсӣ ҳамчун омил муҳими таъмини рушди давлат бо таҳдидҳои дорои хусусияти гуногун рӯ ба рӯ шуда истодааст. Раванди муосири рушди муносибатҳо байни кишварҳо дар минтақа ва ҷаҳон то як дараҷа хусусияти зудтағйирёбанда ва пешгӯйинашавандақабул намуда истодааст. Тамоюле, ки солҳои охир ба таври рӯйирист ҷараён гирифта истодааст, ин водорсозии давлатҳо аз ҷониби баъзе азқудратҳои ҷаҳонӣ ба тағйири мавқеъ вобаста ба масъалаҳои муайяни сиёсии дорои хусусияти байналмилалӣ мебошад. Дар ҷунин шароит масъалаи интиҳоби масири ба манфиатҳои миллии давлатҳо мувофиқ баъзан боиси нофаҳмиҳо низ шуда метавонад. Вобаста ба ин, дар ҷунин шароити мушкилу мураккаб таъмини суботи сиёсӣ ба сифати афзалият дар сиёсати давлатӣ баромад мекунад.

Хусусияти дигари равандҳои сиёсии ҷараёndoшта дар он аст, ки мубориза ва рақобатҳои сиёсӣ бо истифода аз маҷмуи технологияҳои гуногуни ба даст овардани мақсад

амалӣ гашта, хусусияти гибридӣ доранд. Дар ин масир истифодаи василаҳои мафкуравӣ нақши хосса дошта, солҳои охир талабот ба он хеле зиёд шуда истодаанд. Ба ақидаи М.С.Козирев: «Чангҳои садаи XX1, аз рӯи мушоҳида, чангҳо дар фазои маънӣ, арзишҳо, намунаҳои шуури оммавӣ буда, дар фазои иттилоотӣ мегузаранд. Агар дар асри XX ғалабаро бартарияти технологияҳои ҳарбӣ истифодаи таъмин мекард, пас дар асри XX1 маҷмӯи аввалро технологияҳои пешрафтаи гуманитарӣ ишғол мекунанд» [1, 122]. Дар ин ҳолат муаллиф зеро мафҳуми «технологияҳои пешрафтаи гуманитарӣ» истифодаи василаҳои идеологию иттилоотиеро дар назар дорад, ки дар набардҳои солҳои охир ба таври васеъ истифода шуда истодаанд. Аҳамияти ғояҳо ҳамчун ҷузъҳои таркибии идеологияҳо Г.Лебон таъкид намуда, қайд мекунад, ки: «Ғояҳо пружинаҳои ноаёнӣ моддаҳо мебошанд. Вақте, ки онҳо аз байн мераванд, таҳкурсии тамаддун ва муассисаҳо ҳам шикаста мешавад» [3, 150]. Аз ин ҷо ҳулоса баровардан мумкин аст, ки муборизаи ғояву арзишҳо василаи шакли муайяни муносибатҳо, бигузор муносибатҳои низой ҳам бошад.

Вобаста ба ин С.Ятимов дурустқайд мекунад, ки: «Зиддияти арзишҳо зиддияти ҳатронок ва мушкилҳалшаванда мебошад. То замоне, ки ҷаҳон боқист, ин зиддиятҳо боқӣ мемонанд» [4, 42]. Аз ин нуқтаи назар, мо бо воқеияте рӯбарӯ ҳастем, ки дар он бархӯрд ва зиддияти арзишҳо боиси ноамнӣ ва бесуботии ҷомеаҳо гашта истодаанд. Зухуроте, ки солҳои зиёд аст атрофи он муҳофизаҳо идома доранд, бархӯрди тамаддунҳо мебошад, ки ҳар қадам тамаддун баҳри тарғиб ва паҳн намудани арзишҳои худ талош намуда истодааст.

Дар ин замина «технологияҳои пешрафтаи гуманитарӣ» тавассути таҳмили ғоя ва арзишҳои ба манфиатҳои ҷонибҳо ҷавобгӯ шуури ҷамъиятиро тағйир дода, онро кӯшиши ба ҳадафҳои худ мутобиқ намудан дорад.

Дар шароити кишвари мо, ки дар самти идеологӣ гуногунии мафкуравӣ эълон шудааст, таҳкими заминаҳои арзишӣ ва ғоявӣ ҷомеа бояд дар заминаи мақсадҳои эълоннамудаи давлат сурат гирад. Дар ин замина метавон суҳанони сиёсатшиноси тоҷик С.Ятимовро ёдовар шуд, ки ӯ менависад: «Арзишмандтарин идеология дар ғояҳои нигоҳдории истиқлолияти давлатӣ, тамомияти арзӣ, ваҳдати миллӣ, рушди демократӣ ва таъмини пешрафти устувори иқтисодӣ аз рӯи таҷрибаи кишварҳои муттараққӣ зухур меёбад» [4, 42]. Вобаста ба ин, ягон ғояи дигар наметавонад аз мақсадҳои эълоншуда боло бошад.

Аз диди назариявӣ идеология бояд ҳамчун василаи таҳмикудрат аз ҷониби ҳокимият тарғибу татбиқ карда шавад. Вале рушди ҷомеа вазифаи тарғибу ташвиқи идеологиро бар фазои фарохтар ва аз ҷониби субъектҳои дигар низ тақозо намуда истодааст. Вобаста ба ин, мо мушоҳида менамоем, ки таъмини устувори идеологӣ ба фаъолияти муҳими ҷамъиятӣ мубаддал шуда истодааст. Яъне, сафарбарнамоии нерӯҳои ҷомеаи шахрвандӣ ҳам дар ин масир зарур мебошад.

Пайдоиши ғояҳои тарғибкунандаи устувори эътиқод, ки моҳияти онҳо сиёсигардонии дин ва ба омили экстремизму терроризм табдил додани он мебошад, яке аз намунаҳои эҷоди таҳдид ба суботи сиёсӣ ва амнияти ҷамъиятӣ мебошад. Вобаста ба ҷанбаҳои функционалии дин ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ Ф.Баротзодақайд мекунад, ки: «Имрӯз дин метавонад ҳамчун як ҳодисаи комилан идеологӣ арзи вучуд наояд, вазифаи муҳими меъёрӣ-ахлоқиро анҷом диҳад. Ва дар айни замон метавонад маҳсулоти «бозорӣ» бошад, вазифаи «молро» дар матнҳои мухталиф иҷро наояд. Дар охири солҳои 1980 ва ибтидои солҳои 1990 ислом зоҳиран ба ҳайси ифодакунандаи эҳёи ҳудудиносии миллӣ ва фарҳангии сокинони мусалмони Тоҷикистон ҳудро вонамуд намуд ва ба раванди «бозгаштан» ба «решаҳои кӯҳани мардумӣ» ё «эътиқоди ниёгон» табдил гардид. Вале аслан ин бозандешӣ дар шакли ҷаҳонбинии «наҳзати исломӣ» маънои баргаштан ба «исломи ноб»-и бунёдгароро дошт, ки дар меҳвари он ифротгароии зиддимилликатори гирифта буд» [5, 7.]. Таҷрибаи таърихӣ мазкур бори дигар ҳушдор медиҳад, ки ҳама гуна дин ва талошҳои дингароӣ дар пайи тарғиби арзишҳои худ буда, ғояҳои ҳудудиносии миллӣ ва эҳё миллию фарҳангӣ моҳиятан ба концепсияи бунёдгароёнаи он мувофиқ нестанд. Ин нерӯҳо аз ғояҳои зикргардида дар марҳилаҳои муайяни фаъолияти худ метавонанд бо мақсади назарфиребии сиёсӣ истифода баранд.

Ҳамзамон, бо ин, воқеияти сиёсӣ собит месозад, ки ақидаҳои ифротии динӣ, ки дар пояи салафиягарой, ҳизб-ут-таҳрир, ансоруллоҳ ва ғайраю ҳоказо ба сифати ҷамъиятҳои экстремистии террористӣ шинохта шудаанд, ба ҳеҷ вачҳ бо консепсияи давлати миллӣ мувофиқ нестанд. Идеологияе, ки онҳо ҷонибдорӣ менамоянд, бунёди хилофатро тарғиб намуда, сарҳадҳои давлатҳои миллӣ ва дастовардҳои фарҳангии тамаддунии миллатро сарфи назар мекунад. Аз ин рӯ, шинохти моҳияти идеологияҳои мазкур имкон медиҳад, ки хатари онҳо на танҳо ба шуури миллӣ, инчунин ба ягонагии мазҳабӣ низ саривақт дарк карда шавад. Вобаста ба ин масъала, С.С.Ятимовқайд мекунад, ки: «Барои мисол, вобаста ба идеологияи динӣ, ки аз ҷониби ҳадамотҳои махсуси ҷаҳон ва ҳама субъектҳои аз нигоҳи сиёсӣ номуваффақ суиистифода мешавад, ҳамеша як масъала ҷой дорад. Яъне, предмети асосӣ, ки дар атрофи он гуё идеология ташаккул меёбад, аз ҷониби субъектҳои сиёсӣ дар дахҳо шакл шарҳу тавзеҳ дода мешавад. Ин тафсиру шарҳдиҳиҳо ва таълимоту назарияҳои сода нестанд. Ҳар нафаре, ки ба майдони набардҳои идеологӣ ворид мешавад, мекушад афкори ҷамъиятиро монополия намояд» [4, 31]. Монополия ва минбаъд идора намудани афкори ҷамъиятӣ технологияи пазируфтаи набардҳои идеологӣ махсус меёбад. Дар ҷараёни он мутеъгардонии равонию зеҳнӣ ба амал омада, дар натиҷа идоракунии субъекти сиёсат осон мегардад. Зеро вақте, ки шуури инсонқудрати муқовимат ба таъсиррасониҳои берунаро аз даст медиҳад, он аслан ба объекти идоракунӣ ва иҷрокунандаи «беабон» мубаддал мегардад. Чунин нафарон ба суботи ҷомеа дар дилхоҳ лаҳза хатар эҷод карда метавонанд. Хусусан вақте, ки таъсиррасони ҷанбаи эътиқодӣ дорад, хатари он ба маротиб зиёд аст.

Вобаста ба ин, метавон хулоса намуд, ки идеологияи исломи сиёсӣ дар ҳама гуна шаклу мазмунаш ҳамчун таҳдид ба суботи сиёсии ҷомеа боқӣ мемонад. Аз ин рӯ, дар шароити мавҷудияти таҳдиди мазкур коркарди механизмҳои идеологии муқовиматкунандае лозим мебошад, ки тавонанд шуури ҷамъиятиро аз ин таъсирот эмин нигоҳ доранд. Дар сатҳи меъёрӣ чунин замина мавҷуд мебошад. Моддаи 8 Конститутсияи Тоҷикистон муқаррар намудааст, ки: «Таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ, ки наҷодпарастӣ, миллатгарой, хусумат, бадбинии иҷтимоӣ ва мазҳабиро тарғиб мекунанд ва ё барои бо зӯрӣ сарнагун кардани сохтори конститусионӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳ даъват менамоянд, манъ аст.

Дар Тоҷикистон фаъолияти ҳизбҳои сиёсии дигар давлатҳо, таъсиси ҳизбҳои хусусияти миллӣ ва динидошта, инчунин маблағгузори ҳизбҳои сиёсӣ аз ҷониби давлатҳо ва созмонҳои хориҷӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва шахрвандони хориҷӣ манъ аст» [6,]. Вобаста ба ин метавонқайд намуд, ки давлат чораҳои ҳуқуқиро вобаста ба пешгирии воридшавӣ ва ё ташаккули идеологияи дорой хусусияти экстремистии террористӣ, тарғибкунандаи хусумату бадбинии миллӣ, иҷтимоӣ ва динӣ муқаррар намудааст. Дар заминаи он василаҳои ҳуқуқии таъминкунандаи суботи сиёсии ҷомеа амалӣ карда мешаванд.

Ҳамзамон бо ин, таҷриба нишон медиҳад, ки барои устувор нигоҳ доштани суботи тартиботи ҷамъиятӣ ва таъмини устувории идеологии шахрвандон истифодаи маҷмуи муайяни чораҳо зарур мебошад. Вобаста ба ин масъалаи муҳим самаранокии фаъолияти идеологӣ, тарғибу ташвиқи таъсиррасон ва мусоидат ба дарки афзалияти манфиатҳои миллии давлатӣ аз ҷониби ҷомеа мебошад.

Ба ақидаи мо, дар раванди устуворгардонии идеологии ҷомеа коркарди идеологияи ягонаи миллӣ зарур мебошад. Идеологияи миллӣ омили муҳимми аз байн бурдани зухуроти ноустувории психологӣ ва идеологӣ дар пешорӯи мушкилиҳои пайдошаванда, осебпазирии фазои иттилоотии идеологӣ дар замони авҷи таҳҷуми мунтазами иттилоотӣ, фаъолияти мақсадноки дастгоҳи иттилоотӣ ва идеологии душманони беруна буда, тавассути қавигардонии маънавӣ ва сиёсии афкори ҷамъиятӣ имкони устуворгардонии мафкуравии ҷомеаро фароҳам меоварад.

Идеологияи миллӣ бояд маҷмуи муайяни арзишҳо, меъёрҳо вақоидаю ғояҳои дар бар гирад, ки онҳо самтҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангиро ифода намоянд. Аз он ҷумла:

- арзишҳо ва меъёрҳои сиёсӣ: Озодӣ, Истиқлол, давлатмехварӣ, дунявият, ҳуқуқбунёдӣ, демократӣ, ягона, иҷтимоӣ будани давлат, эҳтироми ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд, интиҳоботҳои озод ва шаффоф, идоракунии президентӣ, гуногунакидагӣ, ислохотпазирӣ ва ислохотчигӣ, волоияти Конститутсия вақонунҳо, таҳаммулпазирии сиёсӣ, муносибати оштинопазир бо коррупсия ва ғайра;

- арзишҳо ва меъёрҳои иқтисодӣ: иқтисоди озод, таъмини амнияти озуқаворӣ, истиқлолияти энергетикӣ, рушди босуботи саноатӣ, муносибатҳои бозорӣ, рушди соҳибкорӣ, ҳуқуқ ба моликияти хусусӣ, шаффофият дар муносибатҳои иқтисодӣ, рақобати озод, озодӣ дар барқарор намудани робитаҳои хориҷӣ, тичорати озод, таъмини риояи қонунгузорӣ ва санадҳои дигари байналмилалӣ дар пешбурди фаъолияти иқтисодию соҳибкорӣ, таъмини бозори дохилӣ бо маводи воридотӣ, тақвият бахшидани нерӯи содиротии кишвар ва ғайра;

- арзишҳо ва меъёрҳои иҷтимоӣ: таъмини адолати иҷтимоӣ ва шароити арзандаи зиндагӣ барои ҳар як шахс, таъминоти иҷтимоӣ дар ҳолати корношоямӣ, пирӣ, дастгирии иҷтимоии гурӯҳҳои ниёзманд, танзими муҳоҷирати корӣ дар дохил ва хориҷ, омӯзиши ва танзими доимии бозори меҳнат, тайёр намудани мутахассисон аз рӯи талаботи бозори меҳнат, таъмини шуғли сермаҳсул, касбҳои замонавӣ, аз байн бурдани сегрегатсияи бозори меҳнат аз рӯи мансубияти ҷинсӣ ва ғайра;

- арзишҳо ва меъёрҳои таърихӣ: тарғиби анъанаҳои давлатдорӣ гузаштагон, эҳсоси баланди худшиносӣ, худгоҳӣ, ифтихори миллӣ, муборизаи беамон бо бегонапарастӣ, эҳё ватарғиби дастовардҳои фарҳангӣ, ҳунарҳои миллӣ, зинда нигоҳ доштани хотираи бузургони миллат, истифодаи эҷодиёти онҳо барои тарбияи худшиносӣ, мукаддасии Ватан ва марзу буми аҷдодӣ, эҳтироми сарвар, падару модар ва шахсони калонсол, ҳифзи дастовардҳои моддӣ ва ғайримоддӣ фарҳангӣ ва истифодаи онҳо барои муаррифии давлати миллӣ ва ҳоказо.

Идеологияи миллӣ василаи ҳуввиятсозии миллат буда, тавассути маҷмуи ташаккулёфтаи ғояҳои ягонагӣ, шинохт ва эътирофи умумияти таърихӣ, фарҳангӣ, ҳамзистӣ, ақида, эътиқод, анъана, меъёрҳои ахлоқӣ ва муқаррароти рафторӣ ифодагари сатҳи рушди сиёсӣ ва маънавии миллатро баланд мебардорад.

Раванди фаъолияти идеологӣ метавонад дар ҳолатҳои зерин самаранок бошад, агар:

доира ва ё маҷмуи арзишҳо, меъёрҳо, қоидаҳо ва ғояҳо, ки тавонанд ба шаклгирии комили фарҳанги сиёсӣ мусоидат намуда, дар зехни ҷомеа ҷой гирифта, рафтори сиёсии онҳоро танзим намояд, дақиқ муайян шуда бошанд;

низоми арзишҳо, меъёрҳо ва мукаддасоти дар доираи фарҳанги сиёсӣ эътирофшуда тавассути истифодаи усул ва василаҳои зарурӣ ба шахрвандон фаҳмонида дода шавад;

таъсирнокии чорабиниҳои идеологӣ ва тарғиботӣ ба шуур ва рафтори сиёсии шахрвандон бояд дар сатҳе ташкил карда шавад, ки онқудрати муқовимат бо ғояҳои таҳмилшавандаро дошта бошад;

осебпазирии фазои иттилоотӣ идеологӣ дар пешорӯи таҳҷуми мунтазами иттилоотӣ, фаъолияти мақсадноки дастгоҳи иттилоотӣ ва идеологии душманони беруна, самаранокӣ воқунишҳо ба онҳо бояд таҳти арзёбии доимӣ қарор гирад;

ниҳодҳои анъанавӣ, азқабалии шахсони калонсоли деҳа, зиёиёни обруманди ба ҷомеа таъсиррасон, шуроҳои собиқадорон ва занон, ки метавонанд дар раванди ташаккули афкори ҷомеа, шаклгирии рафтори аҳли ҷамоатчигӣ дар доираи меъёрҳо ва арзишҳои фарҳанги сиёсӣ таъсиргузор бошанд, дуруст сафарбар карда шаванд.

Ҳамин тариқ, таҳлили мавзӯи нишон медиҳад, ки дар шароити муносири рушди ҷомеа омили идеологӣ ба сифати василаи таъсиррасон ба равандҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ баромад намуда истодааст. Маҳз тавассути амалӣ намудани механизмҳои зикргардидаи “коркарди” фардҳо нерӯҳои манфиатдор имкон пайдо намуда истодаанд, ки доираи амалҳои худро васеъ ва бо харҷи нисбатан ками иқтисодӣ натиҷаҳои назаррас ба даст оваранд. Вобаста ба ин омили идеологиро метавон ҳамчун ҷузъи таркибии технологияҳои муносири набардҳои иттилоотӣ маънидод намуд, ки тавассути он имкони васеи мағзшӯии мавҷуд буда, нерӯҳои экстремистӣ террористӣ аз он хеле васеъ истифода намуда истодаанд. Дар робита ба вазъи

муосири ҷомеаи мо бошад, ҳаминаро ҳулоса намудан зарур аст, ки таъсиррасониҳои ҳамаҷузаи идеологӣ зарурати коркарди механизми мукаммали муқовиматкунандаро пеш гузошта, боло бурдани самараноки тадбирҳоро дар ин самт ба сифати вазифаи муҳим пеш гузоштааст.

АДАБИЁТ:

1. Козырев М. С. Историческое развитие идеологии // Вестник Костромского государственного университета. – 2014. - № 1. – С. 122-126.
2. Малинецкий Г. Г. Проектирование будущего, мониторинг и прогноз в контексте национальной безопасности // Наука Москвы и регионов. — 2007. — № 4. — С. 55 — 59.
3. Лебон Г. Психология народов и масс [Текст]/Гюстав Лебон – Москва, 2021. –352с.
4. Ятимов С. Идеология ва манфиатҳои миллӣ [Матн] / С.С. Ятимов – Душанбе, 2015.-192с.
5. Баротзода Ф., Нурулхақовк. Вазъи динӣ-сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон[Матн]/Ф.Баротзода,к.Нурулхақов – Душанбе, 2017.-128с.
6. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] – Душанбе, 2016.

НАҚШИ ОМИЛИ ИДЕОЛОГӢ ДАР ТАЪМИНИ СУБОТИ СИЁСИИ ҶОМЕА

Мақолаи мазкур ба таҳлили масъалаи нақши омили идеологӣ дар таъмини суботи ҷомеа бахшида шудааст. Дар он нақши идеология ҳамчун василаи муттаҳидкунандаи миллат арзёбӣ гардида, моҳият ва мазмуни муборизаҳои муосири идеологӣ таҳқиқ гардидааст. Нақши идеология ҳамчун омили таъмини суботи сиёсӣ аз паҳлӯҳои гуногун мавриди омӯзишқарор дода шуда, василаҳои идеологии таъсиррасон аз рӯйи мазмун ва нақшаион дарравандҳои сиёсӣ мавриди арзёбӣқарор дода шудааст. Ҳамчунин, аҳамият ва моҳияти идеологияи миллӣ, қисмҳои таркибӣ ва василаҳои боло бурдани таъсирнокии он низ мавриди омӯзишу таҳқиққарор гирифтаанд.

Вожаҳои калидӣ: идеология, суботи сиёсӣ, напорҳои идеологӣ, арзишҳо, ғояҳо, меъёрҳо, идеологияи миллӣ, ғуруҳҳои иҷтимоӣ, равандҳои сиёсӣ, василаҳои идеологӣ, назарфигурӣ, таъсиррасониҳои идеологӣ, мутеъғардониҳои психологӣ.

РОЛЬ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ФАКТОРА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА

Данная статья посвящена анализу роли идеологического фактора в обеспечении стабильности общества. В ней рассматривается роль идеологии как средства объединения нации, исследуется сущность и содержание современных идеологических войн. Разносторонне изучена роль идеологии как фактора обеспечения политической стабильности, дана оценка идеологическим средствам воздействия по их содержанию и роли в политических процессах. Также были изучены и исследованы значение и сущность национальной идеологии, ее составные части и средства повышения ее эффективности.

Ключевые слова: идеология, политическая стабильность, идеологические войны, ценности, идеи, нормы, национальная идеология, социальные группы, политические процессы, идеологические средства, манипуляция, идеологическое воздействие, психологическое подчинение.

THE ROLE OF THE IDEOLOGICAL FACTOR IN ENSURING THE POLITICAL STABILITY OF THE SOCIETY

This article is devoted to the analysis of the role of the ideological factor in ensuring the stability of society. In it, the role of ideology as a means of unifying the nation was assessed, and the essence and content of modern ideological struggles were investigated. The role of ideology as a factor in ensuring political stability has been studied from different angles, and ideological means of influence have been evaluated according to their content and role in political processes. Also, the importance and essence of the national ideology, its constituent parts and means of increasing its effectiveness have also been studied and researched.

Keywords: ideology, political stability, ideological wars, values, ideas, norms, national ideology, social groups, political processes, ideological means, manipulation, ideological influence, psychological subordination.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Хидирзода Махфират Умар-доктори илмҳои фалсафа, профессор, узви Комиссияи марказии интихобот ва раёнгирӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Суроға: ш. Душанбе, хиёбони Рудаки 42. тел.: (+992) 918639754, e-mail: makfirat@mail.ru

Тағоймуродов Некруз Рустамович-Мутахассиси пешбари раёсати таҳлил ва ояндабинии сиёсати дохилии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҷумҳурии Тоҷикистон. E-mail: nekruz_132@mail.ru. тел.: +992 900324444

Сведения об авторах:

Хидирзода Махфират Умар-Доктор философских наук, профессор, Член Центральной комиссии по выборам и референдумам Республики Таджикистан. Адрес: г. Душанбе, проспект Рудаки, 42. тел. : (+992) 918639754, e-mail: makfirat@mail.ru

Тағоймуродов Некруз Рустамович-Ведущий специалист отдела анализа внутренней политики и прогнозирования Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. E-mail: nekruz_132@mail.ru. тел.: +992 900324444

About the authors:

Hidirzoda Mahfirat Umar-Doctor of Philosophy, Professor, Member of the Central Commission for Elections and Referenda Republic of Tajikistan. Address: 42 Rudaki ave., Dushanbe. tel. : (+992) 918639754, e-mail: makfirat@mail.ru

Tagoymurodov Nekruz Rustamovich-Leading Specialist of the Domestic Policy Analysis and Forecasting Department of the Center for Strategic Studies under the President of the Republic of Tajikistan/@: nekruz_132@mail.ru.tel: +992 900324444

СОҲТОРҲОИ (ИТТИҲОДИЯҲОИ) ҲАМГИРОИИ ФАЗОИ ГЕОСЁСИИ АВРУОСИЁИ БУЗУРГ ДАР СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Бедилзода Ҳ., Нурализода С.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Ташкилотҳои минтақавӣ ва нақши онҳо дар сиёсати ҷаҳонӣ дар асри XX аҳамияти бештар пайдо карданд. Тақвияти мавқеъгирии соҳторҳои минтақавӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ ба андозаи бештар пас аз Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ба амал омад. Аммо ташаккули назариявии ин ҷараён ҳамчун яке аз навъҳои минтақашиносӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ дар ибтидои асри гузашта ба вуқӯъ пайваستاаст.

Омили дигари беруна ҷаҳонишавии иқтисодиёт вобаста бо пайдоиши типи нави минтақашиносӣ ва минтақасозии иқтисодиёт дар солҳои 90-ум мебошад. Ҷаҳонишавӣ парадигмаи тичоратиро аз байналмилалӣ то ҷаҳонӣ дигаргун намуд. Бо тараққӣ ёфтани равандҳои ҷаҳонишавӣ дар олам мустақилона ва берун аз доираи гурӯҳҳои ҳамгироии иқтисодӣ иштирок кардан дар тичорати байналмилалӣ барои давлат хеле душвор аст. Набудани бочи гумрукӣ ва монеаҳо барои рушди равобити тичорӣю иқтисодӣ кӯмаки калон мебошад. Ҷолишҳо ва таҳдидҳои муосир фаромарзнокӣ моҳияти онҳоро муайян кард. Терроризм, ифротгароӣ, ҳамлаҳои киберӣ, қочоқи маводи муҳаддир тарҳ ва ҷаҳорҷӯбаи ҷуғрофӣ надоранд.

Ҳангоми таҳлили нақш ва мавқеи созмонҳои минтақавӣ, пеш аз ҳама, фаҳмидан зарур аст, ки минтақаҳо чӣ гуна ташкил ва азнавсозӣ карда мешаванд, барои чӣ ва чӣ гуна субъектҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ дар шароити минтақавии расмӣ ва ғайрирасмӣ дар қаринаи ҷаҳонишавӣ муттаҳид мешаванд. Муаллифони гуногун ба муҳимияти омилҳои берунӣ дар бунёди актор будан дар сатҳи минтақа ишора мекунанд[1, 63]. Дар асоси ин, мо метавонем тахмин кунем, ки пайдоиши созмонҳои минтақавӣ ҳамчун иштирокчиёни ниҳодҳои идоракунии ҷаҳонӣ вобаста аст аз:

- таъсири мутақобилаи омилҳои дохилӣ ва хориҷӣ;
- тағйирот дар муҳити беруна ва ниҳодикунории минтақавӣ.

Гузашта аз ин, олимони ба масъалаҳои минтақашиносӣ машғулбуда, қатъиян ба он боваранд, ки ҷаҳонишавӣ ва тағйироти соҳторӣ боиси дигаргунсозии минтақавӣ мешаванд. Ҳамин тариқ, фаъолияти минтақавӣ як воқуниши ниҳодӣ ба тағйирот дар муҳити беруна мегардад.

Аз нуқтаи назари сиёсӣ созмонҳои минтақавӣ механизмҳои ҳалли мушкилоту таҳдидҳои муайянро пешниҳод намуда, раванди қабули қарорҳои сиёсати хориҷиро суръат мебахшад. Дар муносибатҳои муосири байналмилалӣ якқатор мушкилот ва вазифаҳои мавҷуданд, ки ҳамроҳангсозии ҳам миқёси минтақавӣ ва ҳам ҷаҳониро тақозо менамоянд. Аз ин рӯ, Тоҷикистон дар баробари ҳамкорӣҳои дуҷониба барои пешбурди сиёсати хориҷӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллии худ, бояд муносибатҳои мутақобиларо бо кишварҳои минтақа дар шакли соҳторҳои ҳамгироии минтақавӣ густариш диҳад. Чуноне, ки маълум аст ҷумҳуриҳои шӯравӣ аз ҷиҳати иқтисодӣ бо ҳам алоқаманд ва бо ҳам вобаста буданд. Пас аз пошхӯрии ИҶШС дар назди ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ вазифаи гузошта шуд, ки маҷмӯи робитаҳои минтақавӣ, аз ҷумла ҷомеаи иқтисодӣ, нақлиётӣ ва энергетикӣ дигаргун созанд. Вобастагии иқтисодӣ метавонад омили таҳдид дар воқеияти нави геополитикии ташаккулёбанда гардад. Дар натиҷаи ин ҳамгироии минтақавӣ дар дохили минтақа ба нақшаи дуум афтода, хусусияти декларативӣ гирифт. қайд намудан зарур аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамеша ҷонибдори ҳамкорӣҳои минтақавӣ буд. Ҳамкории зичи минтақавӣ барои ҷалби технологияҳои нав ва сармоягузориҳо ба саноати кишвар такони иловагӣ хоҳад буд.

Аз рӯи вазифа ва мақсадҳои функционалии ташкилотҳои минтақавӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар онҳо намоёндагӣ дорад, иштироки фаъоли Тоҷикистонро метавон ба чанд қисмат (сегмент) ҷудо намуд.

Аввалан қисмати (сегменти) сиёсии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил. Тавре маълум аст, ИДМ як навъ сохтори давраи гузариш гардид, ки дар соли 1991 бо мақсади ҳифзи ҳамкориҳои мутақобилаи сиёсӣ, фарҳангӣ, тичоратӣ иқтисодӣ ва нақлиётӣ энергетикӣ кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ таъсис ёфтааст. Дар соли 1991 асоси ташкилот бо имзои Созишномаи Беловеж, ки аз 14 банд иборат буд, гузошта шуд. Ба масъалаи қатъ намудани фаъолияти ИЧШС ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналхалқӣ банди алоҳида бахшида шуд буд.

Бақайдгирии институтсионалиро ИДМ соли 1993 бо имзо шудани Оинномаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, ки ҳуҷҷати асосии ташкилот гардид, гирифт[13, 34]. Пас аз имзои Оиннома раванди бақайдгирииконунгузории ташкилот оғоз ёфта, мақсад ва вазифаҳо, принципабули давлатҳои нав ба ташкилот, ҳамкорӣ бо дигар созмонҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ ва ғайра муайян карда шуданд. Заминаиконунгузории ИДМ ба якқатор созишномаҳо асос ёфтааст, ки қариб тамоми соҳаҳои ҳаёти давлатро ба танзим медароварданд. Ҳуҷҷатҳои бунёдии ИДМ Созишнома дар бораи таъсиси Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (08.12.1991), Эъломияи Алма-ато (21.12.1991) ва Оинномаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (22.01.1993) мебошанд[9, 2].

То имрӯз дар доираи соҳаи ҳуқуқи ИДМ зиёда аз 3000 санади ҳуқуқӣ ба имзо расидааст, ки зиёда аз 500 онҳо шартнома мебошад. Ин шартномаҳо доираи васеи муносибатҳои байнидавлатиро ба танзим медароранд ва онҳо инчунин ба ҳамоҳангсозии конунгузории миллии давлатҳои узви ИДМ нигаронида шудаанд.

Дар доираи ИДМ 84 мақомоти ҳамкориҳои байнидавлатии соҳавӣ амал мекунад. Сохторҳои асосии ниҳодии ИДМ мақомоти зерин мебошанд:

- Шӯрои сарони давлатҳои ИДМ;
- Шӯрои сарони ҳукуматҳои ИДМ;
- Шӯрои вазирони қорҳои хориҷии ИДМ;
- Шӯрои иқтисодии ИДМ;
- Ассамблеяи байнипарлумонии давлатҳои узви ИДМ;
- Суди иқтисодии ИДМ;
- Кумитаи иҷроияи ИДМ.

ИДМ муносибатҳоро дар фазои кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ танзим намуда, ҳадафҳо ва афзалиятҳои худро эълон кард:

ҳамкорӣ дар самтҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ, гуманитарӣ, фарҳангӣ;

ҳамкорӣ ва ҳамгироии байнидавлатӣ;

волоияти қонун ва ҳуқуқи инсон;

ҳамкориҳои байни давлатҳои узв дар таъмини сулҳу амнияти байналмилалӣ;

ба амал баровардани тадбирҳои самарабахши кам кардани яроқу аслиҳа ва хароҷотҳои ҳарбӣ, барҳам додани яроқи ядровӣ ва дигар навъҳои яроқи қатли ом, ноил шудан ба ярокпартоии пурра ва умумӣ;

ёрирсонӣ ба шахрвандони кишварҳои узв дар иртибот, муносибот ва ҷойивазкунии озод дар қаламрави Иттиҳод;

кӯмаки мутақобилаи ҳуқуқӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаҳои дигари муносибатҳои ҳуқуқӣ[10, 3].

Ба ақидаи мо, дар асоси таҳлили мақсадҳои ташкилот, мо ба чунин хулоса омада метавонем, ки вай вазифаҳои конкретӣ надошта, мақсадҳои ба миён гузошташуда хеле абстрактӣ буданд. ИДМ ташкилоти байналмиллалӣ эълон карда шуд, аммо низоми ташкили айнияти нав, ки ҳоси ин гуна ассотсиатсия аст, фикр карда нашуда буд. Худи ғояи ҳамгироии нав то охир таҳлил нагардида буд. Дар доираи сохтори нави ИДМ бисёр шартномаю созишномаҳо механизми дурусти амалигардонӣ ва татбиқи онҳоро надоштанд. Набудани чараёни мусбат дар ҳамгироии шакли (формати) ИДМ ба сатҳҳои гуногуни рушди иқтисоди кишварҳои узви ИДМ алоқаманд буд, гузашта аз ин, пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ тақрибан ҳар як ҷумҳурии собиқ Шӯравӣ ба мушкилоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ дучор шуд. Набудани робитаҳои пурраи иқтисодӣ ба аз нав дида баромадани афзалиятҳои иқтисоди берунии кишварҳо оварда расонид. Аз ҷумла, тавачҷӯҳ ба кишварҳои сеюме, ки омода

буданд лоиҳаҳои бузурги сармоягузорию рушд диҳанд, дода шуда буд. Ҳамаи ин омилҳо ба он далел сабаб шуданд, ки ИДМ иттиҳоди номиналии ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ гардид.

Омили дигари муҳим, ки ба таназзулҳои ИДМ оварда расонид, ба назари мо, он аст, ки дар ташкилот суръати ягонаи ҳамгирӣ ва инкишофи мушобеҳи иқтисодӣ набуд. ИДМ ба ҳамгироии гуногунсуръат ва бисёрҷабҳа равона карда шуд [6, 55].

Сарфи назар аз камбудҳои назаррас дар сохтмони ин гуна сохтори ҳамгирӣ, натиҷаҳои мусбат низ ба даст оварда шудаанд. Аҳамияти таърихӣ ташкилот дар навбати аввал бо он муайян карда мешавад, ки дар ибтидои солҳои 90-уми асри XX ИДМ платформаи барпо намудани шакли нави муносибатҳои мутақобила бо субъектҳои нави муносибатҳои байналхалқӣ гардид.

Дар марҳалаи ҳозира ИДМ ташкилотест, ки ҷомеаи ниҳодию ташкилӣ ва то андозае меъёрию ҳуқуқии миёни давлатҳои пасошӯравиро таъмин менамояд. ИДМ ҳамасола нишастҳои (саммитҳо) сарони кишварҳои узви Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро баргузор менамояд, ки онҳо як навъ нишондиҳандаи рушди муносибатҳои мутақобилаи дохили иттиҳодия мебошанд, дар чараҳои ин нишастҳо баъзан ихтилофҳо ба амал меоянд, ки бо баррасии мавқеи кишварҳо дар формати ИДМ алоқаманданд.

Ҳамаи гуфтаҳои болоро хулоса намуда, мо метавонем қайд намоем, ки барои кишварҳои Осиёи Марказӣ шароити объективӣ муносибатҳои мухталифро ба самтҳо ва суръати ҳамгирӣ дар доираи ИДМ муайян мекард, аммо зиддиятҳо ва мушкилоте, ки ҳал намудан зарур буд, ба фаъл гардонидани ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ байни ҳамдигар кӯмак намуданд. Иқтисодӣ ҳамгироии Осиёи Марказӣ дар таъсиси Иттиҳоди Осиёи Марказӣ (ИОМ) зоҳир гардид.

Дувумин бошад бахши амниятӣ Созишномаи Паймони Амниятӣ Дастаҷамъ (ОДКБ). Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ ба як қатор таҳдидҳо ва ҷолишҳои ҷиддӣ дохиливу хориҷӣ дучор гардиданд. Дар тӯли рушди таърихӣ худ ҳар як кишвар ба ин таҳдидҳо ба таври худ воқуниш нишон додааст, аммо хусусияти фаромиллии аксари ҷолишҳо ба яке аз асосҳои муттаҳидсозии захираҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ барои ҳалли самараноки онҳо гардид. Воқеияти муосир шароити нави таъмини амниятӣ минтақаро тақозо мекунад. Ҳар як низоми амниятӣ миллӣ бояд як ҷузъи низоми минтақавӣ ва низоми минтақавӣ, дар навбати худ, ҷузъи низоми амниятӣ ҷаҳонӣ гардад. Ба ибораи дигар, таъмини амниятӣ миллии ҳар як кишвари минтақа бояд манбаи таъмини амниятӣ минтақавӣ бошад.

Осиёи Марказӣ ба самти таъмини амниятӣ СПАД шомил мебошад, ки мафҳуми таъмини амниятӣ дастаҷамъӣ аз он асос ёфтааст. СПАД самарабахшии худро намоиш медиҳад. Ин созмон, ки соли 1992 таъсис ёфтааст, ҳадафи асосии дифоӣ дастаҷамъонаро аз таҳдидҳои муштаракӣ ҳам берунӣ ва ҳам дохилӣ эълон кардааст.

Созмони Паймони Амниятӣ Дастаҷамъӣ дорои заминаи бунёдии шартномавӣ ҳуқуқӣ, мақомот, платформаҳо ва сохторҳои мухталифе, ки фаъолияти ин созмонро ба танзим мебарорад, аз ҷумла, Шӯрои Вазирони дифоӣ СПАД, Шӯрои Вазирони қорҳои хориҷии СПАД ва Кумитаи ҳарбӣ мебошад. Агар бо дигар созмонҳои минтақавӣ, ки дар Осиёи Марказӣ фаъолият мекунанд, қиёс кунем, метавон хулоса кард, ки СПАД сохтори бо зинанизоми ҳокимиятии мурабба сохташуда мебошад.

Дар соли 2009 Нерӯҳои дастҷамъонаи воқуниши фаврӣ (НДВФ) таъсис дода шуд, ки ҳадафи он на танҳо мубориза бо таҷовузи беруна, муқовимат бо қочоқи маводи мухаддир, ифротгарӣ ва терроризм, балки бартараф намудани оқибатҳои ҳолатҳои фавқулодда низ мебошад [7,3]. Дар сохтори СПАДкуваҳои сулҳпарвар, Нерӯҳои дастҷамъии ҳавоӣ ва Нерӯҳои дастҷамъонаи воқуниши фаврӣ (НДВФ, ҳудуди 18 ҳазор нафар) амал мекунанд, ки қувваи асосии зарбдори созмон махсус мешаванд.

СПАД ҳадафҳои асосии худро эълон кард:

таҳкими сулҳ, таъмини амниятӣ байналмилалӣ ва минтақавӣ;

ҳамоҳангсозӣ ва муттаҳидсозии кӯшишҳо дар мубориза бар зидди терроризми байналхалқӣ ва дигар таҳдидҳои муосири амниятӣ;

муҳофизат дар асоси истиқлолияти дастаҷамъона, тамомияти арзӣ ва соҳибхитиёрии давлатҳои узв [3, 3].

Ба ақидаи мо, яке аз ҷузъҳои муҳими фаъолияти СПАД ҳамкориҳо бо чунин созмонҳо ба монанди СХШ ва САҲА мебошад. Азбаски созмонҳо дар доираи як майдони ҷуғрофӣ ҳамкорӣ мекунанд, ҳамкориҳои созмонҳо ба сохторҳо имкон медиҳад, ки қори якдигарро тақрор наkunанд ва муҳимтар аз ҳама, якқатор мушкilotи гуногунро тавассути кӯшишҳои муштарак ҳал кунанд. Имрӯз СПАД ва САҲА Лоиха доир ба идоракунии сарҳадот дар Осиёи Марказӣ аллакай амалӣ кардаанд, ки ки мақсад аз он ҳамкориҳои зич дар соҳаи таҷҳизоти техникаи сарҳадҳои байни Афғонистон ва мамлакатҳои Осиёи Миёна буд [12, 4].

Бояд қайд кард, ки ҳангоми таҳлили фаъолияти СПАД, як қатор омилҳои мавҷуданд, ки масири ояндаи рушди ин созмонро муайян мекунанд:

Аввалан, дар макони ҳудудии СПАД фазои ягонаи амнияти Авруосиё (дар мисоли НАТО) вуҷуд надорад, он пароканда, норавшан ва дохилан муҳолиф боқӣ мемонад.

Дуюм, барои таҳкими мавқеи СПАД ҳамчун ташкилоти минтақавии амнияти дастаҷамъӣ, ба он зарур аст, ки ҷузъи сиёсиро рушд диҳад, низоъҳо дар қаламрави кишварҳои иштирокчиҳо ба танзим дарорад, мониторинги пеш аз низоъ гузаронад ва арсенали тадбирҳо ва таҳримҳои пешгирикунандаро инкишоф диҳад, равандҳои гуфтушунид ва банизомдарории пас аз низоъро ташкил намояд.

Сеюм, фаъолияти сулҳпарвариро бояд пурзур кард. “Созишнома дар бораи фаъолияти сулҳҷӯёна” ва “Низомнома дар бораи қувваҳои муштаракӣ сулҳофари СПАД” танҳо дар сурате маъно доранд, ки агар СПАД ҷои ҳудро барои миёнаравии фаъолона дар ҳалли низоъҳо, ҳадди ақал дар қаламрави кишварҳои узв муайян кунад.

Як мушкilotи дигар мавҷуд аст: ҳеҷ кадоме аз қисмҳои ба қувваҳои зудҳаракаткунандаи дастаҷамъӣ (ҚЗХД) дохилшаванда, ба истиснои қисмҳои Русия, ҳанӯз ба сатҳи зарурии омодагии ҷангӣ пурра ҷавобгӯ нестанд. Комилан равшан аст, ки дар ҷанд соли наздик мубориза бо терроризм, ифротгароӣ ва қочоқи маводи муҳаддир буд ва дар оянда ҳамчун омилҳои низомтаъсисдиҳандаи ҳамкориҳои ҳарбию сиёсӣ боқӣ хоҳад монд, ва маҳз дар ҳамин самтҳо бояд фаъолияти СПАД ҳам мустақилона ва ҳам дар иртибот бо созмонҳои дигаре, ки дар назди худ вазифаҳои шабех гузоштаанд, пеш аз ҳама СХШ ва СААШ, вусъат дода шавад. Ҳодисаҳои ҷанд соли охир нишон медиҳанд, ки ин низоми амниятӣ табодуллотро аз сар мегузаронад. Ҳадди ақал, низоми амнияти Осиёи Марказӣ метавонад ба равандҳои геополитикӣ эътино намояд, ки ин далели тағйири Паймони амнияти дастаҷамъӣ ба Созмони Паймони Амнияти Дастаҷамъӣ мебошад.

Тақвияти ҷузъи ҳарбию сиёсӣ дар доираи Созмони ҳамкориҳои Шанхай доир ба оғози ташаккули низоми амнияти минтақавӣ шаҳодат медиҳад, ки барои кафолати суботи ҳарбию сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодии минтақа пешбинӣ шудааст. Тағйироте, ки дар минтақа ва ҷаҳон солҳои охир ба вуқӯъ пайваست, гувоҳӣ медиҳад, ки қаблан муносибатҳо ба мушкilotи таъмини амнияти минтақавӣ хусусияти дигар доштанд ва суҳан асосан дар бораи таҷовузи беруна мерафт, аммо имрӯз таҳдидҳо тағйир ёфтаанд ва барои минтақа хатари тарканда мушкilotе, ки баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ба мерос мондаанд, яъне масъалаҳои батанзимдароварданашуда байни давлатҳои Осиёи Марказӣ, аз қабилҳои муҳолифатҳои байни миллатҳо, мушкilotи мавзӯҳои баҳсӣ, тақсмоти об ва захираҳои энергетикӣ гардидаанд. Маҳз ҳамин омилҳо дар ташаккули низоми амнияти минтақавӣ омилҳои асосӣ мебошанд.

Мутаассифона, дар як соли охир дар ҳалли низоъҳои байни давлатҳо тағйироти ҷиддӣ ба амал наомадааст, вале баъзе масъалаҳо, масалан, масъалаи муайян кардани сарҳади давлатҳои Осиёи Марказӣ ба ҳар ҳол аз нуқтаи шахшуда ҳаракат карданд. Кишварҳо тавонистанд оид ба ҳалли ин мушкilot ба муқолама ворид шаванд, ҳарчанд, ки ба маҷмӯи нави мушкilot дучор шуданд. Хусусият ва марҳалаҳои ташаккули низоми амнияти минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ асосан дараҷаи мушкilotи мавҷударо муайян мекарданд. Дар натиҷаи ин равандҳо давлатҳои Осиёи Марказӣ бо мушкilotи мураккаби бухрони иқтисодӣ

ва таназзули истехсолот, афзоиши бекорӣ ва норозигии иҷтимоии шахрвандон, чараёни муҳоҷирати давлатҳои Осиёи Марказӣ бархӯрданд.

Дар шарҳи ин ва ё он мушкилоти истифодаи об ихтилофҳои муайяне мавҷуданд, ки дар муносибатҳои мутақобилаи кишварҳо доир ба ин масъала то андозае баланд шудани шиддат ба назар мерасад. Масъалаи ақаллиятҳои этникӣ дар ин марҳалаи тараққиёт тезутундшавии воқеан навро ба даст меорад. Ин мушкилот қариб ҳамаи кишварҳои Осиёи Марказӣ мебошад, зеро дар ин ҷо сукувати мардум хеле гуногуншакл аст.

Ақаллиятҳои дар кишвар зиндагикунанда миллатҳои бартаридошта дар давлатҳои ҳамсоя мебошанд, аз ин рӯ хатари баамалоии зиддияти байни миллатҳо вучуд дорад. Афзоиши шумораи аҳоли дар минтақаи Осиёи Марказӣ ҳамчун мушкилоти ҷиддии хусусияти демографидошта ба ҳисоб меравад, ки ба таркиб ва паҳншавии он дар миқёси минтақавӣ таъсири ҷиддӣ мерасонад. Дар баробари ҳамин суръати афзоиши аҳоли дар кишварҳои минтақа ниҳоят гуногуншакланд.

Созмони Ҳамкориҳои Шанхай. Таърихи таъсис ва рушди СХШ-ро шартан ба се марҳила тақсим кардан мумкин аст:

1. Давраи аввал солҳои 1996-2001-ро дар бар мегирад, вақте ки раванди ташаккули созмон ба вуқӯъ пайваستا, ба таҳкими эътимод ва ҷораҳои амниятӣ таваҷҷӯҳ зоҳир карда шуд. Натиҷаи фаъолияти ин давра ибтидои механизми кори «панҷгонаи Шанхай» гардид.

2. Давраи дуюм солҳои 2001-2004-ро дар бар мегирад. Дикқати махсус ба таъмини амният зидди «се бадӣ» дода шуда буд. Натиҷаи ин марҳила таъсиси СХШ ва ниҳодҳои он гардид. Ду сохтори доимӣ – Котиботи СХШ ва Сохтори минтақавии зиддитеррористӣ (СМЗТ) таъсис дода шуданд.

3. Давраи сеюм оғози худро аз соли 2004 гирифта то имрӯз идома меёбад. Марҳилаи сеюм густариши самтҳои ҳамкории байни кишварҳои иштирокчӣ тавсиф карда мешавад. Ҳодисаи муҳим он далел буд, ки СХШ дар Созмони Милали Муттаҳид мақоми нозирро гирифт ва ҳамкории фаъолонро бо созмонҳои гуногуни байналмилалӣ, аз қабили Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ), Созмони Паймони Амнӣ ва Таҳдиди (СПАТ), Созмони Амнӣ ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) ва Ассотсиатсияи кишварҳои Ҷануби Шарқӣ (АКҶШ) шурӯъ намуд.

Сохтор ҳамкороиро дар соҳаи амният пурзур карда истода, дигаргун ва рушд намуд. СХШ мубориза бо ифротгарии динӣ, сепаратизми этникӣ ва терроризмро соҳаи фаъолияти худ эълон намуда, барои ҳамкории самаранок байни кишварҳои узв тарафдор ҳамчун як платформа шуд, гузашта аз ин, СХШ доираи ҳамкороӣро пайваستا афзоиш дод ва имрӯз доираи фаъолияти СХШ хеле васеъ мебошад. Айни замон СХШ дар соҳаҳои сиёсат, иқтисод, тичорат, маориф, сайёҳӣ, фарҳанг ва муҳити зист фаъолон ҳамкорӣ мекунад.

Дар доираи макроминтақаи Авруосиёи Созмони Ҳамкориҳои Шанхай тамсилаи нави пайвандӣ ё омехтаи шарикӣ минтақавӣ байнидавлатӣ мебошад. Ба назари мо, бартариҳои асосии СХШ дар он аст, ки он як созмони кушодааст, ки ба ҳамкороӣҳои густурдаи байналмилалӣ, аз ҷумла имкони тавсеаи узвияти он нигаронида шудааст. Ибтидои он, ки СХШ умедбахш ва афзалиятнок мебошад, дар он аст, ки бисёре аз кишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ хоҳиши ба сафи он дохил шуданро изҳор кардаанд. Дар солҳои 2004-2005 Муғулистон, Ҳинд, Покистон ва Эрон мақоми нозирро гирифта, Беларус, Непал ва Шри-Ланка низ дар бораи хоҳиши ба даст овардани он иброз намуданд. Котиботи СХШ яқоя бо кишварҳои узв барои таъсиси шаклҳои қобили қабули ҳамкорӣ бо нозирон кор мекунад. Соли 2017 Ҳиндустон ва Покистон ба сифати аъзои комилҳуқуқ ба сафи СХШ пазируфта шуданд. Бо муттаҳид кардани ҷаҳор қудрати ҳастай (Ҳиндустон, Чин, Русия ва Покистон) – нисфи клуби ҳастаи ҷаҳон – шакли СХШ унсури иловагии пуштибон дар низомии нигоҳдории суботи стратегӣ ҷаҳонӣ гардид. Соли 2021 Эрон ҳамчун аъзои комилҳуқуқ ба ин созмон пазируфта шуд. СХШ бо ҳашт кишвари узв санги асосии континенти авруосиёи гардид.

Соли 2004 СХШ мақоми нозирро дар Маҷмаи Умумии СММ ба даст оварда, робитаҳои доимии он бо Барномаи Рушди Созмони Милали Муттаҳид (БРСММ) ва Комиссияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ барои Осиё ва Уқёнуси Ором (КИИОУО) дастгирӣ карда мешавад.

Солҳои 2005-2007 бо Ассотсиатсияи кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ (АКОЧШ), Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ), Иттиҳоди иқтисодии АвруОсиё (ИИАврОс) ва Созмони Паймони Амнияти Дастаҷамъӣ (СПАД) ёддоштҳои хусни тафохум дар бораи ҳамдигарфаҳмӣ баста шуда буданд, ки ҳоло айнан ҳамин хел ҳуҷҷатҳо бо Созмони ҳамкории иқтисодӣ (СҲИ) ва Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё (МХТБО) дар марҳилаи коркардқарор доранд.

Воситаи фаъол дар доираи СҲШ форумҳо ва саммитҳои гуногун мебошанд, ки дар натиҷаи онҳо қарорҳои муҳими сиёсати хориҷӣ ва иқтисодии хориҷӣ қабул карда мешаванд.

Вобаста ба ин, амиқсозӣ ва густариши минбаъдаи муносибатҳо дар доираи СҲШ ба манфиатҳои миллии давлати мо ҷавобгӯ мебошад. Таҳлили арзёбии коршиносон нишон медиҳад, ки ҳамкории байни аъзоёни созмон аллакай аз доираи масъалаҳои амниятӣ, ба эътидол овардани вазъ дар марз фаротар мегардад. Чунин самтҳои дигари ояндадори ҳамкорӣ, монанди ҳамкории иқтисодӣ, иттилоот, маданият, ҳамкории илмӣ ба тадриҷ таъин карда мешаванд. Фаъолияти худро дар тамоми самтҳои ҳамкорӣ дар ҷаҳорҷӯби Созмони ҳамкории Шанхай ба манфиати Ҷумҳурии Тоҷикистон пурзӯр менамояд.

Ҳодисаи муҳим дар таърихи СҲШ дар соли 2002 таъсис додани Сохтори минтақавии зиддитеррористӣ (СМЗТ) гардид. СМЗТ мақоми ташкилоти доимоамалкунанда бо намоёндагӣ дар шаҳри Тошканди Ҷумҳурии Ёзбекистон дорад. Аҳамияти аввалиндараҷа ба идомаи ҳамкорӣ дар мубориза бар зидди маводи муҳаддир ва таҳдиди террористӣ, ки аз қаламрави Афғонистон бармеояд, таъсиси “камарҳои амниятии зидди маводи муҳаддир” дар атрофи он ва илова намудани онҳо ба “камарбанди амниятии молиявӣ” бо мақсади пешгирии интиқоли даромад аз қочоқи маводи муҳаддир ба маблағгузори терроризм дода мешавад. Дар ин замина қорҳои муштарақ дар доираи «Созишномаи давлатҳои аъзои СҲШ оид ба ҳамкорӣ дар мубориза бар зидди муомилоти ғайриқонунии маводи нашъаовар, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳои онҳо» аз 17 июни соли 2004 пурзӯр карда мешавад.

Саъю кӯшиш барои фаъол гардонидани қори гурӯҳи «СҲШ-Афғонистон», ки вазифаи он мусоидат намудан ба танзими вазъият дар Афғонистон ва атрофи он, мусоидат ба ташаккули низоми миллии мубориза бо ҷудосозии пул ва маблағгузори терроризм дар Афғонистон мебошад, равона карда мешавад. Моҳи декабри соли 2007 барои ба Афғонистон додани мақоми нозир дар Гурӯҳи авруосиёӣ оид ба мубориза бо қонунгардонии даромадҳои ҷиноятӣ ва маблағгузори терроризм (ГАО) ташаббус гузошта шуд. Мутобиқи қарори Шӯрои сарони давлатҳои аъзои СҲШ аз 16 августи соли 2007 Гурӯҳи қоршиносони давлатҳои аъзои СҲШ оид ба амниятии байналмилалӣ иттилоотӣ (АБИ) таъсис дода шуд, ки вазифадор шудааст ҳамоҳангсозӣ ва назорат ба рафти иҷрои Нақшаи қорабиниҳои давлатҳои аъзои СҲШ оид ба АБИ то ба охир расидани мӯҳлати таъбиқи онро таъмин намояд.

Илова бар таъмини амниятии минтақавӣ, СҲШ як платформаи муваффақи дорои хусусияти иқтисодӣ: сермаҳсулгардонии ҳамкорӣ дар соҳаи энергетика, иттилоот ва телекоммуникатсия мебошад. Мақсади асосии ҷузъҳои иқтисодии СҲШ ин таъсиси шабакаи васеи роҳҳои оҳан ва нақлиёт мебошад. Соли 2004 дар Саммити шаҳри Тошканд гурӯҳи қорӣ доир ба тичорати электронӣ, гумрук, назорати сифат, пешбурди сармоягузорӣ ва нақлиёт таъсис гардида буд. Ҳамчунин дар ҷаҳорҷӯби СҲШ ҚМЧ якқатор лоиҳаҳои сармоягузорию дар Осиёи Марказӣ амалӣ мекунад. Манфиати иқтисодии ҚМЧ ба Осиёи Марказӣ пеш аз ҳама, бо рушди иқтисодии ноҳияи мухтори Синсзян-Уйғур (НМСУ) алоқаманд аст. Робитаҳои инфрасохторӣ байни Чин ва Осиёи Марказӣ дар охири солҳои 90-уми асри XX ба таври назаррас беҳтар шуданд. Соли 2002 дар Чин Анҷумани СҲШ оид ба сармоягузорӣ ва рушд баргузор гардид, ки дар доираи он масъалаи таъсиси минтақаи савдои озоди минтақавӣ, ки иқтидори транзитии Синсзян-Уйғур ва Осиёи Марказиро густариш медиҳад, муҳокима карда шуд.

Ташаббуси “Як камарбанд – Як роҳ” тақони иловагӣ барои таҳкими ҳамкории иқтисодӣ ва тичоратии байни аъзоёни СҲШ гардид. Аз соли 2013 то соли 2017 Чин аз кишварҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай ба маблағи беш аз 340 млрд. доллар мол ворид кардааст, сармоягузорию мустақими қорхонаҳои ҷинӣ дар ин кишварҳо ба ҳудуди 15

млрд расид[2, 6], ки СХШ намунаи тарҳи нави муносибатҳои байналмилалӣ мебошад. Созмон гуногунрангии фарҳангӣ ва арзишҳои иҷтимоии аъзои худро эҳтиром мекунад, ба тавриқатӣ мутобиқи Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид ва дигар меъёрҳои эътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ баромад ва амал мекунад ва тарафдор ба кори барпо намудани тартиботи одилона ва мутаносиби байналхалқӣ мебошад.

Ҳоло дар доираи СХШ самтҳои нави фаъолият – ҳавасмандгардонии робитаҳои тичоратию иқтисодӣ, сармоягузорӣ, рушди мубодилаи фарҳангию башардӯстона, ҳалли муштараки масъалаҳои истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист аз худ карда мешаванд. Ҳамкориҳои наздисарҳадии байни кишварҳои Осиёи Марказӣ ва ҚМҚ, ва маҳз таъсиси минтақаҳои махсуси иқтисодии сарҳадӣ метавонад назаррас гардад. Хусусан, ба назари мо, ҳамкорӣ дар соҳаҳои энергетика, нақлиёт ва транзит ояндадор аст. Барои ин дар кишварҳои СХШ тамоми заминаҳои зарурӣ – захираҳои бузурги маъданҳои табиӣ, шабакаи рушдёфтаи кубурҳои содиротӣ, инфрасохтори босуръат инкишофёбандаи саноати нафту газ ва нерӯи барқ мавҷуд аст.

Баҳши машваратӣ – Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё (МҲТБО) – Форум оид ба таҳкими ҳамкорӣ. Дар Оинномаи Созмон ҳадаф ва вазифаҳои он муфассал чунин оварда шудааст:

- ✓ вусъат додани ҳамкорӣ бо роҳи кор карда баромадани муносибатҳои бисёрҷониба барои таъмини сулҳ, амният ва субот дар Осиё;
- ✓ мубориза бар зидди истеҳсол ва гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир;
- ✓ тавсеаи ҳамкориҳои тичоратию иқтисодӣ ба манфиати шукуфой ва субот дар Осиё;
- ✓ мубориза бар зидди терроризм дар ҳама шакл ва зухуроти он;
- ✓ ҳамкорӣ доир ба ҳама масъалаҳои марбут ба ҳифзи муҳити зист;
- ✓ пешгирии паҳншавӣ ва мунтазам барҳамдиҳии яроқиқатли ом;
- ✓ таҳияи тадбирҳои таҳкими эътимод дар ҷанбаи башардӯстона;
- ✓ таҳкими эҳтироми мутақобила, ҳамдигарфаҳмӣ ва таҳаммулпазирӣ дар муносибатҳои байни тамаддунҳо;
- ✓ татбиқи тадбирҳои эътимод байни давлатҳои узв[11, 7].

МҲТБО сохтори беназир дар Осиё гардид, ки барои ҳамкорӣ ва муколамаи доимии кушода байни давлатҳо дар доираи макроминтақа майдони васеъ фароҳам овард. Идеи таъсиси ин сохтор дар иҷлосияи 47-уми Асамблеяи Генералии СММ дар соли 1992 эълон шуда буд. Ин ташаббус аз ҷониби якқатор давлатҳои Осиё дастгирӣ ёфт. Соли 1999 нахустин вохӯрии Вазирони кишварҳои узви МҲТБО баргузор шуд, ки аз рӯи натиҷаҳои он ҳар як кишвари узв барномаҳо ва лоиҳаҳои мақсадноки худро барои сохторбандии созмон омода кард. Соли 2002 аввалин Самити МҲТБО баргузор гардид, ки дар доираи он Оинномаи созмон, заминагузори ҳуқуқии сохторқабул карда шуд.

Принсипҳои асосии Созмон волоиятиқонун, даҳолат накардан ба корҳои дохилии кишварҳои узв, инчунин ҳамкорӣ дар самтҳои иқтисод, фарҳанг ва соҳаҳои иҷтимоӣ гардиданд. Хусусияти ризоиятиқабулкарорҳо асос барои вусъат додани ҳамкорӣ тавассути коркарди равишҳои бисёрҷанбае гардид, ки ба таъмини сулҳ, амният ва субот дар Осиё нигаронида шудааст.

Узвӣ дар Созмон аз рӯи мансубияти территориявӣ ба Осиё муайян карда мешавад. Понздаҳ давлате, ки ба ин меъёр ҷавобгӯ буданд, ба Эълومияи принсипҳои танзимкунандаи муносибатҳои байни кишварҳои узви МҲТБО, ки дар вохӯрии якуми Вазирони корҳои хориҷӣ соли 1999 қабул шуда буд, имзо гузоштанд ва давлатҳои асосгузори МҲТБО гардиданд.

То имрӯз ба ҳайати МҲТБО 27 давлати Осиё шомил буда, мақоми назоратчӣ дар созмонро Созмони Милали Муттаҳид (СММ), Лигаи кишварҳои араб (ЛКА), Созмони Байналмилалӣ Муҳоҷират (СБМ), Созмони Амният ва ҳамкориҳои Аврупо (САҲА) ва Асамблеяи парлумонии кишварҳои туркзабон (АПТурк) доранд. Дар иҷлосияи 62-юми Асамблеяи Генералии СММ дар соли 2007 МҲТБО мақоми нозир дар СММ-ро гирифт.

Сарфи назар аз он, ки МҲТБО дар марҳилаи ташаккулқарор дорад, ҳоло дар доираи Созмон аллакай ниҳодҳои доимоамалкунанда фаъолият доранд. Воҳӯрии сардорони давлатҳо ва ҳукуматҳои кишварҳои аъзо мақомиқабулқарорҳо ва дастурҳои минбаъда мебошад. Барои муайян кардани самтҳо ва соҳаҳои афзалиятноки ҳамкорӣ, ҳар чор сол як маротиба Саммити МҲТБО гузаронида мешавад. Барои ҳалли масъалаҳои ҷорӣ, инчунин машваратҳои оид ба мушкилоти муҳталиф дар фаъолияти созмон ҳар ду сол як маротиба ҷаласаи Вазирони қорҳои хориҷӣ баргузор мегардад.

Татбиқи амалии фаъолияти МҲТБО пеш аз ҳама бо ҳамкории зичи кишварҳои узв алоқаманд аст. Имрӯз барои татбиқи лоиҳаҳои давлатҳои ҳамчун кишварҳои ҳамоҳангсоз ва бо ҳамоҳангсозон дар ҷунин самтҳо, ба монанди терроризм, идоракунии назорати сарҳад, хариду фурӯши одамон ва рушди низомҳои беҳатар ва самараноки долонҳои нақлиётӣ; мубориза бар зидди маводи муҳаддир; идоракунии офатҳои миллӣ; технологияи иттилоот; амнияти энергетикӣ; рушди соҳибкорӣ хурду миёна; туризм баромад мекунад. Барои ба тартиб даровардан ва сохторбандии фаъолият дар доираи Созмон консепсияҳо дар соҳаҳои гуногун қабул гардидаанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2019-2020 раиси МҲТБО гардид. Тоҷикистон ҳадафи асосии фаъолияти худро ҳамчун раисикунанда, таъмини сулҳу субот, инчунин рушди устувор дар асоси Рӯзномаи ҷаҳонӣ эълон намуд. Фаъолиятҳои террористӣ ва экстремистӣ тавассути сарҳадҳои миллӣ паҳн мешаванд ва мушкилоти глобалии амниятро, ки кишварҳо дар танҳои наметавонанд онро ҳал кунанд, дар худ ифода менамоянд. Ин мушкилот ҳамкории бисёрсоҳавӣ, ҳамаҷониба ва муассири байни субъектҳои миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалиро ҳангоми таҳияи стратегияҳои воқуниш тақозо мекунад. Раёсати Тоҷикистон вобаста ба ин дидгоҳи қорӣ худро бо дарназардошти зарурати татбиқи тадбирҳои таҳкими эътимод дар самтҳои муҳталиф таҳия мекунад. Тоҷикистон марҳила ба марҳила инкишоф меёбад ва вазифаҳои ба он гузошташударо иҷро мекунад. Тоҷикистон таҳкими иқтисодӣ МҲТБО (Conference on Interaction & Confidence Building Measures in Asia-CICA), (Конфронси ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё-МҲТБО), баргузори ҷаласаи гурӯҳҳои махсуси қорӣ ва кумитаи мансабдорони олимпиада афзалиятнок баён мекунад. Душанбе тасмим гирифтааст, ки кишварҳои роҳбарикунандаро ба татбиқи тадбирҳои таҳкими эътимод дар соҳаҳои дахлдор даъват кунад ва онҳоро ҳамоҳанг созад. Ин ҳамкорӣ метавонад дар ҷанбаи низомии сиёсӣ, дар мубориза бо ҷолишҳо ва таҳдидҳои нав, табодули доимии иттилоот байни давлатҳои узв, мубориза бо терроризм дар ҳама шакли зуҳуроташ, инчунин дар самти пешгирии терроризм фаъолияти ташкилотҳои сепаратистӣ ва экстремистӣ амалӣ карда шавад.

Дар асоси ин метавон хулоса кард, ки Тоҷикистон дар давраи раёсати худ ҳадафҳои мушаххасро таҳия кардааст, аммо пеш аз ҳама бояд механизмҳои иҷроӣ вазифаҳо ва назорати минбаъдаи иҷроӣ онҳо таҳия карда шавад. Аз рӯи натиҷаҳои Саммити МҲТБО-и 15 майи соли 2019 дар Душанбе баргузоршуда, ки дар он сарони ҳукуматҳои кишварҳои узви МҲТБО ва нозирон ширкат доштанд, Эълонии аз 49 банд иборат буда ва фаъолияти кишварҳо дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҳамкорӣ дар доираи МҲТБО-ро танзимкунанда қабул карда шуд[8, 4].

Ба андешаи мо, афзалиятнокӣ ва аҳамиятнокии созмонҳои дар боло зикршуда дар ояндаи наздик дар минтақаи Осиёи Марказӣ афзоиш хоҳад ёфт. Агар ташкилотҳоро аз рӯи ҷадвали қиёси авлабиятноки ва аҳамиятноки дида бароем, ба ақидаи мо, мавқеи якумро СҲШ ишғол мекунад. Ин пеш аз ҳама бо он вобаста аст, ки дар Созмон мавқеҳои ду актори асосӣ (Федерацияи Россия ва Чин), ки бо равандҳои сиёсӣ иқтисодӣ дар минтақаи Осиёи Миёна робитаи зич доранд, ифода ёфтаанд. Аксари раҳбарони Осиёи Марказӣ Чинро на ҷандон ҷун давлати бузурги алтернативии сарпарастикунандаи Русия мебинанд, он қадаре, ки ҷун шарикӣ иловагӣ барои расонидани кӯмак ба онҳо дар боздоштани ҳуқумронии Москва, инчунин дар мусоидат ба пешрафти иқтисодии онҳо. СҲШ ниҳоди қобили ҳаёт боқӣ мемонад.

Дуюм дар чадвали қиёси аҳамиятнокии мо СПАД меистад. Бешубҳа, СПАД дар меъмории амнияти Авруосиё нақши муҳим дорад, имрӯз он ба як созмони минтақавии бисёрфункционалӣ мубаддал шудааст, ки доираи салоҳияти он таъмини амнияти ҳамгироиро дар бар мегирад, аммо дар байни аъзоёни СПАД, бахусус кишварҳои Осиёи Марказӣ, мушкилоти объективие вучуд доранд, ки ба маркази минтақавӣ гардидани ташкилот монё мешавад.

Мушкилоти фаромарзӣ миёни Ўзбекистону Қирғизистон ва инчунин Қирғизистону Тоҷикистон то имрӯз роҳи ҳалли ҳамаҷониба пайдо накардаанд. Миёни Қирғизистон ва Тоҷикистон танҳо тақрибан нисфи сарҳад тақсимбандӣ карда шудааст. СПАД метавонист минбар барои гузаронидани мубоҳисаҳои коршиносӣ байни намояндагони ду кишвар гардад. Аммо имрӯз мушкилоти марзии кишварҳои узви СПАД на дар ҷаҳорҷӯби музокироти дучониба ва на дар дохили худӣ Созмон ҳалли худро наёфтаанд. Дар ҳолате агар СПАД дар ҳалли мушкилоти дар боло зикршуда ширкат карда тавонад, он гоҳ, албатта, нақши СПАД ҳамчун маркази қудрати минтақавӣ меафзояд.

Дар чадвали қиёси мо ҷои сеюмро ИДМ ишғол мекунад, ин пеш аз ҳама бо он шарҳ дода мешавад, ки дар доираи ИДМ якқатор сохторҳо ва мақомоти ҳамоҳангкунандаи самтҳои гуногуни ҳамкорӣ вучуд доранд. ИДМ аз ибтидо барои рушди ҳамкориҳои пасошӯравӣ дар бахшҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва амниятӣ пешбинӣ шуда буд. Аммо бо мурури замонқисмати сиёсии иттиҳодия ба баробар шудан шурӯъ кард, давлатҳои аъзои ИДМ на ба фаъолияти мутақобила дар доираи Созмон, балки ба ҳамкориҳои дучониба афзалият доданд. Мамлакатҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ дар марҳалаи сохтмони давлатҳои нави соҳибхитӣ худ буданд. Онҳо мехостанд иқтисод, инфрасохтор, амният, сиёсати хориҷӣ ва муҳимтар аз ҳама, ҳувияти миллии нави худро инкишоф диҳанд, аз ин рӯ, таваҷҷӯҳ ба ҳамкориҳои дучониба зоҳир карда шуд[4, 3]. ИДМ мунтазам ба як созмони расман амалкунанда табдил ёфт, ки созишномаҳо ва қарорҳои он хусусияти расмӣ доштанд. Ба андешаи мо, ИДМ имкони бозсозии худро дорад ва мавқеи худро ҳамчун актори минтақавӣ мустаҳкам намояд, вале танҳо ба он шарте, ки фаъолияти мақомоти байнидавлатии ИДМ, бахусус Кумитаи иҷроияи созмон муносиб гардонидани шавад. Ҳамчунин таҳким ва густариши ҳамкорӣ бо дигар акторони минтақавӣ, азқабилӣ СХШ ва СПАД хеле муҳим мебошад.

Дар сафи охири чадвали қиёси мо МҲТБО меистад. Ташкилоти мазкур дар муқоиса бо ташкилотҳои боло номбаршуда сохтори нисбатан ҷавон аст. Мубрамият ва аҳамияти сохтори мазкур пеш аз ҳама ба он вобаста аст, ки ин аввалин ташкилоти амниятӣ на дар зерминтақаҳои алоҳида, балки дар тамоми ҳудуди Осиё мебошад.

Имрӯз дар макроминтақа ташкилоте нест, ки фаъолияти он ба васеъ намудани доираи манфиатҳои умумии давлатҳои дорои консепсияҳои гуногуни сиёсати хориҷӣ, ки ба манфиатҳои ҳамаи давлатҳои минтақаи Осиё дахл дорад, нигаронида шуда бошад. Чуноне маълум аст, Осиё сараҳолиитарин минтақаи ҷаҳон мебошад, дарқаламрави он якқатор низоъҳои ниҳонӣ ва фаъол вучуд доранд, ки даҳсолаҳо боз ҳал нашудаанд. Аз ин рӯ, минтақа ба чунин созмон ниёз дошт, ки ҳадафи аслии он таъмини амнияти субот аст, аммо оё ин созмон муваффақ хоҳад шуд, ба сохтори дигари расман амалкунанда, ки тасмимаш хусусияти расмӣ дорад, табдил намеёбад. Ба ақидаи мо, дар ояндаи наздик МҲТБО наметавонад вазифаҳои дар наздаш гузошташударо ҳал намояд ва иқтидори ҳамкороиро пурра ба амал барорад. Пеш аз ҳама, ин ба он вобаста аст, ки масъалаҳо дар самти бехатарӣ дар Осиё бо миқдори зиёди хавфу номуайяни бештар мураккаб ва гуногунреш мегардад.

Низоҳои мазҳабӣ ва байниконфесионалӣ, мушкилоти терроризм, паҳн накардани силоҳи ҳастай ва рақобат барои захираҳои обӣ дар оянда бояд вазифаҳои фаъолияти ояндаи МҲТБО гарданд. Саволи табиӣ ба миён меояд, ки оё кишварҳои ширкаткунанда барои ҳалли ин мушкилот захираҳои кофӣ ва муҳимтар аз ҳама иродаи сиёсӣ доранд.

Воқеиятҳои имрӯза инҳоянд: тағйир додани таносуби қувваҳо дар миқёси ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, ба вучуд омадани гурӯҳҳои наф ва тавсеаи гурӯҳҳои ҳамгироии мавҷуда, зиёд шудани шумораи нафҳои гуногуни низоъҳо. Ин дигаргуниҳои кулӣ низоми муносибатҳои

байналмилалиро ба таври ҷиддӣ тағйир дода, ба ташаккули «ҳалқаҳои мутамарказ» дар саросари ҷаҳон, қудратҳои минтақавӣ ва субминтақавии сайёра мусоидат намуданд.

Ҳамгироии иқтисодии минтақавии кишварҳо ҳанӯз дар солҳои аввали ба даст овардани истиқлолият мавзӯи барномаи сиёсии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид. Тоҷикистон талошҳои кишварҳои ҳамсояро барои густариши рабобити анъанавии байни онҳо комилан дарк, эҳтиром ва дастгирӣ мекунад, вай инчунин зидди вуруди нерӯҳои хориҷӣ ба ин минтақа аст. Ҳамгироӣ дар доираи созмонҳои байналмиллалӣ (ИДМ, СҶШ, СААД, МҲТБО ва ғайра) инкишоф ёфта истодааст ва дар ин замина Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои Чин, Русия, Ҳиндустон, Эрон, Туркия, ШМА ва ғайра, ки ба тақмили механизми ин ташкилотҳо мусоидат мекунанд, ҳамкории зич дорад. Ин барои тамоми давлатҳои минтақа судманд буда, боиси оромиву субот дар ин минтақаи ҷаҳон мегардад. Механизми ҳамкории байни ин созмонҳо қобили ҳаёт аст ва аз ин рӯ, он бояд инкишоф ёбад.

Адабиёт:

1. Charlotte Bretherton, John Vogler. The European Union as a Global Actor Psychology Press. 1999. 316p.
2. Liu Jinsong. Afghanistan Needs Shanghai Cooperation Organization. 2019. June 10. URL: http://outlookafghanistan.net/topics.php?post_id=23814#ixzz6NdEaJzQh
3. Устав Организации Договора о коллективной безопасности от 07.10.2002г. Ст.3. URL: <http://odkb.gov.ru/b/azg.htm>.
4. Kubicek, P. The Common wealth of Independent States: An example of failed regionalism? // Review of International Studies. 2009. №35(S1). P.237-256. doi:10.1017/S026021050900850X
5. Доленко Д.В., Кониченко Ж.Д. Россия и СНГ: интересы, цели политик и проблемы взаимоотношений // Вестник МГУ. 2010. №3. С.55-59.
6. Искандаров А. Безопасность и интеграция в Центральной Азии: роль ОДКБ и ШОС // Центральная Азия и Кавказ. 2013. №2.
7. Сомонаи расмӣи Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон. Сомонаи расмӣи МҲТБО. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.mfa.tj> (санаи мурочиат: 05.01.2022).
8. Сомонаи расмӣи ВКХ Русия. URL: https://www.mid.ru/bg/integracionnye-struktury-prostranstva-sng/-/asset_publisher/rl7Fzr0mbE6x/content/id/537790
9. Сомонаи расмӣи Кумитаи иҷроияи ИДМ. URL: <http://cis.minsk.by/page/174>
10. Сомонаи расмӣи МҲТБО. [манбаи электронӣ]. URL: http://www.s-cica.kz/page.php?page_id=65&lang=2 (санаи мурочиат: 05.01.2022).
11. Сомонаи расмӣи СПАД. URL: https://odkbcsto.org/news/smi/odkb_i_obse_nachinayut_proekt_po_upravleniyu_granitsami_v_tsentralnoy_azii/.
12. Устав Содружества Независимых Государств (г. Минск, 22 января 1993 года). Исполнительный комитет Содружества Независимых Государств. URL: <http://www.cis.minsk.by/page/180>

СОХТОРҲОИ (ИТТИҲОДИЯҲОИ) ҲАМГИРОИИ ФАЗОИ ГЕОСИЁСИИ АВРУОСИЁИ БУЗУРГ ДАР СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аз нуқтаи назари сиёсӣ созмонҳои минтақавӣ механизмҳои ҳалли мушкилоту таҳдидҳои муайянеро пешниҳод намуда, раванди қабули қарорҳои сиёсати хориҷиро суръат мебахшад. Дар муносибатҳои муосири байналмилалӣ якҷатор мушкилот ва вазифаҳои мавҷуданд, ки ҷамоҳангсозии ҳам миқёси минтақавӣ ва ҳам ҷаҳониро тақозо менамоянд. Аз ин рӯ, Тоҷикистон дар баробари ҳамкориҳои дуҷониба барои пешбурди сиёсати хориҷӣ ва ҷимояи манфиатҳои миллии худ, бояд муносибатҳои мутақобиларо бо кишварҳои минтақа дар шакли сохторҳои ҳамгироии минтақавӣ густариш диҳад.

Воқеиятҳои имрӯза инҳоянд: тағйир додани таносуби қувваҳо дар миқёси ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, ба вуҷуд омадани гурӯҳҳои нав ва тавсеаи гурӯҳҳои ҳамгироии мавҷуда, зиёд шудани шумораи навъҳои гуногуни низоъҳо. Ин дигаргунӣҳои кулӣ низоми муносибатҳои байналмилалиро ба таври ҷиддӣ тағйир дода, ба ташаккули «ҳалқаҳои мутамарказ» дар саросари ҷаҳон, қудратҳои минтақавӣ ва субминтақавии сайёра мусоидат намуданд.

Имрӯз дар макроминтақа ташиклоте нест, ки фаъолияти он ба васеъ намудани доираи манфиатҳои умумии давлатҳои дорои консепсияҳои гуногуни сиёсати хориҷӣ, ки ба манфиатҳои ҳамаи давлатҳои минтақаи Осиё дахл дорад, нигаронида шуда бошад. Чуноне маълум аст, Осиё сараҳолиитарин минтақаи ҷаҳон мебошад, дарқаламрави он якҷатор

низоъҳои ниҳонӣ ва ғаёл вучуд доранд, ки даҳсолаҳо боз ҳал нашудаанд. Аз ин рӯ, минтақа ба чунин созмонҳои минтақавӣ ниёз дорад, ки ҳадафи аслии он таъмини амнияти субот аст.

Калидвожаҳо: ташилотҳои минтақавӣ, ҳамгироӣ, сиёсати хориҷӣ, СПАД, ИДМ, СХШ, СААД, МҲТБО, Осиёи Марказӣ, Тоҷикистон, манфиатҳои миллӣ.

СТРУКТУРЫ (ОБЪЕДИНЕНИЯ) ИНТЕГРАЦИИ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА БОЛЬШОЙ ЕВРАЗИИ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНА.

С политической точки зрения региональные организации предлагают механизмы решения определенных проблем и угроз, ускоряют процесс принятия внешнеполитических решений. В современных международных отношениях существует ряд проблем и задач, требующих согласования как в региональном, так и в глобальном масштабе. Поэтому наряду с двусторонним сотрудничеством для продвижения внешней политики и защиты своих национальных интересов Таджикистану следует расширять взаимоотношения со странами региона в форме региональных интеграционных структур.

Реалии сегодняшнего дня таковы: изменение баланса сил в глобальном и региональном масштабе, появление новых группировок и расширение существующих интеграционных объединений, увеличение количества разного рода конфликтов. Эти радикальные изменения серьезно изменили систему международных отношений и способствовали формированию «централизованных колец» вокруг мира, региональных и субрегиональных держав планеты.

Сегодня в макрорегионе нет организации, деятельность которой направлена на расширение круга общих интересов государств с разными концепциями внешней политики, что касается интересов всех государств Азиатского региона. Как известно, Азия является самым густонаселенным регионом мира, на ее территории существует ряд латентных и активных конфликтов, не урегулированных десятилетиями. Поэтому региону нужны такие региональные организации, основной целью которых является обеспечение безопасности и стабильности.

Ключевые слова: региональные организации, интеграция, внешняя политика, ОДКБ, СНГ, ШОС, СНГ, СВМДА Центральная Азия, Таджикистан, национальные интересы.

STRUCTURES (ASSOCIATIONS) OF INTEGRATION OF THE GEOPOLITICAL SPACE OF GREATER EURASIA IN THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.

From a political point of view, regional organizations offer mechanisms for solving certain problems and threats, and accelerate the process of making foreign policy decisions. In modern international relations, there are a number of problems and tasks that require coordination both on a regional and global scale. Therefore, along with bilateral cooperation to promote foreign policy and protect its national interests, Tajikistan should expand relations with the countries of the region in the form of regional integration structures.

The realities of today are as follows: a change in the balance of power on a global and regional scale, the emergence of new groups and the expansion of existing integration associations, an increase in the number of various kinds of conflicts. These radical changes seriously changed the system of international relations and contributed to the formation of "centralized rings" around the world, regional and sub-regional powers of the planet.

Today, there is no organization in the macro-region whose activities are aimed at expanding the range of common interests of states with different concepts of foreign policy, which concerns the interests of all states of the Asian region. It is known, Asia is the most densely populated region of the world; there are a number of latent and active conflicts on its territory that have not been resolved for decades. Therefore, the region needs such regional organizations, the main purpose of which is to ensure security and stability.

Keywords: regional organizations, integration, foreign policy, CSTO, CIS, SCO, CIS, CICA Central Asia, Tajikistan, national interests.

Маълумот дар бораи муаллиффон:

Бедилзода Хусайн-номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент, мудири кафедраи сиёсатишиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ
Нурализода Сафар – унвонҷӯии кафедраи сиёсатишиносии ДДОТ ба номи С.Айнӣ

Сведения об авторах:

Бедилзода Хусайн - кандидат политических наук, доцент, заведующий кафедрой политологии Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни

Нурализода Сафар – соискатель кафедры политологии Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни

About authors:

Bedilzoda Hussain - Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Political Science of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini

Nuralizoda Safar - Applicant of the Department of Political Science of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini

РЕЛИГИОЗНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ РАДИКАЛИЗМ: ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И ЕЕ СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ В МОЛОДЁЖНОЙ СРЕДЕ.

Джурсаев Р.З.

Российско-Таджикский (Славянский) Университет

В условиях социально-политического и экономического развития современного таджикского общества одной из острейших проблем является возникновение и распространение религиозно-политического радикализма в молодёжной среде. Анализ и изучение данной проблемы свидетельствует, что религиозно-политический радикализм был и остается существенным компонентом политической жизни многих стран, проявляясь как в деятельности, так и в ценностных ориентациях современной молодёжи.

Молодежь в любом обществе - генератор его выживания и развития, занимает важную роль в политической жизни общества, на молодежь опираются различные политические силы во время проведения радикальных преобразований, поскольку молодежь является самой активной частью общества, за её голоса разворачивается ожесточенная борьба. Но тем не менее относится к группе социального риска, как ни печально это признавать, склонна к экстремистским радикалистским настроениям, особенно в наиболее жестоких формах.

Следует отметить, что ситуация с молодежным экстремизмом и радикализмом в Таджикистане осложняется с каждым годом, прежде всего, это связано с социокоммуникативными трансформациями начала XXI в. Формирование глобального информационного общества, новые средства и способы коммуникации, свободный доступ к информационным ресурсам, создают условия и предпосылки, толкают неокрепшие умы в ряды экстремистских организаций, создают условия и предпосылки к проявлению экстремизма и радикализма в молодёжной среде.

С другой стороны происходящие социально-политические и экономические процессы, особенно реформирование и демократизации общества, привело к пассивной адаптации большинства населения, в частности молодёжью к современным социальным изменениям.

В результате расслабление традиционных коммуникационных связей, обеспечивавшие интеграцию молодых людей в общественных процессах, в значительной мере привело к дезориентации молодёжи в выборе социальных ценностей, к снижению его духовно-нравственных ориентиров.

В последствие смены системы ценностей, ослабления механизмов управления, изменение характера воздействия СМИ, наличие и функционирование различных Интернет-сайтов насильственного характера, происходило социально-нравственная деградация данной группы и таджикское молодое поколение могло выбирать только два пути - либо пассивной адаптации, приспособления к происходящим процессам, либо активной, но связанной, с девиантными и радикальными поведениями.

В связи с чем в молодёжной среде возрастало девиантные и радикальные способы реализации жизненных целей, которое основывается на экстремальности сознания и крайностей в поведении, заставляет молодежь насильственным способом искать свои жизненные тропы, как на групповом так и на индивидуально-личностном уровнях.

Исходя из этого можно ожидать наличие «потерянного поколения», которое угрожает опасность не только тем, что не может оказывать позитивного влияния на последующие поколения, но и которое не может справиться со своей исторической миссией, так как «общество будет завтра таким, какова сегодня его молодёжь»[1;3].

Поэтому, очень актуально изучить истоки, причины возникновения, детерминирующие факторы, инфраструктуру и способы распространение молодежного радикализма, в постсоветском Таджикистане.

Нужно подчеркнуть, что в рамках одной статьи, хотя невозможно, тем не менее попытаемся проанализировать сущность молодежного религиозно-политического радикализма, процесс ее зарождения и эволюции ее проявление и специфические

особенности, ее мировоззренческие, психологические и социально-экономические истоки, тенденции развития и ее место в политической жизни современного таджикского общества.

Следует отметить, что понятие «радикализм» и «экстремизм» возникли намного позднее, хотя радикальные идеи и действия существовали ещё в древности.

Нужно подчеркнуть, что термин радикализм возник в Англии в конце XVIII века, под влиянием социально-политического и философского учения И. Бентама, Джеймса Милля и Дж. Стюарта, а затем в качестве общественно-политическое и реформаторское движение в XIX в, выступал в политике за ограничение монархической власти, парламентского формы правления, суверенитет народа и его представительство в парламенте, в экономике за свободные рыночные отношения.

Впервые научное определение понятия радикализм было дано в Кратком оксфордском словаре канадским исследователям М.Ньюманом. «радикал»-защитник «радикальных реформ, тот, кто обладает наиболее продвинутыми взглядами на политическую реформу в демократическом направлении, а также принадлежит к крайней секции либеральной партии» [2;23].

В эпоху Нового времени радикальные идеи выступили под буржуазно-демократическими лозунгами. Придерживаясь доктрину «естественного права», торжество разума, либеральные идеологи Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо и др. требовали необходимость радикальных перемен общественно-политической жизни новым социальным порядком.

Радикальные идеи под влиянием Французской революции, выступили в качестве альтернативного варианта общественного развития, чем философии традиционализма А. Росмина и консерватизма Э. Бёрка, в результате чего в качестве философскую и общественно – политическую мысль прочно утвердился в социальной и политической практике Нового света.

Дальнейшее формирование радикальных идей было связано с эпохой Просвещения когда движение радикализма объединило всех ярых республиканцев, бывших «якобинцев» и жертв политических преследований, выступавших за демократизации и индустриализации общества, либерализации политического режима, и с новыми требованиями к человеку, его разуму и социальному бытию.

В России к этому периоду радикальные реформаторы объединились вокруг журнала «Современник», которые были починами земских, судебных, школьных и др. реформ, а на родине радикализма, в Англии, с освободительным движением в американских колониях.

Что касается формирования радикальных идей в историческом Таджикистане к этому периоду, то ее можно связывать с литературным движением просветительства, движением джадидизма и обществом младобухарцев.

Исходя из этого, можно прийти к выводу, о том, что в начале данный термин применялся по отношению к умеренным радикалам, т.е. «радикал» - защитник «радикальных реформ, тот, кто обладает наиболее прогрессивным взглядом, сторонник политических, экономических и социальных реформ в демократическом направлении, но тем не менее отмечается, что радикализм это идеология и политическая практика и принадлежность человека или группы к тем или иным организациям которые присутствуют уже в первоначальном представлении о радикализме.

В этом отношении можно согласиться с Ворониной Е. Ю. которая отмечает, что «в приведенных источниках дается узкая трактовка радикализма, в них прослеживается позитивный характер, а понятие «радикализм» связывается с демократией, прогрессом, стабильностью, порядком, исключая насилие и террор» [3;188.].

Однако, современные противоречивые общественно-политические процессы вносили коррективы в содержание данного термина, существует множество определений ее сущности и каждая историческая эпоха в него вкладывал различный смысл, которые требуют необходимости дальнейшего изучения этого сложного и многогранного феномена.

Понятие радикализм от позднелатинского слова *radicalis*— коренной, *radix* корень, англ. *radicalism*; нем. *Radikalismus*. в буквальном смысле означает стремление, склонность к решительным мерам, к крайним решениям.

В философской энциклопедической словаре, понятие радикализм определяется как «крайняя, бескомпромиссная приверженность каким-либо взглядам, концепциям, бескомпромиссное стремление идти до конца, добиваться коренных изменений, наиболее полных результатов в любой преобразовательной деятельности, крайность в действиях» [4;536].

В энциклопедии социологии «Радикализм определяется как идейно-политическое течение и партий, а также общественных настроений, отличающихся стремлением к коренному изменению социально-политической системы» [5;175].

В советском историческом энциклопедии понятие радикализм определяется как «общественно-политический принцип, на базе которого объединяются сторонники крайних, решительных действий и взглядов» или «политические течения, группы, требующие решительных преобразований, реформ, всякого рода изменений, для осуществления каких-либо программ, решения социально-политических проблем, достижения определенных целей» [6;836].

В кратком политическом словаре радикализм - это «практическая и идеологическая ориентация политики, цель которой выступает принципиальное изменение общества и политической структуры средствами решительных, кардинальных действий» [7;380].

Другое определение радикализма можно проследить в толковом словаре русского языка С. И. Ожегова «Радикализм - это политическое течение, ориентирующееся на проведение демократических реформ в рамках существующего строя, решительный образ действия» [8;637].

В контексте психологии радикализм определяется как «форма мышления и поведения человека, отличающаяся его склонностью к крайним, непопулярным решениям, мыслям и действиям» [9].

Нужно отметить, что понятие радикализм советской обществоведении получил идеологизированный характер и был определен как протестное идейно-политическое течение и движения по отношению к порокам буржуазного общества.

Из вышеуказанных определений можно прийти к выводу, что в рамках современной науки не выработано единого подхода к определению данного феномена.

На наш взгляд сущность радикализма определяется в двух смыслах: либо как приверженность к крайним, решительным мерам (в данном случае -противоположен понятию оппортунизму), или как социально-политические доктрины, направленные на коренные преобразования существующих общественных институтов, в этом отношении противоположны консерватизму, а также объединение людей, стремящихся к воплощению в жизнь радикальных идей.

Исходя из этого можно делать вывод, что уже в большинстве определение понятия радикализм связано с идеями, политической практикой, а также принадлежность человека к тем или иным организациям.

Для того чтобы предотвратить возникновение и распространение религиозно-политического радикализма следует понять ее сущность, причины возникновения и ее распространения в молодёжной среде, необходимо конкретизировать ряд на него схожих понятий.

Поскольку понятия радикализм связан с такими понятиями как «радикал», «реформатор», «революционер», «экстремист», «террорист», хотя по содержанию, они близки, но, в сущности, особенно «по отношению к насилию, по форме политической деятельности и характер последствий, а также степени воздействия на общество эти понятия отличаются друг от друга» [10;12].

Данное мнение также поддерживает З.Д. Рахматова, которая отмечает, что часть исследователей, чтобы характеризовать интересы некоторых субъектов протестной и

оппозиционной деятельности, «употребляют понятие экстремизма и радикализма как синоним, невзирая на тесную связь и некоторые сходства, между этим понятиями существуют определенные различия» [11;17].

Рассмотрим некоторые различия данных понятий. Радикализм в широком смысле — это стремление человека или групп к осуществлению коренных изменений, имеющие идеологические цели и средства их достижения. Экстремизм - крайнее радикальное течение, идеологические цели которого связаны с разрушением существующего строя, имеет социальные, этнические, культурные, религиозные корни, характерна абсолютизация какого-либо фактора или способа достижения цели.

Как отмечают представители различных общественных наук радикализм может быть исключительно «идейным, а не действенным, в отличие от экстремизма, который всегда бывает действенным, но не всегда идейным» [12;86], т.е., это идейное, теоретическое обоснование политического действия, а не само действие.

Реформизм — это политическая доктрина, преследующие цели преобразования или реформирование существующей системы или института вместо его отмены и замены, которое в конечном итоге могут привести к фундаментальным изменениям в политической и экономической системах общества.

Терроризм с точки зрения политической науки является методом решения экстремистских задач, которые, в свою очередь, являются крайним проявлением радикальных политических идей.

Исходя из вышеуказанного требуется, системно осмыслить сущность молодежного радикализма как феномен, обусловленный социально-психологическими особенностями в развитии и социализации молодёжи, а также трансформационными процессами в экономической, политической, социальной и социокультурной жизни современного таджикского общества, а также спецификой сознания молодёжи и радикальных традиций в современной реалии.

Поэтому мы также не согласны с исследователями, которые дают однозначные определение данных понятий, хотя критерии определения выступают недовольства, отношение к политическим изменениям, к власти, к форме политической деятельности, к насилию, характер воздействия на общество, но тем не менее данные понятия являются взаимосвязанными феноменами социальной реальности.

Таким образом, распространение идеи религиозного фанатизма и радикализма, среди молодёжи является современным вызовом и угрозой мировой цивилизации, так как его последствия - терроризм и экстремизм превратились в глобальную проблему для всего человечества.

Следует отметить, что последние десятилетия не только по всему миру, но и в Таджикистане также быстро распространились идеи религиозного фанатизма и радикализма, удвоилось количество осужденных и привлекающих к уголовной ответственности за экстремистской деятельности, основанный на радикальной религиозной идеологии,

Данный процесс с одной стороны связано с глобализационными тенденциями, открытостью коммуникации, свободным доступом к информации и наличие различных информационных сайтов, а также происходящими процессами в современном обществе. С другой стороны, следует признать, что отсутствие массовой поддержки радикальных исламистских идей среди населения, тем не менее государство и гражданское общество должно насторожить общественность, обратить пристальное внимание на носителей радикальных идей.

Исходя из этого на сегодняшний день изучение и определение сущности религиозно-политического радикализма, фанатизма и причины ее распространении в молодёжной среде стал актуальным на глобальном и локальном уровне.

Нужно подчеркнуть, что религиозно радикальные мышление в исламе начали формироваться еще со времен пророка Мухаммада (с.а.с), в следствии которого формировалось первое течение под названием хариджиты, затем и другие

противопоставляющее себя иным способам понимания религиозных первоисточников, которые начали использовать религию для осуществления своих политических целей.

Если в начале 90-годов XX века террористической организацией, оказывающей влияние на радикализацию молодежи, была «Хизб-ут-Тахрир», то в настоящее время проводниками религиозных радикальных идей выступают такие религиозные организации как «Ал-Коида, ИДУ, Движение Талибан, ИГИЛ, ИПВ, Салафия, Группа-24», и много другие, (более 18 организаций, движения и объединения) которые согласно решению Верховного суда Республики Таджикистан деятельность которых запрещены, объявлены как экстремистских и террористических организаций. Нужно отметить, что все эти террористические и экстремистические организации ориентированы на работу с молодежью, которые внушают ложные идеи вооруженного джихада против действующей власти.

Следует особо отметить, что основополагающему по своему значению влияние на формирование религиозного радикализма в ислам во всем мире оказала Исламская революция (10-11 февраля 1979 г.) в Иране и захвата власти Талибами в Афганистане.

Эти событие показала впервые в современной истории возможность взятия в руки власти исламистами.

В распространение религиозных радикальных идей немаловажную роль играют также отдельных религиозных личностей. Например, по мнению израильского аналитика Эммануэла Сивана «ислам болен, он может быть уничтожен под воздействием западной культуры, главный враг, распространяющий «западную отраву» - государство. Вылечить ислам можно, лишь объединив сознательных мусульман против государства. На смену светскому режиму, покорному Западу должен прийти религиозный исламский» [13;347].

Как отмечает Калдыбеков Н., изучение сущность различных религиозных организаций и взгляды отдельных религиозных лидеров необходимо для того, чтобы «уберечь молодое поколение от столь частого обмана с такими как героическими лозунгами, как «джихад», «храбрость», «защита идеи ради Аллаха», «священной войны». [14;134]

Религиозно радикальный взгляд формируется не только от низкого религиозного сознания и одностороннего толковании религии, но и под влиянием различных обстоятельств и всегда выступает как оппозиционное движение как в политике, так и в других сферах жизни общества, имеет свои разновидности.

К первому типу относятся такие религиозные радикалы, которые представляют с особыми интерпретациями религиозного мировоззрения и особый склад религиозных чувств, с иллюзорную и утопическую программу социального преобразования с разрушительным последствием, представление которых основаны на фанатической религиозной идеологии. Так как фанатизм — это болезненное состояние, слепая вера в какую-нибудь идею и навязывание ее другим, опасность которого заключается в том, что он может быть использован как фактор манипуляции сознанием и поведением человека.

Религиозный фанатик по своей сущности нетерпим, не толерантно относится к другим духовным учениям, совершенно не восприимчивы не только к мудрости, но к фактам и здравому смыслу.

Сущность второго типа составляет идеи фундаментализма, которое выступает за сохранение традиционного существующего основы социально- экономической и духовной жизни общества. Фундаментализм присущ многим религиям и представляет собой идеализацию прошлого, стремление вернуться к временам «золотого века», к временам зарождения той или иной идей или конфессии, прежде всего это тип сознания, образ мыслей, идеология.

Фундаментализм появился как реакция на усиление социальной несправедливости, как форма недоверия, при котором хватаются за утопическую «исламскую альтернативу», мечтают о справедливом исламском государстве.

Следует отметить, что в законе Республики Таджикистан «О Свободе совести и религиозных объединениях» указывается, что Республика Таджикистан со дня провозглашения своей независимости гарантирует равноправие каждого, независимо от его

религиозного убеждения, признает историческую роль ислама, ханафитского направления в развитии культуры и духовной жизни народа, уважает другие религии, признает важность межконфессионального согласия религиозной толерантности и уважения религиозных убеждений граждан[15;2], но не смотря на это в молодежной среде, расширяются совокупность радикальных действий, экстремистского поведения.

Нужно также подчеркнуть, что религиозный радикализм со временем становится вполне «взрослым», уверенно занимает определенную позицию в политической и социальной жизни общества. Необходимо признать, что молодёжная среда находится под влиянием духовных, социальных, политических, экономических и иных факторов.

Возникает вопрос какие факторы и причины способствует возникновение и распространение религиозно- политического радикализма в молодёжную среду? На наш взгляд формирование радикальное сознание и радикальное поведение молодежи в нынешних условиях детерминировано ряд факторов и комплекс причин:

1. Социальные факторы многообразны, но обусловлены прежде всего с рыночной реформой, связанные с нарушением процесса трудовой, правовой, политической социализации молодежи, проявления аномии, социально-экономическое расслоение общества, бедность, нищета широких масс молодежи, высокий уровень безработицы молодежи, заниженные зарплаты у молодежи, дискриминация в области труда, ограниченные возможности восходящей социальной мобильности для молодежи, неопределенность жизненных перспектив, увеличение социальных рисков, смещения ценностных мотиваций ведущих к девиантных форм социального самоопределения и .т.п.

Можно заключить, что современное таджикское общество представляет собой как, трансформирующее, характеризуется рядом социальных проблем, провоцирующих развитие молодежного радикализма.

2. Идеино-нравственные консигнаторы, прежде всего трансформация и деградация ценностных ориентаций молодежи, увеличение индивидуализма, снижение нравственной мотивации, появление девиантно-деликвентных ориентаций, деформированные нравственно - правового сознания, конфликт молодежи и старшего поколения, неустойчивость социальных и политических ориентаций, типов сознания, распространение нигилизма и фанатизма в сознании молодежи формируемого с помощью СМИ и различных сайт-Интернета.

3. Историко-идейные стрессорами — это влияние традиционного исламского радикализма, фундаментализма, джахизма, экстремизма и терроризма, воздействие духовных властей, внедрение идеологии зарубежного радикализма через СМИ, Интернет, с целью разжигания экстремистских настроений, вовлечение молодежи в радикальные религиозные, объединения, вооруженные формирования, и в террористические группы.

4. Политико-правовые факторы несовершенство правовой базы профилактики, несовершенство государственной молодежной политики, ограничение участия молодежи в решении молодежных проблем, слабое функционирование институтов гражданского общества.

5. Политико-организационные факторы: противостояние «проправительственных», оппозиционных и радикальных молодежных формальных и неформальных объединений, оппозиционно-радикальных молодежных движений, манипулирование и использование молодежного ресурса со стороны различных радикальных структур как отечественных, так и зарубежных, низкая политическая культура молодежи.

6. Психологические (субъектные) факторы, возрастные психологические склонности молодежи к риску, агрессивности, внушаемости, группированию, психологические особенности воспитания и взаимоотношений в семье, социально-психологические настроения, недовольства собой и жизнью, социальной несправедливостью, тревоги, возмущения, специфика взглядов, убеждений и веры.

Мы солидарны с большинством исследователями, которые относят к наиболее распространенными причинами возникновения религиозного радикализма следующие:

влияние глобализационных процессов на мусульманский мир, проникновение западных образцов, культуры и стандартов жизнеустройства, агрессивная внешняя политика коллективного запада по отношению к мусульманским государствам, провокационные политика некоторых СМИ с исламофобскими идеями, карикатурный скандал с журналом «Шарли Эбдо», дискриминация и религиозных преследования мусульман проживающих в немусульманских государствах, особенно последние события, демонстративное сжигание Корана в Швеции.

Разумеется совокупность указанных факторов и причин вызывает рост недовольство, радикальных настроений, стимулирует радикализацию и агрессивное поведение по отношению к представителями других религий, естественно может вызывать рост радикализма в сознании и экстремизма в поведении молодежи в исламском мире.

Молодежные радикальные направления можно классифицировать на основании идейно-политического и религиозно-фундаменталистские, критерия, а также по функциональному признаку партнерские, альтернативные, провокативные, мобилизационные), что указывает на неоднородность молодежных радикальных движений.

Мы солидарны с точкой зрения ряда исследователей, которые относят к основным характерным чертам молодежного радикализма следующие признаки:

Для радикалистского мышления и поведения характерны максимализм, нигилизм, широкий диапазон колебаний настроений и действий между крайностями, политической наивностью и доверчивостью, ориентация на применение силовых методов для достижения целей, религиозное и этническое нетерпимости, жертвенностью, неуважение к окружающим, его проявление происходит в основном на социально-психологическом уровне [16;118].

Следует отметить, что состояние и перспективы развития молодежного радикализма в современном Таджикистане его рост, или спад во многом зависят от характера государственной молодежной политики, от стратегии и тактики деятельности властных структур, требует от государства внедрения инновационных, системных моделей профилактической работы, направленной на снижение радикальных проявлений в молодежной среде.

Методы правовой профилактики и силового принуждения, информационной и политической блокады по отношению к радикальной молодежи, хотя сейчас доминируют, но оказываются малоэффективными, данные методы и способы «не могут устранить опасность молодежного радикализма, а наоборот могут перевести радикальную молодежь на более скрытую деятельность» [17;39].

При этом в общественном сознании повсеместно растет понимание того, что только криминологический и насильственный путь профилактики и предупреждения этих опасных и негативных явлений нельзя признать единственно верным, а значит и социально эффективным.

На наш взгляд, необходима выработка принципиально нового комплексного научного осмысления на проблему профилактики радикалистских течений на основе формирования нравственно-ценностной мотивации поведения подрастающего поколения.

В настоящий момент это предопределяет особую актуальность разработки научной концепции социально-культурной и политико-правовой профилактики экстремизма и радикализма, ориентированной на различные возрастные и социально-демографические группы таджикского общества, интегрирующего достижения теории, методики и технологии социально-культурной деятельности и принципы культур сообразного воспитания.

Кроме того, как современная практика показывает для решения большинство политических конфликтов и предотвращение радикальных настроений более эффективным способом могут быть методы диалога, переговоров, выработки оптимальных решений, по сравнению с принудительными и силовыми военными действиями. Чтобы предотвратить радикальное настроение молодежи, необходим диалог власти с массовыми участниками молодежных радикальных движений, прояснять ее ошибочные и социально-опасные последствия.

Необходимо совершенствование государственной молодежной политики, выражающих интересы молодежи как самостоятельной социально-возрастной и социокультурной группы и ее интеграции в различных отраслях гражданского общества

Литература

1. Круглов А. Е.. Молодёжный радикализм формирование угрозы безопасности в период трансформации российского общества.- дис. д-ра полит. наук .- Саратов, 2006 353 с.
2. Neumann M. What's Left?: radical politics and the radical psyche. Peterborough (Canada) ; Lewiston (N.Y.), 1988 230 p.
3. Воронина Е.Ю. Политический радикализм и экстремизм: проблемное поле исследований. // Научные публикации кафедры политологии и социальной политики РГСУ. Выпуск 2 - М., 2009 - 226 с.
4. Философский энциклопедический словарь. М., 1989. Советская энциклопедия 1983.
5. Энциклопедия социологии. М., 2009.
6. Советская историческая энциклопедия.-М., 1968.
7. Краткий политический словарь.- М.,1987.
8. Словарь русского языка. С. И. Ожегова, М., 1989.
9. Интернет-ресурс: <http://lawdiss.org.ua> (Дата обращения: 12.01.23)
10. Лопушинский И.Н. Радикализм: теория и практика.-Санкт Петербург., 2016.-48с.
11. Рахматова З. Д. Религиозный радикализм среди молодёжи Таджикистана: предпосылки возникновения, специфика и пути его предотвращения// Дис. на соис. уч. степени канд. филос. наук. Душанбе – 2020. - 25с.
12. Тукумов Е. В. Религиозно-политический экстремизм как угроза региональной и национальной безопасности стран Центральной Азии: дис. на соиск. уч. степ. канд. полит. наук. Алматы, 2004 – 160 с.
13. Калдыбеков Н. Хариджизм прошлое и настоящее.- Бишкек.- 2019. 208с.
14. Сиван Э. Радикальный ислам и терроризм. Прил. 1 в кн. Кожушко Е.П. Современный терроризм: Анализ основных направлений / Под общ. ред. А.Е.Тараса. - Мн.: Харвест, 2000.- 448 с.
15. Закон Республики Таджикистан от 26 марта 2009 года № 489 О свободе совести и религиозных объединениях (с [изменениями и дополнениями](#) по состоянию на 19.07.2022 г.)
16. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Молодежный экстремизм: сущность и особенности проявления // Соисс.-2008, № 5. С. 37–47.
17. В.И., Кухтевич Т.Н. Сущность и причины молодежного экстремизма // Экстремизм в молодежной среде: теоретические и практические аспекты. - М., 2007

РЕЛИГИОЗНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ РАДИКАЛИЗМ: ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ ЕГО ФОРМЫ И СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ В МОЛОДЁЖНОЙ СРЕДЕ.

В статье осуществлено анализ возникновения и причин распространение радикализма, в молодежной среде, выявлено социально, политико-организационных, идейно нравственных и религиозных факторов ее проявление. Рассмотрено понятие радикализма в исследованиях отечественных ученых, отличие его от терроризма и экстремизма, что приведено в работах различных исследователей представителей различных общественных наук. Обоснованно, что религиозно – политический радикализм предполагает решительное и глубокое, коренное изменение основных ценностей и структур общества, в том числе с применением крайних, насильственных методов и средств достижения цели. Выявлено, что радикального мышления и поведения характерны максимализм, нигилизм, фанатизм, недоверие, не восприятие и недооценка эволюционных факторов социального прогресса и действий на силовые методы достижения целей.

Ключевые слова: общества, государство, человек, информация, идея, религиозные организации, объединения, молодёжь, молодёжная политика, радикализм, радикальное сознание, факторы радикализма, молодежные радикальные направления, религиозный радикализм, экстремизм, терроризм, пропаганда радикальных идей, негативные явления, фундаментализм, фанатизм реформация, революция, противодействие, профилактика.

RELIGIOUS AND POLITICAL RADICALISM: THE CONCEPT, THE ESSENCE OF ITS FORM AND SPECIFIC FEATURES IN THE YOUTH ENVIRONMENT.

The article analyzes the emergence and causes of the spread of radicalism among the youth, reveals the social, political, organizational, ideological, moral and religious factors of its manifestation. The concept of radicalism in the studies of domestic scientists, its difference from terrorism and extremism, which is given in the works of various researchers of representatives of various social sciences, is considered. It is substantiated that religious and political radicalism involves a decisive and deep, radical change in the basic values and structures of society, including the use of extreme, violent methods and means to achieve the goal. It was revealed that radical thinking and behavior are characterized by maximalism, nihilism, fanaticism, distrust, non-perception and underestimation of the evolutionary factors of social progress and actions on forceful methods of achieving goals.

Keywords: societies, state, person, information, idea, religious organizations, associations, youth, youth policy, radicalism, radical consciousness, factors of radicalism, youth radical trends, religious radicalism, extremism, terrorism, propaganda of radical ideas, negative phenomena, fundamentalism, fanaticism reformation, revolution, opposition, prevention.

ТУНДГАРОИИ СИЁСӢ- ДИНӢ: МАФӢУМ, МОӢИЯТ ВА ХУСУСИЯТӢОН МУШАХХАСИ ОН ДАР БАӢНИ ЧАВОНОН

Дар мақола сабабҳои пайдоиш ва паҳншавии тундгароии сиёсӣ ва динӣ дар байни ҷавонон мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Муайян карда шудааст, ки омилҳои иҷтимоӣ, равонӣ, сиёсӣ, идеявӣ ва ахлоқиву таасубгароии динӣ барои паҳншавии тундгароӣ дар байни ҷавонон мусоидат менамоянд. Инчунин таносуби мафҳуми тундгароӣ ва ифротгароӣ дар тадқиқотҳои мавҷудаи ватанӣ хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, хусусияти тафаккур, роҳҳои амали намудани марому мақсад ва тарзу воситаҳои фаъолияти ин падидаи номатлуб нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: ҷомеа, давлат, инсон, ахбор, андеша, ташиклотҳои динӣ, иттиҳодия, ҷавонон, сиёсати ҷавонон, тундгароӣ, тафаккури тундгароӣ, омилҳои тундгароӣ, равияҳои тундгароии ҷавонон, тундгароии динӣ, ифротгароӣ, терроризм, тарғиби ғояҳои тундгароӣ, падидаҳои номатлуб, бунёдгароӣ, таасубгароӣ, ислоҳот, инқилоб, муқовимат, нешгирӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Ҷӯраев Раҷаббой Зухурович номазади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи фалсафа ва сиёсатишиносии Донишгоҳи славянии Россия – Тоҷикистон.
Тел.2276127 E-mail:rajabRTSU@mail.ru

Сведения об авторе:

Джӯраев Раджаббой Зухурович. Кандидат философских наук, доцент кафедры философии и политологии Российско-Таджикского (Славянского) Университета. Тел.2276127 E-mail:rajabRTSU@mail.ru

About the author:

Juraev Rajabboy Zukhurovich. Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy and Political Science of the Russian-Tajik (Slavonic) University. Tel. 2276127 E-mail: rajabRTSU@mail.ru

НАҚШИ ТЕХНОЛОГИЯИ СИЁСӢ ДАР НИЗОМИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТ

Наҷмиддинов А., Амиров Т. Ш.

Донишқадаи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

Масъалаҳои сиёсат ва идоракунӣ, ки асоси танзими ҳаёти ҷамъиятиро ташкил медиҳанд, масъалаи технологияи сиёсӣ аҳамияти калидӣ дорад. Маълум аст, ки ҳар як раванд, хоҳ идоракунӣ бошад, хоҳ итоат, бе истифодаи усулҳои муайяни таъсиррасонӣ, роҳнамоӣ, боваркунонӣ, эътимодбахшӣ ва зӯрварӣ наметавонад амалӣ гардад. Бо ин маънӣ илми сиёсӣ низ собит намудааст, ки механизмҳои дар раванди ташаккули муносибатҳои ҷамъиятӣ истифодашаванда, хусусияти маҷмӯӣ дошта, дар баъзе ҳолатҳо бо робитаҳои мазмунӣ ва дар дигар ҳолатҳо бо робитаҳои сохторӣ ва амалӣ ба ҳамдигар алоқаманд мешаванд. Аз ин нуктаи назар, усулҳои таъсиррасонӣ ва танзимнамоӣ бо мақсади амалӣ намудани иродаи ҳокимият истифода бурда шуда, дар шакли умум ва ба ҳам алоқаманд технологияҳои сиёсиро ташкил медиҳанд, ки муҳаррик ва ҷузъи асосӣ дар тамоми равандҳои сиёсӣ ва амалӣ намудани ҳокимияти сиёсӣ маҳсуб меёбанд.

То ба имрӯз дар илми сиёсӣ мафҳуми «технологияи сиёсӣ» бо маъниҳои гуногун тафсир шудааст. Ин гуногунмазмунӣ аз табиати мушкили иҷтимоию сиёсӣ ва сохторию вазифавии он бармеояд. Чуноне, ки А. Соловев қайд мекунад: «Равандҳои воқеии сиёсӣ дар дилхоҳ ҷомеаи дорои сохтори мураккаб ва давлат шаклҳои гуногун доранд. Аз як тараф ба онҳо ҳамчун ба инъикоси махсуси соҳаи ҷамъиятӣ, ки дорои сарҳадҳои иҷтимоӣ, робитаҳои дохилию берунӣ, теъдоди муайяни иштирокчиён, ҷиҳатҳои фарқкунанда ва ғайраҳо мебошанд, назар кардан мумкин аст. Аз ҷониби дигар бошад, робитаҳои ҳокимиятро ҳамчун маҷмӯи масъалаҳои мушаххас, ки ҳалли худро аз тарафи давлат ва дигар субъектҳои сиёсӣ талаб менамоянд, фаҳмидан мумкин аст, ки аз ҷониби онҳо бо истифодаи усул ва воситаҳои муайян амалӣ карда мешаванд» [1].

Дар илмҳои сиёсӣ мафҳуми «технология» ҳамчун системаи унсурҳои ҳамохангшуда истифода мегардад. Ҳамин тавр, технологияи сиёсӣ маҷмӯи мутассил истифода намудани маросим, усул, тарзи фаъолият барои дарёфти босамартари амалисозии ҳадаф ва вазифаҳои субъекти мушаххас, дар сиёсат мебошад. Технология ҳамчун маҷмӯи муайяни донишҳои техникӣ барои ҳалли вазифаи мушаххас дар соҳаи ҳокимият ва маркетинги сиёсӣ истифода мегардад [2, 42]. Дигар карда гӯем, субъектҳои гуногуни сиёсат барои иҷрои ҳадаф ва вазифаҳои таҷассуш технологияи сиёсиро истифода менамоянд. Технология аз рӯи вазифа барои ба даст овардани мақсади муайян вобаста ба таносуби манфиатҳо дар соҳаи иқтисодӣ низ бахри ҷалби онҳо дар ҷорабиниҳои сиёсӣ истифода мешаванд. Технологияи сиёсӣ ҳамчун маҷмӯи маросим ва усулҳои фаъолияти мақсаднок на танҳо воситаҳо дар коркарди рафторҳои субъектҳои мустақкам месозад.[3, 102]

Технологияҳои сиёсӣ ҳамчун мафҳум дар илми муносири сиёсӣ аз рӯи таснифи худ ба мафҳумҳои махсуси илми сиёсӣ дохил шуда, ифодакунандаи маҷмӯи васила ва усулҳои муайян ҷиҳати таъмини идоракунии самаранок, қабули қарори муносиб, ташаккул ва татбиқи муносибатҳои ҳокимият дар ҷомеа мебошад. Технологияҳои сиёсӣ дар раванди татбиқи ҳадафҳои сиёсӣ аҳамияти аввалиндараҷа доранд. Онҳо дар баробари ҷанбаҳои назариявӣ ҷанбаҳои қавии амалии худро дошта, самти татбиқи бевоситаи онҳоро муайян менамояд. Таҳлили ҷанбаҳои назариявии технологияҳои сиёсӣ нишон дод, ки онҳо метавонанд вобаста ба вазъият ва макон хусусиятҳои худро дошта бошанд. Дар ин раванд маълум намудани ҷанбаҳои амалӣ ва нақши онҳо дар самаранокӣ қабули қарор аҳамияти илмӣ хосро соҳиб мебошад. Зеро раванди қабули қарор ҳамчун технологияи муҳимми мусоидаткунанда ба устувории равандҳои сиёсӣ ва татбиқи муносибатҳои ҳокимият ифодакунандаи маҳорат ва истеъдоди идоракунӣ буда, тавассути он мақсади ниҳой ба даст оварда мешавад [4,18].

Технологияи сиёсӣ ин таҷассуми махсуси инъикоси воқеиятест, ки барои дарёфти восита ва тарзи ҳалли мушкилиҳои пайдогашта дар соҳаи идоракунии арзёбӣ меардад. Барои ҳамин дараҷаи маърифати технологияи воқеият на танҳо шакли дониши илмӣ бунёдӣ, балки дар як вақт аз назари субъектҳо ба ҳисоб меравад. Тарзи субъективӣ ташаккули технологӣ бештар дар асоси амалҳои мутассили стандартҳои ақли солим, таҷрибаи амалии субъект ва дигар хусусиятҳои фардӣ ва ҷаҳонбинӣ он сурат мегирад. Қайд кардан ба маврид аст, ки дар ташаккули технологияи сиёсӣ истифодаи усулҳои махсуси таҳлилӣ, нақши бузург мебозад. Усулҳои таҳлилӣ на танҳо усули субъективиро маҳдуд намесозад, балки имкон медиҳад, ки барои ҷойи муносибтар ҳангоми ташҳиси зухуроти сиёсӣ барои ба ҳадаф расидан ёрӣ расонд. Ин ба субъект имкон медиҳад, ки диди вазъиятро ақлонитар намуда, нисбат ба категорияҳои «ҳадаф» ва «шароити» фаъолияти бошуурона гузошта мешаванд.

Таркиб ё сохтори технологҳои сиёсӣ аз се ҷузъ иборат аст: дониши махсус, қоида ва маросиму усули амал, ҷузъҳои гуногуни техникӣ-захиравӣ. Ҳар кадом аз ин ҷузъҳо дар ҳалли фасли қазияҳои ҷамъӣ, ки оид ба ҳокимияти сиёсӣ, идоракунии ва давлат байни субъектҳои сиёсӣ ба вуҷуд меояд, нақши хоса доранд. Масалан, дар технологияи сиёсӣ дониш таҷассуми махсуси инъикоси воқеиятест, ки барои дарёфти восита ва тарзи ҳалли мушкилиҳои пайдогашта дар соҳаи ҳокимият ва идоракунии давлат аст.

Барои ҳамин дараҷаи маърифати технологияи воқеият на танҳо шакли дониши илмӣ бунёдӣ, балки дар як вақт баҳои мушкилиҳои сиёсӣ аз назари субъектҳои ба ҳалли онҳо ҳавасманд ба ҳисоб меравад. Ҳамин зайл дониши технологӣ фаъолияти лоиҳавӣ, маърифати идеалӣ – аз нав ба вуҷудориест, ки дар худ усулҳои на танҳо муқаррарӣ, балки воқеияти илмӣ-маърифатиро ҳамроҳ намуда, барои ҳалли вазифаи мушаххас муносибати онҳоро синтез менамояд. Ин ба дониши технологӣ мантиқи хоси инъикос ва шарҳи зухуротро, ки на барои инъикоси шакли илмӣ ва на ба муносибати муқаррарӣ дар алоҳидагӣ мувофиқ нест, мақоми хоса медиҳад. Бар ҳилофи назария, ки бе восита ба амалия вобаста набуда, ғайримустақим муносибаташро ба конструксияҳои идеалӣ, ки шарҳу эзоҳдиҳии гуногуни зухуроти воқеиро талаб менамояд, дар асоси инъикоси воқеият ва зухуроти воқеӣ дохиланд, ташкил меёбад [5,42].

Агар дониши илмӣ ҳодисаро идеалӣ гардонад, дониши технологӣ объекҳои мантиқиро мушаххас мегардонад; агар дониши илмӣ ба амалия нигаронида шуда бошад, дониши технологӣ ба қисми алоҳидаи воқеият, инъикосшавандаи воқеият, инъикосшавандаи воқеӣ равона шудааст. Ба хотири ҳамин аз нуқтаи назари муносибатҳои технологӣ нисбат ба олам ин қисми амалияи воқеӣ андешакунии мантиқиро не, балки ҷавоби амалро талаб менамояд. Барои ҳамин ҳама ҳақиқати донишҳои технологӣ нодир ва дар ҳаракатанд. Дониши технологӣ ҳама гуна ҳодисаро ҳамчун ҳиссаи воқеият дорои мантиқи ҳеши ҳаракат, манбаи инъикоси ҳудуди технологӣ дар асоси мавқеи касе, ки ҳодисаро акс менамояд (технолог, пажӯҳишгар), он касе, ки мақсади мушаххас барои ҳалли ин ҳодиса алоқаманд (фармоишгар, супоришдеҳ), инчунин касе, ки дар марҳилаи ҳалли ин ҳодиса (ичроқунанда) ташаккул меёбад дар бар мегирад. Пас аз рӯи амал ҳар се иштирокчиён ба шакли мазмунӣ ахбороти технологӣ тағйирот дароварда метавонанд. Чунин сегунагии субъекти дониши технологӣ шаҳодати он аст, ки ҳама стратегияи маърифатӣ вай ба он нигаронида шудааст, ки шароитҳои объективӣ ба вазъи шарҳдиҳии субъективӣ чӣ дар дараҷаи ташҳис ва чӣ дар ақуалӣ гардонии дониш наздик қунонида шавад. Рафти дохил намудани тасаввуроти субъектҳо ҳангоми баҳо додан ба вазъият нишон медиҳад, ки майли мақсаднокӣ дар доираи дониши технологӣ оиди як ҳодиса хеле зиёд буданаш имкон дорад. Барои ҳамин мушкилоти мушаххаси технологиро ҳар хел маънидод намудан ва ба равандҳои гуногуни сиёсӣ мувофиқ сохтан имкон дорад [6].

Аз назари мазмун таҳлили ташаккули технология чунин тавсифҳоро дар назар дорад:

- иштирокчиёни мушаххас;
- характери нақшӣ;
- вазифагӣ ва муносибатҳои байнишахсӣ;
- нормаҳои амалқунанда ва тарбияи фаъолияти таносуби қувваҳои сиёсӣ;

- навъҳои мушаххаси амал ва аксуламал дар доираҳои омилҳои дохилию хориҷӣ;
- нишондиҳандаҳои фазогӣ ва характери муваққатӣ доштани фаъолият;
- хусусияти муҳити атроф, манбаъ ва имкониятҳои шахсони амалкунанда.[7].

Дар баъзе ҳолатҳо коркарди технологияи сиёсӣ то андозае на танҳо ҳулосаҳои умуминазариявиро нисбат ба дониши таҷрибавӣ нишон медиҳад, балки дар ҳукумати электронӣ дар ҷанд самт, аз ҷумла G2G (давлат-давлат), G2C (давлат-шахрванд), G2B (давлат-тиҷорат) амалӣ мегардад.

Таҳлили ташаккули технологӣ чунин тавсифҳоро дар назар дорад: – иштирокчиёни мушаххас, характери нақшӣ – вазифагӣ ва муносибатҳои байнишахсӣ; – нормаҳои амалкунанда ва тарбияи фаъолияти таносуби қувваҳои сиёсӣ; – навъҳои мушаххаси амал ва аксуламал дар доираҳои омилҳои дохилию хориҷӣ; – нишондиҳандаҳои фазогӣ (чуқурӣ, паҳноӣ, дарозии ҷои ба амалони ҳодисаҳои сиёсӣ) ва характери муваққатӣ доштани фаъолият; – хусусияти муҳити атроф, манбаъ ва имкониятҳои шахсони амалкунанда. Таҳлили ҳамаҷонибаи онҳо имкон медиҳад, ки муносибати воқеии иҷрокунадагонро аниқ муайян намуда, тавсияномаи мувофиқ тайёр карда шавад. Тавассути ин тарзи таҳлил истифодаи пайдарпаю мунтазами як қатор меъёр ва системаи ченакҳо, ки дар маҷмӯъ оиди сохт ва тамоили инкишофи вазъият тасаввури аинӣ медиҳанд, фаъолияти субъектро баҳри ба дастовардани ҳадаф муносибтар месозад.

Ин гуна рафтор имкон медиҳад, ки фаъолияти мақсаднокро ба марҳила ва давра, инчунин ҷиҳатҳое, ки набз ба давраи амалисозии онро дар миқёси вақти воқеӣ рӯй медиҳад, нишон диҳад. Дар ҳамин замина субъект хусусияти муносибати байни иштирокчиён, нишондодҳои фазою вақтӣ, омилҳои муҳити берунаро дониста гирифта, вариантҳои имконпазирии руҳ додани ҳодисаҳо, нуктаҳои гардиш ва дигар нишондиҳандаҳоро, ки амали вай ба онҳо вобастагӣ дорад, аниқ созад. Ин тарзи ташаккули технологияҳо имкон медиҳад, ки ҳар кадом раванди сиёсиро, ки аз ҳамдигар бо ҷанбаҳои нодири дохилию берунӣ фарқ мекунанд ва дар аксари ҳолатҳо хусусияти ҷустуҷӯӣ дорад, аммо то охир сабабҳои дохилии фаъоли ин ё он нақшбозанда ошкор нест, дигар ҷиҳатҳои онро ҳисоб карда наметавонанд, ба ҳисоб гирад. Ҳамин тавр, дар баъзе ҳолатҳо коркарди технологияи сиёсӣ то андозае на танҳо ҳулосаҳои умуминазариявиро нисбат ба дониши таҷрибавӣ беқурб мегардонад, балки барои онҳо нақши заруриро ҷудо менамояд. Феълан ошкорномии саҳнаи вазъият, динамикаи инкишофи вай, ки бо роҳи таҳлилӣ ошкор карда шудааст, имкон медиҳад, ки ба таври ҷиддӣ аз мантиқи субъективии таҳияи амалии сенария, яъне пайдарҳамии амалӣ дар назардошти дарҳосткунанда ва иҷрокунада фарқ намояд. Дар натиҷа таҳлили симои ҳодиса барои ташаккули рафтори субъекту дастгирии он ва паҳлаҳои гуногуни фаъолият барои амалисозии мақсадаш замина муҳаё месозад. Аз ин рӯ ҳангоми ташаккули амали навбатии субъект барои ҳалли проблема (мушкилот) зарур аст, ки натиҷаи таҳлилӣ ва амалӣ-технологӣ аз ҳамдигар фарқ карда шаванд.

Омӯзиши низомии ташаккули муносибатҳои нави ҷамъиятӣ низ нишон медиҳад, ки маҳз тавассути технологияҳои иттилоотӣ омезиши шадиди арзишҳои миллию умумибашарӣ ба таври осон сурат гирифта истодаанд. Дар натиҷа ҷомеа дар рӯ ба рӯии интиҳоби қарор мегирад. Дар баъзан ҳолатҳо арзишҳои бегонаи либоси тамаддуни пӯшонидашуда, боиси танг намудани доираи арзишҳои миллий низ гашта истодааст. Маҳз аз ҳамин сабаб, дар шароити рушди технологияҳои иттилоотӣ ҳифзи мафкураи ҷомеа аз таъсирҳои бегона пеш омадааст, ки онро метавон тавассути муқовимати устувори иттилоотӣ роҳандозӣ намуд.

Ҳамин тариқ, метавон ҳулоса намуд, ки технологияҳои сиёсӣ дар раванди татбиқи ҳокимият ва идоракунии ҷомеа ҳамчун рукни таркибӣ боқӣ монда, субъекти сиёсат маҷбур аст онҳоро доимо такмил дода истад.

Адабиёт:

1. Соловьев, А.И. Политология. Политическая теория, политические технологии. [Текст] /А.И.Соловьев/– М., 2003. – С.126.
2. Подшивалкина В.И. Социальные технологии Проблемы методологии и практики, Кишинёв, 1997 г. с. 42.

3. Атаманчук, Г.В. Теория государственного управления [Текст] / Г.В. Атаманчук. М.: Юрид. лит., 1997. 525 с.
4. Сафаров Б.Р. Технологияҳои сиёсӣ ва хусусиятҳои онҳо дар шароити дигаргуниҳои ҷаҳони муосир (таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон). Дисс. барои дарёфти дараҷаи илмӣ н.и.с. Душанбе, – 2022. –С.18.
5. Подшивалкина В.И. Социальные технологии Проблемы методологии и практики, Кишинёв, 1997 г. с. 42.
6. Маводи электронӣ <https://allinweb.ru/siyosatshinosi/7964/> (санаи мурочиат).
7. Маводи электронӣ How Does President Trump's Twitter Use Impact Forex, Markets And Stocks? //Forex Capital Markets. Шакли электронӣ: [ht impact-forex-markets-stocks/](https://impact-forex-markets-stocks/) (санаи мурочиат: 11.02.2023).

НАҚШИ ТЕХНОЛОГИЯИ СИЁСӢ ДАР НИЗОМИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТ

Дар мақола муаллифон мафҳуми назариявии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар сиёсат мавриди баррасӣ қарор додаанд. Моҳияти технология дар сиёсат баррасӣ гардида, алоқамандии мафҳумҳои «технологияҳои сиёсӣ», «технологияҳои интихоботӣ» ва дигар мафҳумҳо низ ошкор карда шудааст. Дар мақола маълум мегардад, ки ду контексти маъмултарин барои истифодаи истилоҳ мавҷуданд аз ҷумла таърифи истилоҳҳои «Технологияҳои интернетӣ дар сиёсат» ва «технологияҳои интернетии иттилоотии сиёсӣ»-ро медиҳад.

Калидвожаҳо: технологияи интернетӣ, технологияи сиёсӣ, PR- технология дар шабакаи интернет, таблиғоти сиёсӣ дар шабакаҳои интернетӣ.

РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ВЛАСТИ

В данной статье авторы проводят теоретическое осмысление понятия «интернет-технологии в политике». Рассматривается содержание интернет-технологий в политике. Раскрывается взаимосвязь понятия с терминами «политические технологии», «избирательные технологии» и другими понятиями. Выделяется два наиболее распространенных контекста употребления термина. Дает авторское осмысление и определение терминам «интернет-технологии в политике» и «политические информационные интернет-технологии».

Ключевые слова: интернет-технологии, политические технологии, PR-технологии в сети интернет, политическая реклама в сети интернет.

THE ROLE OF POLITICAL TECHNOLOGY IN THE GOVERNMENT SYSTEM

The author gives theoretical understanding of the notion "Internet-technologies in politics". The content of Internet-technologies in politics is considered. The author reveals the relationships between the given notion and the notions "political technologies", "election technologies", "political project" and others. Two most frequently used contexts of this term are pointed out. The author gives his own understanding and definition of the terms "Internet-technologies in politics" and "political information Internet-technologies".

Key concepts: internet-technologies, political technologies, pr technologies on the internet, political advertisement on the internet.

Дар бораи муаллифон:

Наҷмиддинов Абдуғаффор -муаллими калони кафедраи технологияи информатсионӣ ва коммуникатсионии Донишқадаи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, Тел: 918-38-75-87

Амиров Толиб Шарифович - номзади илмҳои сиёсӣ, муаллими калони кафедраи сиёсатишунӣ Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, Тел: 988616395

Об авторах:

Наджмиддинов Абдугаффор – старший преподаватель кафедры информационно-коммуникационных технологий Таджикского государственного педагогического института имени Садриддина Айнӣ, тел: 918-38-75-87

Амиров Толиб Шарифович – кандидат политических наук, старший преподаватель кафедры политологии Таджикского государственного педагогического института имени Садриддина Айнӣ Тел: 988616395

About the authors:

Najmiddinov Abdugaffor - Senior Lecturer of the Department of Information and Communication Technologies of the Tajik State Pedagogical Institute named after Sadriddin Aini, tel: 918-38-75-87

Amirov Tolib Sharifovich - Candidate of Political Sciences, Senior Lecturer of the Department of Political Science of the Tajik State Pedagogical Institute named after Sadriddin Aini Tel: 988616395

ТАШАККУЛИ ДАВЛАТИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН (заминаҳои иҷтимоӣ таърихӣ)

Шерматов Б.Г.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

Таҳлили таҷрибаи таърихӣ ва манбаъҳои муътамади илмӣ собит месозанд, ки истиқлолхоҳӣ ҳамчун категорияи равонӣ сиёсӣ ифодакунандаи рӯҳияест, ки ҷомеаҳо бо тақвият ба он нерӯи равонӣ ва иҷтимоӣ худро қавӣ гардонид, ҳадафҳои марҳила ба марҳила амалӣ месозанд. Хусусияти ин падида дар он аст, ки дар ҷомеа ва низомҳои рӯҳбаландии иҷтимоӣ устувор гардида, субъектҳои сиёсат бештар ба он меҳваре таваҷҷуҳ менамоянд, ки ин ғояро тақвият мебахшад. [1, с.9]

Заминабахши ҳама гуна истиқлолияти давлатӣ, пеш аз ҳама, мафкура ва ҷаҳонбинист, ки инсонҳоро дар шинохти асолат ва рисолати ҳеш муваффақ гардонид, талош ва кӯшиши онҳоро баҳри мустақилона муайян намудани тақдири худ, дарёфти роҳи муваффақият баҳри расидан ба саодати комил, раҳидан аз вобастагӣ тобеият тақон мебахшад. Маҳз аз ҳамин сабаб, омилҳои иҷтимоӣ таърихӣ ва сиёсӣ ба ин раванд таъсири ҳалкунанда дошта, дар гузариши истиқлолхоҳӣ таъсиргузор мебошанд. Ба андешаи ҳуқуқшиноси шинохтаи ватанӣ Имомов А. соҳибхитории давлатӣ дар заминаи соҳибхитории халқ амалӣ мегардад ва яке аз шаклҳои ифодагарии соҳибхитории халқ соҳибхитории миллӣ мебошад. [2, с.195] Бо ҳамин роҳ мо робитаи байни мафҳумҳои соҳибхитории давлатӣ, миллӣ ва халқиро ошкор мекунем, ки чун ҷузъҳои пайвасткунандаи занҷири истиқлолият баҳри таҳкими он хизмат мекунанд.

Маълум аст, ки раванди ташаккули омилҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва иқтисодии таъсиргузор ба рушди давлатдорӣ миллӣ дар заминаи қонуниятҳои умумипазируфта метавонад ҷараён дошта бошад. Истиқлолхоҳӣ ҳамчун ҳислате, ки дар ботини инсонҳои комил ҷой дорад, руҳияи фарогирандаи тамоми ҷомеа гашта, ба он имконият медиҳад то моҳият ва мақсади мавҷудияти худро шиносад, зеро саодати комили ҳамагуна ҷомеа фақат ҳамоно вақт ба даст меояд, ки агар онҳо имконияти мусоиди мавҷудияти мустақилонаро дошта бошанд. Чуноне, ки сиёсатшиноси тоҷик Муҳаммад А.Н. қайд мекунанд, «...истиклол арзишест, ки решаи асосии он истиқлоли шахс аст. Истиклол ҳосил инсон аст ва ҷомеае, ки истиқлолашро аз даст дода бошад, бад-ин маъност, ки афроди он ҷомеа аз истиқлоли худ беҳабаранд».[3, с.23] Маҳз аз ҳамин сабаб ба «истиклолият» ҳамчун арзиши муҳими сиёсӣ баҳогузори намуда, ба даст овардани онро омилҳои муҳими рушди арзандаи устувор метавон эътироф намуд. Холиқов А.Ғ. соҳибхитории давлатиро «ҳамчун истиқлолияти комили давлат дар муносибатҳои дохилӣ ва хориҷӣ» маънидод намуда, дар ин замина давлатро ҳамчун падидаи томи қомилҳуқуқ маънидод мекунанд. [4, с.97] Давлат дар ҳамоно вақт ба маънии томи ин институти сиёсӣ ташаккул меёбад, ки агар тавонад мустақилияти худро дар муайян намудани самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ нигоҳ дорад. Фаҳмиши классикӣ соҳибистиклолӣ низ маҳз дар ҳамин нуҳуфта аст.

Таҷрибаи таърихӣ сиёсӣ собит менамояд, ки ташаккул ва рушди давлатдорӣ миллӣ ва мустақил дар Тоҷикистон натиҷаи шароитҳои мушаххаси таърихӣ, ҳамаҷирии зичи ҷомеа, талошҳои созида, рӯҳияи истиқлолхоҳӣ буда, тағйирпазирии ин раванд аз омилҳои гуногуни дохилӣ ва берунӣ, объективӣ ва субъективӣ низ вобаста мебошад. Аз ин рӯ, инкор намудани хусусиятҳои ҳар як марҳилаи рушд омилҳои таҳдидовар ба истиқлолияти қомил буда, ба инбат нағрифтани онҳо метавонад боиси пайдоиши мушкилиҳо ва бӯҳронҳои амиқ иҷтимоӣ сиёсӣ дар раванди минбаъдаи давлатсозӣ гарданд. Зеро “дар сарҳади ду тамаддуни аз назари иқтисод тафовутдошта (капитализм ва сотсиализм), ду идеологияи таърихан ноошно (дунавият ва ислом) ва гурӯҳи забонҳои азқадим дар рақобатбуда (забонҳои форсӣ ва туркӣ), давлати Тоҷикистон қарор гирифта, баъд аз пошхӯрии давлати шӯравӣ як нуқтаи ниҳоят дарднок ва осонгирро мемонад”. [5, с.98] Ин воқеияти ҷуғрофию

маданӣ ва сиёсӣ тақозо мекард, ки вижагиҳои таъсиррасони беруна ба инобат гирифта шуда, манфиатҳои миллию давлатӣ ҳифз карда шаванд.

Таҳлили заминаҳои таърихӣ сиёсии ташаккули давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон нишон медиҳад, ки решаҳои истиклолхоҳӣ аз замони қадим маншаъ гирифта, давра ба давра он бо таъсири омилҳои гуногун гоҳ авҷ гирифта, гоҳ ором мегардид, вале ҳаргиз он аз байн нарафтааст. Таҷрибаи таърихӣ собит месозад, ки собиқаи давлатдорӣ тоҷикон таърихӣ беш аз ҳазорсола дошта, ба ақидаи Пешвои Миллат Эмомалӣ Раҳмон “Сулолаи Сомониён дар муттамарказонии ҳокимияти давлатӣ нақши ҳалқунанда бозидааст. Дар таърихӣ ҳалқи тоҷик ин сулола қорро анҷом додааст, ки ба қори анҷомдода дар самти ташаккули давлати муттамаркази Рус баробар аст. Ин раванд бо якқатор дигаргуниҳои ҷиддии таърихӣ фарқ мекунад. Дар маҷмӯъ, раванди дурударози ташаккули тоҷикон ҳамчун миллати ягона ба анҷом расид. [6, с.10] Лозим ба ёдоварист, ки маҳз дар ҳамин давра забони адабии тоҷик рушду нумӯъ ёфта, дар низоми давлатдорӣ васеъ истифода мешуд. Чунон, ки олимони таъкид менамоянд, умумияти забонӣ яке аз омилҳои муҳими ташаккули давлатдорӣ ба ҳисоб рафта, ифодакунандаи руҳияи иҷтимоӣ равонии ҷомеа баҳри ҳамгироии қулл мебошад. Вобаста ба ин масъала, Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуда буданд, ки: “Забони мо дар марҳилаҳои ҳассоси ҳалқамон ҳамеша нақши тақдирсоз бозида, аҷдоди бошарафу тамаддунсози моро аз гирдобҳои ҳаводиси ғарбдорӣ асриҳои миёна то имрӯз эмин нигоҳ доштааст”. [7, с.56]

Нақши давлати Сомониёнро дар ташаккули давлати Сомониён ва таърихӣ давлатдорӣ тоҷикон махсус қайд намуда, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон менависад, ки “Ягон миллат ва ҳалқият бе рӯйоварӣ ба тамаддуни якҷояи инсоният наметавонад ба зинаи баланди фарҳанг баромада, худро дар тури таърихӣ ҳазорсола ҳифз намояд. Бузургии миллати тоҷик ҳам дар он аст, ки дар муддати таърихӣ ҳазорсола тавонист ҳуҷуми ғосибони бегонро мардонавор паси сар намуда, дар як вақт синтези тамаддуни бегонро бо дастовардҳои абадии фарҳанги худ таъмин намуда, ба марҳилаҳои сифатан нави рушд ворид шавад”. [8, с.127] Гуфтаҳои боло аз он дарак медиҳанд, ки замони Сомониён воқеан ҳам заминаҳои иҷтимоӣ, таърихӣ ва сиёсиро баҳри тақвияти минбаъдаи давлатдорӣ миллий, ташаккули афкори миллий истиклолхоҳӣ, ки муддати дурударози таърихӣ мафкураи миллатро тарк накарда буданд гузоштааст. Ин аст, ки чун суҳан сари ташаккули давлатдорӣ миллий равад, бевосита ин раванди тақдирсозро ба замони сомониён муттаалиқ медонанд.

Дар ҷаҳорҷӯбаи тадқиқоти мазкур, ки заминаҳои иҷтимоӣ таърихӣ ташаккулёбии давлатдорӣ тоҷикон мавриди назар қарор дорад, нақши муҳими таърихӣ давлати Сомониён тасдиқ гардида, истиклолияти комили давлат ба даст оварда шудааст. Таҷрибаи таърихӣ собит месозад, ки дар ин давра бо мақсади таъмини истиклолияти фарҳангӣ, яке аз масъалаҳои муҳими давлатӣ ҷамъ овардани мероси гузаштагон, адабиёти илмӣ бадеӣ, дастхатҳо ва дигар офаридаҳои аҳамияти таърихӣ фарҳангидошта буд ва ин ҳазинаи бузург таҳти назорати вазирон ва мутасаддиёни дарбор қарор дошт. [9]

Ин албатта таҳдид ба душманони ин миллат ба ҳисоб мерафт ва онҳо таҳти барномаҳои мукамалшудаи худ муборизаро алайҳи тафаккури императории ин миллат давом медоданд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки баъд аз шикасти давлати Сомониён зиёда аз ҳазор сол миллати тоҷик даврони бедавлатиро аз сар гузаронид. Сар карда аз охири асри IX ва аввали асри X ишғолгарони аҷнабӣ ҳамаҷониба қӯшиш мекарданд, то ба муттаҳидшавии миллат таъсир расонида, онро дар шароити парокандагӣ нигоҳдоранд. Таърихӣ гузашта нишон медиҳад, ки тури муддатҳои дарози таърихӣ миллати мо дар зери зулми муғулҳо, шайбонҳо ва манғитҳо қарор дошта, давлатдорӣ мустақили худро надоштанд.

Аз садаи XII сар карда ғосибони бегонро мероси ғании фарҳангӣ ва адабии миллати тоҷикро ғорат намуда, садди роҳи рушди он ҳамчун миллати тамаддунсозу давлатдор мегаштанд. Сохтори мавҷудаи феодалий, тақсмоти ҳудудҳои таърихӣ ба хониғарӣ, аморат ва бекиғарӣҳои алоҳида, ки байни худ доимо дар низоъ ва кашмакишиҳо қарор доштанд, вазъи сиёсӣ иҷтимоиро баҳри рушди минбаъда ҳалалдор мекарданд. Вале ба ин ҳама нигоҳ

накарда, дар ҳама давраи замон талоши нигоҳ доштани ҳувиати миллӣ, ҳифзи забон, фарҳанг ва ҳастии таърихӣ василаҳои муҳими нигоҳ доштани ягонагии миллӣ гашта, баъди ҳазорсолаҳо бошад ҳам, баҳри амалӣ гаштани ин ормони миллӣ мусоидат намуд. Муаррихи тоҷик Шарипов И., бо тақия ба манбаъҳои таърихӣ қайд мекунад, ки дар давлатдориҳои турку муғул дар давраи асрҳои XI-XIX “тамоми дастгоҳи идоракунии давлатӣ асосан аз ҳисоби тоҷикони босавод, ки мактабҳои бузурги фалсафии ахлоқии замони худро дар марказҳои тамаддуни он замон гузашта буданд ва шахсиятҳои таҷрибадор ва бофарҳанг ҳисобида мешуданд, интиҳоб шуда, низоми идоракунӣ, фаъолияти молиявӣ, мукотиба ва муносибатҳои байналмилалӣ тавассути тоҷикон амалӣ карда мешуданд”. [10, с.19] Ин далели таърихӣ бори дигар тасдиқ мекунад, ки тоҷикон новобаста ба он, ки соҳиби давлат набуданд, дар идоракунии давлат бевосита иштирок мекарданд.

Дар ин масири пурпечутоби таърихӣ ҳаводиси муҳими асрҳои XIX ва XX низ аҳамияти бағоят бузург доранд. Аз он ҷумла, ҳамроҳшавии Осиёи Марказӣ ба ҳайати империяи Россия, Инқилоби Октябр, ташаккул ва пойдории беш аз 70-солаи давлати шӯравӣ, ки имконияти ҳамзистиро дар муҳити ягонаи идеологӣ сиёсӣ бо дигар халқу миллат муҳаё карда буд, дар шинохти ҷаҳон, тағйири ақида, шиносӣ бо фарҳангҳои гуногун, тарзи ҳаёт ва зиндагӣ, таъмини рушди иқтисодӣ иҷтимоӣ Тоҷикистони шӯравӣ низ нақши бориз дошт. Баҳодиҳӣ ба давраи шӯравӣ рушди миллати тоҷик имрӯзҳо гуногун, дар баъзе ҳолатҳо баҳсбарангезанда ва ҳатто хусусияти инкоркунандаи рушдро низ доранд. Дар муқобили ақидаҳои манфӣ таърихшиноси тоҷик Аъзамов Х.С. менависад, ки фақат дар натиҷаи ғалабаи Инқилоби Октябри кабир соли 1917, барқарор намудани ҳокимияти шӯравӣ аввал дар қисми шимолӣ (с.1917), баъдтар дар қисми боқимондаи Тоҷикистон (с.1920) аз нав соҳиби давлати худ гардид”. [11, с.159] Соли 1924 ташкил ёфтани Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон ва соли 1929 ба Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистӣ табдил ёфтани он марҳилаҳои муҳими аввалин қадамҳои ба ҷониби мустақилияти нисбӣ буд. Бинобар ҳамин ҳам, ба ақидаи мо, маҳз ҳамин марҳила густариши минбаъдаи худшиносӣ ва ифтихори миллию давлатдориро дар умқи ҷомеа пайдор намуда, имкониятҳои мусоиди рушди иқтисодӣ иҷтимоиро баҳри таъмини заминаи истиқлолияти имрӯза гузоштааст.

Дар ин масир нақши фарзандони сарбаланди миллат С.Айнӣ ва Б.Ғафуров дар ташаккули миллати тоҷик бағоят бузург буда, тавассути асарҳои оламшумули худ онҳо тавонистанд ҳақиқати таърихӣ миллати тоҷикро ҳамчун миллати соҳибмаърифату тамаддунсоз муаррифӣ намоянд.

Масири мушкили эҳёи давлатдорӣ тоҷиконро Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон таҳлил намуда, менависад, ки “Дар ин раванди таърихӣ нақши Инқилоби Октябр калон буда, ба миллати ҷабрдида имконият дод, то аз сари нав эҳё шавад. Баъд аз ҳазор соли шикасти давлати Сомониён тоҷикон давлатдорӣ худро соҳиб гашта, онро дар харитаи ҷаҳон қайд намуданд. Бо шарофати инқилоби Октябр Тоҷикистон ҳудудҳои таърихӣ худро соҳиб гашта, аз зулм озод шуд. Дар одамон ташаббус барои фаъолият ва фазо барои эҷоду меҳнат фароҳам гашт”. [12, с.219] Шаклгирии давлати миллӣ низ дар шароити комилан нави таърихӣ дар бисёр ҷанбаҳо маҳз аз ҳамин давра маншаъ мегирад. Ҷуноне ки дар луғати фалсафии нав оварда шудааст, “Давлати миллӣ шакл ва дараҷаи муайяни инкишофи давлат буда, ба истиқлоли миллӣ асос ёфтааст ва иродаи ин миллатро ифода менамояд. Бинобар ҳамин ҳам марҳилаи ташаккулёбии давлати миллӣ ҳамчун шакли худмуайянкунии сиёсии миллатҳо пас аз имзои шартномаи Вестфал вусъат меёбад. Дар шакли идеалӣ чунин давлат дар заминаи принсипи “як миллат- як давлат” асос меёбад. [13, с.68]

Заминаҳои иҷтимоӣ таърихӣ ва сиёсии ташаккулёбии давлатдорӣ навини тоҷиконро таҳлил намуда, метавон ин масири пурпечутобро ба марҳилаҳои зерин ҷудо намуд:

- марҳилаи аввал аз сентябри соли 1991 оғоз ёфта, то моҳи ноябри соли 1992 то баргузори ҷалосияи ХУ1 Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон идома ёфт. Ин марҳила марҳилаи гардиши сиёсӣ, кашмакашҳои гурӯҳӣ, мазҳабӣ, ҳизбӣ ва маҳалгарой буд. Фалачи ҳокимияти сиёсӣ, ки дар натиҷаи таҳрики қувваҳои беруна ва амали ҳоинонаи қувваҳои дохилӣ ба вучуд омада буд, боиси хунрезӣ, қатлу куштор ва дар маҷмӯъ аз байн рафтани

тақрибан ҳама гуна арзишҳои вобаста ба эҳтироми қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ гашта буд. Дар низоми давлатдорӣ, ба чузъ аз мақоми қонунгузор, ягон ниҳоди дигар ғайри қонуният намекард ва ё ғайри қонунии онҳоро ҷомеа эътироф намекард. Дар натиҷа бӯҳрони шадиди ҳокимият ба вучуд омада, кишварро хатари ҷиддии парокандагӣ таҳдид мекард. [14, с.62]

- марҳилаи дуюм солҳои 1992-1993-ро дар бар гирифта, марҳилаи пайдор намудани ҳокимияти қонунӣ, бақорандозии механизмҳои ҳокимияти сиёсӣ, ташаккули муносибатҳои нави иҷтимоӣ дар робита ба ҳокимият ва идоракунӣ махсус меёбад. Илм собит намудааст, ки стратегияи тағйири вазъият мақсади дигаргунӣ дар сохтор ва фарҳанг дар бар гирифта, бояд усулҳои ба даст овардани ин дигаргунӣ низ таъмин намояд. [15, с.47] Тамаркуз намудан ба масъалаҳои асосӣ дар вазъиятҳои бӯҳронӣ ба мушкилӣ даст медиҳад. Зеро вазъии зудтағйирёбанда таҳлилу ҳулосабарориро мушкил гардониди, баҳри баҳодиҳии бошуурина ҳалал мерасонад. Махсус аз ҳамин сабаб омӯзиши вазъи муҳим буда, тақозо менамояд, ки дар ин доира ҳудудҳои сохторӣ ва замонӣ муайян карда шаванд;

- марҳилаи сеюм солҳои 1994-1995-ро дар бар гирифта, ба ин марҳила заминагузори асосҳои демократию ҳуқуқбунёдӣ ва дунявияти давлат, оғози баъзе ислохотҳои сиёсӣ ва таҳкими минбаъдаи рушди соҳибистиклолӣ хос мебошад. Дар ин марҳила раванди гуфтушуниди байни тоҷикон мунтазам устувор гардида, ғайри қонунии давлат дар самти устуворгардонии артиш, пешбарии ислоҳоти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, бозгашти гурезагон қадмҳои ҷиддӣ гузошт. Дар ин марҳила шаклирии усулҳои нави идоракунӣ бо дарназардошти хусусиятҳои марҳилаи нав зарур буд, зеро бӯҳрони ҳокимияти сиёсӣ ноқобилии ҳудро вобаста ба масъалаҳои идоракунӣ самаранок, аз байн рафтани низом ва назорат дар иҷрои ӯҳдадорӣ қонунӣ, эътироф нагардидан аз ҷониби аҳоли, таъмин карда натавонистани волиятӣ қонун ва амниятӣ шаҳрвандон таҷассум ёфта, ҷомеаро ба вартаи ногузари ҳалокат наздик карда буд. Чуноне ки Фуқуяма Ф., қайд мекунад, «идоракунӣ нодурусти давлат принсипи соҳибистиклолиро вайрон мекунад». [16, с.163] Аз ҳамин сабаб ҳам марҳилаи нав қоркарди роҳҳои нави таҳияи ғайри қонуниро тақозо менамуд;

Марҳилаи чорум аз охири соли 1996 оғоз шуда, то июни соли 1997 идома ёфта, бо имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ба анҷом мерасад. 27 июни соли 1997 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, роҳбари иттиҳоди нерӯҳои оппозитсионӣ С.А. Нурӣ ва намояндаи махсуси Котиби Генералии СММ Герд Меррем дар Маскав ба ин созишнома имзо гузоштанд. Мазмуни асосии ҳуҷҷати мазкур хотима гузоштан ба ҷанги бародаркуш дар Тоҷикистон, оғози марҳилаи иҷрои созишҳои пештар бадастомада, авфи ҳамдигар, баргардонидани гурезагон, гузаронидани интиҳоботи шаффофу демократӣ ва барқарор намудани иқтисодиёти касодшуда буд.

Имзои созишномаи мазкур собит намуд, ки сулҳ ва ваҳдати миллӣ барои тамоми тоҷикистониён арзиши беназир дошта, баҳри таҳкими он ҳама дар якҷоягӣ, новобаста ба манфиатҳои гуруҳию ҳизбӣ бояд вазифадор бошад. [17, с.5]

Адабиёт

1. Хидирзода М.У. Истиклолият ва стратегияҳои муваффақ.- Душанбе, 2017.- С.9.
2. Имомов А. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 2004.- С.195.
3. Муҳаммад Абдураҳмон. Истиклоли сиёсӣ ва таҳкими давлатдорӣ миллӣ.- Душанбе, 2016.- С.23
4. Холиқов А.Ғ. Андешаи давлати миллӣ.- Душанбе, 2013. - С.97.
5. Холиқов А.Ғ. Андешаи давлати миллӣ.- Душанбе, 2013.С.98.
6. Эмомалӣ Раҳмон. 1100-летия образования государства Саманидов. В книге: 1100-летия образования государства Саманидов. -Санкт-Петербург, 1990. - С. 10.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2013.-С.56.
8. Эмомалӣ Раҳмон. Таджики в зеркале истории. Книга первая: От Арийцев до Саманидов.- Душанбе-Лондон. 1999.-С.127.
9. Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя, средневековая и новейшая история.- Душанбе, 1998; Раҳмонов Э.Ш. 1100-летие образования государства Саманидов.- Санкт-Петербург, 1998; Лутфуллоев М. Эҳёи педагогикаи Аҷам.- Душанбе, 1997; Расулов Р. Саҳми давлати Сомониён

- дар пешрафти афкори сиёсӣ, илм ва фарҳанги Осиёи Марказӣ.- Душанбе, 1994; Тахиров Ф.Т. Истории государства и права Таджикистана. - Душанбе, 2001 и др.
10. Шарипов И. Становление таджикской государственности. Душанбе, 2013. С.19.
 11. Азамов Х.С. Демократическое и правовое государство. Душанбе, 2011. С.159.
 12. Эмомали Рахмон. Таджики в зеркале истории. Книга первая: «От Арийцев до Саманидов». – Душанбе – Лондон, 1999. - С.219.
 13. Ниг.: Философский словарь.- М., 7 изд., 2010.- С.68.
 14. Хидирзода М.У. Нақши иҷтимоӣ ХУИ дар тағйирпазирии муносибатҳои иҷтимоӣ./Паёми Донишгоҳи давлатии Қӯрғонтеппа ба номи Н.Хисрав. №1/3(47).-қӯрғонтеппа, 2017.- С.62.
 15. Мاستенбрук У. Управление конфликтными ситуациями и развитие организации: Пер.с англ. - М., 1996.- С.47.
 16. Фукуяма Ф. Сильное государство. - М., 2006.- С.163.
 17. Общее Соглашение об становлении мира и национального согласия в Таджикистане.- Душанбе, 1997.- С.5.

ТАШАККУЛИ ДАВЛАТИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН (заминаҳои иҷтимоӣ таърихӣ)

Дар мақолаи мазкур шароит ва имкониятҳои иҷтимоӣ таърихӣ ташаққули давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Аз нигоҳи муаллифи мақола пойдевор ва асоси ҳама гуна истиқлоли давлатӣ пеш аз ҳама шуурнокӣ ва ҷаҳонбинӣ мебошад, ки мардумони олам барои иҷрои вазифаҳои худ дар назди ҷомеа ба ҳар монеса нигоҳ накарда қўшиши тақдирсозии миллатҳои худро ба роҳ мемонанд.

Ҳамин тариқ ӯ аз нигоҳи илмӣ собит намудааст, ки ҷанбаҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва таърихӣ дар ташаққули давлати навини соҳибистиқлоли Тоҷикистон аллакай дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта пайдо шуда шакл гирифта буданд.

Аз таҳлилҳои таърихи гузаштаи миллати тоҷик, ки муаллиф дар мақола аз онҳо ёдовар шудааст бармеояд, ки бар сари ин миллат баъди аз даст додани давлати Сомониён чандин кулфатҳо аз ҷониби ҳосибони аҷнабӣ омада, онҳо нагузоштаанд, ки тоҷикон дубора соҳиби давлати соҳибистиқлол шаванд.

Ҳамчунин муаллиф қайд мекунад, ки тоҷикон баъд аз похирии давлати абарқудрати шуравӣ дар ҳақиқат соҳиби давлати соҳибистиқлол гадиданд ва имрӯз аъзои комилҳуқуқи Созмони Миллали Мутаҳид мебошанд. Тоҷикистонро имрӯз зиёда аз 180 давлати ҷаҳон ҳамчун давлати соҳибистиқлол шинохтааст ва Тоҷикистон бо ин ҳама давлатҳо рабобитҳои иқтисодӣ сиёсӣ, фарҳангӣ иҷтимоӣ ва ғайра ба ғайра ба роҳ монда ба яке аз давлатҳои дар ҳолати рушд қароргирифта шомил аст.

Қалидвожаҳо: иҷтимоӣ, таърих, ташаққул, давлат, истиқлолият, мустақилият, тоҷикон, шуурнокӣ, ҷаҳонбинӣ, вазифаҳо, ҷанбаҳо, инкишоф, ҳосибони аҷнабӣ, давлати Сомониён, мутаҳидсозӣ.

ФОРМИРОВАНИЯ НЕЗАВИСИМОГО ТАДЖИКСКОГО ГОСУДАРСТВА (социально-исторические основы)

В данной статье речь идет о социально-исторических предпосылках формирования таджикского независимого государства. По мнению автора, основа любой государственной независимости, прежде всего, является сознание и мировоззрение, которых люди с целью осуществления своих задач в обществе стараются решить судьбу без всяческих барьеров. Таким образом, социальные, исторические и политические факторы оказывают влияние на этом процессе, включая в развитие независимости в целом.

Как показывают анализы, таджикская нация преодолевала многие неудачи после коллапса Саманидов. Иностранные завоеватели в процессе многих лет постарались повлиять на объединенную таджикскую нацию, чтобы они не могли создать и сохранять свою государственность. Автор, вспоминая о прошлой истории таджикского народа показывает, что наша нация в течение многих лет находилась под управлением иностранных завоевателей и не могли сохранять свои независимости.

Следует отметить, что лишь после распада Советского Союза в 1991 Таджикистана приобрела независимость, и на сегодняшний день является полноценным членом Организации Объединенной Нации и более 180 стран мира признавали независимость нашей страны. Наряду с этим, Таджикистан имеет экономическую, политическую, военную и культурную отношения с более 200 стран ближнего и дальнего стран мира.

Ключевые слова: социальный, исторический, формирования, государства, независимость, государственная независимость, таджики, сознание, мировоззрение, задача, социальные факторы, развитие, иностранные завоеватели, государство Саманидов, таджикская государства, X столетия, завоевание мугулы, шайбониды, магниты, объединение.

SOCIO-HISTORICAL FOUNDATIONS FOR FORMATION OF THE TAJIK INDEPENDENT COUNTRY

This article deals with the socio-historical basis of the formation of the Tajik independent state. According to the author, the basis of any state independence, first of all, is the consciousness and worldview, which people in order to carry out their tasks in society are trying to solve the fate without any barriers. Thus, social, historical and political factors influence this process, including the development of independence in General. Analysis and review show that the Tajik nation has overcome many setbacks after the collapse of the Samanids. Since the end of the 9th and the beginning of the 10th century, foreign conquerors have tried to influence the union of the Tajik nation and keep it in a state of disintegration. Past history shows that our nation was under the control of muguli, shaibony and mangiti and has not kept their independence.

It should be noted that only after the collapse of the Soviet Union in 1991, Tajikistan gained independence, and today is a full member of the United Nations and more than 150 countries recognized the independence of our country. At the same time, Tajikistan has economic, political, military and cultural relations with more than 200 countries of the near and far world.

Keywords: framework, social, historical, formation, States, independence, independence, Tajiks, consciousness, ideology, objective, social factors, development, foreign conqueror, the state of the Samanids Tajik state, of the tenth century, the conquest muguli, shaiboney, manghets, union.

Маълумотдарбораи муаллиф:

Шерматов Баҳром Грезович - номзади илмҳои сиёсӣ, дотсенти кафедраи сиёсати ҷамъиятии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни.

Сведения об авторе:

Шерматов Баҳром Грезович - кандидат политических наук, доцент кафедры политологии Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни.

About the author:

Shermatov Bakhrom Grezovich - Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Political Science of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini.

«ҲАҚИҚАТ-ПАРАНДАИ НОДИР АСТ»

Исроилов И.Н.,

Донишқадаи омӯзгои Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт

Исроилов И.И

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Масъалаи назарияи ҳақиқат таърихи ду ҳазор сола дорад аз давраҳои қадим то замони муосир мутафаккирон, олимон ва сиёсатмадорони машҳури олами Шарқ ва Ғарб кушиш ба ҳарч додаанд, ки оиди масъалаи мазкур фикру мулоҳизаҳои худро дар шаклҳои мухталиф пешкаш намоянд. Аввалин файласуфе, ки нақӯкорӣ, мардонагӣ, барои ба даст овардани донишу ҳақиқат аз душвориҳо натарсиданро ба шогирдон омӯхтааст, файласуфи Юнони қадим Сукрот мебошад. Дар ҳақиқатҷӯӣ, тарбияи шогирдон Сукрот мислу монанд надошт. Ӯ намунаи олитарини шахсест, ки часорати граждони, мардонагӣ, ҳақиқатҷӯӣ ва донишандӯзиро дар худ таҷассум намудааст, ва бо ин хусусияташ дар ҳама асру замонҳо маълуми машҳур гаштааст. Сукрот қайд менамояд, ки ҳақиқат ба осони ба даст намеояд, валодат (таваллуд), тавлиди ҳақиқат, бо ранҷу азоб ҳамсафар аст. [1]

Пеш аз он, ки суҳанро дар бораи ҳақиқат ва иштибоҳ дар замони муосир оғоз намоем бояд ҳар як фарди ҷомеа ва хонандаи зақӣ донад, ки ҳақиқат чист ва барои чӣ ҳақиқатро доимо талх мегуянд ва шахсони ҳақиқатҷӯро дар замони муосир ва дигар давраҳои гуногуни таърихӣ на онқадар дӯст медоранд, чашми дидан надоранд ва ҳурмату эҳтиромашонро пос намедоранд. Чунонки маорифпарвар ва файласуфи Франсия Дени Дидро гуфтааст: «Ҳақиқат танкидро дӯст медорад ва аз вай танҳо бурд мекунад, лекин иштибоҳ ва дуруғ аз ҳақиқат метарсанд, чунки бохт мекунад».

Дар фалсафаи Юнони қадим баъд аз марги Сукрот масъалаи назарияи ҳақиқат дар ақидаҳои шағирди ӯ Афлотун ва шогирди Афлотун, Арасту дида мешавад. Ҳанӯз дар давраи атиқа Афлотун дониши ҳақиқиро аз ақида ҷудо намуд, ва таърифи ҳақиқатро аввалин шуда вай чунин пешниҳод намуд, ки баъдтар ба сифати классики эътироф шуд. «Ҳақиқат гуфта мувофиқ омадани донишро ба воқеият меноманд». [2] Ё соддатар карда гӯем донише, ки дар амалия санҷида мешавад ҳақиқат ном дорад. Арасту оиди баъзе мувоҳидаҳои фалсафӣ бо устодаш Афлотун баҳси илмӣ намуда, ақидаҳои онро нодуруст меҳисобид ва зерини танқид мегирифт, ки ин суҳанони Арасту аз он шаҳодат медиҳанд: «Афлотун дӯсти ман, вале ҳақиқат авлотар аст».

Оиди масъалаи мазкур файласуф, олими соҳаи кимиё, риёзиёт ва яке аз табибони машҳури мамлики шарқ Абубакр Закарӣ Розӣ қайд менамояд, ки «Он кас лоиқи роҳи ҳақиқат аст, ки ҷаҳд карда фалсафаро биомӯзад. Нуфузи инсонӣ фақат тавассути омӯхтани фалсафа метавонад аз зиштию, иштибоҳ ва ҷаҳолати дунявӣ наҷот ёбад. Ҳар гаҳ, ки мард фалсафаро омӯхт ва камтарин қисматашро баргирифт, нафсааш аз разолату ҷаҳолат софӣ ва наҷот хоҳад ёфт». [3]

Нависандаи Амрикоӣ Стивен Кинг қайд менамояд, ки «Фақат душманон ба ҳамдигар ҳақиқатро мегӯянд! Дӯстон ва ошиқон дар кургиреҳи вадаю вафо ва ҳудудорию қарзҳо ғутта зада, доимо ба ҳамдигар дуруғ мегуянд». Гёте мегӯяд, ки «Ҳақиқат мисли дору талх аст, вале заҳр нест», яъне инсонро табобат мекунад ва бо роҳи рост ҳидоят мекунад.

Дар фалсафаи тасаввуф ҳақиқат марҳилаи ниҳониро гуянд, ки баъди шариат ва тариқат омада, маърифати зоти илоҳиро ифода мекунад. Муаллифи китоби «Кашф-ул-маҳҷуб» Ҳаҷвирӣ шариатро ҷисми солим ва ҳақиқатро рӯҳи ӯ медонад. Суфӣён маъмулан ба ҳақиқат расиданро мақсади асосӣ ва ниҳони худ мешуморанд. Ва зимни сайру сулук зинаҳои гуногуни ҳастии модию мучарадро тай карда, мабдаи аслии худро дарк менамоянд, ки он ҳақиқати сирф аст. Ба ақидаи онҳо шахсе, ки ба чунин марҳилаи ҳақиқат мерасад, ба ҳаёти абадӣ ноил мегардад. Ҳамин масъаларо суфӣёни ифротӣ мақоми бақо баъди фано медонанд, ки инкишофи минбаъдаи ҳамин фикр ба таълимоти инсонии комил оварда мерасонад. [4]

Ҳақиқат, ростгӯи ва росткорӣ аз шумораи он хислатҳои ҳамидаи инсонист, ки ба иродаву шуури ҳар кас вобаста аст. Касоне, ки умри худро дар фазои олами мунаввари ростгӯӣ ва росткорӣ масраф мекунанд, бешубҳа хушбахтарин шахсиятҳо мебошанд. Ростӣ мисли ҳақиқат талх аст, лекин самараи он ширин аст. Шахсро меранҷонад, ба ҳашму ғазаб меоварад, лекин ниҳоят ҳақиқатро ошкор мекунад. Душманро аз шумо дур намуда, дӯсти ҳақиқиро ошкор менамояд. Ҳақиқат ва сухани рост ҳаргиз қимати худро гум намекунад ва баръакс, умри дурӯғ ва иштибоҳ хеле кӯтоҳ ва сабаби ҳама бадбахтиҳост.

Оиди ин масъала Фирдавсии бузург гуфтааст:

Бузург он касе, к-ӯ ба гуфтори рост,

Забонро биёрост, кажҷӣ нахост.

Агар хоҳӣ аз ҳар ду сар обрӯӣ,

Ҳама ростӣ кун, ҳама рост гуй!

Ҳақиқат, ростгӯӣ ва орь аз бофтаю дурӯғ ҳаргиз қимати худро гум намекунад ва баръакс, умри дурӯғ хеле кӯхто ва сабаби ҳама бадбахтиҳо дар оила ва ҷомеа мебошад. Оре, ҳақиқат ва ростӣ инсонро баобруй ва сарбаланд карда, миёни мардум маҳбуб мегардонад. Он нафароне бо ростӣ сару кор доранд, ҳеҷ гоҳ боиси маломату озор набошанд.

Абуали Ибни Сино дар фалсафӣ худ қайд менамояд, ки «Дар ҷараёни донишони ҳақиқат шаклҳои тафаккури мантиқӣ яъне, донишҳои ақлӣ лафз (мафҳум), қазия (ҳукм), қиёс (хулосабарорӣ) ва бурҳон нақши бузург доранд» [5]

Таърих гувоҳ аст, ки ҳақиқат ва ростӣ ҳамеша мисли Замину Осмон, Хуршеду Моҳ ҷовидон аст. Дар масъалаи мазкур Камолиддини Биноӣ гуфтааст:

Ростонро баду бало нарасад,

Марди қачрав ба ҳеҷ ҷо нарасад.

Убайди Зоконӣ бошад дар рисолаи «Ахлоқ ул-ашроф» боби чорумро ба масъалаи ҳақиқат ва адолат бахшида, шахси одил ва ҳақиқатчӯро ба пайғамбар баробар кардааст ва барои исботи фикри худ аз Аттор байтеро иқтибос овардааст:

Адл кун з-он ки дар вилояти адл,

Дари пайғамбари занад одил.

Иштибоҳ бошад фикри нодуруст ва носоҳеҳ ғалат дар бораи ҳадисаҳои олами воқеӣ аст.

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки дар замони муосир мардум аз ҳақиқат ва ростгӯӣ канораҷӯӣ мекунанд он чизе, ки воқеият аст аз ҳадаш зиёд ё суханони бофтаю дуруғро илова намуда чунин тасвир менамоянд, ки шахсе ин ҳодисаро дида бошад ҳам бовариаш намеояд. Оиди масъалаи мазкур шоир гуфтааст:

Кам шавад рузи зи гуфтори дурӯғ,

Дар сухан қаззобро набвад фуруғ.

Ё ин ки:

Дарӯғ одамиро кунад бе виқор,

Дурӯғ одамиро кунад шармсор.

Сабаб ва омилҳои онро аксарият дар он мебинанд, ки дар солҳои охир майли мардум ба курсию мансаб ва сарвату мол нисбат ба хондану, донишандӯзӣ дучанд афзоиш ёфта, барои ба мақсад расидан аз ҳақиқат ва ростгӯӣ канораҷӯӣ менамоянд. Имрӯз дар ҷомеа шахсоне ҳастанд, ки дар ҳар суханхояшон гапҳои дурӯғ мегӯянд ва шахсоне низ ҳастанд, ки то андозае кӯшиш мекунанд то аз ин феъли баъди одамон рӯй гардонанд. Албатта ин гуна шахсҳо дар ҷомеаи имрӯза хело каманд. Баъзан падару модароне ҳастанд, ки худ ба кӯдаконашон дурӯғгӯиро меомӯзонанд, боре фикр намекунанд, ки барои ояндаи худи кӯдак зарари калон меоваранд. Дар зиндагӣ ин гуна ҳодисаҳо бисёранд, вақте, ки писар ё духтар шабҳо дер ба хона меояд, падару модар намедонанд, ки то ин муддат фарзанди онҳо ба чӣ корҳо машғул буд, хангоме, ки писар ё духтар ба корҳои нодаркору бадрафторона даст мезананд, ҳеҷ гоҳ ба волидайнашон рост намегӯянд. Вақти он расидааст, ки падару модаронро мебояд дар тарбияи фарзанд аҳамияти ҷиддӣ диҳанд!

Дар масъалаи дуруғ гуфтан ва ба доми дуруғи худ афтидан як ривояте мавҷуд аст, ки Хурӯс шӯхиомез ба модагов гуфтааст, ки агар фардо шири зиёд надихӣ саҳибамон туро мекуштааст, модагов аз ин хабари дурӯғ дар ҳарос афтода сахар ду сатил шир дадааст. Аз ин хӯшхабар соҳибхона хушнуд шуда, хурсандона гуфтааст, ки барои чашми бад нарасидан бояд хурӯсро сар бурида як хайрот кунем. Мантиқи ин ривоят аз он иборат мебошад, ки ҳеҷ гоҳ назди касе ва болои дӯстатон хабарҳои бардуруғ паҳн накунед, ки дар доми дуруғатон айнан худатон меафтед.

Дар замони муосир вақте, ки бо ҷавонон ҳамсӯбат мегардед дар аксарият маврид мушоҳида менамояд, ки дар ҳалли бисёр маъсалаҳо онҳо ба иштибоҳ роҳ медиҳанд ё бинобар маълумоти кофӣ ва дониши мукамал надоштанишон ҳатман дурӯғ мегуянд. Мо омӯзгорон ва падару модарон умуман ҳали ҷомеа бояд кӯшиш ба ҳарч диҳем, ки ҷавонро дар рӯйияи ростгӯиву, ростқавли ва ҳақиқатпарастӣ тарбия намуда ба воя расонем. Чунки бузургон гуфтаанд: Аз дурӯғ гуфтан файзу баракати хонадон ва меҳру муҳаббати байниҳамдигари коста мегардад.

Оиди масъалаи мазкур Шайх Саъдии Шерози гуфтааст:

То роҳи рост тавонӣ расид дар мақсуд,

Ту рост бош, ки ҳар давлате, ки ҳаст туст.

Вақти он расидааст, ки мардум ба ростгӯӣ ва ҳақпарастӣ рӯй оварда гуфтору рафтор ва кирдорашанро бо ҳам мувофиқ намоянд.

Оиди ин масъала Ҳоҷӣ Муслими Абдусаттор гуфтааст:[6]

Ҳақпарастам, ҳақпарастӣ мақсаду рафтори ман,

Нест 3-ин рӯ фарқ андар қору ҳам кирдори ман.

Гарчи пирам, номуси халқам ҷавонам кардааст,

Кори ман, рафтори ман, гуфтори ман, иқрори ман.

Дар замони имрӯза мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки ҳақиқат дар дасти мардуми бойю бадавлат ва мансабдорон мебошад, сухани мардуми камбағал ва бепул ва бечора гарчанде ҳақиқат бошад ҳам, асаре надорад ва касе онро гуш намекунад. Оиди ин суханҳои дар боло зикр ёфта Нусратуллоҳи Кангуртӣ гуфтааст:

Ҳақиқат доимо дар дасти зӯр аст,

Надонад ҳар ки онро ҳамчу кӯр аст.

Ки дидааст садри маҷолис,

Ки дидааст бе пул шамъи ба нӯр аст.

Дар анҷоми сухан қайд намудан ҷоиш аст, ки ҳақиқат чи қадар талх ҳам набошад ва ҳақиқатчӯро мардум онқадар напазиранд ҳам, лекин боз мегуянд, ки девори рост аз афтидан эмин аст. Чунки пояи он аз ростӣ мустаҳкам буда онро аз ҳар гунна газанд нигоҳ медорад. Зеро ростӣ дар ҳар давра замон пойбарҷо буду хоҳад монд.

Хулас, ҳамеша бояд инсон кушиш намояд, ки аз дурӯғ забон барбаст, аз бадӣ канор ҷуст. Ҳамеша ҷаҳд мебошад, то дар ҳамаи корҳо росткору ростгӯ ва ростқавлу роҳнамоӣ буд, зеро фазилати бузургии инсон асил растиву ростгӯист. Аз баъдиву дурӯғ, фитнаву фасод дур мебошад буд, то роҳнамо гардид. Дар ноободихо ободӣ, дар зулмат нур, дар ҷаҳолат шодкомӣ ва дар зиндагӣ покию ростӣ ва осудаҳоливу хушӣ мебошад ҷуст, ки ҳама дар олам аз росткорӣ падида оянд ва бузургии ҳар як миллат низ ба гуфти Эмил Золя аз он вобаста мебошад:

«Ҳақиқат ва адолат аз ҳама воло меистад, чунки бузургии ҳар як миллат аз он вобаста аст». [7]

Адабиёт:

1. Введение философии. Учебник для вузов. В 2ч. Ч.1. / Под. общ. ред. И.Т. Фролова.-М.: Политиздат, 1989.-стр. 106.
2. Исроилов И.Н., Одинаев Б.А., Факиров Ф.Л. Фалсафа. Восити таълимӣ. Душанбе, ЧДММ “Сармад-компания”, 2022.-саҳ142-143
3. Очеркҳои таърихи фалсафа. Душанбе, 1982.- саҳ. 33-34.
4. Ҳазраткулов М. Тасаввуф. Душанбе, 1988.- саҳ. 6-7.
5. Султонов У. Ақидаҳои фалсафӣ – иҷтимоӣ ва ахлоқии Абуали Ибни Сино. Душанбе, 1975 саҳ. 12-13.

6. Саттор Муслим. Ганчи Сафедоб. Душанбе, 2011.- сах. 69
7. Справедливость - афоризмы и цитаты. / Интернет/ 14.03.2022. С-12.

«ҲАҚИҚАТ ПАРРАНДАИ НОДИР АСТ»

Дар мақолаи мазкур андешаҳо дар бораи ҳақиқат меравад, ки яке аз масъалҳои марказии назарияи маърифат мебошад. Тамоми файласуфон ва мутафаккирон аз давраҳои қадим то замони мо ақидаҳои мухталифро оид ба ин масъала пешниҳод намуда қишиш намуданд, ки ҳақиқатро дарк намуда, меъёр ва сирри онро ошкор намоянд.

Калидвожаҳо: ҳақиқат, адолат, меҳрубон, меъёр, сирроз, ошкор, мутафаккирон, шиштибоҳ, дурӯғ.

«ИСТИНА ОЧЕНЬ РЕДКАЯ ПТИЦА»

В этой статье рассматриваются вопрос об истине, который является одним из центральных проблем теории познания. Все философы и мыслители еще с древнейших времен в своих сочинениях старались найти и понять истину, раскрыть ее секреты и найти ее критерии.

Ключевые слова: истина, справедливость, добрый, критерий, секреты, раскрыть, мыслители, ошибка, ложь.

«TRUTH IS A UNIQUE BIRD»

This article is about truth that is one of the main issues of the theory of literacy. All philosophers and scholars have suggested different ideas about this issue tried to find and understand the truth and disclose its secrets since the ancient times.

Keywords: the truth, honesty ,kind, standard, secret, disclose, thinkers, mistake, lie.

Дар бораи муаллифон:

Исроилов Иброҳим Ниёзович-номзади илмҳои сиёсӣ, дотсен, муовини ректор оид ба қорҳои илмӣи Донишқадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Раишт.
Телл: (+992)918884684

Исроилов Исмоил Исроилович-Унвонҷӯи қафедраи сиёсатишиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. Е- mail: iisroilov714@gmail.com. Телл: (+992)901616655.

Об авторах:

Исроилов Эбрагим Ниязович - кандидат политических наук, доцент, заместитель ректора по научной работе Педагогического института Таджикистана Раишского района. Тел.: (+992)918884684

Исроилов Исмаил Исроилович - соискатель кафедры политологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айнӣ. Электронная почта: iisroilov714@gmail.com. Тел.: (+992)901616655.

About the authors:

Isroilov Ebrahim Niyazovich - candidate of political sciences, associate professor, deputy rector for scientific work of the Pedagogical Institute of Tajikistan, Rasht region. Phone: (+992)918884684

Isroilov Ismail Isroilovich - Applicant of the Department of Political Science of the Tajik State Pedagogical University named after Sadrididdin Aini. Email: iisroilov714@gmail.com. Tel.: (+992)901616655.

ПОДВИГИ И РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНА, ЛИДЕР НАЦИИ ЭМОМАЛИ РАХМОНА В СТАНОВЛЕНИЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА В ТАДЖИКИСТАНЕ.

Зиёева К, Холиков Н, Олимиён С.

Дангаринский государственный университет

Прежде чем говорить о роли Президента Республики Таджикистана Лидера Нации Эмомали Рахмона, в какой-либо сферы и отрасли мы как благодарные граждане должны почитать его характерные черты, как лидера, как воодушевленного божественного путеводителя, который сумел в столь критические времена своего правления, добиться соглашения и решения мирным путём национального примирения и восстановить по крошкам нашу любимую Родину и вернул таджиков, которые сбежали от племени войны и смерти. Он смог раздуть пламя веры в сердцах своего народа в светлую будущее, и этим светом сегодня каждый человек, который живёт в Таджикистане чувствует запах Родины, гордость истории и благополучие, и уверенность в светлое будущее Таджикистана.

Все мы, проживая в Таджикистане нашли место в своих сердцах и добавили туда любовь нашего любимого Президента Эмомали Рахмона в сопутствии с любовью к Всевышнему, к Родине, Матери, семью и своих детей.

Быть благодарным это и есть оценка личности, самого себя и других. Начиная научную статью нужно почитать столь великого исторического человека и его роль в демократизации общества и уважение, доверие и любовь к своему народу, особенно женщинам, которым открыл все двери для получения образование, вед образованность наших женщин большая достижения, чтобы получить цивилизованного, демократического общества. Преподавая гуманитарные предметы мы каждый день оценивающего личность как Лидера Нации.

Это ощущение гордости за Президента своей страны, Лидера Нации и золотые исторические годы, которые фиксируется золотыми буквами в историю нашей Родины и это гордость, что мы ощущаем и чувствуем это по себе и поэтому мы в праве говорить о том, что сделано и какие были заложены традиции в прошлом таджикского народа, и кто были те лидеры нации, обеспечившие ее жизненность и указавшие верные пути на просторах истории.

Величие и значимость политического деятеля государственного масштаба определяются не только тем, что он сделал для страны и своего народа, в дни нахождения у власти. Определяются еще и тем, какой путь начертал он им на дальнейшее [1.13]

И как десятилетия, в которое правил первым государством таджиков Исмаил Самани, так и годы в которые Президент не допустил распада и раздробления своей страны, погасил пламя братоубийственной войны, выявил перспективные направления в экономике, политике и других сферах жизни общества и государства и развил их, тоже назовут Эпохой Э. Рахмона [1.15].

Изучая происхождение феномен «Человека» мы сталкиваемся с разными точками зрения начиная с космогенного происхождения «Человека» до божественного происхождения, но изучая личность, характерные черты, историко – политические подвиги Лидера Нации Э. Рахмона человек разумный задается вопросом и восхищением такими способностями политической элиты таджикского народа; даже в своих трудах наши философы – мудрецы как Низомулмулк в своем труде «Политика» обожествляет роль и профессию лидеров, королей, народов божественным даром [3.8].

По теории место человека в иерархии человеческой вселенной – положение человека в структуре вселенной где низшие уровни подчиняются высшим. Человек находится в центре нашей вселенной хотя центр это весьма своеобразный [7.46].

Президент Э. Рахмон своими историческими подвигами и решением мирным путем «Гражданскую войну», который грозил нам растерянностью как нация, рода, и великой историей, сумел быть человеком, лидером, отцом с божественным даром, который сумел

сохранить все величия нашей истории, правления и построил обществу где мы горда подчиняемся его власти и политики, и где ощущаем все принципы гуманистического, социального и правовую – политическую свободу личности. Гордо и с восхищением даем поклоны такому великому Лидеру Нации как Э.Рахмон и гордимся, что он как человек и Президент является в центре наших сердцах и государства.

Китайская мудрость гласит: «Великое небо обереги нас от того, чтобы жить в переходный период». Прежде мы жили в соответствии с указаниями центра, и такие понятия как свобода слова, свобода личности, права человека и тог далее были лишь декларативными, то теперь они стали неотъемлемой сущностью нашего бытия [1.18].

Именно благодаря правильной политики Э. Рахмона мы все эти ценности человеческой жизни, которые нуждались во всех исторических временах «Человек» или «человечества» ощущаем сегодня и это для нас честь и гордость.

Изучая антропологию личности и аксиологию человека можно осознать настолько нам важна изучение своего рода с историческо – философское и биологических аспектов происхождения. Изучая историю, философию, религиоведение, культурологию и подвиги политического Лидера – Президента Э. Рахмона душа и разум возглашает его за мир, благополучие, демократическое общества и за представленные условия социально – правовое и политическое благополучие народа.

Альтернативный характер деятельности человека возможность выбора одного из нескольких вариантов поведения человека. Деятельность как общественного существа всегда предполагает выбор из нескольких возможностей, альтернатив. Человек четко просматривается в концепции финского ученого и мыслителя П. Кусси о человеке как биосоциальном «синтезе»: «Эволюция открывает человеку возможность выбора новых альтернативных форм поведения, но они целиком и полностью обусловлены всей суммой накопленной информации» [7.138].

Человек здесь рассматривается как биологический вид, и как носитель культуры; он носитель «управляемой эволюции»; и, хотя в силу законов передачи информации от поколения к поколению происходит ускорение общественного развития.

Изучая подвиги и статус Лидер Нации Э. Рахмона человеку хочется во всем брать примеры с его политико – дипломатических переговоров, в мировой политическом пространстве. В культурно – исторической сфере хочется настолько же ощущать ценить и уважат, свою историю, культуру национальность, быть человеком достойным своего народа, истории и конечно же своего Лидера Нации Э. Рахмона.

Осмысление своего времени, пропущенное сквозь призму собственности, исключительности его оценка с философской точки зрения, стремление сказать правду всему роду людскому, смело и талантливо в цивилизации, которая вбирает в себя все лучшее что сделано представителями многих стран и народов случаются поистине парадоксальные, ситуации [11.26].

Кому не знакома имя Омара Хаяма? Талантливый математик и астроном, он много добился в этих науках, но знаем мы его прежде как гениального поэта, не сравненного мастера философских четверостиший – рубаи. Омар Хаям не считал себя великим поэтом. Работая над составлением точнейшего календаря, он на полях своих трудов набрасывая рубаи, как говорится по ходу дела пытаюсь отвлечься от занятий точными науками. Но его рубаи столь оригинальны и художественно совершенны, что стали достоянием не только его современников но и всего человечества. И люди чтят Омара Хаяма прежде всего как великого создателя рубаи и лишь потом отдают ему должное как математику и астроному. Темы затронутые им в четверостишиях, это смысл человеческого бытия, вопросы жизни и смерти, предназначение каждого из нас, размышление о том, что должен совершить каждый и чем обогатит весь род людской.

Таджикистан – горная страна. Может поэтому, из древне, жизнь человека уподобляли подъему к вершине, а «круглые даты» выпадавшие на его долю, сравнивали на остановке на долгом и тяжелом пути. Необходимо останавливаться и осмотреться,

поразмислити, что недостижимым, а потом идти дальше. Без осмысления нет прогресса, а бездумная жизнь полнится многими ошибками и в конечном итоге, становится напрасной. Каждой поре человеческой жизни свой ритм и быстрота движения.

У известного художника Николая Рериха есть картина названная – «Кто мы, откуда пришли и куда идем». Эти вопросы стоят перед каждым из нас, и всей своей жизнью мы стараемся ответить на них. Одним это удастся, а другим нет, но даже сама попытка их осмысления уже благо, ибо способствует пробуждению сознания на самом высоком уровне.

Этими вопросами я задаюсь постоянно они определяют стратегию и тактику моих действий. Но в силу своей президентской должности, я задаю их от имени всего народа, доверившего мне свою судьбу. И от того настолько точно нахожу ответы на эти вопросы, зависят сегодняшний и завтрашний дни моего народа и всей страны в целом. Я часто обращаюсь к Истории, этому неиссякаемому роднику, сокровищнице разнородных знаний. В ней мы находим ответы на эти вопросы, сегодняшнего дня. Как терпеливый учитель она дает нам уроки на примерах минувших времен и мы, усваивая их становимся мудрее и осмотрительнее [6.6-7].

Эти уроки нуждаются в тщательном анализе, а выводы которые мы делаем по ходу прожитых лет, будут полезны подрастающему поколению да пожалуй, и последующим поколениям тоже.

Долг каждого гражданина Республики Таджикистана быть достойным своего Лидера Нации Э. Рахмона, долг каждого преподавателя донести столь великие слова до студентов и школьников, долг родителей воспитать достойных детей, долг каждого человека ценить, изучать и оценить историю своего народа.

Литературы

1. Хамдам, А., Чигрин, Л. Подвиг Эмомали Рахмон.(Документально-художественная повесть) / А., Хамдам, Л. Чигрин . – Душанбе: ЭР-граф, 2011. - 276стр.
2. Бунёдкор (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ). – Душанбе, 2013.–336с.
3. Низомулмулк «Сиёсатнома». (ба чоп таёркунада А. Девонакулов). – Мух. Султонова. – Душанбе: Адиб,1989 – 200с.
4. Пешвои Миллат (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ).– Душанбе, 2016.– 256 стр.
5. Шарифзода, А.қосимов З. Фархундапай / А. Шарифзода, З.қосимов. – Душанбе , 2014.– 336 с.
6. Рахмон, Э. О времени и о себе / Э. Рахмон. – Душанбе: ЭР -граф, 2015.–232 стр.
7. Волков, Ю.Г. Поликарпов. В.С. Человек. (энциклопедический словарь) / Ю. Г. Волков, В. С. Поликарпов. – Гаролрика: Москва, 2000.
8. Александр, И. Р., Кайсевич Л. В. Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа. / И. Р. Александр, Л. В. Кайсевич. – Киев, 1997.
9. Вернадский, В. И. Философские мысли / В. И. Вернадский.–М.,1988.
10. Волков, Ю. Г. Личность и гуманизм / Ю. Г. Волков. – М., 1995.

ПОДВИГИ И РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНА, ЛИДЕР НАЦИИ ЭМОМАЛИ РАХМОНА В СТАНОВЛЕНИЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА В ТАДЖИКИСТАНЕ.

В данной статье автором рассмотрены подвиги Лидера Нации Э. Рахмона в историческом аспекте становление демократического общества и его личностные, героические, характерные черты, как человека божественно одаренного власти управления. Также рассмотрены осмысление своего времени, пропущенное сквозь призму собственности, исключительности его оценка с философской точки зрения, стремление сказать правду всему роду людскому, смело и талантливо в цивилизации которая вбирает в себя все лучшее, что сделано представителями многих стран и народов. Автором также анализированы альтернативные и аксиологические человеческие характеристики, и оценка ценности.

Ключевые слова: Президент, лидер нации, характерные черты, родина, личность, цивилизованная общества, демократия, история, война, государства, права человека, национальность, эволюция.

THE FEAT AND ROLE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN, LEADER OF THE NATION EMOMALI RAHMON IN THE FORMATION OF A DEMOCRATIC SOCIETY IN TAJIKISTAN

In this article, the author examines the exploits of the Leader of the Nation E. Rahmon in the historical aspect of the formation of a democratic society and its personal, heroic, characteristic features, as a person of divinely gifted control power. The author also considers the comprehension of his time, passed through the prism of property, his exceptional assessment from a philosophical point of view, the desire to tell the truth to the whole human race, courageously and talented in a civilization that incorporates all the best that has been done by representatives of many countries and peoples. The author also analyzed alternative and axiological human characteristics and value assessment.

Keywords: President, leader of the nation, characteristics, homeland, personality, civilized society, democracy, history, war, states, human rights, nationality, evolution

Сведения об авторах:

Зиёева Кумринисо Давроновна – Дангаринский государственный университет, ассистент кафедры гуманитарных наук, регионального управления и туризма. Адрес: 735320, Республика Таджикистан, Дангара, ул. Центральная, 16 Тел: 900046032 E-mail: nisodavronova@gmail.com,

Холиков Навруз – Дангаринский государственный университет, ассистент кафедры гуманитарных наук, регионального управления и туризма. Адрес: 735320, Республика Таджикистан, Дангара, ул. Центральная, 16 . Тел: (+992) 904020473

Олимиён Сабрина Шамсулло – Дангаринский государственный университет, ассистент кафедры гуманитарных наук, регионального управления и туризма. Адрес: 735320, Республика Таджикистан, Дангара, ул. Центральная, 16 .E mail: journalist2020@mail.ru. Тел.: +992-908-87-88-74;

About the authors:

Ziyoeva Kumriniso Davronovna— Dangara State University, assistant of Department of Humanities. Address: 735320, Republic of Tajikistan, Dangara, Central street, 16. Phone: (+992) 900046032 E-mail: nisodavronova@gmail.com

Holikov Navruz- - Dangara State University, assistant of Department of Humanities. Address: 735320, Republic of Tajikistan, Dangara, Central street, 16. Phone: (+992) 904020473

Olimiyon Sabrina Shamsullo - Dangara State University, assistant of Department of Humanities. Address: 735320, Republic of Tajikistan, Dangara, Central street, 16. E mail: journalist2020@mail.ru Tel .: + 992-908-87-88-74;

**ТАЪСИРИ ҲАРАКАТҲОИ ТЕРРОРИСТӢ БА АВЗОИ МИНТАҚА
ВА ИНКИШОФӢИ СТРАТЕГИЯИ ДАВЛАТ
ДАР МУБОРИЗА БО ЭКСТРЕМИЗМ ВА
ТЕРРОРИЗМ ДАР СОЛҲОИ 2010-2020**

Назаралиев Ф.А.

Институти фалсафа, сиёсатишнӯӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинов

Яке аз омилҳое, ки ба нооромии минтақаи Осиёи Миёна ва бахусус Тоҷикистон сабаб мегардад, ин бевосита вазъияти давлати Афғонистон мебошад, ки ба маркази гуруҳҳои террористӣ ва экстремистӣ табдил ёфтааст. Шароити ҷанги тулонӣ дар Афғонистон ба он овард, ки аз тамоми минтақаҳои гуногуни ҷаҳон элементҳои тундрав ва ифротгаро дар ин давлат ҷамъ меоянд ва зери Ҳимояи ҳаракати «Толибон» фаъолияти террористии худро идома медиҳанд. Бинобар ҳамин, терроризм ва экстремизм ҳамчун яке аз хавфҳои асосӣ барои давлатҳои минтақа бевосита бо вазъияти давлати Афғонистон алоқаманд мебошад, ки мунтазам тавассути сохтмони пойгоҳи низомии террористӣ таҳдидҳои минтақавиро бештар мегардонад. Дар чунин давлатҳо ба монанди Покистон, Ҷамаиқ, Эрон, Афғонистон ва дигар кишварҳо зерин пардаи мактаби динӣ, пойгоҳҳои низомӣ амал мекунанд, ки дар онҳо барои ташкилотҳои террористии «Толибон», «ДОИШ», «Ал-Қоида», «Лашкари таййиба», «Ихвон-ул-муслимин», «Сипоҳи саҳҳоба», «Ҷайш-ул-Ислом» ва дигар гуруҳҳо сарбозон омода месозанд. Танҳо дар натиҷаи таъсиси мадрасаҳо дар шимоли Покистон, беш аз 500 ҳазор нафар толибон барои иштирок дар ҷанги Афғонистон омода гардиданд. Дар чунин мадрасаҳо ба монанди «Дар ул-улуме арабия», «Мадрасаи Абу-Ҳанифа», мадрасаи масҷиди «Пули Хиштӣ», «Шоҳи ду шамшир», «Дар ул-мадарес», «Мадрасаи ҷомеъ и-Шариф» дар Ҳирот, «Мадрасаи Асадия» дар Мазори-Шариф, «Мадрасаи Мухаммадия» дар Қандаҳор, «Наҷм ул-мадарис» дар Ҷалолобод, «Мадрасаи Зоҳиршоҳӣ» дар Майман, «Дар ул-улуми руҳонӣ» дар Пактиё ва дигар мадориси Афғонистон ҷанговарони толибро омода месозанд ва ин барои боз ҳам бештар авҷ гирифтани ҳаракатҳои террористӣ дар минтақа таҳдид эҷод мекунад. [4,29] Танҳо дар вилояти Панҷоби Покистон 2419 мактаби динӣ бо теъдоди 250 000 толиб амал мекард. Аз ин шумора 928 мадраса (38 фоиз) ба мазҳаби девбандия, 1216 (50 фоиз) ба мактаби барелвӣ (суннӣ), 175 мадорис (7 фоиз) ва 100 мадорис ба мазҳаби шиа (7 фоиз) таалук доштанд.[4,34] Бояд гуфт, ки тамоми ин мадрасаҳо бо ҳаракатҳои террористӣ аз қабилҳои «Толибон», «Ал-Қоида», «Ҷайш-ул-ислом», «Ҳизб-ут-Таҳрир», «Таблиғ-ал ҷамаат» ва дигар ҳаракатҳо алоқаи зич доштанд ва аз тарафи ин равияҳо маблағгузорӣ мешуданд. Бинобар ҳамин маълум аст, ки хатмкунандагони ин макотиб сафи нави террористонро пур мекунад. Чунин хатарҳои «ноаёнро», ки аз мадрасаҳо бармеояд, худ ин ҳаракатҳо таҳдид барои минтақа намешуморанд, аммо қомилан муайян аст, ки чунин шумораи хатмкунандагонро бояд бо «ҷои қоида» таъмин намуд ва ин гуна ҷойҳои қорӣ дар давлатҳои ҳамсоя пайдо мешаванд.

Чунин диққати давлат ба фаъолияти ҳаракатҳои террористӣ ва манбаи молиявии террористон, сабаб дорад, зеро сол аз сол сафи террористони ҷаҳонӣ зиёд гардида, ҳисороти ҳамаҷонибаи онҳо низ афзуда истодааст. Онҳо барои ба роҳ мондани амалиёти нави ҷиноятӣ роҳҳои гуногуни маблағгузориро ба роҳ мемонанд. Омили дигари афзоиши хатарҳои терроризмро идомаи ҷанги шаҳрвандии давлати Афғонистон ташкил медиҳад, ки яке аз марказҳои бузурги террористӣ маҳсуб мешавад. Сарҳади давлати мо бо Афғонистон наздик ба якуним ҳазор километр буда, бо дарназардошти ҳамин омил Тоҷикистон барои Ҳимояи ҳеш, кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Аврупо зарфиятҳои назарраси моддӣ, молӣ ва маънавияи худро сафарбар мекунад. [12, с.14]

Созмону ҳаракат ва гуруҳҳо аз қабилҳои «Ал-Қоида», «Ҳаракати исломии Узбекистон», «Ҷиҳоди ислом», «ДОИШ» ва ғайра, ки аз тарафи як қатор давлатҳои ҷаҳон ҳамчун

ташкilotҳои террористӣ-экстремистӣ шинохта шуданд, аммо қисмати дигари давлатҳо ба монанди Катар, Яман, Арабистони Саудӣ, Судон ва дигар давлатҳо онҳоро аз ҷиҳати молиявӣ дастгирӣ мекунанд. Мақсади ниҳонии террористон ҳарчи бештар дар байни мардум паҳн намудани тарсу ҳарос ва бо ҳамин васила ҷалб намудани онҳо ба ғуруҳҳои террористӣ ва ивази сохти давлатӣ мебошад. Тоҷикистон низ дар катори дигар давлатҳои ҷаҳон бо ин зухуроти марговар мубориза бурда истодааст. Бо мақсади пешгирии ин падидаи номатлуб аз тарафи ҳукумати мамлакат як қатор санадҳо ва қонунҳо қабул гардиданд. Аз ҷумла Қонуни ҚТ «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» (С 1999), Консепсияи ягонаи ҚТ оид ба мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм, (с 2006), Конвенсияи Созмони Ҳамкории Шанхай бар зидди терроризм, Фармони Президенти ҚТ «Дар бораи консепсияи ягонаи ҚТ оид ба мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм» (с 2006) қабул гардиданд. [11,89] Моҳи октябри соли 2010 имом-хатиби масҷиди «Самсолик» дар ноҳияи Нуробод, Эшони Зайнулобиддин ва 4 писари вай бо айби паҳн кардани идеологияи экстремистӣ ба ҳабс гирифта шуданд. Мувофиқи маълумоти тафтишоти пешакӣ, Эшони Зайнулобиддин дар Покистон таҳсил карда, баъди бозгашт ба Тоҷикистон дар хонааш мактаби динӣ кушода, дар он таълимотҳои ғайриқонуниро дарс меод. Дар баробари ҳамин вай бо ғуруҳҳои силоҳбадаст, ки дар минтакаи Рашт паноҳ доштанд, алоқаманд буд.[7, с.112]

Соли 2010 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти як қатор ғуруҳҳои экстремистӣ ба қайд гирифта шуд. Аз он ҷумла дар ноҳияи Рашт фаъолияти ғуруҳи Мулло Абдулло (Абдулло Раҳмонов), Алиӣ Бедакӣ (Аловуддин Давлатов) ва дигар экстремистон мушоҳида мешуд, ки дар натиҷаи амалиётҳои артиши ҳукуматӣ аъзоён ва роҳбарони ин ғуруҳҳо безарар карда шуданд. 3 сентябри соли 2010 года, аввалин таркиш бо истифода аз худкушӣ дар дар ҳудуди гарнизони ВКД шаҳри Хучанд шаҳри Хучанд амалӣ гардид. Дар натиҷаи ин ҳодиса як нафар корманди ВКД кушта ва 25 нафар захмӣ гардиданд. 19 сентябри соли 2010 дар деҳаи Комароб аз тарафи ғуруҳҳои силоҳбадасти «Асоруллох» 25 нафар сарбози артиши Ҳукумати Тоҷикистон ба қатл расонида шуд. Ба ғайри аз ин ду нафар террористи ин ғуруҳ дар назди Раёсати қорҳои дохилии вилояти Суғд бомбаи худсозро тарконданд ва дар натиҷаи он як нафар корманди милитсия кушта ва 30 нафар захмӣ гардиданд. [7, с.134]

Бо дарназадошти танзими умумии сиёсати давлат дар самти мубориза бо терроризм, Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори худ аз 16-уми феввали соли 2011, № 317 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистонро "Дар бораи мубориза бар зидди терроризм"-ро қабул мекунад. [3,67] Мувофиқи ин қонун механизми ҳукукии муқовимат бо қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм ҳамчун вазифаи асосии пешгирии ин ҷиноятҳо доништа шуд. 14 апрели соли 2011 дар ноҳияи Нуробод ғуруҳи Мулло Абдулло, ки дар ҳуҷум ба колоннаи мошинҳои Вазорати мудофиа айбдор шуда буд, нобуд карда шуд. [7, с.112]

Солҳои 2010–2011 дар вилояти Суғд 11 нафар аз ҷумлаи аъзоёни фаъоли ташкилоти «Хизб-ут-Тахрир» ба ҳабс гирифта шуданд. Дар се моҳи соли 2011 нисбати 29 нафар аъзои ин ҳизб се парвандаи ҷиноятӣ кушода шуданд. Дар соли 2011 инчунин 50 нафар аъзои ғуруҳҳои мухталифи экстремистӣ ба ҷавобгарӣ кашида шуданд, ки дар алоқа бо ғуруҳҳои «Ҳаракати исломии Узбекистон», «Ақрабия», «Таблиғи Ҷамаат», «Ҳизби исломии Туркистони Шарқӣ», «Ҷамоати муҷоҳиддини Осиёи Марказӣ», «Тоҷикистони озод», «Бародарони мусулмон» ва дигар ташкилотҳои дорои характери радикалӣ айбдор доништа шуданд. [7, с.118]

Дар санади 16 августи соли 2011 дар шаҳри Хучанд мурофиаи судӣ гузашт, ки дар он шахрванд Уруной Усмонов – муҳбири ширкати ахбороти Би-би-си дар алоқа бо Хиз-ут-тахрир айбдор доништа мешуд. Аз руи суханони У.Усмонов, вай бо аъзоёни ҳизб вохурӣ дошт аммо танҳо бо мақсади гирифтани ахборот. Аммо бо пешниҳоди далелҳо, суд нисбати вай қарор бо ҳукми се сол аз озодӣ маҳрум баровард.[8, с.214-219]

Соли 2011 вобаста ба паҳн кардани идеяҳои «салафия», ки ҳамчун таълимоти ғайриқонуний дар Тоҷикистон маълум аст, имом Сирочиддин Абдурахмонов бо лақаби Мулло

Сирочиддин ва шаш нафар аз тарафдорони вай дастгир шуда ба муҳлати аз се то ҳафт сол аз озодӣ маҳрум карда шуданд. [7, с.118]

Дар соли 2011 дар мадрасаҳои хориҷӣ зиёда аз 2388 нафар шаҳрвандони Тоҷикистон таҳсил мекарданд ва аксарияти онҳоро нобилигон ташкил медоданд.[6,136] Мактабҳои алоҳидаи динӣ ки дар асоси мазҳабҳои ғайрианъанавӣ ба толибилмон дарс медоданд, дар нуқтаҳои гуногуни Тоҷикистон кушода мешуданд. Аз он ҷумла дар ҷамоати Сомони ноҳияи Ҳисор шаҳрванд Мансур Махмудов (72 сола), бо лақаби Шайх Мансур, дар хонаи худ макотиб кушода аз рӯи барномаи динӣ дарс медод. Дар ноҳияи Шаҳринав шаҳрванд Мубинхон Ҳодиев, бо лақаби Қорӣ Мубин дар хонааш мактаб кушода, дар он барои шаш нафар толибилмон дарсҳои таълимии диниро мегузаронид. [6,137] Соли 2011 беш аз 200 нафар ва дар соли 2012 144 нафар аъзои ташкилотҳои экстремистӣ дастгир шуданд ва нисбати онҳо парвандаҳои ҷиноятӣ оғоз карда шуданд. 19 январи соли 2013 амалиёти террористӣ бо роҳи худкушӣ дар шаҳри Истаравшан мушоҳида гардид, ки ин дар таърихи амалиётҳои террористӣ аввалин воқеаи худкушӣ буд. Соли 2014 танҳо дар вилояти Суғд 173 ҷинояти дорои характери экстремистӣ дошта, ба қайд гирифта шуд. Дар умум дар соли 2014 аз тарафи мақомотҳои давлатӣ 116 нафар бо 338 ҷинояти содиршуда ба ҷавобгарӣ кашида шуданд. Нисбати 319 нафар 124 парвандаи ҷиноятӣ кушода шуд. [7, с.59]

Дар давоми солҳои 2010-2015, нисбати 130 нафар аъзои ғуруҳҳои террористӣ, ки дар ҳаракатҳои ҷангӣ дар Сурия иштирок карданд, парвандаҳои ҷиноятии дорои характери тарбиявӣ ва пешгирикунанда, амалӣ шуданд. Мувофиқи маълумоти Бюро Интерпол ва Прокуратураи ҚТ аз кишвари Сурия 100 нафар аъзои ғуруҳҳои террористӣ ва 47 нафар аъзои хонаводаашон ба Тоҷикистон баргаштанд ва фиристондани 34 нафар пешгири гардид. [9, с.106]

Таъмини амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи ҳозира яке аз умдатарин масоилҳои давр ба ҳисоб меравад. Ҳифзи марзу буми кишвар на танҳо вазифаи сохторҳои давлатӣ балкиӯҳдадориҳои аҳли улум ва коркунони маорифу фарҳанг ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ таҳкими барномаи махсус баҳри суботи кишвар на танҳо дар соҳаи сиёсӣ, балки дар соҳаи фарҳангӣ илмӣ бояд дар мадди назари Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дошта бошад. Бояд тазакур дод, ки дар давраи ҳозира бо таъсири бисёр равандҳои замони муосир дар ҷомеаи мо навоариҳо ворид гаштанд, ки ҳам таъсири мусбӣ ва ҳам манфиро доранд. [11, с.79]

Пурсишҳо дар миёни ҷавонон нишон медиҳанд, ки қисме аз ҷавонон дар як рӯз зиёда аз 6 соат дар шабакаҳои иҷтимоӣ мегузаронанд. Бо чунин нишондодҳо мо гуфта метавонем, ки маҳз интернет ҷаҳонбинии ҷавонро «сайқал» медиҳад ва онҳоро ба ҳар гуна қорҳои зишт ҳидоят мекунад. Омилҳои манфии шабакаҳои иҷтимоӣ бештар аз ҳама аз тарафи душманони миллат бо мақсади вайрон кардани низоми устувори ҷомеа истифода мешаванд ва аксарияти чунин сарчашмаҳои хабарӣ аз тарафи ҳаракатҳои зиддидавлатӣ ва ҳомиёни хориҷии онҳо таъсис дода мешаванд.

Дар санаи 4 майи соли 2018 дар шаҳри Душанбе конфронси байналмиллалӣ бо унвони «Муқовимат ба терроризм ва ифротгароии хушунатомез» доир гардид. Дар маросими ифтитоҳи он, Сарвари давлат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки «имрӯзҳо дар ғӯшаҳои гуногуни сайёра миллионҳо нафар одамони гирифтори ҳавфу таҳдид ва оташи ҷангу низоъҳо гардиданд ва зухуроти терроризму ифротгароӣ ба ҳатари бесобиқаи ҷаҳонӣ табдил ёфта, оқибатҳои фоҷиабӯро дарозмуддати ҷамъиятиву сиёсӣ ва маънавиро ба бор меорад». [1, с.22] Тибқи маълумоти қоршиносони бозғитмод имрӯз дар ҷаҳон тақрибан панҷсад созмонҳои террористӣ маҳфӣ амал мекунанд. Ҳамсола дар арсаи терроризм дар маҷмӯъ аз 5 то 20 миллиард доллари америкой сарф карда мешавад. [5,93]

Тоҷикистон барои раванк додани сиёсати давлатӣ дар самти мубориза бо экстремизм ва терроризм барои солҳои минбаъда «Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба терроризм ва экстремизм барои солҳои 2021–2025» қабул намуд. [10,8] Амалҳои террористӣ ва фаъолияти экстремистӣ дар ғӯшаҳои гуногуни олам боиси бо ҳам задани низомҳои сиёсӣ, амнияти суботи мардум, қуштори аҳолии ошошта, аз ҷумла занону

кӯдакон гардидаву рушди минбаъдаи кишварҳоро ба даҳсолаҳо ақиб андохтааст».[2,5] Ин амалҳо собит месозанд, ки терроризм ҳамаи арзишҳои маънавӣ ва инсониро сарфи назар месозад.

Дар ҳулосаи мавзӯи таъсири ҳаракатҳои террористӣ ба авзои минтақа ва инкишофёбии стратегияи давлат дар мубориза бо экстремизм ва терроризм дар солҳои 2010-2020 ҳаминаро бояд зикр кард, ки дар давраи мазкур чунин омилҳо ба монанди ҳимояи ҳаракати «Толибон», шумораи зиёди хатмкунандагони мадрасаҳо ва дастгирии молиявии ҳомиёни террористон барои авҷи ин раванд дар Осиёи Миёна мусоидат намуд. Маҳз ходимони дине, ки мадрасаҳои Покистон ва Афғонистону дигар давлатҳоро хатм мекарданд, бештар аз ҳама ба иваз кардани мазҳаби анъанавии мардум бо идеологияи бегона мекушиданд. Зина ба зина ниҳодҳои давлатӣ пеши роҳи фаъолияти гуруҳҳои экстремистии «Ҳизб-ут-Таҳрир», Салафия ва дигар ҳаракатҳоро гирифтанд ва ин барои беҳбудӣ бахшидани вазъияти сиёсии ҷомеа ва пешрафти минбаъдаи он шароити мусоидро фароҳам кард.

АДАБИЁТ

1. *Аз суҳанрони Пешвои миллат дар Конференсияи байналмилалӣ бо унвони «Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии ҳушунатомез»*, -Душанбе, 4 май соли 2018
2. Абдулқодирзода С., Конфронси байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Туркия таҳти унвони «Тоҷикистон-Туркия: муқовимат бо терроризм ва ифротгароӣ» // *Омӯзгор*, №7 аз 14.02.2019. С-5.
3. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №3
4. Белокреницкий В.Я., Р. Р. Сикоев, *Движение Талибан и перспективы Афганистана и Пакистана*, / В.Я. Белокреницкий, Р.Р. Сикоев Москва, ИВ РАН, 2014.- 216 с.
5. *Ваҳдат ва раванди гуфтугуи тамаддунҳо*. Душанбе., Адиб, 2015. *Суҳанрони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Чаноби Олӣ Эмомали Раҳмон дар Иҷлосияи байналмилалӣ мубориза бо терроризм.* / 25.06.2011, Эрон. С-93-94
6. Каримов Ш.К. *Терроризм и особенности его проявления в современных условиях РТ, специальность: 23.00.02 – политические институты, процессы и технологии (политические науки), на соискание ученой степени кандидата политических наук*, / Ш.К. Каримов - Душанбе, 2015 – 136с.
7. Кудратов К.А. *Влияние афганского конфликта на национальную безопасность РТ (1991-2014 гг.)*, диссертация по специальности 07.00.03 – *Всеобщая история*, на соискание ученой степени кандидата исторических наук, / К.А. Кудратов - Душанбе – 2015.-112с.
8. *Методы работы сотрудников Би-Би-и/ Мамаджонов М.* / *Вестник Педагогического университета*, № 5 (66), Душанбе – 2015.- С.214-219
9. *Освещение проблемы терроризма и религиозного экстремизма в периодической печати РТ* / Гулбаҳор Камолова // *Вестник ТНУ*, 2017. №3/7.-С.106-110
10. *Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2021: моҳият ва самтҳои асосӣ*. - Душанбе 2021
11. Таърих зехни миллат аст // Маҷмуи мақолаҳо/ Пайшанбиева С. М. Адабиёт, фарҳанг, илм ва нақши он дар таъмини амнияти давлат / Душанбе 2019.-150 с.
12. Ятимов С., Паёми Пешвои миллат ва масъалаҳои рушди маърифат. / С.Ятимов - Душанбе, 2019.- 24 с.

ТАЪСИРИ ҲАРАКАТҲОИ ТЕРРОРИСТӢ БА АВЗОИ МИНТАҚАИ ОСИЁИ МИЁНА ВА ИНКИШОФЁБИИ СТРАТЕГИЯИ ДАВЛАТ ДАР МУБОРИЗА БО ЭКСТРЕМИЗМ ВА ТЕРРОРИЗМ ДАР СОЛҲОИ 2010-2020

Дар мақолаи мазкур муаллиф таъсири ҳаракатҳои террористӣ ба авзои минтақаи Осиёи Миёна ва инкишофёбии стратегияи давлат дар мубориза бо экстремизм ва терроризмро дар солҳои 2010-2020 мавриди муҳокима қарор медиҳад. Муаллиф қайд мекунад, ки нақши давлат дар институтикунони мубориза бо терроризм хеле калон аст, зеро давлат дар солҳои 2010-2020 функсияи регулятивиро иҷро карда, то ки омаре барои иҷро кардани барномаҳои миллӣ водор намуд. Дар мақолаи мазкур муаллиф нақши давлатро дар муқовимат бо терроризм ва бунёди дунявияти миллӣ ба муҳокима мегузорад. Муаллиф қайд мекунад, ки нақши давлат дар он аст, ки институтҳои давлат имкон наmedиҳанд, идеяи миллӣ ба экстремизм гузарад ва барои вайрон кардани давлат сафарбар карда шавад. Муаллиф таъсиррасони терроризмро дар он мебинад, ки идеяи терроризм дар байни мардум паҳн мешавад ва характери омравӣ мегирад. Ҳамин тавр, муаллиф дар мақола ба ҳулоса мебиёяд, ки мубориза бо ин падида асоси пойдори давлат мебошад. Иродаи мардумро ифода намуда, давлати Тоҷикистон дар солҳои 2010-2020

таваассути органҳои давлатӣ барои устувор нигоҳ доштани истилолият ва давлату давлатдори бар зидди омилҳои террористӣ мубориза мебарад. Дар мақола муаллиф инчунин роҳҳои пешгирии терроризмро нишон медиҳад ва нақши таъкилотҳои давлатӣ ва ғайридавлатиро дар мақола ҷанҷикос мекунад.

Калимаҳои калидӣ: терроризм, истиқлолият, экстремизм, сулҳу ваҳдат, муносибатҳои байналмилалӣ, Президент, ҳамкорӣ, ҳукумат.

ВЛИЯНИЕ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЙ НА СИТУАЦИЮ В РЕГИОНЕ СРЕДНЕЙ АЗИИ И СТРАТЕГИЯ РТ В БОРЬБЕ ПРОТИВ ТЕРРОРИЗМА И ЭКСТРЕМИЗМА В ПЕРИОД 2010-2020

В статье автор выносит на всеобщее обсуждение рост влияния террористических движений на ситуацию в регионе Средней Азии и стратегия РТ в борьбе против терроризма и экстремизма в период 2010-2020 годов. Автор отмечает, что роль государство в борьбе против терроризма является наиболее важным поскольку именно государственные органы ведут основную борьбу против этого явления. В указанный период, государство выполняя свою регулятивную функцию, вместе с этим контролирует влияние террористических движений на общества. Суть влияния терроризма состоит в том, что принятая террористами идея закрепляется в структурах управления и в содержание деятельности террористических организаций, которые придают данному процессу массовую форму. Террористы распространяют свои идеи, которые призваны разрушать ценностные ориентиры массового и национального поведения побуждая нацию к выполнению определенных террористических действий. Вместе с этим оберегать стойкость государственной независимости является долгом каждого гражданина и автор показывает это с еще более широкой стороны, отмечая при этом роль национальной идеи в преобразование общества. В данной статье автор также показывает пути борьбы против терроризма в Средней Азии. Автор показывает роль государственных организаций в работе среди молодежи для искоренения этого отрицательного явления.

Ключевые слова: терроризм, независимость, экстремизм, международные отношения, Президент, сотрудничество, правительство.

THE INFLUENCE OF THE TERRORIST ORGANIZATIONS TO SITUATION AND THE STRATEGY OF RT TO FIGHT TERRORISM AND EXTREMISM DURING THE PERIOD OF 2010-2020

In the article, the author proposes for public discussion the the influence of the terrorist organizations to situation and the strategy of RT to fight terrorism and extremism during the period of 2010-2020. The author notes that the role of the state in the institutionalization of the fight terrorism and extremism during the period of 2010-2020. The essence of the institutionalization of the national idea is that the national idea adopted by the whole people is fixed in the structures of state administration and in the content of the activities of state authorities, which give this process a mass form. The state, fulfilling its regulatory function, at the same time disseminates ideas that are designed to create value guidelines for mass and national behavior, prompting the nation to perform certain actions. Thus, the author comes to the conclusion that the function of self-defense of the state remains the main one for the preservation of the national state and the instrument of this protection is, first of all, the national idea. As the main regulator of the national idea, it contributes not only to the development of the idea of uniting the nation, but at the same time opposes the transition of the national idea to extreme nationalism. Expressing the will of the people, the state through its institutions controls the influence of the fight terrorism and extremism during the period of 2010-2020. national idea, both on the internal and external space of the activities of state bodies. Protect stamina of the Independent nation is one of the phenomena duty of every citizen and author shows it more widely. In this article author show the role of government and non government organization in prevention of terrorism in society.

Key words: terrorism, Independence, extremism, international relation, President, cooperation, goverment.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Назаралиев Фирӯз Акбарович - унвонҷӯи Институти фалсафа, сиёсатииносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи милли илмҳои Тоҷикистон, Адрес: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рудаки 33, Тел: (+992) 935787766, E - mail: firuz0347@gamil.com

Сведение об авторе:

Назаралиев Фируз Ақобирович – соискатель Институт философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана, Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33, Тел: (+992) 93 578 77 66, электронная почта: firuz0347@gamil.com;

About the author:

Nazaraliev Biryuz Akbarovich - applicant Institute of Philosophy, Political Science and Law A. Bakhovaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Address: 734025, Dushanbe, 33 Rudaki Avenue, Tel: (+992) 93 578 77 66, email address: firuz0347@gamil.com;

Мирзоев У.И.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни.

Шарифов И. И.

Институти фалсафа, сиёсатиносии ва ҳуқуқӣ ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.

Терроризми байналмиллалӣ яке аз шаклҳои хоси терроризм буда, дар охири солҳои 1960 ба вуҷуд омадааст ва дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI ба таври назаррас рушд кардааст.

Мақсадҳои асосии терроризми байналмиллалӣ номуштаққилии идораи давлатӣ, расонидани зарари иқтисодӣ ва сиёсӣ, поймол кардани асосҳои сохти иҷтимоӣ мебошанд, ки аз рӯи нақшаи террористон бояд ҳукуматро ба тағйир додани сиёсати худ водор намояд. Мафҳуми ягонаи эътирофшудаи терроризми байналмиллалӣ ҳанӯз таҳия нашудааст. Аксар вақт ин истилоҳ ҳамчун воситаи муборизаи сиёсӣ истифода мешавад, зеро ҳар як кишвар барои амалӣ сохтани ҳадафҳои геополитикии худ аз он истифода менамояд.

Хусусиятҳои асосии терроризми байналмиллалӣ – глобализатсия, касбият ва таъна ба идеологияи ифротгароӣ мебошанд. Он инчунин истифодаи террористони маргталаб, таҳдиди истифодаи силоҳи ғайримуқаррарӣ (ядрӣ, химиявӣ ё бактериологӣ) ва муносибати оқилонаро қайд мекунад. Яке аз бузургтарин муҳаққиқони муносири терроризм Брайан Ченкинс терроризми байналмиллалиро як нави нави низои меҳуморад. [8, 3].

Терроризми байналмиллалӣ аз он сабаб хатари хоса дорад, ки он ба тартиботи ҳуқуқии байналмиллалӣ ва муносибатҳои байнидавлатӣ таҳдид мекунад. Ҳама гуна амали терроризми байналмиллалӣ ба манфиатҳои якҷанд (ҳадди ақал ду) давлат дахл дорад ва ҳамкориҳои густурдаи байнидавлатӣ барои рафъ кардан ё пешгирии чунин амалҳо зарур аст.

Пӯшида нест, ки амалиёти террористии 11 сентябри соли 2001-ум чӣ аз ҷониби тарафдорон ва чӣ аз ҷониби муҳолифон ҷаҳонишавиро ҳамчун амали инқилобӣ, ҳамчун зарбаи одилона ба империализм ба мақсадҳои глобалистии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва иттифокчиёни он маънидод ва қабул мекунад. Аммо ҳақиқат ин аст? Ба ҳеҷ ваҷҳ!

Терроризм ҳамчун воситаи муборизаи инқилобӣ дер боз бесамарӣ ва ноқарорамии худро нишон дода истодааст. Аммо чунин ибораҳо ба озодии инсоният, ба вайрон шудани “низои нави ҷаҳонӣ” оварда расонда наметавонанд. Терроризм аз тариқи дигар як воситаи муассир аст. Таърихи воқеии терроризми муносири байналмиллалӣ дар маҷмӯъ ва махсусан, гурӯҳҳои террористии алоҳида нишон медиҳад, ки онҳо маҳсули сиёсати империалистӣ буда, воситаест, ки бо ёрии он якбора якҷанд ҳадафҳо амалӣ мешаванд: бадном кардани ҳаракатҳои озодихоҳӣ; мубориза бо мамлакатҳо, системаҳои сотсиалию иқтисодӣ ва режимҳои сиёсӣ, ки ба иҷрои нақшаҳои барпо намудани “ҳукумати худкома” ҳалал мерасонанд; терроризмро ҳамчун аслиҳаи “намоиш” - ҳои байниимпериалистӣ истифода мебаранд ва ғайра.

Терроризм дар шакли муносири худ решаҳои амиқи иҷтимоӣ дорад, яъне он маҳсули фақри шадид ва ноумедии оммаи мазлум буда, мардумро ба шаклҳои шадиди эътирозҳо маҷбур мекунад. Аммо дар баробари ин, ифротҳои ваҳшиёна тарафи ҷудонашавандаи муносибатҳои истисморгаронаи ғайриинсонӣ, шакли вайроншудаи озод кардани қувваи ҷамъиятӣ мебошанд. Аз ин рӯ, терроризм ҳамчун аслиҳаи муборизаи меҳнаткашон барои озодии ҷамъиятӣ ва миллий беҳуда ва бефоида будани худро қомилан нишон дод, ки инро таҷрибаи “Народная воля”, таърихи озодихоҳии қурдҳо ва “Сотсиалист-Революционерон” – и рус шаҳодат медиҳад. Аз тарафи дигар, вай ба таври баръакс самаранокӣ баланд нишон дод: ҳамчун воситаи “каналізатсия” бо каналҳои бардурӯғ эътирозҳои иҷтимоиро зиёд кард. Ҳамчунин, терроризми инфиродӣ - мақсаднок ба оммавӣ ва ғайрмақсаднок ба воситаи тарсонидани омма аз ҷониби синфҳои истисморкунанда табдил ёфт. Яъне, ин ҳам терроризми мафиявӣ — “эскадриляҳои марг”-и модели Амрико ва ҳам терроризми фашистӣ

мебошад, ки бевосита ба геносид табдил ёфтааст. Ҳамчунин, терроризми давлатӣ низ вучуд дорад, ки онро давлатҳои “бузург” ва ё “қудратҳои ҷаҳонӣ”, империалистӣ ба муқобили тамоми мамлакатҳо ва халқҳо истифода бурда истодаанд. Ба терроризми байналмиллалӣ — ғоратгарӣ, таркишҳо ва ғайра дохил мешаванд, ки барои одамони оддӣ нақши ҳикояҳои даҳшатнокро мебозанд ва аксар вақт тавассути ҳадамоти разведкаи ғарбӣ барои асоснок кардани даҳлати онҳо ба қорҳои дохилии дигар давлатҳо илҳом мебахшад. [3, 4].

Равшантар дарк кардан лозим аст, ки ин гуна ҳамлаҳои густурдаи террористӣ ба нафъи аслии кӣҳо анҷом дода мешаванд ва ҷинойткорон аз қадом муҳити иҷтимоӣ, миллий ва мазҳабӣ ҷалб карда мешаванд. Мисли ҳар як қувваи зиддиҳалқӣ терроризм ба пӯшиши муносиби идеологӣ - иҷтимоӣ, миллий, мазҳабӣ ва ғайра ниёз дорад. Дар акси ҳол, ба тарафи худ ба қадри кофӣ ҷалб кардани ҷинойткорон ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, фарқи байни роҳбарон ва оммаи фирефтаи халқро ҳамеша дидан лозим аст. Мо бояд ба ҳиссиёт, эътиқод ва ҳатто ба таассуботи омма бо эътиром муносибат кунем. Аммо онҳое, ки аз ин ҳислатҳои одамон ба мақсадҳои ғаразнокӣ худ бешармона истифода мебаранд, бераҳмона ғош кардан лозим аст.

Муҳити террористӣ ҳатман мусулмонӣ ва арабӣ нест. Дар ҷустуҷӯи “қамиқадзе” ва ё “шаҳидҳо” - и нави ихтиёрӣ ба амриқоиҳо лозим нест, ки қашми худро танҳо ба уқёнус ғардонанд. Масалан, маълум аст, ки дар Штатҳои Муттаҳида ғоҳ-ғоҳ қушторҳои оммавии беасос, ки аз тарафи маняқҳое, ки бо “тарзи ҳаёти амриқоӣ” - и ваҳшиёна зиндагӣ доранд, содир карда мешавад. [3, 5].

Агар терроризми муосир танҳо як ишораи ноумедӣ ё шакли nobasomoni ҳаракати озодиҳоӣ, ҷунон ки меғўянд, як “бемории қўдақона” мебуд, масъалаи он ҳам аз қиҳати назариявӣ ва ҳам аз қиҳати сиёсӣ хеле соддатар ҳал карда мешуд. Маҳз империализм, пеш аз ҳама ба он манфиатдор аст, ки ҳаракатҳои инқилобӣ ва миллий-озодиҳоӣ бо терроризми байналҳалқӣ муайян карда шаванд. Ин ба вай имқоният медиҳад, ки муборизони роҳи озодии қамъиятӣ ва миллиро дар ҳама ҷо дар асосҳои “қонун” - и таъқиб қунад. Ҳатто қувваҳои тараққипарвар агар террористонро муборизони озодӣ эътироф қунанд, ба доми маққоронаи сиёсӣ ва идеологӣ меафтанд. Падидаи муосир бо номи “терроризми байналмиллалӣ” яке аз ҳатарҳои нави даҳшатнокест, ки қаҳонишавии империалистиро ба сари инсоният меорад. Ин ҳамсафари ногузири он ва яке аз усулҳои сершумори геносиди қаҳонист, ки мондиализм ба амал мебарорад.

Терроризми байналмиллалӣ аз тарафи дигар давомдиҳандаи бевосита ва қисми тарқии “низомии нави қаҳонӣ”, глобализми империалистӣ мебошад. “Инсони мутамаддин”, “қамъияти байналҳалқӣ” ва дигар ибораҳои бемаънӣ имрӯз ғайр аз таҳаллуси империализм бо сардории абарқудратҳо қизи дигаре нест.

Бале, терроризм як ҳатари даҳшатнок барои инсоният аст, инро бояд ҳама пазираанд. Аммо империализм ва глобализм аз терроризм дида даҳшатноктар барои давлатҳои миллий аст. Илова бар ин, ин ҳатари аввалиндараҷа барои ҳувият ва худшиносии миллий аст.

Имрӯз тамоми созмонҳои террористӣ ба ин ё он шакл таҳти назорати ниҳодҳои иқтишофии ғарбӣ қарор доранд. Ва қасе, ки аз ин қор қашм пӯшад, ё мунофиқ аст ё қун шутурмурғе, ки сарашро дар рег пинҳон кардааст, мебошад. Нолаҳо дар бораи роҳ надодан ба “стандартҳои дугона” ҳангоми баҳо додан ба фактҳои муборизаи мусаллаҳона беқоида мебошанд. “Стандарти дугона” як равиши мушаххаси таърихӣ, иҷтимоӣ ва синфӣ аст, ки бидуни он сиёсат ба таҳамлпазирии бесамар дар бораи “арзишҳои умумибашарӣ” табдил меёбад. [2, 6].

Решаҳои терроризмро аз қучо бояд ҷустуҷӯ қард? Он қи ки дар боло ғуфта шуд, ба ваъбияти қаҳони имрӯза қомилан даҳл дорад. Ҳеҷ як амалиёти низомии ИМА ва иттифокчиёни он, новобаста аз он ки қӣ қадар тавоно ва дарозмуддат бошад, терроризмро нест карда наметавонад. Мубориза ба муқобили терроризми байналҳалқӣ танҳо дар ҳамон вақт самарабахш хоҳад шуд, ки вай ба барҳам додани сабабҳои ба вучуд омадани ин зуҳуроти мудҳиш ниғаронида шуда бошад. Маҳз сабабҳое, ки дар даҳсолаи охир боиси

афзоиши терроризми байналмилалӣ гардиданд, метавон ба глобалӣ, геополитикӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, наҷодӣ ва мазҳабӣ чудо кард.

Муҳимтарин сабаби глобалии бӯҳрони ҳозира саъйю кӯшиши бешармона ва таҷовузкоронаи Ғарб барои ҳукмронии ҷаҳонӣ, кӯшиши Вашингтон барои ба гардани тамоми инсоният бор кардани модели ноодилона ва поймолкунии ҳуқуқи “ҷаҳонии америкой” мебошад. Сабаби асосии геополитикии терроризми байналмиллалии имрӯза пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ буд, ки боиси ноустувории куллии тамоми системаи амнияти ҷаҳон гашт ва аз тарафи дигар ҳаёлҳои хавфноки ИМА дар бораи имконияти маҷбуран ба даст овардани “роҳбарии ягонаи ҷаҳонӣ” гардид. [6, 34].

Асосҳои ноустувории иқтисоди ҷаҳони муосир фосилаи бесобиқа дар сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодии байни кишварҳои “миллиардҳои тиллоӣ” ва боқимондаи башарият мебошад, ки аз ҷониби Ғарб ба таври сунъӣ таблиғ ва дастгирӣ карда мешавад. Ин беадолатии бесобиқа ба дастрасии бениҳоят нобаробари кишварҳо ва халқҳои гуногун ба захираҳои табиӣ, иттилоотӣ ва дигар захираҳои рушд асос ёфтааст. Аллакай шаҳрвандони ба истилоҳ “кишварҳои пешрафта”, ки камтар аз 20% аҳолии ҷаҳонро ташкил медиҳанд, зиёда аз 70% энергияи дар сайёра истеҳсолшуда, 75% металлҳои коркардшуда ва 85% ҷӯби тичоратиро истеъмол мекунанд. Сабабҳои ҳуқуқии сар задани бӯҳронҳо низ комилан равшананд. Ин пеш аз ҳама аз тарафи ИМА дағалона вайрон кардани меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ мебошад, ки ба мақсадҳои ҷаҳонии империалистии онҳо ҳалал мерасонад ва барои амрикоӣҳо ба иҷрои вазифаҳои “ҳукумати худкомаи ҷаҳонӣ”, монеъ мешавад. Сармояи ҷаҳонӣ торафт бештар ба кишварҳои пешрафта ва саноатии олам интиқол ёфта, дар дасти сармоядорони ангуштшумори ҷаҳонӣ гирд меояд. Танҳо сармояи баъзе миллиардерҳои сатҳи аввал, аз даромади миллии даҳҳо кишварҳои Осиё ва Африқо бештар аст. Аз рӯи ҳисобҳои тахминӣ, миқдори умумии маблағҳои сарватмандони ангуштшумори ҷаҳон беш аз 31 триллион доллари амрикоӣ мебошад, ки чоряки ҳиссаи умумии тамоми сарватҳои оламо дарбар мегирад. [5, 101].

Мувофиқи маълумоти Созмони Милали Муттаҳид, дар оғози асри нав аз панҷ як ҳиссаи аҳолии рӯйи замин ё худ бист фоиз сармоядорони олам 86 % маҳсулоти дохилии ҷаҳонӣ, 68 % кулли инвестисияҳои олам ва 74 %-и тамоми воситаҳои коммуникатсия ва алоқаро таҳти васояти хеш овардаанд. Ҳол он ки 20 % аҳолии кишварҳои қафомондаи олам ҳамагӣ 1 % маҳсулоти дохилии ҷаҳонӣ, камтар аз 1 % инвестиция ва 0,5 % васоити алоқаю коммуникатсияро дар ихтиёри худ доранд. Танҳо даромади солонаи се нафар сармоядори бонуфузи ҷаҳонӣ, аз даромади умумии 600 млн. нафар аҳолие, ки дар 36 мамлакати қафомондаи ҷаҳони муосир зиндагӣ мекунанд, ба маротиб афзунтар аст. [5, 102]. Боз имрӯз амалҳои террористиву даҳшатафканӣ бар зиммаи ин давлатҳои фақирӯ бенаво....

Аз ҳама зараровар ба эътибор нагирифтани манфиатҳои амрикоӣён ва иттифоқчиёни НАТО дар оинномаи Созмони Милали Муттаҳид, тақияи ошкоро ба “ҳуқуқи зӯрӣ” мебошад, ки ба онҳо имкон медиҳад мамлакатҳои соҳибихтиёр ва мустақилро худсарона “таъин”, “этироф” карда, ҳамчун “шарик дар хорича” эълон мекунанд. Аллакай самараи чунин сиёсати бемасъулиятонаро тамоми халқҳои Либия ва Эрон, Судону Сомалӣ, Югославия ва Македония, Ироқ ва Афғонистон пурра ҳис кардаанд.

Сабабҳои бадбинии наҷодӣ, ки терроризми байналмилалиро ғизо медиҳад, ба касе пӯшида нест. Аксарияти куллии халқҳо ва давлатҳо имрӯз Иёлоти Муттаҳида ва мамлакатҳои ғарбиро манбаи асосии поймолкунии наҷодӣ ва бегонапарастӣ мешуморанд, ки дар давоми асрҳо нисбат ба қabilaҳои забтшудаи мустамликаҳои азими худ сиёсати оштинопазирӣ ва апартеидро пеш гирифтаанд.

Сабаби асосии ноустувории динӣ таҷовуз ба либерализми бечони ғарбӣ мебошад, ки ба арзишҳои ахлоқӣ ва муқаддасоти ҳама динҳои ҷаҳонӣ, бидуни истисно душманӣ доранд. Аз як ҷиҳати православӣ ё муллои мусулмон пурсед - онҳо яқдилона ба шумо мегӯянд, ки маҳз Ғарб фасодкунандаи асосии рӯҳҳои рамаи бисёрзабони онҳост.

Алоқамандии афзояндаи фаъолиятҳои террористӣ ва ҷаҳонишавӣ ба далели баъзе мушкилот базӯр исбот карда мешавад. Аввалан, гуфтан душвор аст, ки ҷаҳонишавӣ ягона

омили таҳриқдиҳандаи терроризм аст. Дуюм, усулҳои зӯрварӣ, ки ба ормонҳои сиёсӣ нигаронида шудаанд, пеш аз раванди ҷаҳонӣ вучуд доштанд. Ягон ҳулосаи дақиқе вучуд надорад, ки ин рисолаҳо тавсиф кунад ё асоснок намояд. Бо вучуди ин, метавон гуфт, ки ҷаҳонишавӣ баъзе шароитҳоро фароҳам овардааст, ки метавонад барои амалисозии ҳадафҳои сиёсӣ истифодаи зӯрварӣ гардад. Азбаски ҷаҳонишавӣ гунаҳкори тақсимои нобаробари сарват, афзоиши камбизоатӣ, коҳиши эътибори давлатҳои миллий ва ғайришавии минтақаӣ, зӯрварӣ ё истифодаи қудрати зидди ҷаҳонпарастӣ метавон татбиқ кард ва ин амалҳоро метавон аз рӯи омилҳои ҷаҳонӣ ҳамчун террор арзёбӣ кард. Дар ин ҳолат, амнияти инсон аз ҷониби Алан Миллер ҳамчун муҳофизат аз онҳое, ки аз ҷаҳонишавӣ дар канор мондаанд, пешниҳод карда мешавад.

Дар бораи робитаи глобализм ва терроризм андешаҳои зиёде мавҷуданд. Муҳаққиқон ҷаҳонишавиро тавассути мафҳумҳои вобастагӣ, либерализатсия, универсализатсияи ғарбӣ ва капитализм чудо мекунад. Вай робитаи ҷаҳонишавӣ бо зӯрвариро нишон медиҳад ва таърифи мувофиқи терроризмро дар асоси воқеияти моддӣ пеш мебарад.

Терроризм "дар шароити мураккаби сиёсӣ" қабул карда мешавад. Мавзӯи марказии "муҳочирати орзуҳо" дар натиҷаи ҷаҳонишавии фарҳангӣ ва технологӣ ва "муҳочирати даҳшатҳо" дар натиҷаи хушунат ва терроризми ҷаҳонӣ мебошад.

Дар ин ҷо зӯрварӣ ба таври васеъ фаҳмида мешавад: мустамликадорӣ, истисмори трансмиллии корпоративӣ ва лоиҳаи императории ИМА ҳама ҷеҳраҳои зӯрварӣ ва террор мебошанд. Натиҷаи аксари таҳқиқотҳои илмӣ як воқеиятро ба мо нишон медиҳад, ки ҷаҳонишавӣ тафовутҳои байни сарватмандон ва камбағалонро афзоиш дода, дурнамои онро низ ба манфиати сарватмандон муайян месозад.

Терроризме, ки аз ҷониби давлат сарпарастӣ мешавад, ин дурнамоҳоро низ афзоиш додааст. Ҳулоса, ҷаҳонишавӣ як масъалаи рушди таърихӣ мебошад, ки арзишҳо, институтҳо, манфиатҳо ва шароитҳои амнияти ғарбиро ҳангоми паҳн кардани сармояи капиталистӣ, низоми иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ бо ёрии иқтисодии пулию технологӣ ва ғарбӣ муқаррар мекунад.

Ҳеҷ чиз терроризмро қонунӣ намегардонад, на барои тамаддуни ваҳшиён ва на барои мубориза ба муқобили давлатҳои олий баҳонаи асоснок шуда наметавонад. Фақат куштори одамони бегуноҳ узрнопазир аст. Албатта, терроризм аз ҷаҳонишавӣ қадимтар аст, бинобар ин байни онҳо робитаи мустақим вучуд надорад.

Чуноне ки мудири шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи АМИТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Саидумар Рачабов дар таҳқиқоти худ самтҳои ҳамкории байналмиро алайҳи таҳдидҳои амниятӣ қайд мекунад:

- ✓ пеш аз ҳама муқаммал намудани асосҳои байналмилалӣ-ҳуқуқии мубориза ба дарназардошти шароит ва шаклҳои нави ин таҳдидҳо, яъне қарордодҳо ва шартномаҳои баста шаванд, ки алайҳи терроризм бо муваффақона муқобилият карда тавонанд;
- ✓ зарур аст, ки барои инкишофи интенсивӣ ва тавсияи ҳамкории байналмилалӣ ба хотири ифшо, ҷилавгирӣ ва қатъ намудани иқдомҳои маблағгузорӣ, фиристодани аслиҳа ва содир кардани ҷинойтҳои байналмилалӣ иқдомҳои муштарак гирифта шаванд;
- ✓ мубориза ба хотири амният бояд ҷанбаи пешгирикунанда дошта бошад ва дар миқёси байналмилалӣ ва миллий байни сохторҳои махсуси давлатҳо амалиётҳои муштарак роҳандозӣ карда шаванд;
- ✓ ҷомеаи ҷаҳонӣ саъю кӯшишро барои гирифтани иқдомоти комплексӣ ба хотири беҳбудии иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои дорой низоъҳо равона созад;
- ✓ билохира, барои таъмини самарабахши амният ҳадалақсар иқдомоти дастаҷамъонаро дар сатҳи глобалӣ, минтақаӣ ҳамроҳанг бояд сохт. [7, 99,100]

Таърихи ташаккули ҷаҳони муосир ва равандҳои гуногуни сиёсӣ идеологӣ нишон медиҳанд, ки бе таъҷиб ба ҷавонон ва тарбияи онҳо дар рӯҳияи худшиносии миллий ва ифтихори миллию ватандӯстӣ ва ҷалби мунтазами иштироки бевоситаи онҳо дар эъмори давлати

демократию ҳуқуқбунёд ва таъмини ваҳдати сартосарӣ ғайриимкон аст. Имрӯз бо пайдо шудани идеологияи гуногун ва тағйир ёфтани фазои геополитикии ҷаҳон на танҳо бунёди давлати соҳибистиқлол, тараққикардаю демократӣ, балки таъмини сулҳу ваҳдати миллӣ дар он душвор гардида, асолати нигоҳдошти абадияти он аз бунёди он дида мураккабтар мегардад. [4, 204]

Зиракии сиёсӣ ва инқилоби фикрӣ бояд дар афкори ҷавонон эҳё карда шавад. Маҳз ба ин васила, иқтидори зеҳнии онҳоро баланд бардоштан мумкин аст, то ки онҳо бар зидди ҳар гуна нерӯҳои манфиатдори кишварҳои абарқудрат рақобат пазир бошанд. [1, 4].

Мо бояд кӯшиш намоем, ки ҳисси ватандӯстӣ, ҳувияти миллӣ ва зиракии сиёсии ҷомеаро баланд бардорем, то ин ки аз хатарҳои замони имрӯза эмин бошем.

Бар асоси таҳқиқоти анҷомшуда мо ба хулосае омадем, ки байни ҷаҳонишавӣ ва бесуботӣ робитаи сабабу натиҷа вучуд дорад. Ин аз таъсири манфии ҷаҳонишавӣ, номутаносибии қудрат, нобаробарии бозигарон ва холигии қудрат бармеояд. Ҷамаи ин се омил фазои нозук барои субот ва заминаҳои мусоид барои терроризмро фароҳам овардаанд. Ҷаҳонишавӣ дар баробари шикастани деворҳои давлати миллӣ ва пуштибонӣ аз нобаробарӣ дар ҷомеаҳо, аз як тараф, афродеро, ки ҷузъе аз он нестанд, аз худ дур кардааст ва тамоюли хушунатро барангехтааст. Бешубҳа, ҷаҳонишавӣ нигарониҳои амниятиро бештар аз суботи он ба вучуд овардааст. Давлатҳои ноком, ақаллиятҳо ва ҷудоихоҳон терроризмро барои муқобила бо тафовути қудрат ё таҳкими қудрати худ истифода мебаранд. Сукути муҳити амнияти дукуتبӣ ва ғайри бенаво шудани давлатҳои миллӣ дар натиҷаи ҷаҳонишавӣ ноустуворино бештар кардааст. Ташкилотҳои террористӣ ҳамчун яке аз омилҳои шадидтарини бесуботӣ бо истифода аз оқибатҳои ҷаҳонишавӣ мавқеъ пайдо мекунанд ва бо истифода аз бартариҳои ҷаҳонишавӣ таҳдид мекунанд. Аз ин рӯ, байни ҷаҳонишавӣ ва терроризм робитаи ғайримустақим вучуд дорад.

АДАБИЁТ

1. Боқизода Ф. Зиракии сиёсӣ тақозои замон аст <http://nabzifayzobod.tj/index.php/vh/1614-zirakii-sijos-omili-asosii-peshgir-az-ifrotgaro18.07.2018>. Ф. Боқизода [Электронный ресурс]. URL: <http://ia-centr.ru//expert/1920/> (дата обращения: 21.04.2020);
2. Глава пятая Глобализм и международный терроризм <https://pub.wikireading.ru/27392>
3. Зюганов Геннадий Андреевич “Глобальное порабощение России, или Глобализация по-американски” <https://pub.wikireading.ru/27392>;
4. Мирзоев У.И. Зиракии сиёсӣ – ҳамчун омилҳои рушди ҳудуди миллии ҷавонон [Матн] / У.И. Мирзоев // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2021. №3-4 (3-4), С.202-206. ISSN 2710-4672
5. Мировой порядок XXI века / Уткин А. И. - Москва : ЭКСМО : Алгоритм, 2002. – 509 с.
6. Смертоносный экспорт Америки — демократия. Блум Уильям, Москва, Кучково – 2014, стр 34
7. Терроризм ва ифротгарӣ – роҳҳои пешгирии он. Душанбе, “Маориф” 2015. 250 с.
8. Bria M. Jenkins INTERNATIONAL TERRORISM: A NEW KIND OF WARFARE <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/papers/2008/P5261.pdf>

ТЕРРОРИЗМ – ЯРОҶИ НАВИ ГЛОБАЛИЗМ

Дар мақолаи мазкур муаллифон тамоюлҳои муносибатҳои байналмилалиро дар заминаи манфиат ва мавқеи абарқудратҳо таҳлилу баррасӣ намуда, меҳвари талошу мувофиқаҳои онҳоро бархурди ғояҳои фаъолгардониданишуда меҳисобанд. Терроризми байналмилалӣ яке аз шаклҳои ҷанги нави ҷаҳони муосир буда, ба яке аз падидаҳои номатлуб ва мушкилоти ҷомеаи башарӣ табдил ёфтааст. Муҳимтарин сабаби глобалии бӯҳрони ҳозираи терроризм сабъи кӯшиши кишварҳои абарқудрати Ғарб барои ҳукмронии ҷаҳонӣ мебошад. Дар чунин вазъи мураккаб ташаккул ва устувор нигоҳ доштани фазои идеологӣ яке аз масъалаҳои муҳими таъмини рушди босуботи давлатҳои миллӣ маҳсуб меёбад.

Боло бурдани ҳудудиносии худогоҳӣ, ифтихори миллӣ, зиракии сиёсӣ, бедориҳои маънавӣ ва ватандӯстии ватанпарастии ҷавонону наврасон метавонад ба ояндаи ҷомеаи

бофарҳангу маърифатнок таъсир расонад ва аз хатарҳои терроризми байналхалқӣ то андозае эмин нигоҳ дорад.

Калидвожаҳо: терроризм, терроризми байналмиллалӣ, глобализм, низоми нави ҷаҳонӣ, ҳувиёти миллӣ, ҳудудиҳои миллӣ, зиракии сиёсӣ, ватандӯстӣ.

ТЕРРОРИЗМ — НОВОЕ ОРУЖИЕ ГЛОБАЛИЗМА

В данной статье авторы анализируют и рассматривают тенденции в международных отношениях исходя из интересов и позиций сверхдержав, а в центре их усилий и борьбы считают столкновение активизированных идей. Международный терроризм является одной из новых форм войны в современном мире и стал одним из реакционных явлений и проблем человеческого общества. Важнейшей глобальной причиной нынешнего кризиса терроризма является стремление западных сверхдержав доминировать в мире. В такой сложной ситуации формирование и стабильное поддержание идеологической среды считается одним из важнейших вопросов обеспечения стабильного развития развивающихся стран.

Повышение самосознания, национальной гордости, политической зрелости, духовного пробуждения и патриотизма молодежи может повлиять на будущее культурного и просвещенного общества и в какой-то степени защитить его от опасностей международного терроризма.

Ключевые слова: терроризм, международный терроризм, глобализм, новый мировой порядок, борьба с терроризмом, национальная идентичность, национальное самосознание, политическая зрелость, патриотизм.

TERRORISM IS THE NEW WEAPON OF GLOBALISM

In this article, the authors analyze and consider trends in international relations based on the interests and positions of the superpowers, and consider the clash of activated ideas to be at the center of their efforts and struggle. International terrorism is one of the new forms of war in the modern world and has become one of the reactionary phenomena and problems of human society. The most important global cause of the current crisis of terrorism is the desire of Western superpowers to dominate the world. In such a difficult situation, the formation and stable maintenance of the ideological environment is considered one of the most important issues in ensuring the stable development of developing countries.

Raising self-awareness, national pride, political maturity, spiritual awakening and patriotism of youth can influence the future of a cultured and enlightened society and, to some extent, protect it from the dangers of international terrorism.

Keywords: terrorism, international terrorism, globalism, new world order, national identity, national consciousness, political maturity, patriotism.

Дар бораи муаллифон:

Мирзоев Убайдулло Ибодуллоевич — ассистент кафедраи сиёсатиҳои Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ. Суроға: 734003, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121 Телефон: 918565674. E-mail: ubaydulloh.mirzozoda.85@bk.ru

Шарифов Искандар Иброхимович — магистранти Институти фалсафа, сиёсатиҳои ва ҳуқуқиҳои ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ. Суроға: Душанбе, кӯчаи Мушфикхо. Тел: 928083451. E-mail: iskandarsharifi10@mail.ru

Об авторах:

Мирзоев Убайдулло Ибодуллоевич — ассистент кафедры политологии Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни.

Адрес: 734003, ш. Душанбе, пр. Рудаки 121 Телефон: 918565674. Электронная почта: ubaydulloh.mirzozoda.85@bk.ru

Шарифов Искандар Ибрагимович- магистр Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова НАНТ. Адрес: г. Душанбе, ул. Мушфики. Тел: 928083451. Электронная почта: iskandarsharifi10@mail.ru

About the authors:

Mirzoev Ubaidullo Ibodulloevich-assistant of the Department of Political Science of the State Pedagogical University of Tajikistan named after S. Aini. Address: 734003, sh. Dushanbe, Rudaki avenue 121. Phone: 918565674, E-mail: ubaydulloh.mirzozoda.85@bk.ru

Sharifov Iskandar Ibrohimovich-master of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bahovaddinov NAST. Address: Dushanbe, st. Mushfiqi. Tel: 928083451. E-mail: iskandarsharifi10@mail.ru

ҲАМКОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО СОЗМОНҲОИ МИНТАҚАВӢ ВА ҶАҲОНӢ ДАР ЗАМОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Одилов Ф.Р.

МДТ "Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино"

Омӯзиши мавзӯи ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналмилалӣ нисбатан кам таҳқиқ гаштааст, зеро Ҷумҳурии Тоҷикистон нав қадам ба истиқлолият ниҳодааст ва таърихи ҳамкориҳои он бо созмонҳои байналмилалӣ дар зинаи таъсисёбӣ ва инкишоф қарор доранд. Муҳимтарин сарчашмаи омӯзиши ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро асарҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ташкил медиҳанд, ки дар сатҳи баланди илмӣ ва таҷрибавӣ воқеаҳои сиёсати байналмилалӣ Тоҷикистонро инъикос мекунанд [1].

Саҳми муайян дар марҳилаи омӯзиши ҳамкориҳои сиёсӣ олимони тоҷик гузоштаанд, ки тадқиқоташон характери таълимӣ ва назариявӣ доранд [4]. Дар омӯзиши оммавии мавзӯи ҳамкориҳои Тоҷикистон ва ташкилотҳои байналмилалӣ инчунин асарҳои кормандони Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бевосита дар рафти таҳия ва амалисозии сиёсати хориҷии давлат ширкат варзиданд, нақши калон доранд [2,247].

Ҳанӯз дар солҳои аввали истиқлолият, Ҷумҳурии Тоҷикистон стратегияи сиёсати хориҷии мамлакатро тартиб дода, нуқтаҳои асосии онро пешниҳод намуд, ки ҷанбаҳои зеринро дар бар мегирифтанд:

- инкишофи муносибатҳо бо ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ ва пеш аз ҳама бо Федератсияи Руссия;
- мустаҳкам намудани муносибат бо Ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна, ки шарикони аввали ҳамкориҳои минтақавӣ маҳсуб мешаванд;
- фаъол намудани муносибат бо давлатҳои ҳамзабон – Эрон, ва Афғонистон ва инчунин инкишоф додани муносибатҳо бо тамоми давлатҳои мусулмонии Шарқ;
- оғози ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо давлатҳои Ғарб [10,474].

Баъд аз эълон гардидани истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, давлати тоҷикон дар муносибатҳои байналхалқӣ ба сифати субъекти мустақили ҳуқуқи байналмилалӣ эътироф гардида, вазифаҳои асосии сиёсати берунӣ он дар моддаи 15 –и Эълומияи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо чунин матн инъикос ёфтанд: «Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти мустақили ҳуқуқи байналхалқӣ бо давлатҳои хориҷӣ алоқаҳои дипломатӣ ва консулӣ, тичоратӣ барқарор менамояд, бо онҳо мубодилаи намоёндагони салоҳиятдорро анҷом медиҳад ва шартномаҳои байналхалқӣ менамояд» [7,154].

Асоси маънавии сиёсати хориҷӣ ва ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ро сиёсати сулҳпарварона дар дохил ва хориҷи мамлакат ташкил дод, ки он натиҷаҳои конкретиро ба бор овард ва ҷомеаи ҷаҳонӣ ин кушишҳои роҳбарияти Тоҷикистонро ба назар гирифта, соли 2000 - ум сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмонро бо «Ҷоиҳои байналхалқии сулҳ» сарфароз гардонид [10,475].

Дар доираи ҳамин стратегия Тоҷикистон бо ташкилотҳои гуногуни байналмилалӣ ва минтақавӣ ҳамкорӣ мекунад. Имрӯз Тоҷикистон аъзои фаъоли чунин ташкилотҳои бонуфуз ба монанди Иттиҳоди байналмилалӣ ҷаҳонӣ, Ассамблеяи байналмилалӣ Созмони амният ва ҳамкориҳои Аврупо, Ассотсатсияи байналмилалӣ Осиё барои сулҳ, Иттиҳоди байналмилалӣ кишварҳои узви Конфронси исломӣ, Ассамблеяи байналмилалӣ Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Ассамблеяи байналмилалӣ Иттиҳоди иқтисодии Аврупо ва Осиё (Авросиё) мебошад [5,191].

Бояд гуфт, ки дар муддати хеле кӯтоҳ, обруи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва махсусан Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон дар арсаи ҷаҳонӣ баланд гардид, зеро Пешвои миллат ба масъалаҳои муҳимтарини ояндаи инсоният муносибати дурбинона ва ҷиддӣ зоҳир намуд [12,96].

Ҳамкориҳои судманд бо созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ –Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо ва Созмони ҳамкории Шанхай дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи муҳимро ишғол менамоянд [14,251]. Дар доираи ҳамкорӣ бо ин ташкилотҳои бонуфуз, Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама ҳадафҳои стратегии худро дар самти таъмини сулҳ дар минтақа ва ҳамкориҳои ҳамачонибаро пеша намудааст [12,114].

Ҷаҳони муосир бо як қатор мушкилот ба монанди терроризми байналхалқӣ, ифротгароии динӣ, қочоқи маводи мухаддир, ҷиноятҳои трансмиллӣ рӯ ба рӯ шудааст ва ин боиси афзоиши хавфи нави саҳи глобалӣ мегардад. Таҷриба нишон медиҳад, ки давлатҳо дар алоҳидагӣ наметавонанд бо ин зухуротҳои манфӣ истодагарӣ намоянд ва аз ҳамин лиҳоз ниҳодҳои минтақавиро созмон дода, дар доираи он бар зидди ин хатарҳо мубориза мебаранд.

Яке аз чунин ташкилотҳои ҳамкории минтақавӣ ин Созмони Ҳамкории Шанхай (минбаъд СХШ) мебошад, ки ба он Ҷумҳурии Халқии Хитой, Федератсияи Россия ва кишварҳои Осиёи Марказӣ аъзо мебошанд. Иштироки ду давлати абарқудрати минтақавӣ ба монанди Ҷумҳурии Халқии Хитой ва Федератсияи Россия дар фаъолияти СХШ имкон медиҳад, ки дар самти мубориза бо терроризм, экстремизм, сепаратизм ва гардиши маводи мухаддир манфиатҳои умумиминтақавии давлатҳои Осиёи Марказӣ ҳифз карда шавад.

Дар доираи ҳамкории минтақавӣ дар санаи 14-15 июни соли 2001 дар шаҳри Шанхай Конвенсия оид ба мубориза бар зидди терроризм, экстремизм ва сепаратизм ба имзо расид, ки заминаи меъёрӣ-ҳуқуқиро ҷиҳати муборизаи муштарак бар зидди таҳдиду хатарҳои умумии кишварҳои минтақа фароҳам овард. Бар асоси ин Конвенсия Сохтори минтақавии зидди террористӣ (минбаъд СМЗТ) созмон дода шуд, ки аз соли 2002 инҷониб дараҷаи мақомоти доимамалкунандаи СХШ-ро соҳиб гаштааст [15,103-108].

Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Федератсияи Россия дар чорҷӯбаи СХШ дар самти мубориза бар зидди хатарҳои муосир хеле муҳим мебошад, зеро қонибҳо дар масъалаи барқарорсозии сулҳу субот дар Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон манфиати умумӣ доранд. Таъмини сулҳи Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон имрӯз яке аз масоили мубрами ташкилотҳои минтақавӣ ва аз он ҷумла СХШ мебошад, зеро афзоиши ҷунбиши террористии, «Толибон», дар қисмати шимолии Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон, боиси афзоиши нигаронии кишварҳои минтақа ва аъзоёни СХШ гардидааст.

Масъалаи дигаре, ки дар доираи созмонҳои минтақавии СХШ ва дар сатҳи Созмони Ҳамкории Аврупо борҳо муҳокима гардид, ин тарафдории баъзе аз аъзоёни Созмони Ҳамкории Аврупо аз ҳизби Наҳзати Ислонӣ мебошад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳбарони ин ҳизб дар содир кардани ҷиноят гунаҳкор доништа шудаанд. Аз он ҷумла дар машварати навбатии солони Дафтари ниҳодҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсонии Созмони Ҳамкорӣ ва Амният дар Аврупо намояндагони ин ҳизб даъват гардиданд, ки он моҳи сентябри соли 2019 дар шаҳри Варшава баргузор гардид [6,14].

«Ин давлатҳо аз як тараф изҳор мекунанд, ки бо амали терористон мубориза мебаранд ва аз тарафи дигар ҳомиёни сиёсии терроризмро дастгирӣ мекунанд. Чунончи баъзе аз давлатҳои Аврупо ба таври қушод ҳизби Наҳзати Ислониро дастгирӣ мекунанд, ҳоло он ки дар мамлакати мо роҳбарони ин ҳизб дар содир кардани ҷиноят гунаҳкор доништа мешаванд» [6,14]. Ин ҳизб «пас аз интиҳоботи соли 2015 бо қарори Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри соли 2015 барои омода ва ташкил кардани табодуллоти давлатӣ манъ карда шуд» [11,95-105].

Бо мақсади муттаҳид кардани нақшаҳои ташкилотҳои минтақавӣ, соли 2007 Ёддошти тафохум миёни Котиботи СХШ ва Котиботи СААД имзо гардид. Мувофиқи ин қарордод, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия дар доираи ин ташкилотҳо самтҳои зеринро ҳамчун стратегияи ҳамкории дучониба ва бисёрҷониба муайян намуданд: таъмини амният ва суботи минтақавию байналхалқӣ, мубориза бар зидди терроризм, экстремизм ва сепаратизм, мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, силоҳ ва мубориза бар зидди ҷиноятҳои муташаккилонаи трансмиллӣ. Илова бар ин Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи ҳамкориҳои ташкилоти СХШ дар машқҳои ҳарбии ин ташкилот дар соли 2007 дар машқҳои ҳарбии Чебаркули вилояти Челябински Федератсияи Россия, машқҳои, Норак-зиддигеррор-

2009, дар машқҳои муштарак зери унвони, Рисолати сулҳҷӯёна-2012, дар машқҳои давлатҳои иштирокчи СХШ моҳи августи соли 2013, дар машқҳои давлатҳои узви СХШ таҳти унвони, Рисолати сулҳхоҳона-2013, Рисолати сулҳхоҳ-2018 ва дигар чорабиниҳои ҳарбии ин ташкилот фаъолона ширкат варзид [15,103-108].

Муҳимияти ҳамкориҳо бо ташкилотҳои минтақавӣ ва ҷаҳониро Пешвои миллат дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ёдрас гардид: “Дар ин робита, мо ҳамкориро бо Созмони Милалӣ Муттаҳид ва ниҳодҳои тахассусии он, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Аҳдномаи амниятӣ дастҷамбӣ, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва Созмони ҳамкории исломӣ, ҳамчунин, бо шарикони рушд ва ниҳодҳои молиявӣ байналмилалӣ муносабатҳои минтақавӣ идома ва густариш медиҳем.

Соли чорӣ Тоҷикистон раёсатро дар сохторҳои бонуфузи минтақавӣ - Созмони ҳамкории Шанхай ва Созмони Аҳдномаи амниятӣ дастҷамбӣ ба уҳда дорад. Қобили зикр аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2007–2008 ва 2013–2014 Раёсатро дар ин Созмон бар уҳда дошта, ин масъулияти бузургро бомуваффақият анҷом додааст. Бо шарофати Раёсати муваффақи Тоҷикистон дар ин давраҳо Созмони ҳамкории Шанхай фаъолияти худро дар соҳаҳои мухталифи рушди минтақа густариш дода, имҷи байналмилалӣ он устувор гаштааст”.[3,34].

Ҳамкориҳои бисёр ҷонибаи Тоҷикистон бо Созмони ҳамкориҳои Шанхай, Созмони амниятӣ дастҷамбӣ ва дигар созмонҳо тақозо мекунанд, ки пайвасти қонунгузори давлатҳои аъзо ба ҳам мутобиқ гардонидани шаванд. Тоҷикистон ҷиҳати рушди давлати миллий ба ченакҳои пазируфтаи умумибашарӣ дар самти ҳуқуқи инсон, муҳимият ва мубрамияти он диққати махсус зоҳир намуда, аз рӯзи аввали ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ҳамкориро бахуссус бо Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва дигар созмонҳои ҷаҳонӣ ба роҳ мондааст. Бо мақсади андешидани тадбирҳои мушаххас оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва дигар ҳуқуқҳои озодиҳо дар арсаи ҷаҳон дар баробари дигар давлатҳо якҷанд конвенсияҳои байналмилалӣ эътироф ва тасдиқ намудааст [9,40-48].

Бо шарофати сиёсати «дарҳои кушод» ва муносибатҳои мутақобила бо кишварҳои дигар дар доираи робитаҳои дӯстона ва бисёрҷонибаи обрӯи эътибори Тоҷикистон сол аз сол баланд мешавад. Ташаббусҳои Президенти Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ, дастгирии онҳо аз ҷониби кишварҳои бузургу созмонҳои байналмилалӣ аз боло рафтани нақши Тоҷикистон дар ҳалли масоили ҷаҳонӣ ва минтақавӣ гувоҳи медиҳанд [13,141].

Маҳз ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналмилалӣ боиси он гаштаанд, ки фарҳанги ҳуқуқи шаҳрвандон баланд гардида, дар самти ҳимояи ҳуқуқҳои озодиҳои онҳо таъсири мусбиро гузошт [7,51-54].

АДАБИЁТ

1. Эмомалӣ Раҳмон. Қонуни миллий кафолати зиндагии озоишта.- (39 с.) Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат .Ҷилди 2.- Душанбе,- 2002.- с. 476-477; Паёми Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ; Независимость Таджикистана и возрождение нации.- Душанбе 2006.-С. 371 (477 с.)
2. Абдуфаттоҳ Шарипов. Президенти мо Эмомали Раҳмон.-Душанбе.- 2003
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҶТ барои соли 2021: моҳият ва самтҳои асосӣ. Душанбе, 2021.- С.35
4. Раҷабов З. Аз таърихи афкори ҷамъияти-сиёсии халқи тоҷик, - Сталинобод 1969.-С.13 (440 с.);Зокиров Г. Сиёсатшиносӣ.- Душанбе - 2010.-С.25; Маҳмадов А.И. Сиёсатшиносӣ.- Душанбе 2010.- С.85 ; Сотиволдиев Р.Ш. Таърихи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқи.-Душанбе 2011.-С.83 (500 с.); Давлатбеков Н., Қурбонова Ш. Таърихи сиёсии халқи тоҷик.- Душанбе, 2008.- С.130 (273 с.); Маҳмудов. А. Муқаддимаи идеяи миллий. Душанбе,-ЭР-граф, 2013.С-45-49.
5. Раҳматуллоев А., Х.Сатторров, Н.Тоҷов., Таърихи халқи тоҷик.-Душанбе, 2008.С-191.
6. Раҳнамо А., Хайати Ҳукумат ба Варшава бо сари баланд ва руи сурх меравад // Хомии омузгор//20.09.2019.-С.14
7. Саъдизода Ҷ. Фарҳанги ҳуқуқи инсон ҳамчун кафолати давлатии давлатии таъмини ҳуқуқҳои озодиҳои инсон //Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон (мачаллаи илмӣ). Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ-№3/7,қисми 2(124)-Душанбе: Сино,2013-С.51-54.
8. Салимов Н., А. Шарифзода., Тоҷикистон и Оламшумул.-Душанбе, Ирфон. 2011. С-154.

9. Нақши мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ // Абдуллоева М. Қонуният, №1.-2009.-С.40-48
10. Намоз Ҳотамов, Давлатхоча Довудӣ, Сайфулло Муллоҷонов, Маъруф Исоматов., Таърихи халқи тоҷик.-Душанбе, 2001. С-474
11. Тоҷикистон дар масири истиқлолият ва таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ, // Сафаров Л.Ш. Многопартийная система в РТ и ее влияние на процесс развития парламентаризма.- С.95-105
12. Шарифзода А., Тоҷикистон .-20. Душанбе, Ирфон.2011. С-96.
13. Шарифзода А., Абдулло Ғафуров., Наҷотбахши миллат.-Душанбе., 2012. С-141.
14. Шарипов А., Президенти мо Эмомалӣ Раҳмонов.,-Душанбе, 2008. С-251-253.
15. Ҳамкориҳои ҳарбӣ-сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Федератсияи Россия дар доираи Созмони Ҳамкориҳои Шанхай// Меъроҷиддини Насридин, Воҳидов Н. Ҳ. Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми ДМТ, №9,2020.-С.103-108

ҲАМКОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО СОЗМОНҲОИ МИНТАҚАВӢ ВА ҶАҲОНӢ ДАР ЗАМОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Дар мақолаи мазкур оид ба эҳёи давлати тозаистиқлоли Тоҷикистон дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ба расмият шинохтани он аз тарафи сарони давлатҳои ҷаҳон омадааст. Барқарор кардани робитаҳои дипломатӣ, кушодашавӣ ва ифтитоҳи сафоратҳои давлатҳои хориҷӣ, арҷгузориҳои манфиатҳои умумимиллӣ ва умумидавлатӣ, ҳамдастии кишварҳои хориҷиқдомҳои оқилонаи Сарвари давлати тоҷикон Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон маъмурият медиҳад.

Муаллиф инчунин сатҳи ҳамкориҳои Тоҷикистон ва дигар давлатҳои минтақаро дар доираи Созмони Ҳамкориҳои Шанхай муҳокима намуда, нақши ин ташикilotро дар таъмини беҳатарии минтақаи нишон медиҳад. Муаллиф ҳамчунин муносибати ташикilotи Ҳамкориҳои Аврупо ва Тоҷикистон ро ёдрас шуда, сиёсати дутарафаи ин ташикilotро нисбати гуруҳҳои ҳизби динӣ нишон медиҳад.

Калидвожаҳо: Истиқлолият, сулҳу ваҳдат, муносибатҳои байналмилалӣ, Президент, ҳамкорӣ, сиёсати дарҳои кушод.

СОТРУДНИЧЕСТВО РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С РЕГИОНАЛЬНЫМИ И МИРОВЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

В данной статье автор рассматривает становление независимого Таджикистана и его вхождение в состав мирового сообщества. Автор приводит этапы становления дипломатии страны, открытие посольств, консульств и других дипломатических учреждений.

Также автор показывает деятельность дипломатического корпуса в развитие дипломатических отношений с государствами мира. Автор особо отмечает роль Лидера нации Президента Таджикистана в развитие дружественных связей Таджикистана с странами мира. В статье автор указывает на важность сотрудничества стран региона в деле укрепления безопасности в рамках Шанхайской Организации.

Автор статьи также отмечает роль Таджикистана в сотрудничестве с организацией по сотрудничеству и безопасности в Европе. Автор ссылается на двусмысленность политики этой организации по отношению к религиозной организации, деятельность которых запрещена в Таджикистане.

Ключевые слова: независимость, мир и согласия, международные отношения, Президент, сотрудничество, политика открытых дверей.

COOPERATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH REGIONAL AND WORLD ORGANIZATIONS IN THE YEARS OF INDEPENDENCE

According to the article the author, consider of becoming Tajikistan independent and its occurrences to the former of the world community. Author leads the creation of the periods of the countries diplomatic, discovery embassies, consular and other organizational relationship. Likewise, the author shows activity of the diplomatically cases in development of the diplomatically relationship of the state worldwide. Author, especially shows the role nation leader the president of

Tajikistan in development of the friendly connection between Tajikistan and other countries. Author also note the cooperation between Republic of Tajikistan and Shankhai Organization of Cooperation. Author underline and to emphasize the cooperation of Republic of Tajikistan with European Organization of Cooperation and Security and note the collision in the relation between this organization with religious organizations thouse activity banned in Republic of Tajikistan.

Keywords: Independence, peace and unity, international relation, President, cooperation, open-door policy.

Дар бораи муаллиф:

Одилов Фурқат Рузикулович – муаллими кафедраи фанҳои ҷомеашиносӣ МДТ «ДДТТ ба номи Абуалӣ ибни Сино» Тел: (+992)907000077, E-mail: furkat.@gmail.com

Об авторе:

Одилов Фуркат Рузикулович – преподаватель кафедры общественные дисциплины ГОУ «ТГМУ им. Абуали ибни Сино». (Тел: 907000077, E-mail: furkat.@gmail.com)

About the author:

Odilov Furkat Ruzikulovich – teacher of department of social disciplines SEI Avicenna State Medical University, Tel: 907000077, E-mail: furkat.@gmail.com

ТАРТИБИ ҚАБУЛ ВА НАШРИ МАҚОЛА

Маҷаллаи «Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ» тибқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» интишор мешавад.

Дар маҷалла натиҷаи корҳои илмӣ-тадқиқотии профессорону омӯзгорони Донишгоҳ ва олимони ватаниву хориҷӣ нашр карда мешавад.

Ҳаёти таҳририя, ки ба он мутахассисони соҳаҳои мухталифи илм шомил мегарданд, бо фармони ректори Донишгоҳ тасдиқ карда мешавад.

Маҷалла мақолаҳои илмиро тибқи қарори кафедра ва шӯрои олимони факултет қабул менамояд. Мақолаҳое, ки ба суроғаи маҷаллаи «Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ» ирсол мешаванд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

1. Дар мақолаҳои илмӣ ҳалли масъалаҳо аниқ ва равшан ифода гардад.
2. Ҳаҷми мақола яқоя бо расм, ҷадвал, диаграмма, графика ва матни аннотатсия аз 10 саҳифаи ҷопӣ зиёд набошад.
3. Дар ҳар як мақолаи илмӣ тибқи тартиб зикри мафҳумҳои калидӣ ва аннотатсия бо ду забон: русӣ ва англисӣ риоя шавад.
4. Мақолаҳо тибқи барномаи Winword дар дискета ё флешкарт бо шрифти Times New Roman Tj, ҳуруфи 14 қабул карда мешавад. Фосилаи байни сатрҳо 1, ҳошия аз тарафи чап 3 см, аз тарафи рост 1, 5 см, аз боло 2 см, ва аз поён 2 см - ро бояд ташкил намояд, матни мақола аз тарафи рост рақамгузорӣ карда шавад.
5. Дар саҳифаи аввали мақола ному насаб, номи падар ва ва номи ҷойи кори муаллиф дарҷ гардад.
6. Дар мақолаҳои илмӣ истифодаи адабиёт ва тарзи гузоштани иқтибос тибқи қоидаҳои нашрия, дар асоси талаботи амалкунандаи ГОСТ риоя шавад.
7. Дар охири мақола маълумот оид ба ҷойи қор, вазифаю унвони илмӣ, суроға ва имзои муаллиф ҷой дода шавад. Ба муаллифоне, ки масъули асосии ҳифзи сирри давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, нишон додани маълумотҳои мушаххас зарур намешавад.
8. Ҳаёти таҳририя ҳуқуқ дорад, ки мақолаи илмиро ихтисор ва ислоҳ намояд.
9. Дастхати мақолаҳо баргاردонида намешавад.

ПОРЯДОК ПРИЁМА И ИЗДАНИЯ СТАТЬИ

«Вестник педагогического университета. Серия философские науки» издается в соответствии Законом Республики Таджикистан «О печати и других средств массовой информации».

В журнале публикуются основные научные результаты диссертаций на соискание учёной степени кандидата и доктора наук отечественных и зарубежных исследователей.

Редакционная коллегия утверждена по приказу ректора университета.

Статьи принимаются с протоколом кафедр, научного совета факультетов и с отзывами научных руководителей.

Статьи, которые отправляются в адрес университета, должны соответствовать следующим требованиям:

1. Основное содержание издания должно представлять собой оригинальные научные статьи.
2. Представленные статьи совместно с рисунками, диаграммами, графиками, аннотациями должны быть не менее десяти страниц.
3. Каждая научная статья в обязательном порядке принимается с ключевыми словами и с аннотацией на русском и английском языках.
4. Статьи принимаются в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman (Times New Roman Tj), размер шрифта 14. Все поля обязательны для заполнения независимо от формы (бумажной или электронной) научного издания. Интервал между строками 1 см с левой стороны 3 см., с правой стороны 1, 5 см, сверху 2 см, снизу 2 см., текст статьи нумеруется с правой стороны.
5. На первой странице статьи указывается фамилия имя отчество и место работы автора.
6. У всех публикуемых научных статей должны быть приставленные библиографические списки, оформленные в соответствии с правилами издания, на основании требований, предусмотренных действующими ГОСТами.
7. В публикуемых материалах указывается информация об авторах, их месте работы и необходимые контактные данные. Авторы, имеющие допуск к государственной тайне Республики Таджикистан имеют право не указывать место работы и контактные данные.
8. Редакционная коллегия имеет право сократить и исправить научную статью.
9. Представленные научные статьи автору не возвращаются.

ACCEPTANCE AND PUBLICATION PROCEDURE

«Herald of the Pedagogical University» is published in accordance with the Law of the Republic of Tajikistan «On press and other forms of mass media».

The journal publishes the main scientific results of dissertations for the degree of candidate and doctor of sciences of local and foreign researchers.

The editorial board was approved by order of the rector of the university.

Articles are accepted with the protocol of the departments, the scientific council of the faculties and with the reviews of scientific supervisors.

Articles sent to the university must meet the following requirements:

1. The main content of the publication should be original scientific articles.
2. The submitted articles together with figures, diagrams, graphs, annotations must be at least ten pages.
3. Each scientific article is accepted with keywords and annotations in Russian and English.
4. Articles are accepted in Microsoft Word format, font Times New Roman (Times New Roman Tj), font size 14. All fields are required regardless of the form (paper or electronic) of the scientific publication. The interval between the lines is 1 cm on the left side 3 cm, on the right side 1, 5 cm, on top 2 cm, on the bottom 2 cm and the text of the article is numbered on the right side.
5. On the first page of the article, the surname, name, patronymic, and the place of work of the author are indicated.
6. All published scientific articles must have cited bibliographic lists drawn up in accordance with the rules of publication, based on the requirements provided for by the current GOSTs.
7. The published materials indicate information about the authors, their place of work and the necessary contact information. Authors with access to state secrets of the Republic of Tajikistan have the right not to indicate their place of work and contact details.
8. The editorial board has the right to reduce and correct a scientific article.
9. Submitted scientific articles are not returned to the author.

ВЕСТНИК ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
(Серия философия, право и политические науки)
2022. № 3(7)

Издательский центр
Таджикского педагогического университета им. С.Айни
по изданию научного журнала
«Вестник педагогического университета»:
734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 121
Сайт журнала: [http: // filosofiya.tgpu.tj](http://filosofiya.tgpu.tj)
E-mail: vestnik.tgpu@gmail.com
Тел.: (+992 37) 224-20-12, (+992 37) 224-13-83.
Формат 70x108/16. Бумага офсетная. Печать офсетная.
Тираж 100 экз. Уч. изд. л. 30.75 усл. п.л.16
Подписано в печать 01.10. 2022г. Заказ №154
Отпечатано в типографии ТГПУ им. С.Айни
734025, г.Душанбе, ул.Рудаки 121.